

MİMARİ TASARIM VE GÖRSEL ÇEVRE ETKİLEŞİMİ

BAĞLAMINDA "YER" KAVRAMI:

İstanbul Edirnekapı - Fatih - Şehzadebaşı Aksı/Örneği

DOKTORA TEZİ

Y. Mim. Ruşen YAMAÇLI

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 7 Nisan 1997

Tezin Savunulduğu Tarih : 24 Eylül 1997

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Gülsün SAĞLAMER

Diğer Jüri Üyeleri: Prof.Altan AKI

Prof.Dr.Mine İNCEOĞLU

Prof.Dr.Orhan HACIHASANOĞLU

Prof.Dr.Zekiye ABALI

26.09.'97

EYLÜL 1997

ÖNSÖZ

Doktora tezimin hazırlığı sırasında eleştirileri ile gösterdiği ilgi ve destekten dolayı danışman hocam Sayın Prof.Dr.Gülsün Sağlamer'e teşekkür ederim.

Ayrıca tezime yön ve destek verici nitelikteki anket çalışmalarım sırasında yöntem ve uygulamalar hakkında bilgi ve kaynak açısından yol gösterici olması ile Sayın Prof.Dr.Yurdanur Dülgeroğlu-Yüksel'e, görüş ve eleştirileri ile katkılarından dolayı Sayın Prof.Dr.Güncüt Akın ve Doç.Dr.Hülya Turgut'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yine tez çalışmalarım ve tüm eğitim süreci boyunca bana maddi, manevi destekleri ve sabırları için aileme ve arkadaşlarıma, tezin yazılması sırasındaki anlayış ve titizliklerinden dolayı Ertaş Yazı Merkezi'ne teşekkürlerimi sunarım.

RUŞEN YAMAÇLI

Eylül 1997

"... Çok basit gibi görünen mimarinin, aksine, her taraftan dikkati çeken birçok hususiyeti vardır. Bunlar, kurşun kaplanmış küçük kubbeler, birbiri üstüne yükselen acayip şekilli çatılar, boşlukta kalmış gibi gelen galeriler, büyük revaklar, sütunlu pencereler, oymalı kemerler, delikli ve stalaktitli küçük şerefeleri olan yivli minareler; dantelle kaplanmış gibi görünen abidevî çeşmeler; altın benekli, rengarenk duvarlardır; meşe, selvi ve söğüt gölgesindeki herşey nakışlı, oymalı, hafif, cesurdur ve aralarından kalkan kuş bulutları kubbelerin etrafında uçarak koca yapının her yanını ahenkle doldurur. Burada, güzellik duygusundan daha derin ve daha kuvvetli bir şey hissedilir...."

Edmondo de Amicis

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	xiii
SUMMARY.....	xiv
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2. "YER" KAVRAMI VE MİMARİ TASARIM İLİŞKİSİ.....	6
2.1. "Yer" Kavramının Tanımlanması.....	6
2.1.1. "Yer" Kavramı" ve Görsel Algılama Süreci.....	7
2.1.2. Görsel Algılama Sürecinde "Yer" ve Çevre İlişkisi.....	8
2.1.3. Görsel Algılama Sürecinde "Yer" ve Kent Kurgusu İlişkisi.....	9
2.2. "Yer" ve İnsan Etkileşimi Süreci Açısından Kent Kurgusunun Tarihsel Gelişimi.....	11
2.2.1. Kent Kurgusu ve Kültür İlişkisi.....	13
2.2.2. Kent Kurgusu İçinde "Yer" in Önemi.....	14
2.3. Kent Kurgusunda "Yer" Kavramı ve Mimari Tasarım İlişkisi.....	15
2.3.1. Mimari Tasarım ve "Yer" Kavramı İlişkisi Sonucu Ortaya Çıkan Etkileşim.....	17
2.3.2. Mimari Tasarım-Kent Kurgusu ve "Yer" Kavramı Etkileşimindeki Gelişim Süreci.....	18
BÖLÜM 3. MİMARİ TASARIM SÜRECİNDE "YER" KAVRAMI BAĞLAMINDA GÖRSEL ÇEVRE ETKİLEŞİM SİSTEMİ VE YARATICILIK.....	25
3.1. Mimari Tasarım Süreci.....	27
3.1.1. Mimari Tasarım Sürecini Etkileyen Değişkenler.....	28

3.1.2. Mimari Tasarım Sürecini Etkileyen Değişkenler Arasındaki İlişki.....	29
3.2. Mimari Tasarım Sürecinde "Yer" in Görsel İfadesi.....	31
3.3. Mimari Tasarım Sürecinde Görsel Çevre Etkileşim Sistemi.....	33
3.3.1. Mimari Tasarım Sürecinde Görsel Çevre Etkileşim Sisteminin İlkeleri.....	36
3.3.2. Tasarım Sürecinde Görsel Çevre Etkileşim Sisteminde Bir Kavramsal Çerçeve.....	37
3.4. Mimari Tasarım Yöntemleri.....	39
3.5. Mimari Tasarım Yöntemlerinde Görsel Çevre Etkileşim Süreci.....	42
3.5.1. Mimari Tasarım Yöntemlerinde Görsel Çevre Etkileşim Sürecini Belirleyen Sistemler.....	44
3.5.2. Mimari Tasarım Yöntemlerinde Görsel Çevre Etkileşim Sürecinin Devamlılığı.....	47
3.6. Mimari Tasarım Sürecinde "Yer" Kavramı Bağlamında Görsel Çevre Etkileşim Sistemi ve Yaratıcılığın Değerlendirilmesi.....	50
3.6.1. Mimari Tasarımda Yaratıcılığı Belirleyen Özellikler.....	52
3.6.2. Mimari Tasarımda Kurallı ve Kuralsız Bina Tipleri.....	54
3.6.3. Mimari Tasarım Sürecinde "Yer" Kavramı Bağlamında Yaratıcılık ve Kültür İlişkisi.....	56
BÖLÜM 4. KENT KURGUSU-MİMARİ TASARIM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GÖRSEL ÇEVRE ETKİLEŞİM SİSTEMİ.....	58
4.1. Kent Kurgusu Oluşumlarında Tasarım Süreci Üzerine Geliştirilmiş Yöntemler.....	59
4.2. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım İlişkisi Bağlamında Ortaçağ Kent Örnekleri.....	67
4.2.1. Ortaçağ Hristiyan Kentlerinin Gelişimi.....	68
4.2.2. Kent Kurgusunu Belirleyen Meydanların Tanımlanması	70
4.2.2.1 Kent Kurgusunu Belirleyen Meydanların Ana Ögeleri.....	71
4.2.2.2 Kent Kurgusunu Belirleyen Meydanlar ve Kültür İlişkisi.....	73
4.2.3. Kent Kurgusunda Yeralan Kentsel Mekanların Oluşumu	74
4.2.4. Ortaçağ Kentlerinin Korunmasına Yönelik Çalışmalar...	76
4.2.5. Kent Kurgusundaki Temel Yapının Tanımlanması ve Örnekleri.....	79

4.2.5.1 Todi Kenti Kurgusu	79
4.2.5.2 Perugia Kenti	86
4.2.5.3 Floransa Kenti Kurgusu	89
4.2.5.4 Venedik Kenti Kurgusu	91
4.3. Ortaçağ İslam Kentlerinin Kuruluş Özellikleri ve Örnekleri.....	93
4.3.1. İsfahan Kent Kurgusu	98
4.3.2. Halep Kent Kurgusu	103
4.3.3. Kahire Kent Kurgusu	106
4.3.4. Fas Kent Kurgusu	109
4.4. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım Bağlamında Kentsel Çevre ve "Yer" İlişkisi	112
4.4.1. Kentsel Çevre ve "Yer" Kavramı İlişkisi Sonucu Ortaya Çıkan Etkileşim	114
4.4.2. Kentsel Çevredeki Mekanlara Bağlı Öğeleriyle "Yer"in Tanımlanması	115
4.4.3. Kent Kurgusu Mimari Tasarım İlişkisinde Görsel Çevre Etkileşim Süreci	120
4.5. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım İlişkisi Bağlamında Görsel Çevre Etkileşim Sistemi	121
BÖLÜM 5. KENT KURGUSU BAĞLAMINDA İSTANBUL	124
5.1. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım Süreci İlişkisi Bağlamında İstanbul	124
5.1.1. İstanbul Kent Kurgusunun Osmanlı Dönemindeki Durumu	125
5.1.1.1. İstanbul Kent Kurgusunun Biçimlenmesinde Mimar Sinan'ın Tasarım Yaklaşımı	130
5.1.1.2. İstanbul Kent Kurgusundaki Yapılanmanın Osmanlı Dönemindeki Biçimsel ve Görsel Özellikleri	132
5.1.1.3. İstanbul Kent Kurgusunun İslam Kenti Olarak Belirlenmesi	135
5.2. İstanbul Kent Kurgusu ve Mimari Tasarım Arasındaki Görsel Etkileşim	138
5.3. İstanbul Kent Kurgusundaki Değişim ve Batılılaşma Süreci İlişkisi	139
5.3.1 İstanbul Kent Kurgusundaki Değişim Sürecinde Yapılaşma	140

5.3.2. Kentin Nüfusu ve Yerleşim Düzeni.....	141
5.4 İstanbul Kent Kurgusundaki Değişim Sürecinde Belediyeciliğin Yeri.....	144
5.5. Batılılaşma Sürecindeki Değişimin Kentsel Çevre ve Ulaşım Bağlantıları Üzerindeki Etkileri.....	146
BÖLÜM 6. ALAN ÇALIŞMASI: METODUN GELİŞTİRİLMESİ VE UYGULANMASI.....	149
6.1. Alan Çalışmasını Yönlendiren Hipotezler.....	149
6.2. Model Metodun Geliştirilmesinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler.....	151
6.2.1 Delphi Tekniğinin Kullanımı.....	152
6.2.2 Sanoff'un İmaj Ölçüm Yöntemi.....	153
6.2.3. Lynch'in İmaj Araştırma Yöntemi.....	153
6.3. J.Perlman'ın "The Ideal Type" Teorisi.....	154
6.4. Görsel Etkileşim Sistem Modelinin Değerlendirilmesi.....	157
6.4.1. Yol Düzlemi.....	160
6.4.2. Yapı Adası Düzlemi.....	160
6.4.3. Örtü Düzlemi.....	161
6.4.4. Yapı Adası-Boşluk veya Meydan-Yol Düzlem İlişkisi ve Çevresel Etkileri.....	161
6.5. İstanbul Kent Kurgusunda Yeralan Edirnekapi-Fatih- Şehzadebaşı Bölgesinin Tanımı.....	165
6.5.1. Fatih Cami ve Külliyesi Görsel Çevre ve "Yer" İlişkisi.....	166
6.5.2. Şehzade Külliyesi Görsel Çevre ve "Yer" İlişkisi.....	177
6.5.3. Şehzadebaşı Bölgesi ve Ana Bağlantı Yolları Arasındaki İlişki.....	184
6.5.4. Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı Bölgesinde Yer Alan "Mese" ve Görsel Çevre İlişkisi.....	185
6.6. Alan Çalışmasının Bulguları.....	193
6.7. Değerlendirme.....	212
BÖLÜM 7. SONUÇLAR.....	216
KAYNAKLAR.....	222
EK A. HARİTA KROKİLERİ.....	232
EK B. ANKET SORULARI FORMU.....	237
EK C. TABLO ÖRNEĞİ.....	245
ÖZGEÇMİŞ.....	247

ŞEKİL LİSTESİ

<u>NO</u>		<u>SAYFA</u>
Şekil 4.1.	Ekleyerek geliştirme: Camiros örneği.....	65
Şekil 4.2.	Eksen bağlantısı-bina ilişkisi: Roma.....	65
Şekil 4.3.	Kütle ilişkisinde binanın yeri.....	66
Şekil 4.4.	Kütle ilişkisinde binanın sınırlandırılması.....	67
Şekil 4.5.	Todi örneğinde çift bağlantılı mekan boşluğu.....	68
Şekil 4.6.	Todi örneğinde kuleli yapı.....	69
Şekil 4.7.	Todi kentinde meydana bakış.....	69
Şekil 4.8.	Roma'da yolların etkisi.....	70
Şekil 4.9.	Uzatarak geliştirme.....	71
Şekil 4.10.	Plazza del Popolo binası.....	87
Şekil 4.11.	Kuleli yapı, Todi kenti.....	87
Şekil 4.12.	Todi kenti meydana çıkış.....	89
Şekil 4.13.	Todi kenti kuleli yapı.....	89
Şekil 4.14.	Katedral ve sınırladığı boşluk.....	91
Şekil 4.15.	Perugia kenti ara sokaklar.....	92
Şekil 4.16.	Perugia kenti ana kurgusu.....	93
Şekil 4.17.	Perugia, merkez meydan ve çevresi.....	94
Şekil 4.18.	Perugia.....	94
Şekil 4.19.	Floransa, Signoria meydanı.....	95
Şekil 4.20.	Floransa kenti kurgusunda yeralan Uffizi Palas ile kasaba merkezine sembolik bağlantı.....	96
Şekil 4.21.	Venedik kenti plan kurgusunda Saint Mark katedrali ve boşluğun bağlantıları.....	97

Şekil 4.22.	Venedik, havadan görünüş. St.Marks ve Piazzo S.Marco.....	98
Şekil 4.23.	XVIII.Yüzyıl sonu İstanbul ve yöresi.....	101
Şekil 4.24.	Fetihden Önce Konstantiniye.....	102
Şekil 4.25.	Tarihi yarımada ilk yerleşmeye dayalı kurgunun tesbiti.....	103
Şekil 4.26.	İsfahan kent kurgusunu ifade eden yerleşim planı.....	105
Şekil 4.27.	İsfahan kent kurgusunda yer alan meydan.....	106
Şekil 4.28.	İsfahan kent kurgusunda yer alan meydana bağlantı.....	107
Şekil 4.29.	İsfahan kent kurgusunda Meydan-ı Şahî'nin yeri.....	108
Şekil 4.30.	Halep kent kurgusu.....	110
Şekil 4.31.	Halep kent kurgusuna ait görünüşler.....	111
Şekil 4.32.	Ortaçağ dönemi Kahire kent kurgusunu gösteren genel plan şeması.....	113
Şekil 4.33.	Kahire'den bir görünüş.....	114
Şekil 4.34.	Fas kenti kurgusu plan şeması.....	116
Şekil 4.35.	Fas kent kurgusunun yapısal organizasyonu.....	117
Şekil 5.1.	Belâd-ı Selâse (Üç Kent) 1827.....	134
Şekil 5.2.	İstanbul-Haliç-i Dersaadet Şehremaneti rehberi 1919.....	135
Şekil 5.3.	Beyazıt-Fatih-Aksaray Şehremaneti rehberi 1918.....	136
Şekil 5.4.	İstanbul Sultanahmet Camiisi'nden görünüş.....	145
Şekil 5.5.	Edirne Selimiye Camii'sinden görünüş.....	145
Şekil 5.6.	Mese yolunun başlangıcı ve Bizans dönemindeki uzantıları.....	150
Şekil 5.7.	Divanyolunun konumu.....	154

Şekil 6.1.	Galata'dan İstanbul Tarihi Yarımadası'nın yerleşimi, XIV.Yüzyıl.....	176
Şekil 6.2.	Fatih külliyesi ve Şehzade Camii arasındaki bağlantının konumu ve Valens-Bozdoğan kemerleri.....	177
Şekil 6.3.	Bozdoğan Kemerleri-Atatürk bulvarı ilişkisi.....	177
Şekil 6.4.	Bozdoğan Kemerleri-Gazanferpaşa medresesi ilişkisi ve Atatürk bulvarı bağlantısı.....	178
Şekil 6.5.	Fatih camii ve külliyesi'nin bölge içindeki yeri.....	179
Şekil 6.6.	Fatih camii, medreseler ve türbeleri.....	179
Şekil 6.7.	Fatih camii yönünde Karagömrük'de yer alan su haznesi, bugünkü Vefa stadı.....	181
Şekil 6.8.	Sultan Selim camii ve açık pazar yeri olarak düzenlenmiş Sultan Selim Sarnıcı.....	181
Şekil 6.9.	Nişancı Mehmet Paşa camii.....	182
Şekil 6.10.	Kıztaşı ve simgelediği meydanın bugünkü durumu.....	185
Şekil 6.11.	Fatih eski kaymakamlık binası, bugünkü belediye binası.....	186
Şekil 6.12.	Fatih sigorta haritası.....	188
Şekil 6.13.	Şehzade külliyesi'nin vaziyet planı.....	189
Şekil 6.13a.	Şehzade Camii.....	189
Şekil 6.14.	Şehzade camiinin Şadırvanlı avlusu.....	190
Şekil 6.15.	Şehzade külliyesinin İmareti.....	190
Şekil 6.16.	İstanbul Tarihi Yarımadası'nın Bizans döneminde "Mese" aksı kurgusu.....	196
Şekil 6.17.	İstanbul Tarihi Yarımada'da "Mese" bağlantısı ve birinci kolu.....	197
Şekil 6.18.	İstanbul tarihi yarımadası surları.....	198
Şekil 6.19.	Edirnekapi girişi ve Mihrimah Sultan camii.....	198

Şekil 6.20.	Mihrimah Sultan camii ve külliyesi.....	199
Şekil 6.21.	Gazanferğa medresesi.....	201
Şekil 6.22.	Hg-Polyeuktos kilisesi kalıntılarının görünüşü.....	201
Şekil 6.23.	Konuşulan kullanıcıların mesleklere göre dağılımını gösteren grafik.....	204
Şekil 6.24.	Anket yapılan kullanıcıların yaş gruplarına göre dağılımı.....	205
Şekil 6.25.	1.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	207
Şekil 6.26.	2.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	208
Şekil 6.27.	3.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	209
Şekil 6.28.	4.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	210
Şekil 6.29.	5.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	211
Şekil 6.30.	6.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	212
Şekil 6.31.	8.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	213
Şekil 6.32.	9.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	214
Şekil 6.33.	10.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	215
Şekil 6.34.	11.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	216
Şekil 6.35.	12.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	217
Şekil 6.36.	13.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	218
Şekil 6.37.	14.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	219
Şekil 6.38.	15.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	220
Şekil 6.39.	16.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	220
Şekil 6.40.	17.Anket sorusuna ait yüzdelik oranları gösteren grafik.....	221

TABLO LİSTESİ

<u>NO</u>	<u>SAYFA</u>
Çizelge 3.1. Görsel iletişim süreci	32
Çizelge 4.1. Görsel çevre etkileşim sistemi	130
Çizelge 6.1. Çevresel kullanımın değerlendirilmesine ait Perlmann'ın tablosundan	165
Çizelge 6.2. Görsel çevre etkileşim sistem modelinin alan çalışmasına uygulanmasını gösteren tablo	167
Çizelge 6.3. Değerlendirme tablosu	172
Çizelge 6.4. Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yol, bina ve meydan düzlemlerinin görsel algılanmasının değerlendirilmesine ilişkin çalışmada anket yapılan kullanıcıların mesleklerine göre dağılımını gösteren tablo	203
Çizelge 6.5. Konuşulan kullanıcıların mimar ve mimar olmayanlara göre dağılımı	205
Çizelge 6.6. Kent kurgusunu oluşturan kentsel mekan düzlemlerinin olası çevresel etkilerinin değerlendirilmesi	225

ÖZET

Bu tezde mimari tasarım ve çevre etkileşiminde "yer" kavramı incelenmiştir. Bu doğrultuda içinde yaşadığımız ve yüzyıllar boyunca çok farklı, zengin uygarlıklara tanık olmuş bir kent olan İstanbul'da tarihi yarımada içinde yer alan Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı eksenini ve bu eksenin üzerindeki kentsel mekanların tasarım-çevre etkileşiminde örneklenerek "yer" kavramının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu noktada fizik çevre ile insan ve insan eylemleri arasındaki ilişki söz konusu olmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde bu ilişki, "yer" kavramını kent ölçeğinde ve insan-çevre-tasarım etkileşimi içinde ele alınmaktadır. Burada kentsel yapının bir bütün oluşu ve bir bütün olarak içinde yaşadığımız fizik çevreden, yapılardan/binalardan, kentsel yapı elemanlarından, yollardan, alanlardan meydana geldiği, bunları da o çevreyi kullanan insanlarla bu insanların eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Kentsel mekanın sürekliliği, insanların geçmişten geleceğe doğru belirlenen süreçte çevre ile yaşam bütünü ile olan birlikteliğidir.

Üçüncü bölümde, mimari tasarım süreci "yer" kavramı bağlamında ele alınır. Burada çevre-yer'in görsel çevre etkileşimi sisteminin belirlenmesi ve tasarım yöntemlerinin, yaratıcılık ile ilişkisi kurgulanmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde ise görsel çevre etkileşim sistemi kent kurgusu-mimari tasarım bağlamında kuramsal bir çerçeveye oturtularak değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde kuramsal bir çerçevede genelleştirilen sistem kurgusu beşinci bölümde İstanbul Kent Kurgusu ile örneklenmektedir. Alan çalışmasını oluşturan İstanbul Kent Kurgusunda önemli etkisi olan Osmanlı Dönemi ve daha da geriye Bizans izleri araştırıldığında kentin yapısının özgünlüğü ve korunabilirliği dikkatimizi çekmektedir. Bu bağlamda İstanbul'un surlarla çevrili tarihi yarımada içerisinde antik çağlardan günümüze bir geçmişe ve kentsel yapıya sahip oluşu, bu kurgunun sürekliliği, mekanları biçimlendirilişi ve tasarım sürecini belirleyiciliği açısından Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı aksı incelenmiştir. Altıncı bölüm bu alan çalışmasına ait değerlendirmeleri ve yaklaşımları içermektedir.

Bu bölümün devamında, tezin sonuç bölümünü oluşturan yedinci bölümde ise, ilk bölümde hedeflenen mimari tasarım ve çevre-"yer" ilişkisi, kent kurgusu-mimari tasarım bağlamında altıncı bölümde ortaya konulan sistemin Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı aksı örnekleme ile değerlendirilmiştir.

SUMMARY

THE CONCEPT OF "PLACE" IN CONNECTION TO ARCHITECTURAL DESIGN AND ENVIRONMENT: IN CASE OF EDİRNEKAPI - FATİH - ŞEHZADEBAŞI AXIS, ISTANBUL.

"Place" is an important concept in connection to architectural design and environment. Environment can teach its users about the nature of change or give them a chance to cause it. Structure and identify of the environment are very vital ability. But in terms of prevention of changes "city image" can bring on the environment in the process of uncontrolled and unplanned development that assessment of potential environmental impacts brings light. Environment is the whole of natural and artificial conditions, effects and forces which surround living organisms, it affects and changes them and at the same time, being related to architectural design and environment.

Environmental change may also be displayed directly, in a manner closer to the way in which it really occurs, by using the process of change itself as the artistic material. Works of science fiction are replete with such descriptions. Their typical backdrops are an overgrown city of the future, enormously polluted, unresponsive, dense, and chaotic, in which life is precarious, personal communications are impossible, and every action is externally controlled.

Lynch said that a change in environment might be a growth or a decay, a simple redistribution, an alteration in intensity, an alteration in form. In this case, it may be a disturbance followed by a restoration or an adaptation to new forces and a willed change, an uncontrolled one. Changes, when managed are meant to lead to more desirable state, or at least to avoid worse ones. Nevertheless, all changes have costs: economic, technical, social, psychological.

Architectural design and environment are the whole of natural and artificial conditions, effects, forms and forces which surround living organisms, affects and changes them and at the same time, being in connections. The physical environment is said to be a mirror of culture. It is probably true that in any settled society environment and culture are adjusted to each other. They work together. And man must understand both in order to understand the quality of life.

The qualities which traditionally distinguished human settlements have been corrupted or have got irreparably lost. Reconstructed or new towns also look very different from the places of the past. Before we consider the reasons for this fundamental change, it is necessary to give architectural problem a more precise definition in structural terms. Again it is useful to employ the basic concepts of "space" and "character", and relate them to the more general categories of natural and manmade place. Streets and squares in the traditional sense are no longer found, and the general result is a scattered assembly of units. This implies that a distinct figure and ground relationship do not more exist anymore. The continuity of the landscape is interrupted and the buildings do not form clusters or groups.

The changes done to already existing towns have analogous effects. The urban tissue is opened up, the continuity of the urban walls is interrupted, and the coherence of the urban spaces is damaged. As a consequence, nodes, paths and districts, lose their identity, and the town as a whole loses its imageability. Together with the loss of the traditional urban structure, the landscape is deprived of its meaning as comprehensive extension, and is reduced to the rests within the complex network of man-made elements.

Generally, the city of Istanbul has a historical importance in the world. In the history, Rome and after Bizantine and Ottomans were very different cultures, and society. They met in Istanbul which is placed in the middle of west and east. This situation was generated from city's natural-physical and cultural characters, as the topographical, geographical and geological features. The chaotic urban pattern that was the Ottoman capital of the early nineteenth century. It was the result of the most diverse social, cultural, aesthetic, and economic influences. Under each empire, architects dotted the landscape with outstanding examples of monumental architecture.

Structure the city of Istanbul in all of this changes caused the shifting image of city continually. However Istanbul has the typical features that were imaged and recognized in a characteristic cluster, the thematic unit. The city of Istanbul is the transition and unity area in the macro-scale. This quality of Istanbul effects the city-planning and environmental formation. The historical peninsula of Istanbul has been surrounded by the city walls.

In the historical environment, the physical characteristics that determine districts are thematic continuities. Topography, space, mosques and their complexes, and its relationships. At the same time; Mihrimah Mosque is a "landmark". Who comes to city or goes to back its a symbolic importance and functionally too. For example people who used distant "the minare" did so only for very general directional orientation, or, more frequently, in symbolic ways. All the environment elements are simply the raw material at city scale. These elements

operate together, in a context.

In the city of Istanbul, the environment image is shifting very fast. Although the old city image have a lot of importance, it is "image quality" of city. This is same with old structures; areas, buildings of complex or others, palaces, Haliç, Galata, Bosphorus like that. May be, Istanbul has these importances still because of it's natural quality. This links between the urban spaces are the paths. However the Golden Horn is a important transition line of this zone in Istanbul. All this city elements are the paths. The paths give us the interrelations between the other city's elements. For example; according to Istanbul's image in mind, Golden Horn is both the path and the edge too. And like that, the city walls are the edge and the landmarks are their towers.

Again, we select and find the districts in the city by these elements. Perhaps, for discoverey the city firstly or other times all this elements are the clues one by one. For man the discover the city-spaces have the shifting image by form every time, because the time is going fasthy and everything changes. At this state, Istanbul has got a lot of the growing differences according to it's originality structure.

In spite of this growing, we hope, Istanbul don't lose it's values. As a matter of fact, these values are city's "image quality" and "difference" than others. Man dwells when he can orientate himself within and identify himself with an environment, or, in short, when he experiences the environment as meaningful.

About this subject, Schulz said that; Dwelling therefore implies something more than "shelter". It implies that the spaces where life occurs are places, in the true sense of the world. A place is a space which has a distinct character. Since ancient times the genius loci, or "spirit of place", has been recognized as the concrete reality man has to face and come to terms with in his daily life.

The structure of a place is not fixed. As a rule, places change, sometimes rapidly. The genius loci necessarily changes or gets lost. Later we shall show that taking place presupposes that the places conserve their identity during a certain stretch of time.

In that case; the preliminary discussion of place led to the conclusion that the structure of place ought to be described of environment. And analyzed by means of the categories "space" and "character". The character is determined by the material and formal constitution of the place. Particular attention has to be given to its lateral boundaries, or walls, which also contribute decisively to determine the character of the urban environment.

The next stage is the model's application and in this context the research methods used in the case-study are examined. These are cognitive and observational methods. Then a case-study is made on the axis of Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı with fifty users. In this study by testing the values achieved, new results are found. In this study it has been tried to find out the different visual orientation and reactions of different users to different types of settlements. At the end, the data derived from the interviews are transformed into final graphics. And these are compared with the user's subjective, objective and semantic characteristics.

In general we may conclude that place is the point of departure as well as the goal of our structural investigation. At the outset, place is presented as a given, spontaneously experienced totality, and at the end it appears as a structured world, illuminated by the analysis of the aspects of space and character.

The urban space where is described with the specific limits, must have a function. Due to their physical differences, the functions of the urban spaces, will effect the urban space and consequently the formation of the blocks which are describing it. It is clear that urban theory is still fragmented and far from explaining the complex, shifting nature of the cities. In addition, while most of the theories pretend to be purely analytical, each model includes its own criteria, as well as its own view of the world, and these concepts are related to each other.

The method developed by this thesis is the steps and characteristics taking people to a final environmental preference. They are put forward and classified that make people differ in their environmental preferences. The methods used in finding out these characteristics and the methodology that is followed systematically. The aim of the model shows to constitute a method dealing with obtaining data for new designs by installing the steps that have to be followed components and methods in this framework in a proper way.

At this stage, the images that are being reached at the end of these processes, that means the final mental pictures are examined totally. The characteristics of the "place" and it's "environmental image" and formation period are described. According to these, the previous studies that have been done about image, are explained. Finally, the personel differences of the place in environmental image and preferences are generally considered and the characteristics that cause these differences are shortly mentioned. At the case-study part of the thesis are discussed as the sub-opening of the criterion that are determined at the observation part. After the method is determined, the subjects that are to be evaluated by some approaches are reflected to the users. The preferences of users are the matters in question. The users are surveyed in two groups: Architects and other persons. By path to the persons who are chosen

among these by the way of selection, and by supporting these questions with some pictures, photos, and maps they are asked to reply these questions. The answers of the users, are seen as a concrete step in the determination of their environmental values and as "place" preferences and relations on the spaces.

Evidently the environmental problem and architectural design have to be met with intelligence and efficiency. In our opinion this can only be done on the basis of an understanding the concept of place. Planning does not help much as long as the concrete, qualitative nature of places is ignored. Only with such understanding, man may be able to participate creatively and contribute to own history.

BÖLÜM 1.

GİRİŞ

Kent ve insanların mutluluğu arasında son derece sıkı bir bağlantı söz-konusudur. Bu bağlantı, kentsel mekanlarla insan arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri, neşe ve üzüntüleri ile içinde bulundukları mekanlarla bağlantı halinde oldukları bu süreç, bir etkilenmeyi de beraberinde getirir.

Fiziksel, sosyal, ekonomik etkilerin bir bütün olarak etkileme alanı içerisinde özellikle modern toplumun karakteristiği olan endüstrileş-me ve kentleşme olgularının birbirleri ile paralelliği ortaya çıkmaktadır. Kentleşme olgusunun, kentlerin sayısının ve nüfusunun çoğalması sonucunu meydana getiren bir nüfus toplanması oluşunun yanısıra bir ekonomik gelişme ve toplumsal gelişme birlikteliği olduğu görülmektedir[Süher-1972, s:100].

Kentleşme, Keleş'in[Keleş-1990, s:5] görüşüne göre ise şöyle tanımlanmaktadır: "Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir".

Bir kentin kişiliği ve kimliğini sadece yapılarının mimari değerinde, doğal çevresinin özelliklerinde aramaya çalışmak doğru değildir. Bu olumlu özellikler bütünde ancak içinde geçirilen yaşam deneyimleri tamamlanmakta ve bir anlam, değer kazanarak da biçimlenmektedir.

Günden güne değişen bir ortamda yaşadığımız bir gerçektir. Bu ortamda birçok yapı yapılıyor. Birçok yapı yıkılıyor. Bu değişim içinde bir yapay çevre sözkonusudur. Bu yapay çevre birçok yapısal formu da içi-

ne almaktadır. Bu yapısal formlar birçok mesaj yayınlarlar. Bazılarının uyumlu işaretlerden oluşur. Açıktır, anlaşılır. Bazılarının mesajları ise hiçbir zaman anlaşılmazlar[Ergeneci-1991, s:13-14].

Mimari tasarımda kesin olan form yaratılır yaratılmaz bir haber aracı durumuna gelir. Burada önemli olan bu haberlerin içerikleri veya içeriğinin ifadesinin güçlü ve kapsamlı olmasıdır. Bunların kentsel çevre içindeki değerleri de çok önemlidir. Bu değerler insan duyarlılığından kaynak almışlardır. Günümüzde ise bu değerlere olan duyarlılığımız tartışılır. Duyarlı sayılanlar da bu gerçeklerin kaynaklarını araştırmakta yetersiz kalmaktadır. Kentsel formların mesajlarının ifade edilebilir olması gerekir. Ayrıca bu mesajların gelişimleri sırasında uğradıkları değişikliklerin incelenmesi gerekliliği de çevrenin tanımlanmasında etkin rol oynamaktadır.

Günümüz toplumları artan nüfus baskısı nedeniyle tek yönlü olarak fizyolojik gereksinmelerin karşılanmasına önem vermektedirler. Toplumlar bu yaşantıyı sürdürebilmek için ekonomik aktivitelerini belirlemek durumundadırlar. Bu ekonomik yapı ve olanakları zamanla yetersiz kalmakta ve tikanıklıklar ortaya çıkmaktadır.

Bu doğrultuda gelişen ve yapısal bir esnekliğe sahip olmayan bir kentin tümü veya ulaşım ağı gibi yapısının belirli bir kısmı bozulmaya başlayabilir. Oysa tüm bu kentsel elemanlar belirli bir gereksinmeye cevap verebilmek için meydana getirilmişlerdir. Çeşitli yollar, yapılar, kanallar, köprüler gibi bileşenler uzun bir zaman süreci içinde bir araya gelmişlerdir[Ergeneci-1991, s:15]. Bunların arasında bir işbirliği sözkonusudur. Bu bileşenlerin, bu işbirliğini devam ettirebildikleri sürece uyumlu oldukları söylenebilir. Bu işbirliği sırasında bileşenlerarası etkilenme kesindir. Burada bir bütünleştirici felsefeden, felsefi temelden söz edilmektedir. Bu genel felsefe olmayınca, her köşesi özel bir algılamamanın, bir büyük duyarlılığın yansıması olması gereken şehrin bir kargaşa alanı olmasına neden olmaktadır.

Bu karmaşa sonucunda kentsel yapıda form yaratma isteği bir mimari problem olarak ortaya çıkar. Bu problem doğanın kendi sınırlarını sembolleştirme amacına kayar. Kentlerde daha fazla anıtsal yapı yapıl-

maya başlanır. Bu anıtsal formlar insanların çevre bilinçlerini yansıtır-
lar. Bu bilinçler insanın dinsel inançlarla, savaşlarla, uzayı anlama vs.
çabaların sonuçlarıyla formların oluşmuş biçimlerinin kavranabilmesi-
dir.

Bu noktada kentlerdeki değişim trafik, yollar, mesafelerin artması,
kentsel yerleşim alanlarının spontane olarak dağılımı ve çevredeki kır-
sal bölgelere yayılıp gecekondulaşması da sonuçta ayrı bir kasaba top-
luluğu oluşturmayı beraberinde getirir. Bu organik dağılımın temelde
amacı, düzenli bir ekonomik sistem içinde, kentsel değerlere varmak
olmalıdır. Bu insanlara güvenlik de sunacaktır[Saarinen-1966,
s:252-268].

Birarada veya tek olarak kişilerin yaşadıkları ve gereksinimlerini kar-
şıladıkları kent mekanlarından kuşkusuz orada yaşayanlar sorumlu-
dur. Kent insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için çeşitli sosyal,
kültürel, ekonomik gereksinimlerini karşılayarak barındıkları yerle-
şimdir. Toplumun sorumluluğunda olan kent bütünü, kent mekanları-
nın oluşturduğu bir "kurgu" oluşumu olup parçalar arasındaki organi-
zasyonu meydana getirir. Bütün bu parçalar dinamik bir etkileşim için-
dedirler[Yamaçlı-1991, s:21]. Burada sözü edilen etkileşim içinde,
kent kurgusunun zaman içerisindeki değişimi ve yönlenmesindeki aş-
malarda yaşam biçimleri önemli bir etken olarak belirlenmektedir.
Ancak bu aşamaların ortaya koyduğu değişimlerde doğal ve fiziksel
verilerin etkisi de gözardı edilemez.

Tarihsel süreç içinde yaşam biçimleri-uygarlıklar boyutunda kent kur-
gusu, farklı kültür düzeylerinin ortaya çıktığı mimari bir oluşumdur.
Bu mimari oluşumun yapısı ve biçimlenmesi zaman içerisinde ortaya
çıkan farklı kültürler içinde, gereksinimlerin ve doğal verilerin de
farklılaşmasına paralel olarak değişmektedir.

Tanınmış yazar Edmondo De Amicis[Amicis-1986, s:124], 1800'lerin
sonlarında ziyaret ettiği İstanbul kentinin de bu kaçınılmaz değişime
nasıl katılacağını seyahatnamesinde şöyle ifade eder; "gelecekteki
İstanbul'u, korkunç ve gamlı haşmetiyle dünyanın en güler yüzlü şehri-
nin harabeleri üzerinde yükselecek Şark'ın Londra'sını görür gibi olu-

yorum. Tepeler düzleştirilecek, korular yerle bir edilecek, rengarenk küçük evler yıkılacak; ufuk, koynundan binlerce kocaman fabrika bacasının ve ehram şeklindeki kule çatısının yükseldiği, saray, işyeri, imalathane dizileriyle her taraftan kesilecek; uzun, dümdüz, birbirine benzer sokaklar İstanbul'u birbirine muvazi kocaman yollara ayıracak; ...".

Kaçınılmaz olan bu değişim içinde İstanbul kent kurgusu, çevre ve "yer" bağlantısındaki bir sistem içinde ortaya çıkmış kent mekanlarının bütünü oluşturulmaktadır. Bütün içindeki kent mekanlarının biçimlenmesindeki gelişim bize yaşam biçimlerindeki değişimi göstermektedir. Uygarlık merkezlerini oluşturan kentler, kendilerine ait özgün yapı ve "yer"lerinin varlığı ile devamlılıklarını sağlayabilmektedirler.

Bir kentin kimliğinin oluşumunun bir tarihsel olgu olduğunu ve zaman içinde oluştuğunu, değiştiğini Tekeli[Tekeli-1991, s:83] şöyle açıklar: "Yavaş büyüyen, çok hızlı değişme göstermeyen uzun bir tarihsel geçmiş olan kentlerin zamanın değişik katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş bir kimliği olduğu ve bu kimliği oldukça iyi koruduğu bir gerçektir". Ancak bu koşullarda bile bu kimliklerin, geçmişin bir tekrarı olduğu düşünülmemelidir.

Tarihin sürekliliği kavramının kabulü, korumanın temelini oluşturur. Çağdaş tarih bilimi, tarihin sürekliliği kavramının ve aynı zamanda bir süreç olduğu bilincini getirmiştir. Tarihin sürekliliği de soyut bir kavram değildir. Yaşamın sürekliliğiyle birlikte düşünülürse gerçeklik ve somutluk kazanmaktadır[Batur-1975, s:15].

Sürekli değişim halinde olan toplum ve insan ilişkileri kent kimliğinin de sürekli olarak yeniden tanımlanmasını veya üretilmesini gerektirmektedir. Üstelik bir kentin yalnızca görsel açıdan bozulması o kentin, bütün çevre faktörleri açısından da değer yitirmesine neden olmaktadır. Özellikle tarihsel ve kültürel önemi olan eski kent dokularının bu olumsuz değişimin sonuçlarından uzak tutulması gereği tartışılmazdır.

Bu duyarlılık doğrultusunda ele alınan tezin amacı: Çalışmanın uygulama alanı olarak belirlenen İstanbul'da tarihi yarımada içinde yer alan Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı ekseninde ve bu ekseni kapsayan bölgede örneklenen mimari tasarım ve çevre etkileşiminin belirlenmesi, bu etkileşim sürecinde "yer" kavramı ile bütünleşen nitelikli mekanların oluşması/ortaya çıkması; bu düzeyde izlenecek bazı yöntem ve tekniklerin incelenmesidir. Böylece tanımlanamaz bir kentleşmenin hızı ile başedemediğimiz noktada belki de bir kent dokusunu çevre ve "yer" ile ilişkilendirerek tanımlanabilir bir hale getirerek değişmesini kontrol altına almamız mümkün olacak ve gelecek tasarımlara bir örnek sistem modeli oluşturulabilecektir.

BÖLÜM 2.

"YER" KAVRAMI VE MİMARİ TASARIMDA ÖNEMİ

2.1. "Yer" Kavramının Tanımlanması

"Bir İslam mekanında ilgilenilecek konu, bir Rönesans ya da Barok dönemi Hristiyan mekanı için sözkonusu edilen anlamda, o mekanın biçimi değil, o sonsuz mekan içindeki mimari unsurların çeşitli özellikleri, mesafe ve yönleri, bunların içinde ve dışında insanın kendini nasıl algıladığı, nasıl hareket ettiğidir. Rönesans mekanı, onu tarif eden duvarlarla tamamlanmış, bir anda kavranan tek anlık bir olayken, İslam dünyasında bir 'yer', ancak tarihi bütünlük içinde ve fizik çevrenin tümüyle beraber vardır. 'Yer', belirleyen yerin çevresinde ve içinde, insan tarafından gerçekleştirilmiş yapılar, Rönesans dönemi yapılarında olduğu gibi tek cepheleriyle değil, tüm cepheleriyle, yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı ve içlerinden görülerek anlaşılabilirler"[Cansever-1992, s:154].

"Yer" kavramının sözlük anlamı Demiray'ın açıklamasına[Demiray-1988, s:885] göre; "bir şeye özel olarak ayrılan yüzey ya da alan; sokağın pazar yeri olması" olarak alınmaktadır. Bu anlam yer'in mekansal ifadesine en uygun olandır. Yer burada mekanın, bir ad, bir işlev kazanması ile tanımlı halini ifade etmektedir. Örnekte biz Şehzadebaşı Bölgesinin Yer'i dediğimizde bölgenin İstanbul Kent Kurgusu içindeki konumunda bu bölgenin kapladığı mekanları tanımlayarak ifade ederiz.

Eski kent dokularının sahip olduğu yapı formlarının yerlerine ait mesajları açıktır. Kişiler ve toplumlar, yer'leri ile tanımlı formların sembolizmine bağlıydılar. Kentsel formla, toplum arasında bir haberleşme ağı görülebiliyordu. Çünkü eskiden yapılar bir bütün ve onun bileşenleri olarak düşünülüyordu. Bu bileşenlerle yapı formu, kent formu içindeki yerleri ile ve kente uygun olarak belirleniyordu.

Günümüzde bu formların mesajlarını anlayamıyoruz. Bunların mekan içindeki tanımlı yer'lerinin düzenlemeleri ile oluşan haberleşmeden faydalanamıyoruz. Dolayısı ile çevre ile duygusal bir ilişki kurulamamaktadır. Sokaklarda düşünülemede, görememekte, hissedilememektedir. Böylece çevremize ve o çevrede yaşayanlara yabancılaşıyoruz. Çünkü doğru bir işaret göremiyor, gereken mesaj alınamamaktadır.

Artık yer'e uygun kentsel form sadece 'kentin kurgusunu belirleyen doğal sınırlarında' gizlidir. Bu sınırların belirginleştiği "yollar" birer ipucu durumundadır. Bu ipuçları, kaynaklarını belirgin bir formlandırma bilincinin olduğu kentsel oluşumlarda ve yapılarda aranmalıdır.

"Yer" ve yere uygun cevabı verebilme; binanın tek başına tasarımda ön yargılı, kati, kesin olabilir ancak binanın çevre ile kurduğu 'ilişki'-farklı 'düzlem'lerde algılanabilmektedir. Ancak bu farklı düzlemler aynı zamanda ele alınmak durumundadır.

2.1.1. "Yer" Kavramı ve Görsel Algılama Süreci

Görsel algılama "yer"in fiziki mekan düzeyinde, çevresi ve içinde bulunduğu yapıların içinde ve dışında yaşayan insan açısından, ancak hareket edilmesiyle mümkün olabilir. Hareket halindeki insanın görsel algılama süreci, yürüme eylemi boyunca karşılaştığı ve gördüğü olaylar dizisinin bir bütünlüğüdür. Bu bütünlük içinde, durduğu noktalar ayrı bir önem taşır. Değişim halinde ortaya çıkan bu noktalarda algılama süreci ifade edilebilir. Burada görsel algılama ilk "etkilenme" ile belirir. Bu etkilenme farklı ortam ve durumlarda değişik süreçlerde karşımıza çıkar. Böylece bu süreç mekanda bir "ölçek" problemi ile ele alınır.

Günümüzde şehirlerin gelişmeleri mekanın tanımlı ifadesi "yer" açısından çeşitli ifadelerle anlatılmaktadır. Bu ifadelere bir örnek büyüme olabilir. "Büyüme" her zaman "gelişme" anlamına gelmemektedir. İfade örneği büyüme hem alansal hem de hacimsel olmaktadır. Yani büyüme yükselme olarak algılanabilmektedir. Aynı zamanda genişleme veya yayılma diye yorumlanabilmektedir. Bunun ortak ifadesi bütünde çok boyutlu bir form olarak tanımlanabilir. Böyle tanımlandığında ise bugün bu form içindeki ilişkiler kopmaktadır.

Kapsam alanını anlayış ve ona uygun formu arayış, aynı eylemin ger-

çek iki görüntüsüdür. Tasarımda beklenen, form ve kapsamın gerekliliklerinin çözömlenmesi, onların uyumlu bir ilişki içinde birarada bulunmalarının sağlanmasıdır. İnsanla, tasarlanmış nesne arasında birkaç türlü iletişim; dokunma, duyma ve görme'nin en etkililerinden biri "görme" yoluyal gerçekleşir[Gürer-1992, s:20]. Görsel deneyim de bilinçlilik ve fiziksel dünya arasında güçlü bir bağ kurmaktadır.

2.1.2. Görsel Algılama Sürecinde "Yer" ve Çevre İlişkisi

Görsel algılama sürecinin ifadesinde yer'e bağlı formun tanımlanması çevrenin belirlenmesi ile olasıdır. Formlar çevre içinde yer alıp insan ölçeğinde ifadelerini bulurlar. Ancak formu belirleyen kararların kapsamı yetersiz kalmıştır. Yerine konulabilecek başka seçeneklerin yokluğu karşısında yetersiz kalmanın sonuçları keskinleşmiştir. İnsan yapısı kentsel elemanların formları değişmiştir. Bu kentsel yapıya basit fonksiyonel gereksinmeler verilmeye çalışılmaktadır. Bu karşılıklı zorlama ilişkilendirmenin yapısı kent planlarında göze çarpmaktadır. Böyle bir planlama, form ve fonksiyonu birbirleriyle etkileme yollarını açıklamaktan kaçınmaktadır. Kentin fiziksel düzeni değişmez varsayılmaktadır. Bu düzenin devamlı olarak değişen kişisel sosyal gereksinmelere bağlılığı hiçe sayılmaktadır.

Çevre içinde kentsel form ve fonksiyon dar çerçeveler içinde ele alınmaktadır. Sonuç olarak formu dar bir kentsel çevrede sürekli değişen ve çoğalan fonksiyonların bütünü yoğun bir şekilde o yapıya sığdırılmaya çalışılmaktadır. Böylece fonksiyona nazaran ufak bağımsız ve tanımsız, zorlama yapılar oluşmuştur. Bu yapılar büyüyen şehirlerin ortak ifadesi sonucu meydana gelmişlerdir. Bunlar arasındaki kopukluk ise çeşitli yollarla giderilmeye çalışılmaktadır. Amaç artan nüfusun gereksinmelerine karşılık vermektir. Ancak bu yaklaşımlar da geçici olmakta, bir süre sonra kentsel değişime uğrayarak yeniden çözüm arayışlarına gidilmektedir.

Böyle bir durumda bu ilişkiler kentsel ölçekde geniş bulvarlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Geniş yollar daha da genişletilerek beş altı şeritli hale getirilip iki bulvarın kesiştiği yerde dairesel bir boşluk oluşmaktadır. Bulvarın içi önce araçlarla dolmaktadır. Bu bulvar araç-

ların sayısına göre önem kazanmaktadır. Daha geniş minibüs durakları, daha büyük otobüsler ile bu karmaşık düzenek tekrar etmektedir. Her gün kente ait bir dokunun, bir yapının bir tarafı yokolmaktadır. Bir kaldırım daralıyor, bir yolun altından geçiliyor veya bir üstgeçide çıkılıyor, iniliyor. Görsel boyutta formlarda belirginleşen insan ölçeğinin tanımlanamadığı bu ilişkiler kentsel çevre içinde de kurgulanamamaktadır.

Buna karşın insanların yaşadıkları mekanları ve formları görsel algılamaları Berger[1995, s:11]'in "imge"-işaret olarak ifade ettiği güzellik, gerçek, daha, uygarlık, biçim, toplumsal konum, beğeni gibi varsayımlarla ilgili olmaktadır. Ancak bugünkü durumyla bu varsayımlar artık dünyaya uymamaktadır. Bu uymamanın bir yönü de bilinçlilikdir. İfade edilen imgeler bilinçle desteklenerek anlam kazanmaktadır.

2.1.3. Görsel Algılama Sürecinde "Yer" ve Kent Kurgusu İlişkisi

Kentlere birçok insan gelmiştir. Bu insanlar bu değişken kentlerde yaşıyorlar. İnsanların her değişimde yaşamları biraz daha değişiyor. Hatta kendileri değişiyor. İnsan duyuları çevreyle bağlantı kurmakta güçlük çekiyorlar, kentle değişiyor ve kenti değiştiriyorlar.

Bu değişimi yaşayan insan görsel algılama sürecinde kendi çevresine biçim vermeye çalışarak, bir anlamda kendi çevresini kontrol altına alma isteği ile çevreden etkilenmektedir. Ama bu etkilenme başarılı olamamaktadır. Çünkü bu süreçte kentsel çevre ve bu ölçekteki yer'in dışında kalmıştır.

Kişi sonuçta başka çareler arıyor. Başka çözümlemeler deniyor. İnsan giderek kendi çevresine yabancılaşıyor. Bu durumda insanın kendi çevresindeki mekanı tanımlı bir ölçekde algılaması ve ona yön verip biçimlendirmesi güçleşmektedir. Böylece görsel algılama süreci ve çevre etkileşiminde "yer", bir sorun olarak belirlenmektedir.

Görsel algılama sürecinde insan ölçeğinde "yer" sorunu ve çevre etkileşimi, insanın çevresini tanıma ve kontrol etme etkenleri ile birleşmiştir. Ölçek kavramı sadece estetik bir kavram değildir. Bu anlamda

ölçek, formların uyumluluğunu ve dolayısı ile tüm kentsel çevrenin uyumluluğunu da kapsamaya başlamıştır. Kentsel formun yer'i ile tanımlı ifadesi, günün gereksinimlerinin doğurduğu devinim ve kısıtlayıcı güçlerin devamlı etkinliği sonucu değişmektedir. Değişebilirlik tüm kentsel yapının çeşitli bileşenlerini farklı biçimde etkiler.

Fiziksel çevrenin uzunca bir süre içinde değiştiğini düşünürsek, hangisinin önce geldiği önemli olmayan bu değişimlerin, bezemeler, cephe-ler, bina kitleleri, mekanlar ve daha büyük ölçekte, kent dokusuyla bir aşama sırası içinde toplumdan yansıdığını, kullananların yaklaşım ve davranışlarından etkilendiklerini, kişilerin seçimlerinin mimarlıkta somut olarak belirlendiğini görmekteyiz. Tezin alan çalışmasını belirleyen İstanbul örneği de bu yönde somutlaşmış bir kentsel yapıyı oluşturmaya açısından önem taşır.

İnsanlar tarafından kentin algılanması bir binanın algılanmasından farklıdır. Algılama sürecinde insan bir etkilenme ve bağlantı kurma süresi geçirir. Bu süre içinde ortaya çıkan etkileşim kent boyutunda çok daha fazla değişkenleri içine alır.

Kentsel yapı içindeki bu etkileşim sürecinde dış dünyanın total algılamasına merkezi sinir sisteminin motive etme, hafıza ve öğrenme işlevleri katkıda bulunmaktadır. Motivasyon olmadan algılama yüzeyselliğin ötesine geçemez[Tekeli-1994, s:595].

Algılama sürecinde kent kurgusunda algılanan dış gerçeklik tanımlanamaz hale gelirse, insan zihni bu tanımsızlıklar karşılığında farklı anlamlar da üretebilmektedir. Bir çevrenin algılanması üç farklı düzeyde ele alınabilmektedir. Birincisi bilişsel algılamadır. Çevredeki nesnelerin üzerindeki işlev ve stil gibi özellikleriyle bilinmesidir. İkincisi sembolik düzeydeki algılamadır. Bu halde çevredeki nesneye bilişsel anlamıyla ilgili olmayan çağrışımsal anlamlar yüklenmektedir. Üçüncü düzey ise ilişkisel algılamadır. Görsel olarak ifade edilen değerlere yani estetik boyuta ilişkindir[Tekeli-1994, s:596].

Bu doğrultuda kentin yaşayanlarca algılanması bir binaya göre çok karmaşıktır. Kent bir noktadan bütün olarak ve belli bir düzen ya da

sıra içinde algılamaz. Kentin boyutları bir insanın görebileceğinden, duyabileceğinden çok daha büyük ve karmaşıktır. Zaman içinde farklı yaşam deneyimleri içinde sürekli olarak bir keşif vardır. Kenti, değişik insanlar değişik parçalarıyla, farklı düzeylerde algılamaktadırlar. Kimi zaman da bu algılama düzeylerinin sırası değişebilmektedir. Bu düzeyler bir noktada kesilir yeni bir sıra içinde yeniden algılanmaya başlar.

Kent bu karmaşık deneyimler sonucu uzun zaman içinde, algılanır, bilinir, öğrenilir ve bilinç seviyesine varır. Ayrıca motorlu araçların kent yaşamının bir parçası haline gelmesi kentin algılanmasına yeni boyutlar getirmiştir. Kent bir noktada oturarak algılandığı gibi yürüme hızıyla ve motorlu araçların hızıyla da algılanabilir[Lynch-1960, s:75].

2.2. "Yer" ve İnsan Etkileşimi Süreci Açısından Kent Kurgusunun Tarihsel Gelişimi

Kent insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için çeşitli sosyal, kültürel, ekonomik gereksinimlerini karşılayarak barındıkları yerleşimdir. İnsan kentin sahibidir. Bu nedenle kent, sorunlarının doğrudan bağlantılı olduğu çevreden kaynaklanmaktadır. Kent, insan ve çevresinin oluşturduğu bir bütündür.

Bir bütün olan kent, çevre içinde "yer"leri ile tanımlı kent mekanlarından oluşmaktadır. Kent mekanlarını bir bütün olarak organize eden "kent kurgusu" kentin oluşturduğu yerleşimin özünü ortaya koymaktadır. Bu öz, yaşam biçimlerinin mekanlardaki yansıması ve göstergesidir.

Mimari mekanın tanımı, onun biçimsel olduğu kadar insan yaşamına ilişkin özelliklerini de içerir. Yapı mekanı sınırlanan boşlukla, o boşluğu sınırlayan öğelerin ortak oluşturdukları bir olgudur[Kuban-1992, s:15]. Boşluğun mimarisinin ayırıcı ögesi olması onun en gerçek yaşam değerlerinin ifadesi oluşundandır. Ancak nüfusu hızla artan ve değişim geçiren kentler içinde, kent tarihini, kentsel analizleri ve bu gibi özellikle hassas konu ve sorunları, bu sorunlar arasındaki bağlan-

tıları belirlemek ve karakterlerini tanımlamak oldukça zordur[Barbey-1988, s:92]. Burada sözü edilen kente ait karakter ve ilişkiler toplamı kentin kimliğini oluşturmaktadır. Kent kimliği çok boyutlu bir kavramı içerir ve çok farklı bakış açılarından araştırılması gerekmektedir.

Yaşantıların sürdüğü mekanların oluşturduğu bu gösterge yine insanın sorumluluğundadır. İnsan tutum ve davranışlarını belirleyen tüm eylemleri ile kent kurgusunun biçimlenmesini etkiler, bu biçimlenmeyi yönlendirir [Yamaçlı-1991, s:16].

Tarih boyunca kentler farklı zamanlarda gelişme, değişme, bozulma ve kimi zaman da yok olma dönemleri yaşamıştır. Bu dönemler içinde kent kurguları, yaşam biçimlerine paralel olarak kişilerin sorumluluğu ile etkileşim içindedir. Bu etkileşim içinde, kent kurgusunun zaman içerisindeki oluşumu ve yönlenmesindeki aşamalarda yaşam biçimleri ana etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu aşamaların ortaya koyduğu değişimlerde doğal ve fiziksel verilerin de etkileri yadsınamaz. Burada sözü edilen etkileşim içinde kentsel oluşumun bir gelişim sürecine sahip olduğu ve bu süreçte kent kurgusunun farklı kültürlerin biçimlendirdiği mimari bir yapı olduğudur. Bu mimari oluşumun kurgu ve biçimlenmesi de farklı kültürlerde gereksinimlerin ve doğal verilerin farklılaşmasına paralel olarak değişmektedir.

Kent mekanlarının oluşturduğu kent kurgusu belirli bir sistem içinde düzenlenmiştir. Fiziksel ve sosyo-kültürel boyutta merkez konumu oluşturan kentler kurgularının varlığı ile yaşamlarını ve özgünlüklerini sürdürmektedir. Kent ile yaşam biçimleri arasındaki ilişki tasarım bağlantısını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlantı; insanın yaratıcılığı ile bu yaratıcılığın sonuç ürünlerinden biri olan mekanı gerçekleştirmektedir.

2.2.1. Kent Kurgusu ve İnsan-Kültür İlişkisi

Kent ve insan ilişkisinde, tarih sürecinde varlıkları bilinen gelişmiş kültürlerin ancak kent ölçeğine varan yerleşmelerde ortaya çıktığını ve geliştiğini görüyoruz. Kent ölçeğine varan yerleşmelerde topluluklar gelişmiş yaşam biçimlerini kent mekanlarına yansıtmışlardır. Kent mekanları ve kent ölçeği yerleşmelerin ulaştığı en ileri düzeydir. Yerleşmelerin ulaştığı bu ileri düzey şüphesiz ki insan ölçeğinde bir düzene sahip olmalıdır.

Bu düzeni, kent yaşamındaki gereksinimlerin dengeli olarak karşılanmasını sağlayan bir "mekansal sıralama" olarak açıklayabiliriz. Böylece düzen, kent ölçeğinde mimari tasarım için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Kent kurgusunun oluşumunu ifade etmekte bu başlangıç noktası devamında yaşam biçimlerinin ve kültürlerin gelişimine bağlı bir karşılıklı etkileşim içine girmektedir.

Uygarlığın akışı; matematik, fen bilimleri, yazı, hukuk, yasalar, politika ve dinsel yönetimlerin aracılığı ile tanımlanabilmektedir. Bir uygarlığın düzeyi ise insanların gelişimi, doğanın kontrolü, uygulamalı matematik bilimleri, yazı, hukuk kuralları, dini-politik yönetimlerin evrimi ile açıklanabilmektedir[Debenham-1964, s:2]. Uygarlıklar düzeyinde kültür ve kent kurgusu ilişkisi, bir toplumun siyasal, ekonomik, kültürel örgütlenmelerinin kaynaşması ile karşılıklı bir etkileşimi doğurmaktadır. Bu örgütlenmeler bir bütünü oluşturan kent mekanlarında gerçekleşmektedir.

Özer[Özer-1986, s:45] tarih, gelenek ve yaratma üzerine olan yazısında; günümüzde tüm sanat dallarını da içeren bir kültür bunalımından söz etmektedir. Bu durumun özellikle on dokuzuncu yüzyılda yoğunlaştığı ve biçimlerde de "yaratma"dan çok tekrarlamaya, giderek de yozlaşmaya dönüştüğü ortadadır. Çünkü gerçekte tarih ve gelenek, kültürü de içine alarak her zaman varolmuştur, varolacaktır. Bu noktada asıl sorun; bu kavramlar arasındaki organik bağıntıyı bulmak, böylece uygarlık değişim ve başkalaşımalarında kültürel gelişimi de özgün olarak devam ettirebilmektir.

Mimari tasarımda da diğer sanat daları ile ilişkili, daha da çok boyutlu özgün bir kültürel gelişmenin sağlanması için yukarıda sözü edilen yaratma bu anlamda tarihsel bir süreklilik bilinci ile bütünleşmek gerekmektedir. Bu süreklilik bilinci bir "farkında olana", "özgün karakterin korunması" yolu ile "yeni"yi oluşturacaktır.

2.2.2. Kent Kurgusu İçinde "Yer"in Önemi

Kent kurgusunun "düzen" olarak açıklanmasıyla ifade edilen "mekansal sıralama" mimari tasarımda kentsel mekan ölçeğinde belirlendiğinde ve tanımlandığında "yer" olarak değerlendirilmektedir. Bu mekanın kent kurgusu içindeki konumu ile ifade edilmesidir. Burada "yer"in önemini mekanın çevresini gelişme sürecinde araştırmak gerekmektedir. Bu süreç kentsel kurgunun temelde bütününde ele alınıp daha sonraki düzeylerde ise çevresiyle tanımlı mekana yani "yer"e varılması ile oluşmaktadır. Bu gelişme sürecinin incelenmesinde temel olan geleceğe ilişkin perspektifi doğru tanımlamaktır.

Kentsel mekanın gelecekteki büyüme gereksinimlerini karşılamak için bir kaynak olduğu düşünüldüğünde burada ortaya çıkan en önemli sorun, mekan içinde sosyal ve ekonomik etkinliklerin tanımlanmasıyla kentsel mekanın "yer"i önem kazanmaktadır. Ancak bu yolla kentsel mekanın çağdaş kent planlamasında istenen anlam ve işlevi taşıyıp taşımadığı değerlendirilebilmektedir.

Kent kurgusu ve "yer" bağlamında, bugüne kadar birçok farklı kültürün yaşamış olduğu İstanbul Kent Kurgusu, sahip olduğu kent mekanları ile bu yaşam biçimlerinin ulaştıkları düzeyi yansıtmaktadır. İstanbul'u etkileyen yaşam biçimleri anlamını Roma, Bizans ve Osmanlı uygarlıklarında en gelişmiş düzeyde bulmaktadır. Buradaki kent-uygarlık etkileşimi, sahip olunan sosyal, kültürel ve ekonomik yapıların da var olduğu en üst noktadır. Uygarlıkların yapılarında yaşanan bu en üst noktalar kent kurgularına yansıyan biçimlerden anlaşılmaktadır.

2.3. Kent Kurgusunda "Yer" Kavramı ve Mimari Tasarım İlişkisi

Mimarlığın ilkeleri düzen, düzenleme, armoni, bakışım, uygunluk ve ekonomiye dayanmaktadır. Düzen, bir yapının bölümlerinin herbirine gereken önemi vererek tümünün oranlarına bağlı bir uyum getirmektedir[Vitruvius-1990, s:10]. Vitruvius'un bu ifadesinde sözkonusu olan niceliğe göre yapılan bir ayarlamadır. Mimari yapıt, kendi bölümlerinden modüllerin seçilip tümünün bunlara dayandırılmasıyla oluşturulmaktadır. Düzenleme ise, öğelerin yerli yerine konması ve yapının özelliğine göre yapılan dengelemeler sonucu oluşmaktadır.

Ancak mimarlığın ilkelerini belirleyen bu ifadeler bugün için yeterli olan bir görüşü açıklamasa da bu görüşe dayalı "yer" kavramının algılanması ve ifadesine ait tesbitler kavramın mimarlıkla ilişkisi açısından önem taşır.

Kentsel kurgusu içinde "yer" kavramının tanımı mimari yapıtın kendi ve çevresi ile birlikteki ifadesi ile açıklanabilmektedir. Bu ifade biçimleri; vaziyet planı, görünüş ve resimler ile belirlenmektedir. "Yer" in planı, cetvel ile pergelin doğru ve sürekli kullanımı ile yapıların düz yüzeylerinin ana hatlarının elde edilmesiyle yapılmaktadır. Görünüş, bir binanın ön cephesinin, tasarlanan yapıtın oranlarında düzgün ve dik olarak çizilen bir resmi dir[Vitruvius-1990, s:10]. "Yer" in tanımlanmasında kullanılan perspektifte derinlik ise kenarları geriye doğru uzaklaşan ve tüm çizgilerin dairenin merkezinde birleştiği bir cepheyi resmetme yöntemidir[Vitruvius-1990, s:10].

Kentsel kurgu içinde mekan ise; doğal bir çevre içinde yapılanmış çevre dışında kalan mekanlardır. Kentsel mekanın, çeşitli cephelerde geometrik olarak sınırlandırılmış alanlardır. Burada kentsel mekanın başarılı olup olmadığı onların geometrik karakterlerinin okunabilirliğine bağlıdır [Krier-1979, s:17].

Kent kurgusu bütünde düşünüldüğünde yer kavramı anlamını "kentin yeri", "kentin arazisi" ile karşılamaktadır. Bir kentin oluşumunda, tasarımında arazi seçimi öncelik taşımaktadır. Arazinin yüksek oluşu, iklimi, çevresi ile bağlantıları, korunaklı olup olmadığı, tasarımı etki-

leyen faktörleri oluşturmaktadır.

Bu "yer" in tanımlanması sorunu, kent kurgusu ölçeğinde araziye belirlenler, sokak ölçeğinde bir binanın yerleşeceği arsayı ifade etmektedir. Yine arsanın belirlenmesi binanın mimari tasarımı süresince en önemli etkeni oluşturmaktadır. Kurulu ve tarihsel bir dokuya sahip kent kurgularında "yer" in belirlenmesi ve çevre etkileşimi tasarım sürecinin önemli bir aşamasını ortaya koyabilmektedir.

Bu aşamanın bir öncesinde Norberg-Schulz[Norberg-Schulz-1971, s:69] Existence, Space and Architecture adlı kitabında kentin biçimlenmesinde en önemli özelliklerin taşıdığı etkenin binaların getirdiği kütle yoğunluğu olduğundan sözeder. Burada üzerinde durulan kentsel mekan, çevresiyle birlikte algılanan ve onu şekillendirmeye yardımcı olan "sert kentsel mekan" ifadesi ile belirlenmektedir. Bu aşamadan sonra kentsel mekan yer'e bağlı olarak tanımlanmaktadır.

Kent kurgusunda mimari tasarım ve "yer" ilişkisine ait bir görüş Colquhoun'un[Colquhoun-1990, s:121] varolan kentlerde onların halâ "okunabilirliğini" de sağlayan temel bir gerçeğin olduğu ve farklı geçmiş dönemlere ait biçemlerin aynı anda varoluşu ve yorumlanması şeklindedir.

Mimari tasarım bilimsel anlamda bir olgu ya da bir kuram düzeyinde yenilik bulmak değildir. Bir dizi kural içinde oynanan bir oyun sırasında istenmeden ortaya çıkan bazı yenilikleri benimsemek ve bunun için de bir başka kural geliştirmek gerekmektedir.

Mimari tasarımda kent kurgusu içinde bu, bir keşif sürecini oluşturmaktadır. Bilimde ise Kuhn'un ifade ettiği keşif, bir aykırılığın farkına varılmasıyla başlar. Yani doğanın, olağan bilimi yöneten paradigma kaynaklı beklentilere herhangi bir şekilde aykırı düştüğünün anlaşılması gerekmektedir[Kuhn-1991, s:24].

2.3.1. Mimari Tasarım ve "Yer" İlişkisi Sonucu Ortaya Çıkan Etkileşim

Mimari tasarımda kent kurgusunun tespiti, tanımlanması, sahip olduğu kentsel sürecin belirlenmesi "yer" kavramının ifadesi ile başlamaktadır. "Yer" kavramının ifadesinde ise kent kurgusu içinde incelenecek kent ögesi olan yollar, binalar ve boşluklar tanımlanmaktadır. Kent kurgularının oluşumunda ise yolların önemi çok büyüktür, kentin kurgusu dış bağlantıların sağlandığı noktalara göre biçimlenmiş ve bu biçimlenme kent içi yollarının da belirleyicisi olmuştur. Doğal yollar, ticaret yolları, yerleşimler arası bağlantılar bu önemi arttırmaktadır. Doğal olarak kentin tasarımında veya kent kurgusunda "yer" in tanımlanması problemi tasarım süreci ve kentsel sürecin karşılıklı etkileşimi doğrultusunda ortaya konulmaktadır. Mimari tasarımda bu bir anlamda, doğal ve yapay arasındaki bir bilincin kurulması yoludur. Mimari Tasarımda amaç, insan yaşamı için özel bir çevre yaratmak, insanoğlunun düşünce ve eylemlerini gereksinimleri doğrultusunda biçimlendirerek görselleştirmeye çalışmaktır. Bu tarih boyunca olduğu gibi modern mimarlık döneminde de geçerli olmuştur.

Ancak tasarımda tüm bu saptamalara karşılık Batı dünyasında, Roma'nın çöküşünden bu yana benzeri görülmemiş fiziksel güçlüklerle karşılaşmıştır. İnsanın, çevresindeki eski, Hristiyan, endüstri öncesi, demokrasi öncesi yaşama tarzı giderek çözülmüştür[Scully-1980, s:9]. Bu dönem, insanoğlunun çağlar boyunca bulunduğu en zor durumu belirlemiştir. Bu yolda yalnız bir birey haline geçen insan, kişiliğini ifade etme biçimi bulmakta oldukça bocalamaya başlamıştır. Bu durum da göstermektedir ki; mimari tasarım ve "yer" kavramı etkileşiminin bütününde görülen "mimarlık" kavramı da değişmez bir yapıya sahip değildir. Bu kavram zaman içinde değişim gösterdiğine göre sorun tasarım alanının belirlenmesidir. Böylece mimari tasarım "yer" kavramının tanımlanmasıyla bir anlamda da başlamış olmaktadır.

Bu aşamada tasarım -yer- insan etkileşimini ifade edebilmek için Wittgenstein'in[Wittgenstein-1985, s:20] dünyanın toplam bir gerçeklik olduğu ve bizim de bu gerçeklikte varolan olguların tasarımlarını kur-

duğumuz önermelerinden hareket edebiliriz. Burada tasarım içinde olgu durumları, olgu bağlantılarının varlığı mantıksal bir kurgu içinde ortaya konmaktadır. "Yer" kavramı ile ifade edilen ve geliştirilen yaklaşım, tasarımın mimari oluşumun ilk önce bir taslağı olduğudur. Daha sonra objeler tasarım içindeki karşılıklarını, tasarımın öğeleri dolayısı ile kent ölçeğinde, kentsel öğelerden bulmaktadırlar. Bu öğeler tasarımın içinde yeralan objeleri karşılarlar.

Rasmussen[1975, s:9-10], *Experiencing Architecture* adlı eserinde, tasarımcı-mimarın basit plan, kesit ve görünüşlerin ötesinde giderek masif bir heykel gibi form ile ve ressam gibi de renk ile çalıştığını vurgular. Bu çalışma tasarımı oluşturan öğeler ve bütünü için birbirleriyle ilişkili olarak geçerlidir. Tasarım süreci temsili bir düzen üretimi olup mimar bizim yaşantımız için gerekli "yer"i planlamaktadır.

2.3.2. Mimari Tasarım-Kent Kurgusu ve Yer Kavramı Etkileşimindeki Gelişim Süreci

Mimari tasarım-kent kurgusu ve "yer" kavramı etkileşimi bütünüyle değişmez bir yapıya sahip değildir. Bu etkileşim süreci zaman içinde çok farklı boyutlara ulaşmış kimi zamanlarda da yapısından önemli değerleri kaybetmiştir.

Mimarlığın gelişim sürecinin onsekizinci yüzyılın ikinci yarısına değin birleştirici bir çerçeve içinde kaldığını gözlemlemekteyiz. Bu yüzyıla kadar, bir projenin hazırlanış biçimi ve yöntemleri ile proje yapıcılarının, ustabaşlarının ve işçilerin genel tutumu zaman ve mekana göre değişmektedir. Ancak bu değişme mimarlıkla toplum arasında sürekli ve daha ilk bakışta farkedilen bir ilişki içinde gerçekleşmektedir[Benvenuto-1981, s:7].

Tarih boyunca dünyanın farklı bölgelerinde tespit edilebilmiş ortak özellikler taşıyan insan yerleşmelerindeki en belirgin nokta; bu yerleşmelerin yüksek yerlere kurulan, ulaşımının doğal bağlantılarla sağlandığı ve aynı bağlantılarla da diğer yerleşimlere varılabildiği özelliğidir[Kostof-1992, s:189-218]. Bu durum daha çok, sanayileşme dönemi-ne kadar mimari oluşumların tasarımında doğal verilerin ön planda

tutulduğu sonucunu çıkarmaktadır. Doğal verilerin başında da doğal ulaşım ağları gelmektedir.

Kentleşme süreci içinde yine bu doğal veriler ışığında topografyaya dayalı bu ulaşım ağları; su yolları, köprü-yollar, bulvar ve örtülü yollar"a benzer terimlerle tanımlanmıştır. Ancak kentin biçimlenişi temelde organik yolların ortaya çıkması ile başlar ve gelişir. Asisi ve Venedik kentleri bunların en açık örneklerini oluştururlar[Kostof-1991, s:98-100].

Mimarlık ve toplum arasındaki ilişkilerin değişime uğradığı 1750'lerden sonra teknik, sosyal ve ekonomik sayısız olgunun doğrudan mimarlıkla ilgili olmasa da yerleşmeye başlaması dikkat çekmektedir. Geleneksel sınırların içinde ve dışında, yeni maddesel ve tinsel istekleri, yeni fikirler, yeni etki araçları ortaya çıkmıştır[Benevolo-1981, s:8]. Bu dönemde ortaya çıkan hızlı değişimle birlikte mimarlık, endüstrinin yönlendirdiği yaşam tarzı ile bir etkileşim içine girmiştir. Ortaya çıkan bu kültür artık günlük kullanım nesnelerinin ve hizmetlerin yeterli ölçüde üretilmesiyle bütün insanların eşit olanaklardan yararlanmasını sağlamayı hedeflemektedir. Böylece mimarlık da, endüstrileşmiş olan modern toplumun gereksinimlerini, kültürel ve sosyal olanakları eşit olarak karşılamak yükümlülüğüne girmiştir.

Endüstri Devriminden önceki dönemde mimarlık, teknik ve sanat daha sıkı bir şekilde birbirine bağlıydı. Ancak daha sonra teknik ilerleme mekanik yapımları köklü biçimde değişikliğe uğrattı[Benevolo-1981, s:33]. Bir bütün içinde ifade edilebilen bu bütünü oluşturan parçalar böylelikle tamamen bağımsız dallar haline geldi. Böylece temelde Endüstri Devrimi ile değişikliğe uğrayan "yapı" ya da "yapım" kavramı ilke olarak; yine de geleneksel sistemlere bağlı bir anlam ifade etmektedir. Yapı kavramı, geleneksel sistemlere bağlı ve genellikle "mimarlık" kavramına ilişkin etkinlikleri tanımlamaktadır. Bu etkinliklerden biri kendi başına, bağımsız bir şekilde geliştiği anda diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu ayrılmaya karşın farklı dallar içinde de olsa geleneksel sistemler sürmekte ancak değişime uğramaktadır.

Geleneksel sistemlerde ortaya çıkan değişim üç noktada özetlenebilir:

- İlk olarak; Endüstri Devrimi, diğer gruplardaki değişim daha az dikkat çekse de, inşaat-yapım tekniğini değiştirmiştir. Burada taş, tuğla, ahşap gibi geleneksel malzemeler daha rasyonel bir şekilde işlenmekte ve daha kolay dağıtılmaktadır[Kostof-1995].
- İkinci olarak; geleneksel sistemlerdeki değişimde ortaya konulan işlerde niceliksel değerler artmıştır. Daha geniş yollar yapılıp, su kanallarının hacimleri arttırılmıştır. Kara ve su ulaşım yollarının sayısı hızla çoğaltılmıştır. Nüfus artışı ve iç göçler, bu döneme kadar görülmedik çoklukta konut yapımını zorunlu kılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde kentlerin gelişimi ise, sürekli daha yaygın ve durmadan artan bir altyapı oluşumunu gerektiren bir hale gelmiştir[Benevolo-1981, s:34]. Kamu görevlerinin genişlemesi daha büyük kamu binalarının yapımını zorunlu kılmaktadır. Böylece artan çalışma alanları ve uzmanlık çeşitlerinin ilerlemesi, sürekli yeni ve değişik yapı tiplerinin ortaya çıkmasına yolaçmaktadır.
- Üçüncü olarak; yapılar ve altyapı gereçlerinin kapitalist ekonomi alanında geçmişteki anlamlarından çok daha farklı bir anlam kazandığı düşüncesi yerleşmiştir[Benevolo-1981, s:34]. Gerçekten de yapılar ve onu destekleyici yapı grupları çevre-"yer" ile ilişkilendirilerek artık çok da kalıcı olması dileği ile yapılmamaktadır. Bu durumda mimarlık da bir üretim aracı olarak görünmektedir. Daha çok diğer üretim araçları gibi, düzenli bir getirisi olacak yatırımlar gözönüne alınmaktadır. Bundan böyle kentleşme süreci kendine ait bir ekonomik sistemi kurmaya, kentleşme ve tasarım-çevre-"yer" etkileşimi kent ekonomisi ile işlemeğe başlamıştır.

Kent kurgusu - mimari tasarım ve "yer" kavramı etkileşiminde bina ile arsa/arazi arasındaki fark bu noktada daha da önem kazanmaktadır. Bu döneme kadar bir binanın ya da yapının değeri ile o yapının "yer"inin değeri birlikte düşünölmekteydi. Ancak bundan böyle uygulanan ekonomik politikalar sonucu yapı ve yer ayrı ayrı değerlendirilmekte birbirinden bağımsız bir gelişim süreci izleyebilmektedir[Benevolo-1981, s:35]. Birbirinden bağımsız bir gelişim süreci ile yapı ve "yer"

bütünlüğünün kopması, kent kurgusunun oluşturduğu doku ve kentsel organizmanın yapısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Günümüzde kent ölçeğinde insan çevresinde tasarım ile "yer"i ayrı ayrı düşünemeyeceğini, geleneksel davranışların sağlıklı bir çevre yaratmak için yeterli olmadığını görmektedir. Doğal ya da insan yapısı bütün fiziksel çevre ile kendi yaşantısı arasında organik bir bağ olduğunun bilincine varma çabasıdır. Bu bilince ulaştığında kendisini, daha büyük bir organizma olan kentin bağımlı bir parçası olduğunu hissetmektedir. İnsanın mimari tasarım-kent kurgusu ve "yer"in oluşturduğu bütünde bir parça olması uygarlık düzeyinde yeni bir aşamadır. Ancak kente ait bu söylem ile ilgili gelişmeler henüz çok sınırlıdır. Geçmişe döndüğümüzde insan doğal çevreyi kendi yaptıkları ile değiştirmeye başlayalı binlerce yıl olmaktadır[Kuban-1975, s:9].

Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi Bağlamında "Yer" kavramı ile İstanbul kenti üzerine yapılan değerlendirme çalışması başlangıçta bu bölümü kapsayan kavramlar ve ilişkilerinin tanımlanarak kurulmasından oluşmaktadır. Temel kavramların belirlenmesinde mimari tasarım, "yer", görsel çevre, kent kurgusu gibi ifadeler tarih boyunca Vitruvius, İ.Ö, 1.y.y.'dan bugüne aslında anlamsal ve fonksiyonel kayba pek de uğramadan süren benzer mimari öğeler ile açıklanmaktadır. Vitruvius[1990], Mimarlık Üzerine On Kitap adlı yapıtında tasarım ve tasarımı yapan mimarın tanımlanmasına ve görevlerine ait ilkeleri ortaya koyarak mimarlık hakkında genellemelere gitmiştir. Burada bugün de mimaride belirleyici öğeler olan form, ölçek, ritm, oran gibi ifadeler açıklanarak tasarımla ilişkilendirilmektedir.

Bu tezin çıkış noktasında mimari tasarım-kent-çevre/yer boyutunda Kevin Lynch'in "kent imajı", form'u, yer'i ile vurgulanan ve kent yaşantısı ile değişimin ele alındığı çeşitli yapıtları önemli birer kaynak oluşturmaktadır [Lynch-1966, 1977, 1985 ve 1994]. Özellikle Good City Form [Lynch-1994] adlı yapıtında Lynch[1960]'in kent ve kent'in okunmasına/tanımlanmasına katkıda bulunan açıklamalarına ek olarak bu teorilerini destekleyen anket çalışmaları ise yazarın kuramsal yaklaşımını "kent yaşantısı" boyutunda desteklemektedir.

Christian Norberg-Schulz[1984]'un Genius Loci adlı eserinde ise "yer"in kendine ait karakteristiği ile ifade edilmesi açısından bu tez bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Schulz bu yapıtında, doğal ve insan ürünü olmak üzere yer'i ayrı ayrı tanımlamaktadır. Bundan evvelki eseri Existence, Space and Architecture[1980]'da da yazar mimarlık ve mekan konularını tartışmaktadır. İnsan ve çevresi arasındaki temel ilişkiler, matematiksel bir mantık tanımlamasıyla değil "mekan", "karakter" ve "kimlik" sorunsalı ile ortaya konmaktadır. Bu çalışmalar tezin teorik yaklaşımında yol gösterici olmaktadır. Bu tanımlamaları yine bir süreç içinde açıklayan William Porter da "tasarım mantığı deneyimi" ve "mimarlığın biçimi-teknik ve kültür" sorunlarını içeren 1988 ve 1989'lardaki çalışmalarında mimari tasarım ve onu etkileyen kavramların açıklanmasında, mimarın yaratıcılığı ile bu kavramların karşılıklı etkileşimlerinin belrilenmesi üzerine önem taşımaktadır. Bu çalışmasında Porter[1988], mimari tasarım sürecinin tanımlanması ve etkileşim alanlarının ortaya konulmasında katkıda bulunmaktadır.

Tasarım sürecinin tanımlanması ve mantıksal bir dille ifade edilmesinde farklı yollardan sözeden Mitchell[1990] The Logic of Architecture adlı eserinde temel geometrik ifadeleri de kullanarak form, sembol, çizgi gibi kavramlardan yola çıkarak "mimarlık dili"ni geliştirmektedir. Tarihsel bağlamda kent'in "anlam" ve "model"leri üzerine biçimsel ve kuramsal yaklaşımları içeren The City Shaped[1991], The City Assembled, The Elements of Urban Form Through History[1992] ve A History of Architecture[1995] adlı çalışmaları ile Spiro Kostof ele aldığı örneklerde kendine özgü stratejileri değerlendirmektedir. Kostof'un bu çalışmalarında kentin anlamı ve örneklenmesi açısından kullandığı tarihsel değerler, yol, meydan, blok, oran, merkez, aks, odak noktaları gibi temel kavramlar değişim süreci içindeki kentlerin "zaman"da ve "yer"de tasarlanmasını irdelemektedir.

Aldo Rossi[1982]'nin The Architecture of The City ve Rob Krier[1979, 1988]'in Urban Space ve Architectural Composition adlı tarihsel kent'e ilişkin çalışmaları "kent", "tarihsel kent", "kent mekanı" ve bu kavramların modern sonrası yaklaşımlarındaki yeni yorumları ile kentin tarihsel topografyası ve kentin korunmasına ışık tutmaktadır.

lar. Özellikle Rossi bu kuramını kent ölçeğinden tasarımın en küçük birimine kadar uygulanır bir biçimde ifade etmektedir. Bu çalışmalarda tarihsel kent bütünsel bir yapıyı oluşturmakta ve "bellek"i ile kurulan ilişkiler sonucunda anlam ve mimari elemanlarıyla kurgulandırılmaktadır. Mimari tasarım ve Kent Kurgusu-Mekan İlişkilerinin belirlenmesi yönünde yapılan bu çalışmalar kaynak oluşturmaktadır.

Kentin bütününde varolan ve "yer"ini temsil eden efsanevi karakteri ancak bu olgunun sürekliliği ile açıklanabilmektedir. Atilla Yücel de bu konuda yapmış olduğu çalışmalarda [Yücel-1973, 1980, 1992] günümüzün kentine ve o kent içinde yer alacak bir yapının kent bütünüyle olan ilişkilerinde mimari biçim ve dilsel yorumlar yapmaktadır. Mimari yapıyla çevresi ve kent arasında yer alan mekansal tanımlamalar, çözümlemelerle mimari tasarım sorunsalına sistemli bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Yücel de benzer konularda yapmış olduğu bu çalışmalarla birlikte mimarlıkta mitoloji ve tipolojilerle ilgili çevirisinde [Panerai-1979] Lynch ve Schulz gibi kuramcılarının da yaklaşımlarını birleştirerek mimari tasarımda araştırma alanını geliştirmiştir.

Mimari tasarım ve kent etkileşimi açısından Edmond N.Bacon[1967]'un Design of Cities adlı yapıtı ise model-yöntem oluşturma yönünde kentlerin ve daha sonra da kent mekanlarının belirleyici imgelerinin okunması, biçimsel olarak tanımlanarak tasarımın stratejilerini belirlemektedir. Bu stratejiler özellikle bu tez çalışmasında da İtalya örneklerinin irdelenmesinde değerlendirilmektedir. Geoffry H.Baker[1989], Design Strategies In Architecture adlı çalışmasında Bacon[1967] gibi kentsel mekan öğelerini boşluk, aks ve geometrik formlar olarak tanımlayarak tasarımın tesbit edilebilen bir yolunun olduğunu ortaya koymaktadır.

Tasarım süreci ve yaratıcılık konusunda kavramların incelenmesi açısından Bilgi Denel[1970,1981]'in çalışmaları kaynak oluşturmıştır. Bu çalışmalarda ele alınan konu ile ilgili kavramsal yaklaşımlar tezin model-metodunun oluşturulmasında dayanak noktası oluşturmaktadır. Model-metodun geliştirilmesinde seçilen uygulama alanı İstanbul'un kent kurgusu, değişimi ve "tarihsel kent" niteliği ile değerlendirilmesinde belirgin olarak; Zeynep Çelik[1986]'in The Remaking of Istan-

bul, Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century ve özellikle seçilen tarihsel kent aksının Osmanlı ve Mimar Sinan etkilerinin önemi açısından da Jale Erzen[1991]'in Mimar Sinan Cami ve Külliyesi, Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme adlı yapıtları alan çalışmada ele alınan "yer"in belirlenmesinde ve tarihsel gelişim sürecinin tanımlanmasında yararlı olmuştur.

BÖLÜM 3.

MİMARİ TASARIM SÜRECİNDE "YER" KAVRAMI BAĞLAMINDA GÖRSEL ÇEVRE ETKİLEŞİM SİSTEMİ VE YARATICILIK

Mimari tasarım sürecinde "Yer" ya da çevre içindeki bir değişim; bir gelişme veya bir bozulma, basit bir yeniden düzenleme, biçim ve yoğunlaşma içinde bir değişim de olabilir. Bu değişim kontrolsüz bir süreci içeriyorsa beraberinde yeni görünüş ve ifadelere uyumlu bir şekilde dönüştürülecek bir yeniden düzenlemeyi de getirmektedir.

Değişimler, düzenlendiği vakit daha fazla arzulanan yerler öncelikle ifade edilmekte ya da en azından daha geri planda olanlar iptal edilmektedir. Bununla birlikte bütün değişimlerin kesin sonuçları; ekonomik, teknik, sosyal ve psikolojik olmaktadır[Lynch-1966, s:190].

Kentin kendine özgü olan ve onu diğer kentlerden farklı kılan özelliği Schulz'un "genius loci" yani ayırıcı genel karakter olarak tanımladığı kavramla açıklayabiliriz[Norberg-Schulz-1980, s:18-21]. Burada ayırıcı genel karakter insanın çevreden beklediği iki şeyden olan kişilik ve güvenden kişiliği temsil etmektedir. Gerçekten tarih boyunca büyük ve önemli gelişmeler, doğal iletişim yolları üzerinde fiziksel korunma kadar, karakteristik kişiliği de olan noktalarda olmuştur. İstanbul kent kurgusu da taşıdığı ayırıcı genel karakteri olan "kentsel kişiliği" ile bugüne kadar birçok gelişme ve değişime uğramıştır[Yürekli-1977, s:18].

İster fiziki planlama boyutunda, ister sosyal planlama boyutunda olsun, tasarımcının düşüncesinin dili, ürünü tasarım olacaktır. Biçimi nasıl olursa olsun, tasarlanmadan yapılacak bir eylem biçiminin anlamlı ve dolayısı ile geçerli olabileceği düşünülemez.

Her geçen günle, tasarımcının uğraşı alanının boyutlarının bir yandan büyümesi yanında içerdiği sorunların da karmaşıklaşması sonucu sürekli yeni tanımlara gidilmesi gereği kaçınılmaz olmaktadır. Buna ülkemiz kentlerinin ve hızlı kentleşmenin dinamik yapısının getirdiği kısa sürede çözüm bulma zorunluluğu da katıldığında, çözüm aramada yaratıcı olunmasının istenmesi yadırganmamalıdır. Tasarımcının uygulama alanındaki bu karmaşanın, onun eğitime de yansması kaçınılmaz bir olgu olarak karşımızdadır.

Ülkemizde, plancı olarak uygulama yapmak için bugünkü tek ön koşul "diploma" almış olmaktır. Bu nedenle, plancı yetiştiren kurumların, bireylerin eğitiminde nitelik ve kaliteye özel bir önem vermeleri gerekmektedir. Diploma veren kuruluşlara öğrenci yerleştirme sınavı sonucu gelenlerin, büyük bir çoğunlukla istekleri dışında bir uğraşı alanı içinde kalabildikleri de yadsınamayacak bir gerçek olarak önümüzdedir. Böyle bir ortamda iyi bir plancı ve tasarımcı yetiştirmek özellikle çapraşık bir eğitim sorunu olabilmektedir[Denel-1981, s:425].

Akılcı bir tutumla yetenek geliştirilebilir ve varolan zekânın yararlı bir biçimde kullanılması için yol gösterilebilir. Mimari tasarımda "yaratıcılık" kavramı bağımsız olarak düşünüldüğünde; yaratıcılığın gerekliliğine tartışmasız katılınır ve yaşamın her evresinde yaratıcı bir yaklaşım istenir. Yaratıcılık övgüyle karşılanırken, yaratıcı eylem biçimleri ve onu uygulayan yaratıcı bireyler ön plana çıkmazlar. Toplumda oluşmuş olan bir diğer yanılgıysa, yetenek ve yaratıcılık kavramlarını birbiriyle olan yakın ilişkilerinden ötürü onları eşdeğer olarak görmektir. Oysa yaratıcılık mimari tasarımda görsel çevre etkileşim sistemi ile birleştirilirken yaşamın her evresinde de öğrenilebilir ve öğretilebilir bir beceridir.

Mimari tasarımda yaratıcılık tek başına ele alındığında; her tür soruna ve onun çözüm biçim ve önerilerine farklı bir yaklaşım getirebilmektedir. Böylece çözüm için gerekebilecek yeni boyutları yakalamak da olası olabilecektir. Kısa bir sürede herhangi bir soruna sayısal yünden çok seçenekli yanıtlar önerebilmek de yaratıcılıktır[Denel-1981, s:428].

Bu aşamada mimari tasarım sürecinde "yer" kavramı ve yaratıcılığın karşılıklı ilişkileri de alınmıştır. Bundan sonra tesbit edilen bu ilişkiler ve uygulama alanları ile tek tek açıklanarak mimari tasarım sürecinde görsel çevre etkileşim sistemi içinde bu bağlantının farklı yöntemlerde nasıl değerlendirildiği ortaya konacaktır.

3.1. Mimari Tasarım Süreci

Tasarım ilk olarak eğitim sırasında karşılaşılan sorunlardan biridir. Tasarım tüm yönleri ile ancak bir süreç olarak tanımlanabilmektedir. Bu doğrultuda öğrencilere ön yargılı olmadan tasarlama sürecine girmenin önemi benimsenmektedir. İlk akla gelen bir fikre saplanarak sorunun farklı boyutlarını araştırmamak büyük bir olasılıkla eksik ve yetersiz bir çözüm getirebilecektir. Ayrıca yaparak öğrenmede tekrarlamak, sürekli yeni öneriler denemek gerekmektedir. Beceri ancak böyle kazanılır.

Mimari tasarımın programlama aşaması, ilişkilerin saptanması kadar ileride bunların mekanları biçimlemesi yönünden de önemlidir. Programla beraber sorunla ilgili analizler bir noktadan sonra senteze, tasarıma ve uygulamaya dönüşmektedir. Tasarım sürecinin en güç yanlarından birisi de analiz ve sentez arasındaki bağlantıyı kurabilmektir. Mimari tasarıma yaratıcılığın en önemli katkısı bu alanlarda olacaktır. Ancak bu pratik bir sonuçtur. Asıl ve vazgeçilmez katkı ise bireylere kazandıracığı sürekli kullanabilecekleri geçerli bir düşünce sistemidir.

Tasarım sürecinde sorunlar hemen her zaman öncelikle ilk aşamalarında ucu açık bir tipoloji gösterirler. Önceden bu sorunların üstünden çeşitli çalışma aşamaları geçmeden ucu açık olarak ve o aşamada varsayımlarının aksi kanıtlanıncaya kadar mantıksal doğrular olduğunu kabul etmek zorunludur. Olaylara bunun tersi bir tutumla yaklaşmak anlamsız ve de yanlış olacaktır[Denel-1981, s:430].

Tasarım sürecinin her basamağında bireylerden yaratıcı bir tutum istemek doğal karşılanmalıdır. Ancak bu istek öğrenilebilir bir takım yön-

temlerle desteklenebildiği oranda geçerli olacaktır. Yaratıcı eylemin amacı, varolan durumu yeni yorum ve sentezlerle daha iyiye götürmek, karmaşıklığı denetim altına alıp basitliğe, anlaşılabilirliğe giden yolları bulmak ve karışıklığı ortadan kaldıracıdır[Wojtowicz, Fawcett-1986, s:13].

Tasarım sürecinde bir aşama yapabilmek için önce soru halindeki problemi diğer bir deyimle, geliştirebilecek durumları saptamalıdır. Daha sonra sorunun asal parçalarının farkına varmalı ve son olarak da, sorunun olumlu yönde gelişimiyle istenen daha iyi bir düzeye ulaşmak için gerekli beceri ve yöntemleri kullanacak bilincin farkına varmak gereklidir. Mimari tasarımda çevre etkileşimi ve yaratıcılık yöntemlerinde sürekli bir çelişkidir faydalanılır. Nesnel nitelikle öznel nitelik çatışarak bir arada olduğunda ortaya çıkan şey, ikisinin salt toplamından fazladır. Sürekli birinden diğerine gidebilecek yollarda yön bulup, beceri kazanmak, yaratıcı bilince ulaşmak demektir. Bu ikilemi düşüncede; bilim ve sanat, bilmek ve hissetmek, mantık ve sezginin sürekli çelişkisiyle beraber düşünürsek her bir tekil davranıştan çok daha zengin bir değer ortaya çıkabilecektir. Böyle bir değeri kullanabilecek bir biçimde eğitilmiş bir insan, doğal olarak onu kullanmayan diğerlerinden çok farklı olacaktır.

3.1.1. Mimari Tasarım Sürecini Etkileyen Değişkenler

Mimari tasarım sürecinin gelişimi, mantık ve felsefe bağlamında gözlemlendiğinde ortaya çıkan sonuçta bu konu tasarım ürünü, görünümü, yönleri, kavramları ve dili ile karşımıza çıkmaktadır. Tasarımda geometri ile uğraşan kuramcılar aksiyomlar ile yapılmış ispatların yerini denklemlerin aldığını böylelikle öz değil varoluşun öneminin artmasını savunmaktadır[Mitchell-1990, s:38].

Bugünün anlayışına göre, tek ve doğru kabul edilen gerçeğin kanıtlanması yerine değişkenliği ve sürekliliği içeren, bu anlamda da değişkenlere bağlı olarak birden çok gerçekliği barındıran bir düşünce yapısı tasarım sürecine yön vermektedir.

Çeşitli yaratıcılığı geliştirme yöntemleri içinde hangisi uygulanırsa uygulansın, birey kendine önce psikolojik olarak yaratıcı olmaya olanak verecek bir biçimde hazırlamalıdır. Böyle bir davranış ancak bu yöntemlerin bilimsel düzeyde tesbit edilmesi ile açıklanabilmektedir[Denel-1981, s:431]. Tasarım sürecinin başlangıcında gerekli ön koşulları şu noktalarda toplayabiliriz:

- 1- İnsanın ön yargılarından kurtulması,
- 2- Bu sistemde izlenecek yolda bir sonuç alınacağına olan inanç
- 3- Yapıcı bir kaygının varlığı,
- 4- Bütüncülük
- 5- Alışkanlıklarını denetleme yeteneği
- 6- Merak-ilgi

Kendi yaratıcı gücümüzü engelleyen davranışları şöyle sıralayabiliriz: Birey yanlış yapmaktan, yanlış anlaşılmaktan, eleştirilmekten, kullanılmaktan, yalnız kalmaktan ki kendine özgü fikri olan her birey otomatik olarak bir kişilik bir azınlıktır, gelenekleri bozmaktan, değişiklik önermekten, yasalara karşı gelmekten, alışkanlıkların rahatlığını yitirmekten, çevresinin sevgisinden yoksun kalmaktan ve son olarak da, gerçekten kişilik sahibi olmaktan korkmaktadır.

Mimari tasarım sürecinin başlamasıyla ortaya çıkan yaratıcılığın bilinçaltı ilişkileri, analizin ise mantıklı düzeni, her birinin optimum değerlendirilmesi için daima ayrı ayrı kullanılması gerektiği gibi bir görüşü akla getirebilir. Bu yanlıştır. Çünkü tasarımın da dahil olduğu açık uçlu sorunlar için bu çelişkinin karşılıklı etkileşimi gereklidir. Yaratıcı analiz yöntemleri, yerine göre, bu iki çelişkili tutumun nasıl hem ayrı, ayrı, hem de beraberce kullanılabileceğini göstermektedir.

3.1.2. Mimari Tasarım Sürecini Etkileyen Değişkenler Arasındaki İlişki

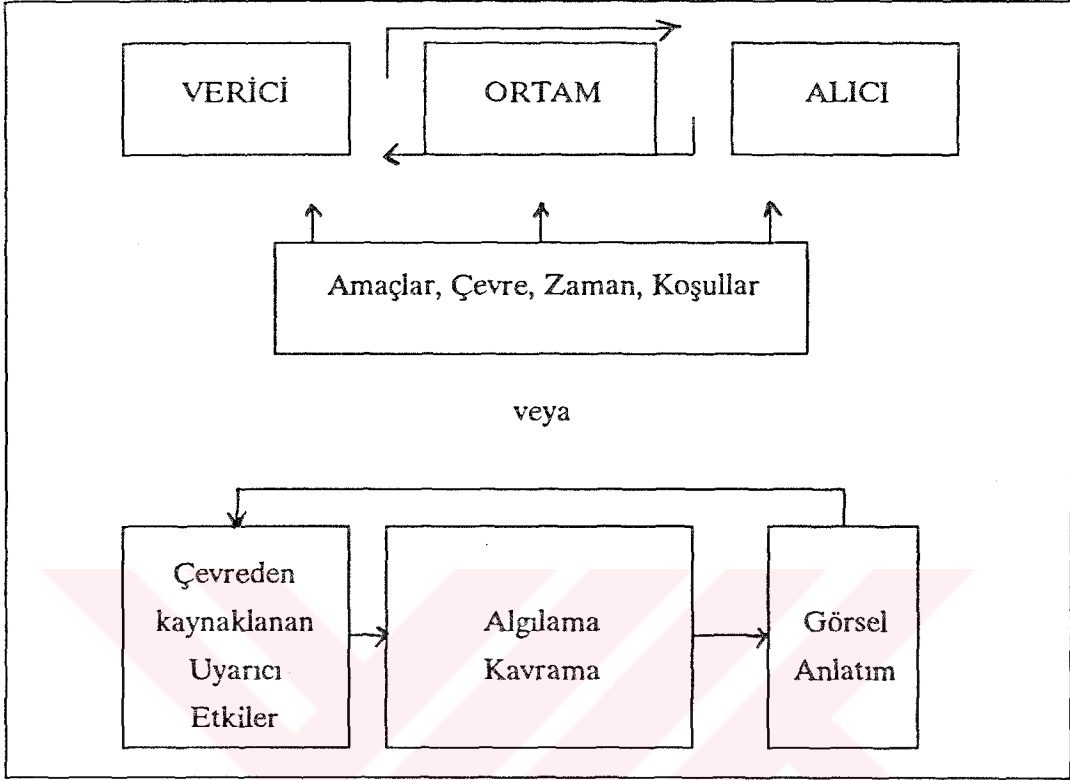
Mimari tasarım sürecini etkileyen değişkenlerin belirlenmesinden sonra tasarımın ileriki aşamalarında her soruna çözüm, sorunun etkin bir soru olarak biçimlenebilmesiyle başlar. Sorular ne kadar hassas ve can alıcı olursa, yanıtlar da o kadar eksiksiz olabilecektir.

Mimari tasarımda görmek, öğrenmek, bilmek ve yaratıcılık arasındaki ilişki; bakmak yerine görmek ve öğrenmek, öğrenmekse bilmek ve bilmekse yaratıcılığa doğru açılmış bir kapı demektir. Her zaman öğrenmek ister yaparak somut, ister kuramsal soyut bir düzeyde olsun, en etkin öğrenme ve öğretme yöntemi daima benzetmek ve örneklemek olmuştur. Anlatılmakta zorluk çekilen her şey zaten benzetilerek aktarılmaya çalışılır. "Gibi" sözcüğü her kullanıldığında böyle bir anlatım çabası vardır.

Görsel algılama sürecinde çevreden gelen uyarıcı etkileri Aydınli [Aydınli-1992, s:7-8] görsel iletişim kavramı ile açıklamaktadır. Burada sözü edilen uyarıcı etkilerin algılanması, hissedilmesi ve kavranması sonucu bellekte imaj oluşturmaları ve daha sonra bu imgelerin görselleştirilmesi, ifade edilmesi sürecini meydana getirmektedir [Çizelge 3.1.].

Öğrenmeye dönük ucu kapalı durumlarda "Şaşılasya bilinen", yaratıcılığa dönük ucu açık sorun çözücü durumlardaysa "bilineni şaşırtıcı" yapmak düşünülür. Örneğin, yerel halk mimarlığını ilk inceleyen bir öğrenci için sorun ilk başta şaşılasya bilendir ve ilerledikçe oluşan birikim onu bilinen yapar. Öte yandan, aynı sorun yerel halk mimarlığında yapılacak bir uygulama ile ilgili olunca, çözüm için bilinen hep farklılaştırılmazdır[Denel-1981, s:432].

Çizelge 3.1. Görsel iletişim süreci

Tasarım sürecinin değişkenleri arasındaki ilişki doğrultusunda ele alınan bu ifadeler ancak bir konu sınırında noktalanabilir, çoğunlukla rastlanan veya ele alınan sorunların çözümü başlangıçta saçmalık gibi gözüken fikirlerden doğabilir. Bir tanımsızlığı ya da düzensizliği de sistemli yapmak olasıdır. Buna mantıksızlık gibi gözüken bir çaba diyebiliriz. Sorun alanına hiç ilgisi olmayan fikirler atmak, ve hatta onların ilgisizliğini kanıtlamak için yapılan zihni eylemler bile soruna yeni tanımlar getirebilir. Pek çok yaratıcı çözüm böyle rastlantılar sonucu doğmuştur. Kitaplıkta bir kaynak ararken tesadüfen rastladığım ilginç bir fotoğraf veya makale bize sorun hakkında aradığımız referanstan çok daha fazla bilgi verebilir.

3.2. Mimari Tasarım Sürecinde "Yer"in Görsel İfadesi

Mimari tasarım sürecinde "yer"leri ile tanımlı geometrik şekillerin ilişkileri, boyları ve ifadeleri en az günlük yaşantımızdaki önemi, mimari tasarımda biçimlendirilen bütün elemanların ve bunların organizasyon metotlarının gözle görülür ve elle tutulur bir yönünü oluşturur[De-

nel-1970]. Fakat, "yer" in ifadesinde görsel etkileri analiz edebilmek tanımlamakdan daha zordur. Çünkü, en önce ele alınan mimari tasarımdaki organizasyonun varlığının farkına varılması, sonrada bu organizasyonu kuran görsel kuvvetlerin sezilmesi gereklidir. Üstelik, bu gibi önce görülüp sonra sezinlenmesi gereken bir düzen üzerine kurulmuş olan organizasyonlar, nitelikleri itibarıyla çelişki içinde olabileceklerdir.

Mimarlıkta görsel etki, bütün ve onu oluşturan parçalar arasındaki ilişki bağlamında güçlenmekte ve bu olgu, biçimsel estetik değerlerle irdelenmektedir. Doğal veya yapılı çevrenin görsel niteliği geometrik bir strükture indirgendiğinde biçimi, oranları, dengesi, ritmi, ölçeği, karmaşıklık derecesi, rengi, dokusu, aydınlanan ve gölgede kalan etkinliği/kütlesel devinimi ile değerlendirilmektedir [Aydınlı-1993, s:41].

Aydınlı'nın değerlendirmesi paralelinde, mimari tasarım sürecinde tanımlanabilir "yer" kavramının belirleyicilerini;

- 1- Denge
- 2- Biçim ve biçim/alan ilişkileri
- 3- Ritm ve uyum ilişkileri
- 4- Mekan ilişkileri ve bunların dinamik bağlantıları olarak ifade edebiliriz.

Gerek iki boyutlu tasarım yönünden, gerekse mimari tasarım yönünden, "yer" in ifadesinde birtakım niteliksel kaygıları işaret etmek gerekmektedir. Bunların başında da görsel etkilerin Rönesans'tan bu yana tablo-resim yapımında ve yapılan tabloların analizinde kullanılmasından ötürü, adeta resmin bir parçası olarak görünmeleri olmuştur. Aynı zamanda resimden gelen kuralların mimarlıkta da kullanılgelmesi alışkanlığından da kurtulmak şarttır. İki boyutlu bir resim olarak ele alınacak tasarımın ilişkilerinin çerçevesi kısıtlıdır. Herhangi bir resme doğru bakmak için, yapanın seçtiği mekan ve zaman içinde en uygun bir "yer" ifadesi ve bir uzaklık vardır.

İki boyutlu resmi yaratan sanatçının betimleme ve istediği görüntünün benzerine sahip olmak için gerekli duygusal yetenekleri yanında,

gerekli fiziksel mekan ve ışık ilişkisini de kurmak zorunluğu ortaya çıkar. Bütün bu koşulları, mimarlık görüntülerine de resimde olduğu gibi uygulamaya çalışmanın hem çok tuhaf olacağı hem de mimarlığın bunu yadırgayacağını olağan karşılamalıdır. Mimari tasarımda binalar veya bina gruplarının tablo görüntüsü olmaktan çok, bu yapıların daha önemli fonksiyonları olup, çevre ve "yer"leri ile bir bütün oluşturmaları beklenir.

3.3. Mimari Tasarım Sürecinde Görsel Çevre Etkileşim Sistemi

Mimari tasarım sürecinde organizasyonun kurulması için gereken "yer" kavramının belirleyicileri görsel etkileşim sistemi ile kurgulanabilir. Buradaki belirleyicilerden başlayarak bir görsel alanın organizasyonu ne tür bir sistem kurulabileceği mimari tasarım sürecinde ortaya çıkan görsel etkilerin değerlendirilmesi ile anlaşılmaktadır.

Mimari tasarım sürecinde "yer" in tanımlanmasında anlamlı bir görüntünün algılanması, ancak gören kişinin de aktif olarak organizasyon sürecine katılmasıyla olasıdır. Bundan sonra görüntünün insanın deneyim kapasitesine aktarılması, kişinin eski deneyimleriyle yoğrulmuş görüntünün yeni mesajının yaratıcı bir şekilde kaynaştırılmasıyla gerçekleşebilecektir. Kaynaştırabilme olayının niteliği, görsel çevre etkileri yoluyla bir görsel çevre deneyimin yeni ve kendi başına yaşanması olan bir bütün haline gelebilmesidir.

Mimari tasarımda bütünün var olabilmesi için kurulması gereken düşünce sisteminin temelinde de yapı ve düzen olması gerekmektedir. Bu yolla sonuca varırken birtakım belirleyicilerin ortaya konması gerekir. Her ne kadar bu belirleyiciler incelenirken birbirinden ayrı ayrı olarak gösterilebilirse de, pratikte hep bir arada, hatta üst üste bile olabilirler. Ancak nesnel olarak bir tasarım süreci değerlendirildiğinde, her belirleyicinin kendi içindeki olumluluğu bir ölçü olarak kullanılmalıdır. Bu verilerin varlığı tasarım için her zaman tamamen gerekli olmakla beraber olmaması halinde tasarımın yapısının nispeten zayıflamasına neden olacağı da bir gerçektir. Bu durumda mimari tasarım sürecinde "görsel çevre etkileşim sistemi"ni belirleyici olan özellikler tasarımın bir bütün olduğu da gözönüne alınarak şöyle sıralana-

bilir:

- Mimari tasarım birbirinden farklı parçalardan oluşan bir yapıya sahiptir. Burada amaç parçaların bir bütün yaratabilmesidir. Bu da ancak tasarımda onları tutabilen, kaynaştırabilen bir sistem çerçevesinde olabilir. Eğer parçaların kendi aralarında kurdukları sistemleri bir araya getiren daha büyük bir organizasyona gidilecekse, yeni yapının da bir sistemi olmalıdır. Görsel çevre anlamında bir bütün meydana getirebilmek ancak birinci, ikinci ve daha üst derecelerdeki yapılanmalar arasında ilişki kurulmasıyla mümkün olmaktadır. Çünkü herşeyden önce insan gözünün temel bir duyu organı olduğu ve baktığı birçok şey arasında daima görülmesi en basit-tanımlı olan şeyleri önce gördüğü bir gerçektir.

Bu noktada, bir tasarımda görsel çevre ilişkisini kuran insan onun yapısının temelini anlamak için zaman ve mekan içinde belirli bir güç harcayacaktır. Eğer belirleyici sistemi kolaylıkla yakalayamazsa, ikinci derecedekileri anlamak için ya daha fazla güç harcamayacak, ya da çelişkilere düşerek tasarımcının vermek istediği mesaj dışında karmaşık bir takım fikirler edinebilecektir[Denel-1970, s:66].

Denel'in vurguladığı belirleyici sistem ve ikinci derecedeki alt sistemler arasındaki ilişkiler zayıfladıkça bu çelişki ve karmaşıklık olasılığı o oranda artacaktır. Tasarım sürecinde amacın böyle bir ortam yaratmaktan kaçınma olduğu düşünülürse, akla ilk gelen çıkış yolu bütün tasarımda bir silsile içinde aynı görsel çevre etkileşim sistemi yapısını kullanmaktır. Ancak bazı nedenlerle tek sistem kullanılması istenmezse kullanılacak sistemler arasında ortak belirleyicilerin bulunmasında yarar vardır.

- Mimari tasarımın bütün elemanları artık birer parça olarak gözükmekten çıkıp bir görsel bütün haline geldiğinde, yapı tamamlılık kazanacaktır. Artık elemanların tek tek neler olduğunun ancak yapılacak bir analizde değeri vardır. Tasarım artık elemanlarına ayrılmak istemeyen bir bütün olduğunda, birçok elemanın bir sistem içinde yarattığı ve kendi başına işlerliği olan bir tek ifade ya da tanımı karşılayacaktır. Bu duruma karşın, tasarım süreci birçok değişkenden oluşmuş,

birçok ifade gibi gözüküğünde, tamamlanarak bitmiş aşamasına gelmeyecektir. Bu durum mimari tasarım sürecinin doğal bir aşamasını oluşturmaktadır. Ancak süreç devam etmektedir.

- Eğer bir tasarımın kapsamında bir veya birden fazla sistem veya organizasyon şeması kullanılacaksa, tasarımcı bunları aktarmak istediği görsel çevre ifadesindeki önemi yönünden, bir sistem içinde sıralamalıdır. Böylece tasarımcı sıralama sonucunda tasarımına açıklık getirerek gözlemciden, kendisinin kontrol edebileceği görsel bir algılama bekleyebilir. Ortaya konulan görsel çevre etkileşim sistemi içinde kurulmuş belirgin bir silsileyi takip edince göz, görsel alan içinde tasarımcı tarafından önceden saptanmış bir düzen içerisinde dolaşmaya zorunlu kalacaktır. Ancak, öngörülen silsile içinde, göz dolaşmaya başlamadan evvel, onun nereden başlaması gerektiğini ayarlayabilmesi için baskın (dominant) bir elemana gereksinim vardır.

- Mimari tasarım sürecinde kurulan sistem içindeki elemanların veya alt sistemlerin görsel çevre boyutunda biçim ve "yer"lerin uyumluluğu önem kazanmaktadır. Öyle ki, artık "yer" bağımsız bir belirleyici olmaktan çıkmıştır. Tasarımcı bu ilişkiye direkt olarak katkıda bulunmak durumundadır. Yerine göre, biçim adeta tasarım alanından dışlanır ve tanımlanan "yer" ön planda kalır. Biçim ve "yer" arasında gelişen ilişki görsel çevre etkileşim sisteminin bağlantılarını oluşturmaktadır. Bu bağlantılarda biçim, "yer"in belirleyici olurken, "yer"in tanımı veya ifadesinde biçimsel yaklaşımdan yararlanır.

- Mimari tasarım süreci çerçevesinde bir sistem diğer bir sistem üzerinde karşılaştırılarak uygulanırsa veya sadece bir biçim-"yer" uyumluluğu ilişkisi kullanılırsa, bunlardan birini diğerlerine oranla, üstün kılmak gereklidir. Bu yapı kurgulandırılırken ilişkilerde bir alt-üst değerlendirilmesi yapmakda yarar vardır. Görsel çevre etkileşim sisteminin kurgusu için böyle bir hiyerarşi gerekmektedir. Bu kurgulandırmada eşit bir dağılım, özellikle çok açık, o oranda da kolay olduğundan, tasarımcıya hiçbir serbestlik tanımadığından, çok defa kaçınılmaz bir tek düzelik içinde tasarım sürecini ve sistemi oluşturan belirleyicilerin ifadesinde güçlüğe neden olmaktadır.

3.3.1. Mimari Tasarım Sürecinde Görsel Çevre Etkileşim Sisteminin İlkeleri

Mimari tasarım süreci bağlamında günümüzün endüstriyel koşullarına gerekli malzemenin sağlanması, geçerli örnekler yapabilmeyeyle bağlantılı olarak, görme olayının (visual phenomenon) karşısında ve içinde insanın davranışını inceleyen ilke ve teorilerin oluşması, tasarımın görsel boyutunu güçlendirmektedir. Bu görüşün, tasarımın bütün dallarına uygulanabilmesiyle, sonuçların daha iyi mimarlık ürünü ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Mimari tasarım sürecinde biçimi ne olursa olsun, mimarlar zaman içinde farklı ilke ve teoriler kullana gelmiştir. Fakat endüstriyel devrimin yarattığı yeni metot ve malzemeleriyle, bir zamanlar sadece belirli bir kitle tarafından sahiplenilen mimariyi topluma mal etme çabası ortaya çıkınca, mimarlık, bağlantıları kurulmamış bir arama devresine girmiştir.

Mimar doğruyu ve güzeli Alberti'nin, Palladio'nun kitap, teori ve yapılarında bulurken şimdi hala günün hızla değişen değer ölçüleri içinde bir temele oturtamamanın sıkıntısını çekmektedir. Bu sıkıntılı süreci ondokuzuncu yüzyılda bir temele oturabilmenin sonuçlarını örgütlenme çabaları sonucunu ancak Bauhaus'da vermeğe başlamıştır[Kostof-1977, s:72].

Bu dönemde sanatçı mimarın "Beaux-Arts" kalıpcılığı içinde yetişmesine bir tepki olarak da görülebilecek bu yeni sistemde öğrencinin kendi şahsiyetinin çerçevesinde, malzeme ve malzemeye en iyi uyan metodlarla karşı karşıya kalmasının zorunlu olduğu öne sürülmüştür. Her ne kadar mimari tasarımın kendi eğitim programındaki amacı bina yapımına ve mimariye yönelmiş görünürse de "Bauhaus'da mimarlık dersi yoktur. Başlangıçta okuldaki tek mimar olan Walter Gropius, bir yandan sistemin sorunlarıyla uğraşmış öte yandan da özel işleriyle meşgul olmuştur[Kostof-1977, s:75].

Bu aşamadan sonra mimari tasarım sürecinde modern temel tasarım ilkelerini Bauhaus'dan sonra en etkili şekilde biçimlendiren Gestalt

teorisi olmuştur. Bu konuda sözü edilen Gestalt teorisi, "Gestalt kanunlarına" dayanan basit ilişkilerdeki yol ve ilkelerle görsel dünyayı nesnel olarak düzenleme olanağı sağlamıştır [Aydınlı-1993; s:26-30]. Ancak bu teori tek başına görsel çevre etkileşim sürecini ifade edemez. Gestalt görüşü bu ilkeler doğrultusunda ele alınıp mimari tasarım sürecine gereken değişiklik aktarmaları yaptıktan sonra uygulamaya geçildiğinde ortaya çıkan sadece gerektiğinde başvurulacak bir araç değil, aynı zamanda Bauhaus'un mimariye dönüş sorunu ile başlattığı uygulamasındaki eksikliklerini de tamamlayacak ve kuvvetlendirecek teorik bir temel bulabilir.

Mimari tasarım sorununa biçim-yapı-tarih ve kent bütününde yaklaşan ve teoriler geliştiren Kevin Lynch, Good City Form [Lynch-1994] adlı yapıtında da tasarımı etkileyen ve birbirleri ile ilişkili kavramları belirlemektedir. Özellikle "tarihsel kent"e ait biçimsel/form'a ait değerler bir kent'in formunu ifade etmekde ya da okumakda yol gösterici olmaktadır. Bu ana kavramların devamında yine tasarım sürecinin tanımlayıcıları olan alt kavramlardan; ifade/gösterim boyutları, önemlilik düzeyi, tasarım mantığı, akslar, uyum, kontrol, etkinlik ve denge başlıkları altında incelemektedir. Lynch [Lynch-1994, s:36] örneğin tarihsel kentin biçimsel önemi açısından; kent formlarının, onların güncel işlevlerinin, düşünce ve değerlerinin "insan" ile bütünleşerek tek bir olgu oluşturduğunu söylemektedir. Böylece modern kent anlayışındaki gibi, tarihsel kentin dikdörtgen yaygın ızgara planlı yolların çizilerek tasarlanamayacağını ifade etmektedir. Bu tasarım yaklaşımı açısından önemli bir görüştür.

3.3.2. Mimari Tasarım Sürecinde Görsel Çevre Etkileşim Sisteminde Bir Kavramsal Çerçeve

Mimari tasarım sürecinde görsel çevre etkileşim sisteminde bir uygulama ya da kavramsal ekolü bir diğerine tercih etmenin ötesinde, varolan görsel çevre etkileşiminin en anlamlı analizini yapabilecek bir yöntemden söz edilebilmektedir. Böyle bir yöntem ancak görsel çevre etkileşim sistemi üzerine kurgulandırılacak bir adımlar dizisi olabilmektedir.

Gestalt teorisi genelde incelendiğinde; bir bütünü oluşturan parçalar-dan çok bu bütüne anlamını veren parçaların biraraya gelişleri ve ara-larındaki ilişki önem kazanmaktadır. Bu teoriye göre tüm algılarımız bir bütün içinde organize edilmektedir [Aydınlı-1993, s:29]. Ancak bu mimari tasarım süreci açısından yeterli değildir. Buna karşın taşıdıkları ilkesel anlamları ile temelde bir kavramsal çerçeve oluşturmaktadırlar. Lynch de[Lynch-1960] The Image of The City adlı kitabında bu teoriye ait sonuçları kent biçiminin sorunlarına aktararak kullanır.

Bu durumda, bu kavramsal çerçeve içinde ele alınmış görsel çevre etkileşimi ile ilgili Görsel Organizasyonda Gestalt ilkeleri aşağıdaki sıra ile ifade edilmektedir [Aydınlı-1993, s:28,29].

- 1- Benzerlik ilkesi: Birçok eleman-değişken bir arada bulunduğunda, benzer karakteristikleri olanlar görsel gruplar meydana getirme eğilimi gösterirler.
- 2- Yakınlık ilkesi: Diğer bütün şartlar eşit olarak bir görsel ifade oluşturan alanda, birbirine yakın olan elemanlar görsel bir grup meydana getirme eğilimi gösterirler.
- 3- Kapalı formlar ilkesi: Diğer şartlar eşit olduğunda, bir yüzeyi tamamlayan çizgiler bir ünite olabilme eğilimi gösterirler.
- 4- "İyi" eğriler ilkesi: Bir şeklin "iyi" eğrileri veya ifade birliğine sahip olan kısımları üniteler meydana getirme eğilimi gösterirler.
- 5- Süreklilik ilkesi: Benzer şekilde ve belirli bir yöne doğru hareket eden elemanlar gruplaşma eğilimi gösterirler.
- 6- Kuşatılmışlık ve simetri ilkesi: Sembolik formların anlaşılmalari kısmen hangi şartlar altında öğrenildiklerine dayanır.

Yukarıda ifade edilen bu altı ilke iki boyutlu bir dünyanın düzenlenmesinde ideal olarak anlam kazanmaktadır. Bu tanımlama tasarımın açıklık kazandırılmasına yardımcı olması açısından mimari sürecin görsel etkilerini oluşturmaktadır. Tabidir ki, iki boyutlu bir tasarım çalışmasının üç boyutlu bir tasarım çalışmasına oranla bir yandan belirleyicilerin değiştirilemsi öte yandan da gerekli görülen yeni kurallar getirilmesi gibi farklılıkları vardır. Ancak görsel etkilerin mimari tasarım süreci ile ilişkisi boyutunda bu tesbit yeterli olmaktadır. Mimari tasarım sürecinde görsel çevre etkileşim sisteminde tanımla-

nan kavramsal çerçevede yukarıda sıralanan ilkeler belirleyici bir aşamalandırma ve saptamayı ortaya koymaktadır. Aynı sıralama içinde değişkenlerin tanımlanması ile yeni bir kurgu oluşturmada yararlı olacaktır.

3.4. Mimari Tasarım Yöntemleri

Herhangi bir sorunun çözümlenmesi çabasında ilk iş, sorunu anlamaktır. Bu ölçekte sorunu anlamak çözümsel bir işlemdir. Ancak tek başına çözümsel tutumla özgün bir çözüme varabilmek olası değildir. Zaten başlangıçta her sorun her birey için yabancıdır. İnsan doğası genellikle tutucudur. Yeniye, yabancıya karşı çıkar. Onun için böyle bir durumda birey ya kendisini zorlayıp bunu kabul eder veya onu değiştirip "bilinen" bir şekle sokmaya çalışır. Aynı zamanda konu hakkında daha önceden bildiklerini de bu sürece adeta otomatik olarak sokar. Aslında "yeni" diye tanımlanabilecek sorun tiplerinin sayıca pek az fakat sorunlara yeni bir biçimde bakıp ona göre davranmasının "yeni" olduğu bilincindedir. İşte bu bilinç yeni bir çözümünün işaretçisidir.

Aynı durum kurallar, fikirler davranışlar, vb. içinde geçerlidir. Bir an için bütün bunlara farklı bir biçimde bakılabilir. Kaldı ki bakmak için bir çaba göstermek bile onları derhal farklı yapacaktır. Bu çaba uygulanan yöntem sonucu belki de tasarım sürecinin ilk aşamasında elde edilen bir veriyi oluşturacaktır.

Bu saptamanın dışında Denel'in [Denel-1981; s:434] vurguladığı ucu açık, sonucu hakkında başlangıçta bir şey söylenemeyen tür sorunların toplamı olan tasarım yöntemleri, planlama gibi çok geniş kapsamlı alanlarda başarılı olmamaktadır. Ancak, öyle bir alan bile kendi içinde bütünlüğü olan bir dizi özel sorunlar haline getirilirse, bu uygulama yararlı olacaktır. Öte yandan yöntem örneğin, bir yapının fiziksel planlamasına büyük ölçüde yardımcı olamazken, aynı yapının kavramsal ve soyut düzeydeki ana fikrini oluşturmada kullanılabilir. Herhangi bir nesne üretiminde özgün öneriler oluşturabilir. Geniş anlamda bir sistemin oluşturulması için düşünülür. Mimari tasarımda çevre düzenleme dendiğinde, peyzaj mimarisi ve özellikle eski yapıların ona-

rımı ve korunmasından sonra onlara yeni bir işlev oluşturmada değerlendirme çalışmaları da anlaşılmaktadır. Burada gelişen aşamaların bir obje üzerinde denenmesinin kolaylığı da endüstri ürünleri tasarımında katkı sağlayacaktır.

Birey böyle bir yaratıcı ve "devamlılığı" olan süreçten geçtiğinden mimari tasarım-insan-çevre ve "yer" etkileşiminde bir bilince erişecektir. Yaratıcılığın öğretilabilir ve öğrenilebilir bir beceri olması, onun bireye maledilmesi için araştırmalarla sürekli üstünde çalışılmasını gerektirir. Böylece mimari tasarım ve yaratıcılık ilişkisi sonucu ortaya çıkan etkileşimde ele alınan tasarım yöntemlerinde:

- 1- Düşünce sisteminin/aklın doğasında zaten var olan yaratıcı tutumu genel bir yöntem çerçevesinde geliştirip ve bu arada bireysel sapmalara-farklılaşmalara da bir ölçekte olanak sağlayacak bağlantılar kurulması.
- 2- Karar verme sürecini mantıklı bir biçimde tanımlayarak, çeşitli kavramları deneyerek, sürekli araştırarak ortaya çıkan bulguları mimarlık dilinin iletişim yolları ile tanımlanması.
- 3- Mimari tasarımın ifade edilen çok yönlülüğünün bilinci içinde fakat bu yöntemlerin kesinlikle bir "araç" olarak tasarımın temelini oluşturması durumlarını ortaya çıkardığı görülmektedir.

Yine mimari tasarım yöntemleri içinde görsel etkiler bağlamında Aydınli'nin [Aydınli-1993, s:84,85] yaklaşımında ise mimarlığın "mekan yaratma sanatı" oluşundan yola çıkılmakta ve yine mimari öğelerin görsel açıdan tatmin edici bir boyutta biraraya gelişlerini de ifade etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Mimari tasarım sürecini belirleyen görsel etkiler bağlamında gerçekleşen iletişim ve böylece oluşan görsel tatmin, biçimsel ve simgesel göstergeleri yansıtan estetik boyutlarla açıklanmaktadır.

Mimari tasarımda Çevre-İnsan ilişkileri ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı etkileşim açısından Gelernter'in [Gelernter-1995, s:260, 262, 263] aynı yerleşimde, aynı insanların değişmeyen eylemlere sahip olmadığı görüşü de bu konudaki değişkenliğin önemini vurgular. Aynı görüşe göre kişisel ve kültürel faktörler de fiziksel oluşum kadar dik-

kate değeridir. Bu anlamda geliştirilecek teorilerin bilgi ve bilmenin sonuçları doğrultusunda yön kazandığı saptanır. Bu saptamada mimari tasarım sürecini belirleyici yöntemlerin ne denli çok değişkenli oluşu açıklanmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan mimarlık/tasarım teorilerini Gelernter yine aynı eserinde [Gelernter-1995, s:3, 6, 7, 8, 9, 10] biçim teorileri olarak beş grupta kritik etmektedir. Bunlar;

- Fonksiyondan yola çıkılarak biçimlenmiş formlar, ki bu teori çok mekanik ve yetersiz bulunur.
- Yaratıcı hayalgücü ile biçimlenen yapılar, ki burada iyi hayal kuran tasarımcı söz konusu olup bu teori çok da geliştirilememektedir.
- Bir dönemin ifadesi ile biçimlenen yapılar. Bu teori ile ortaya çıkan yapılar tasarımcının önemi yokolmaktadır. Önemli olan o dönemin anlatımıdır.
- Sosyal ve ekonomik koşulların etken olduğu biçim-form teorisi. Yine bu yaklaşımda da tasarımcının idealleri geri plana düşer.
- Belirli kültür, iklim ve tasarımlarla biçimlenen yapılar. Burada da ortaya çıkan formların evrensel olamadıkları veya her birinin ayrı ayrı bir oluşum oldukları söz konusudur.

Bu yaklaşımlar kendi içlerinde doğruluklarını kabul ettirmişlerdir. Her uygarlık, kentlerini, çevrelerini, yapılarını sonuçta kendi toplumsal ve kültürel örgütlenmesinin gereklerine göre oluşturmuştur. Önerilecek bir mimari tasarım yönteminin öğeler, bütünlük, oran, ölçü ve biçimler değişkenliği boyutları her defasında yine farklılık gösterebilen toplumun sosyal, ekonomik ve teknolojik olanakları ile de değerlendirilmelidir.

Mimarın ve mimarlığın toplumla ilişkilerinin bir başka yönünün toplum örgütlenmesi ile yapı programları arasında ortaya çıkmaktadır. Toplum tarafından gereksinme duyulmayan, onun örgütlenmesinin gerektirmediği bir yapının ortaya çıkması olası değildir [Kuban-1992, s:73]. Zamanla ihtiyaç duyulan mimari oluşumlar ve bulundukları alanların konumları değişmekte ve artmaktadır. Bu anlamda geliştirilen mimari tasarım yöntem yaklaşımları da ortaya konulurken bu veriler doğrultusunda ele alınmalıdır.

3.5. Mimari Tasarım Yöntemlerinde Görsel Çevre Etkileşim Süreci

Mimari tasarımda bilimsel yöntemlerin insanların düşünce ve bilinçlenme aşamalarında gelişmelerine ve ilerlemelerine katkıda bulunmuş olması, tartışma kabul edilemeyecek bir gerçektir. Öte yandan bilimsel yöntemlerin reddi veya uygulanmasından ortaya çıkacak aksaklıklar nedeniyle, insancıl değerlere büyük bir katkıda bulunduğunu söylemek her aşamada tartışılabilir. Örneğin mimar her zaman bilimsel yöntemleri kişi olarak anlamamakta, onlara katkıda bulunmak için bir çaba harcamamakta, bu nedenle de günümüz koşullarıyla toplumun ilerleyebilmesi için gerekli sosyal, ekonomik ve teknolojik ve estetik yaratıcılığı bir bütün haline getirememektedir.

Mimari tasarımda endüstri devriminden önceki günlerde, örneğin Galileo'nun devrinde, kişinin görsel çevre ile ilgili sorunları bugünkü kadar karmaşık değildir. Bir yandan teknolojinin sınırlı olması, öte yandan bugünkü gibi bir toplum-mimar ilişkisi yerine, hami-mimar ilişkisinin varlığı, insanların mimarlardan istediklerinin ancak bir gelenek çerçevesinde biçimlenmesi, bugünkü gibi birçok mimari çözümleri gerektirecek baskıyı yapmamaktaydı. İnsanın düşüncesi, fiziksel ve görsel dünyasını oluşturan kuvvetler zaman içinde geleneksel stil değişimine meydan verecek bir hızla geliyordu. Bu ortamdaki mimarlığın yapısında, zamanın bilimsel anlayışıyla, sanatçılığın birleştiği görülmektedir[Denel-1970, s:10].

Vitruvius'un tanımına uygun mimar, usta-çırak sistemiyle, küçük yaştan itibaren eğitilmiş, uzmanı olmasa da müzikten anlayan, tarihi kavramış, filozofları dikkatle izleyen, tıp üzerinde bilgisi olan, hukukçuların fikirlerine aşina, gökyüzünden haberdar biri olarak yetişmelidir[Vitruvius-1990, s:7,8,9]. Bu ortamda yetişmiş bir mimar, tabiatıyla toplum adına söz sahibi olanlar için yaptığı binalarla tarih içinde zamanını damgalayıp geleceğe zemin hazırlayabilecektir. Kendi nitelikleriyle bu işi yapanların en kuvvetli tutanakları, kendi çağlarını bir tüm olarak anlayabilip, yaptıkları işte iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırabilen bir teorik yöntem içinde değerlendirebilmeleridir.

Mimari tasarım kavramındaki anlayışta, eskiye oranla zaman içinde çok dinamik ve hızlı bir değişme vardır. Tasarımcılardan (designer) çok defa, yeteneklerinin ve bilgilerinin çok üstünde, kısa zamanda, geleneksel ölçümler dışında çok çeşitli çözüm yolları getirmeleri istenmektedir. Bu dinamik akım içinde devamlı değişen mimarlık-toplum ilişkileri, tepkilerini yeni fikirler, sorunlarını da fiziki ve görsel yaklaşımlar çerçevesinde çözüm yolları aramakta bulmaktadır. Bugün ortaya çıkan sorunlar karmaşıktır. Çözümlere yalnız geleneksel yollardan gitmeye olanak yoktur. Çoğunlukla bu gerçek toplum tarafından, ya tasarımcının sorunu olan bir yeteneksizlik olarak görülmemekte, ya da varlığının farkına varılmamaktadır. Böylece ortaya çıkan yaklaşımda tasarımcı sorunları tam olarak anlayıp ortaya çıkartacağı yerde, çözümü, çoğunlukla geçmişten aktarılmış, eldeki sorunlar için hiç geçerli olmayan, rastgele seçilmiş bir örnekte bulmak yoluna gidebilmektedir. Bir yandan başlangıçtaki karmaşıklık, öte yandan tam olarak anlaşılamamak yüzünden sorun çözülmemiş olarak kalırken, yanlış ifadelerin oluşması nedeniyle hali hazır karışıklığa ancak olumsuz bir çözümle katkıda bulunulması kaçınılmaz bir son olmaktadır. Yirminci yüzyılın sonu yaklaştıkça, geleneksel mimarlık mesleğinin eylem alanının gittikçe küçüldüğünü görmekteyiz. İhtisaslaşma yöntemi ile kimi zaman sadece belli bir alana sahip çıkılmaktadır.

Böylece bu kadar geniş bir konu çerçevesinde, mimarın bütün alanlarda başarıya ulaşarak, bu alanlara ait temel kuramları sindirmesi oldukça güçtür. Yine de tüm bu konularda mükemmelliğe ulaşamayacaklar yalnızca mimarlar değildir[Vitruvius-1990, s:12]. Tek bir alan üzerinde çalışan sanatçılarda bile bu mükemmeliğin elde edilmesi dahi güçken çok daha kompleks bir yapıya sahip mimarlık alanında da mükemmelliğe ulaşmak zor olsa da çaba gösterilmelidir.

Görsel alanın etkilerini ilk aşamada iki boyutlu olarak kabullenerek, görsel dünyayı inceleyen eldeki bilimsel metotlarla, onu düzenleyen kuralları aramak, tanımlamak ve ilkeleri ortaya çıkarmak istenmektedir. Diğer bir kaygı da tasarımcının yarattıklarının ilk aşamada nesnel olarak kullanıcılar tarafından algılanmasını sağlayacak düzeni kurabilmektir. Bu da, ancak bilimsel metodolojiyi benimsemiş, aynı zamanda sezgi olanakları geliştirilmiş, yaratıcı gücü ortaya çıkan mimarların,

tanımlanan görsel çevre etkileşim sistemi ile kurgulandıkları tasarımlarını uygulamaları ile gerçekleşmektedir. Bu durumda eğitim içinde öğrenciler ise bu denge ortamında, organizasyon metotlarını, düzen fikrini ve sistem anlayışını tam olarak öğrenmelidir. Eğer bu tutum bir prensip olarak kabul edilirse, sorunlara çözüm yolunun başlangıcı eğitimde görülür. Fakat eğitimin bölümlerinin birbirini tamamlayıcı bir bütün haline gelmesi, bu bütünün, bölümlerin aritmetik toplamından üstün bir değer ve zenginlik kazanabilmesi, ancak eğitimde devamlılık sağlamakla olmaktadır.

Mimari tasarım süreci üzerinde belirlenen bilimsel yöntemlere ve fonksiyon anlayışına öncelik tanınmalıdır. Mimari tasarım anlayışı görsel çevre etkileşim sistemi ile birlikte ele alındığı bir süreci ve görsel etkiler bağlamında bir kurguyu kapsamaktadır. Bu anlatımın programlanmasında estetiğin ve sezginin yerine ve oranına dikkat etmelidir. Sezgi yoluyla biçimlenmiş bir estetik anlayışı bir yandan değişen değer yargılarının etkileri, öte yandan mimarların kimi zaman sistematik olmayan uygulamaları nedeniyle devamlı olarak yıpranmaktadır.

Bu tür koşullar mimarlığın farklı alanlarına uygulandığında arzu edilen devamlılığı ve bütünlüğü sağlayamayacak durumlara yol açmaktadır.

Bu tez çalışması çerçevesinde görsel çevre etkileşimi alanında yaratıcı tasarım süreci; yapıcı bir sistem veya sistem oluşumları arasında bir uyum ve denge ile başlayabilecektir. Bu ise ancak tasarım süreci ile görsel çevre etkileşim sistemi içinde geçerli olan tasarım ilkelerinin ifade edilip belirlenmesiyle gerçekleşmektedir.

3.5.1. Mimari Tasarım Yöntemlerinde Görsel Çevre Etkileşim Sürecini Belirleyen Sistemler

Mimari tasarım yöntemlerinde kurulacak ve kabullenilecek teoriye göre çeşitli tasarım sistemleri meydana getirebilir. Zaman içinde değişkenlikler gösteren görsel çevre etkileşim süreci belirli sistemler yoluyla ifade edilebilmektedir. Burada amacımız, bütün tasarım sistemlerini, tarihsel çerçeveleri içindeki gerekçeleriyle incelemek değil,

sistem kavramını öğrenebilmektir. Aşağıda ortaya konulan dört tasarım sistemi tasarımda görsel organizasyon ve daha sonra bina, kent ölçeklerindeki öğelerin tanımlanmasına yol gösterici bir ifadeyi içermektedir. Öyle ki, zaman içinde bunları kullanan toplumların geliştirdikleri stiller ve uyguladıkları teknolojinin etkisi altında oluşmuş bina ve bina grupları, bu sistemlerin en az birine uyum göstermektedir. Bu sistemleri sahip oldukları kurguların biçimlenmesine göre yorumlayarak şöyle açıklayabiliriz:

1- Görsel çevre etkileşim sürecini belirleyen üzerinde gelişen kurgunun oluşturduğu sistem: Mimari tasarım çalışmalarında kullanılan alanın geometrisi kendiliğinden doğal eksen sistemini tasarımcıya kabullendirecektir. Eksen sistemlerinin, görsel çevre etkileşim sürecinde dolaylı da olsa var olmalarının yanında, niteliklerine uygun olarak kullanıldıklarında, tasarım düzenlemelerindeki olumlu katkıları zaman içindeki farklı tasarımlarda ortaya çıkmıştır [Denel-1970, s:73].

Tasarımcı, ifade ettiği görsel çevrenin geometrisinin doğal ve ayrılmaz parçası olan bu eksenler grubunu ancak çok bilinçli olarak kullanabileceği bir diğer eksenler sistemiyle değiştirebilse bile, Krier'in [Krier-1988] de vurguladığı gibi esas eksenleri gözönünde bulundurmak zorunluluğundadır. Bu aşamada eksenler arasındaki hiyerarşi ortaya çıkar.

2- Görsel çevre etkileşim sürecini belirleyen merkezi bir çıkış noktası ile gelişen kurgunun oluşturduğu sistem: Mimari tasarımda dengenin kurgulandırılması ve tanımlanan görsel alanın geometrisi, bir merkez etrafında yoğunlaşmaya zorlayan etkiler taşır. Bu merkez değiştirilmediği sürece, görsel alanın geometrisinin birincil eksenlerinin kesiştikleri yere yakın olacaktır. Mitchell'in genel yaklaşımında [Mitchell-1990] göz, tasarımda derhal en belirgin olan noktayı arayacaktır. Bu nokta görünmese bile merkezin varlığını kabullenip, bunu tasarımın bir parçası olarak kullandığımızda, tasarımın anlaşılması kolaylaşacak, gözün tasarım alanındaki ilk, ön tesbitleri tasarımcı tarafından bilinçli olarak kontrol edilecektir.

Görsel çevre etkileşim sürecinde belirlenen sistemde eğer eksenlerin kesiştiği geometrik merkezden başka bir noktasal alan kullanmak istiyorsak bu nokta veya alan önceden seçilip tasarım sistemi bunun etrafında kurulabilir. Ancak tasarımda, dengeyi kurabilmek için bu yeni merkez noktasının seçiminde bir değişim sözkonusu olabilir. Bu değişimin de tasarım süreci içinde kurgulandırılması ve görsel etkilerle olan etkileşim sonucu bütüne katılması olanaklıdır.

3- Görsel çevre etkileşim sürecini belirleyen çevre ile bütün olarak gelişen bir kurgunun oluşturduğu sistem: Bu tür tasarım organizasyonu, merkezi olanın bir bakıma tersidir. Çevresel bir organizasyon, görsel alanın dış sınırlarıyla ilişkili olduğu veya bunların etrafında olduğu zaman anlam kazanmaktadır. Böylece görsel ağırlık veya ilgi merkezi, tasarım alanının geometrik merkezinden dış çerçeveyi belirleyen ifade sınırlarına doğru kaydırılmaktadır [Baker-1989, s:45-48].

4- Görsel çevre etkileşim sürecini belirleyen serbest düzenli (plastik) bir kurgunun oluşturduğu sistem: Bu sistemde plastik veya serbest bir organizasyonun anlam kazanabilmesi için mutlaka şimdiye kadar sözü edilen sistemlerden birinin veya birkaçının beraberce kullanılması zorunluluğu vardır. Bütün bu serbestlik içinde her tasarım kendine özgü ve tanımlı bir düzen anlayışı getirebilmeli ve bunu diğer insanlara da iletebilmelidir. Düzen anlayışının diğer insanlar için görsel anlaşılabilirliği, kurulan serbest organizasyonun kurgulandırılmasında birinci derecede rol oynar.

Porter'in[Porter-1988, s:169-170] tasarım analizleri üzerine geliştirdiği teknik; "tasarımın bir hiç olmayıp gözle görüldüğü ancak mimarın genellikle uyguladığı tasarım yolunun bir alanda kökleşmesi ve o alan için karşısındakinde tasarıma özgü düşünceleri uyandırması" olarak ifade edilebilmektedir. Bu teknikler kendi içlerinde bir mantığa oturmuşlardır. Burada mimari tasarımın etkisi altındaki bazı önemli noktaları iyice somutlaştırmak için kurulan mantık yolunun farklı kaynakları olmalıdır. Bu farklı kaynaklar da farklı tasarlama biçimlerine yol açmaktadır.

3.5.2. Mimari Tasarım Yöntemlerinde Görsel Çevre Etkileşim Süreci- nin Devamlılığı

Mimarlığın tarih boyunca izlenebilen sürekliliği içinde her dönemde görüş açısı, kapsam ve uygulama yöntemleri değişmişse de, mimarlık varlığını ve ifadesini kendini yeni tanımlara aktararak koruyabilmiştir. Mimari tasarım yöntemlerinde görsel çevre etkileşim süreci mekanların oluşturulmasında formların da katkısına dayandırılan sistemler içinde bir devamlılık göstermektedir. Bu devamlılık mimari tasarımda sözkonusu etkileşim süreci içinde iki aşamada ele alındığında: İlk olarak, mimari tasarımda görsel çevre etkileşim sürecinde form ve mekanın belirlenen fonksiyonlara yanıt verebilecek organizasyonunun kurgusu ve bu kurguda varolan ilişkilerin bağlantılarının bir sistem içinde ortaya konulması, ikinci aşamada da bu sistemin yapısına uygun ve bütünlüğünü sağlayan mekan formların geliştirilmesi ve tanımlanması olarak ifade edilir.

İfade edilen bu aşamaların devamlılığı ise fiziksel ve görsel organizasyon sorunlarıyla ilişkilidir. Görsel veya fiziksel her türlü organizasyondaki etkili değişkenler, kurallarındaki yerlerine uygun olarak, aynı aşamalarda ele alındığında, benzer sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Venturi'nin[Venturi-1991, s:17] bakış açısına göre ise; "karmaşıklık ve çelişki üzerine kurulmuş bir mimarlıkta bütünlük üzerine özellikle yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk vardır; o da yapının doğruluğunun onun bütünlüğünde ya da bütünün çağrıştırdıklarında aranması gerekliliğidir. Dışlayarak kurulan kolay bir bütünlükten çok, içine alarak ulaşılabilen bütünlük amaç edinmelidir".

Burada ifade edilen bütünlük kavramı tasarım felsefesi içinde, mimari tasarımda, görsel çevre etkileşim süreci bağlamında ele alındığında izlenecek yol, görsel çevre kavramlarını ve bu tanım içinde "yer"e bağlı form organizasyonunu sadece sezgilere dayanmadan, bilinçli bir mimari tasarım yöntemi sonucunda meydana gelmesini sağlayan bir anlamı desteklemektedir. Bu süreç içinde, mimari tasarım yöntemini belirleyen prensiplerin önce belirlenip, sonra da bilinçle kavranmasıyla belirsiz olarak tanımlanamayan görsel etkilerin netliğe kavuşması

sağlanabilecektir.

Mimari tasarım yönteminde ele alınan sistemin devamlılığını sağlamak ve ortak bir dile sahip olmak için gerekli olan kavramlar arasında ışık, ölçek, oran, mekansal hareket, zıtlık, doku, estetik gibi görsel çevre etkileşiminin ifadesi yönündeki değişkenlerin varlığı da bu kurgunun oluşumunda rol almaktadır.

Bu yaklaşımın temelinde mimari tasarımda görsel çevre etkileşimini etkileyen çeşitli değişkenlerin ilişkisinin yöntem çerçevesinde kurgulanması ve bu kurgunun aynı çerçevede bir süreklilik sağlaması ile kavramsal olarak tanımlanan sürecin önemi ortaya çıkar.

Bu sürecin önemi ve yöntemlerinin tartışılması, Bauhaus kuşağının ortaya koyduğu ilke ve esaslar doğrultusunda daha çok da biçimsel algılamaya dayanır. Beklenmeyen algısal sabitlikler ve görsel yanılsamalar da biçimsel estetik değerlere ışık tutmakta ve onların açıklanmasında kullanılan fizyolojik olgular olarak fizik kuralları kapsamında incelenir [Aydınlı-1993, s:41].

Modern mimarlık hareketi içinde Bauhaus'un geliştirdiği yöntem yaparak öğrenmekten gelmekteydi. Bu metodun kendi içinde hala geçerliliğini kabullenmekle beraber, bugün bu yaklaşıma ancak çok boyutlu değişkenleri olan yönlemsel bir organizasyonun eklenmesi kaçınılmaz bir gerçektir [Denel-1970, s:78].

Bu konuda Venturi [Venturi-1991, s:66-67], Bauhaus dönemi mimarlarının alışlagelmiş öğeleri çok sınırlı uygulamalarını alaysılama dolu bir davranış ve onların kentle ilgili varolanı tamamen yadsıyıp yok sayarak hazırladıkları yöntemleri önermeleri ile eleştirir. Buna karşın denedikleri yöntemlerde de başarısız oldukları"nı ifade etmektedir.

Mimari tasarımda anlamın ifadesi kuramsal yaklaşım olarak çok gelişmiş bir yol değildir. Modern Mimarlık'da anlamın yadsınması ile ortaya çıkan farklılaşma ve kuramsal düzlemdeki yetersizlik de modern hareketle birlikte birçok belirsizliği beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda ele alınan mimarlıkta anlamın tarihi, yapı biçimleri üzerine

oluşturulan söylemlerin tarihinden meydana gelmektedir. Buna karşın tarihte hiçbir zaman tüm toplum için geçerli tek bir anlamın varlığından sözedilemez. Her türlü bütünlük sağlayan anlamlarda bile toplumsal yapıların farklı düzeylerinde farklı söylemler oluşturmaktadır[Akın,G.-1990, s:57].

Kentin niteliksel ve niceliksel düzeyi, bireylerin ruhsal yapısı, sağlıklı sosyal ilişkileri ve işgücü verimliliği açısından farklılıklar göstermektedir. Örneğin kentin niteliksel düzeyinin düşük ya da yüksek oluşu bir ölçüde o kent halkının genel yaşam düzeyini, toplumsal ilişkilerini ve o kuşağın gelecek kuşaklara verdiği değeri de yansıtmaktadır. Bu anlamda kent yalnızca mekansal bir kurgu olamamaktadır. Ancak bütünde gözlemlendiğinde kentin tek bir toplumsal ve fiziksel yapıda anlamlandırılmış bir biçimi de yoktur. Belirlenebilecek değişken ve bileşenler yardımı ile tasarım süreci-görsel çevre etkileşiminde bir model sistemi geliştirilebilir.

Burada önerilen sistemde mimari tasarım süreci içinde gelişen bir düşünme yolunun belirlenmesi sözkonusudur. Bu yolun belirlenmesindeki yaklaşım bugün görsel çevre etkileşim sisteminin bileşenleri doğrultusunda tanımlanmasıdır. Bu sistemin mimari tasarım yönteminde yol gösterici etkisi bilimsel araştırma ve düşünebilme metodolojisinin katkısıyla sağlanacaktır. Mimari tasarım yöntemlerinde önceden yerleşmiş önyargıların olmaması önerilecek çözüm ya da sistemlerin kurgulanmasında etkili olacaktır. Mimari tasarım kavramları, kendi hiyerarşisi içinde kurgulanıp birer araç olduktan sonra mimari tasarım bağlamında görsel çevre etkileşim süreci ortaya çıkmaktadır. Bu kurgulanma sonucu tanımlanan süreç:

- Görsel çevre etkileşim düzeni kurmak için kullanılacak yöntem ve organizasyonda uygulanacak akılcı davranış ve tutumlar.
- Kurulan görsel çevre etkileşim sistemini incelemeye yarayan bir yöntem, yolun belirlenmesi.
- Ve, son olarak da ne kendi kendine bir amaç, ne de bir sonuç olarak, kişiyi olanak ve yetenekleri oranında, kontrolündeki yaratıcı

özelliklerden en fazla faydalandırabilecek yollara hazırlayan bir düzen anlayışı olacaktır.

Böylece, çalışmaları inceleyen tüm insanların bir yandan ortak, öte yandan kişisel ve farklı görüşlerine karşılık veren ortamın oluşturulduğu mimari tasarım yönteminde görsel çevre etkileşim süreci bir süreklilik konumu ile işler hale gelir.

3.6. Mimari Tasarım Sürecinde "Yer" Kavramı Bağlamında Görsel Çevre Etkileşim Sistemi ve Yaratıcılığın Değerlendirilmesi

Mimari tasarım sürecinde bireyin doğru karar verebilmesi için zengin bir seçenekler dizisi olması her zaman kısıtlı sayıda seçenekten daha yararlı olacaktır. Ayrıca yaratıcı olmak her şartta ve uğraşı dalında olasıdır. Çok defa insan bunu sezgisel olarak zaten yapagelmıştır. Ancak sezginin de büyük ölçekte bilgi ve deyim birikiminden kaynaklandığı unutulmamalıdır. Bu noktada belirli bir eğitim ve deneyim sürecinden geçenlerin yaratıcı güçlerinin büyük bir ölçüde arttığı da bir gerçektir. Ancak tasarım eğitimi için geçerliliği ve yararlılığı yadsınamaz olan yaratıcılığın bir sistem içerisinde incelenmesi mimari tasarım süreci bağlamında da önem taşır.

Yaratıcı yeteneklerin bazı entellektüel becerilerden kaynaklandığı bir genelleme olarak tanımlanabilmektedir. Bunun anlamı ise belirgin bazı pratik çalışmalar sonucu yaratıcı yeteneklerin bir gelişme göstereceğidir. Çalışma ve araştırma sonuçları büyük bir çoğunlukla bu gelişmenin ölçülebilir bir nitelik taşıdığı ve uygulamalardaki gelişmelerinse bir ölçekte zaman içinde kalıcı olduğudur. Burada üstünde durulacak konu yaratıcılığın eğitilebilirliği ve öğrenildikten sonra bir beceri haline gelip unutulmamasıdır[Akın-1990, s:107].

Yaratıcılık üzerine deneysel gözlemlerde birçok ortak noktada birleşmiştir[Akın-1990, s:107]. Özel koşullar altında ortaya çıkan yaratıcılık bir sonuç ürünün etkisi doğrultusunda açıklanabilmektedir. Bu özellikleri ile yaratıcılık eylemlerin ve bilimden sanata günlük olaylara ait ürünlerin önemli bir bölümünü etkilemektedir.

Akın'a[Akın-1990, s:111] göre, "yaratıcılığın ifade edilebilmesini tasarım sürecine giriş hakkında önemli işaretler vermesi açısından değerlendirmek" mimari tasarım sürecinde bir sistem oluşumunda geçerli bir yol olmaktadır. Bu değerlendirme doğrultusunda tasarım süreci ve görsel etkileşim sistemini Denel'in[Denel-1981, s:430] üzerinde yaratıcılığın geliştirildiği kurgusunu "yer" kavramı bağlamında aşamalandırabiliriz. Bu kurgulandırma:

1- Mimari tasarım sürecinde ortaya konulan mimari sorunun "yer"inin görsel etkileşim sisteminde algılanabilmesi aşamasında:

- Plan analizlerine ve tanımlarına,
- "Yer"in koşullarına,
- Bu koşulların alt parçalarına ayrılıp ayrılmayacağına,
- "Yer"in durumunu belirleyen bu parçaların sembolik işaretlerle tanımlanabilmelerine bağlıdır.

2- Mimari tasarım sürecinde eldeki verilerle bilinenler ve bilinmeyenler arasındaki ilişkinin kurulması, bu ilişki bulunamazsa yardımcı nitelikli sorunların ilişkileri arasında bağlantının kurulması aşaması:

- Varolan benzer bir başka sorunun veya çözümün bilinip bilinmediğine; varsa o sonucun ve geliştirilen yöntemin kullanılabilirliğine,
- "Yer"in yeniden ve bir daha tanımlanabilmesine, dolayısıyla tekrar tanımlara dönülmesine,
- Eğer diye başlayan bir soru ile bilinen ve bilinmeyen, veya her ikisinin de değiştirilebilinerek, birbirlerine daha ilk baştan yaklaşılabiliyor olabilmesine,
- Bir adım geriye dönebilme olanağı ile bütün bilinenlerin değerlendirilip değerlendirilmediğine, bütün koşulların gereklerinin yapıp yapılmadığı sorularına yanıt bulunmasıyla,
- "Yer"e ait tanımlamalar için bir plan oluşturulabilmesiyle olasıdır.

3- Mimari tasarım sürecinde bu aşamada plan uygulanır. Bu bir anlamda da zihinde yaratıcı ve nadir çözüm arayışlarının kabulü ile bilgi organizasyonunu kurma yeteneğinin kurgu içinde devreye girmesidir.

4- Son aşamada kurgu içinde oluşan ifade-tanım değerlendirilir ve sonucun ve çözüm yöntemlerinin başka veya benzeri sorulara uygulanabilirliği irdelenir.

Böyle bir kurgulandırma sisteminde hem mimari sorunları bir ölçekte yaratıcı olarak çözmek için bir yöntem önerilmekte, hem de bunun öğrenilebilmesi için bir eğitim sistemi geliştirilebilmektedir.

Eğitim içinde böyle bir sistemde mimari bir soruna yaklaşım için;

- 1- İlgi uyandırılır ve yönlendirilir,
- 2- Sorun yapılandırılır,
- 3- Yanıtlar oluşturulur,
- 4- Yeni bilgiler araştırılır.

Böyle bir öneride birbiri içinde süreklilik sağlayan aşamalandırılmış bir kurgu sistemi öngörülmektedir. Bu sistemde bir yandan girdiler değerlendirilirken öte yandan üretilen fikirler sınanır. Böylece adeta aynı anda hem ileriye, hem de geriye bakılmaktadır. Bu mekanizma böylece gelişmeğe açık, devamlılık gösteren bir yapı oluşturmaktadır.

3.6.1 Mimari Tasarımda Yaratıcılığı Belirleyen Özellikler

Mimari tasarımda yaratıcılık en belirgin özelliği ile görsel anlamda form-biçim olarak ifade edilmektedir.

Örneğin klasik mimaride belirleyici bir özellik olan simetri, tüm mimari düşüncenin temel ilkesini oluşturmaktadır. Klasik dönemin bitişine kadar bu durum değişmeden aynı kalmıştır. Yirmili yılların ilk Modern Hareketi için de, biçim-oran ve simetriye karşı olan istekğin öneminin azalması üzerine yeni formüller oluşturulmaya başlanmıştır.

Ancak bu davranış tek yanlı olup, mimari bir tasarım ürünü için yetersizdir. Buna rağmen, bu hareketin o dönemde gitgide sağlamlaşmaya, birliğe ve hem de popüler olmaya başlaması ile klasik ve modern arasındaki bu ayırım ortaya çıkmıştır.

Modern hareketin, klasik mimaride iddia edilen simetrinin tüm yanlışlarından arındırılması gibi bir çözüme ulaştığı kabul edilemez. Bu sorun tamamen kültürel altyapının ortaya çıkardığı sonuçlara bağlı değişkenleri ilgilendirmektedir. Dolayısı ile savunulan düşünce sürekli tutunamamış ve karşıtlarını bulmuştur. İlginçtir ki bu dönemden sonra ve hatta içinde, "yaratıcılık" davranışı psikolojinin uğraş alanına yönelmeğe başlamıştır[Akın-1990, s:107].

Yaratıcı yetenek ve ürünlerin uzmanlık sonrası elde edilen beceri ile ortaya çıktığı ve mimari tasarımda yaratıcılığın bir uzmanlık davranışı olduğu belirlenmiştir[Akın-1990, s:111]. Ancak burada sözkonusu olan uzmanlık, tasarımda yaratıcılığın anlaşılması için deneyim, sağduyu, teknoloji, anlatım biçimleri gibi destekleyici noktalarda desteklenmelidir. Daha sonraki dönemlerde de tarihselcilğin ve ekletisizmin suçlamaları sürekli boşlukta kalmıştır. Bu karışıklıklar sadece yanlış anlamaların artmasına olanak vermektedir.

Rob Krier, *Architectural Composition* adlı çalışmasında mimari tasarımda simetrik veya simetrik olmayan bina türleri ile tartışılan bu çıkış noktasında oldukça daha ayrıntılı olarak incelemiştir[Krier-1988, s:287]. Bu çalışma gösterir ki; simetri bugün geçerli olduğu kadar her zamanda var olmuştur. Bu konu objektif ve işlevsel nedenler için çoğu örneklerde yalnızca bir binanın organizasyonudur ve böylece geometrik mimarlık sadece zorunlu bir sonuç ürünüdür. Yine de onun kendine özgü bir formu ortaya çıkarması daha kullanılır olmasını sağlamaktadır. Bu formun boyutların incelenmesinde; ritmik dizi ve boyutsal sistemler olarak anılan plan-kesit-yükseklik ifadelerinin dikkatle dengelenmesi tasarım ürünü açısından dikkate değerdir. Burada zorunlu olarak tam bir eksensel simetri kastedilmektedir.

Mimari tasarımda yaratıcı tasarımcılar, problemlerini çoklukla görülmeyen, rastlanmayan yollarla formüle edebilmektedirler. Burada yalnızca rastlanmadık olmasa da ancak sık sık düşünülen çözümlerde, problemin bağlantılı görüntülerini ki bunlar birbirlerine düzenli olarak bağlıdır, gözününe almadıkları görülmektedir[Akın-1990, s:110]. Bu da yaratıcılıkta değişken bir yapının varlığını göstermektedir.

Mimari tasarım sürecinde yaratıcılık; yol kenarındaki bir ev, meydan üzerinde bir konut, bağımsız yerleşmiş bir obje gibi kompozisyonel

bir tasarımda bina başından sonuna kurallı olarak ortaya çıkan ve güçlü bir geometriye sahip olan bir ürün olarak tanımlanabilmektedir.

Mimari tasarımda yaratıcılığı belirleyen bir öge de dengedir. Mimari tasarımda kompozisyonel bir denge kurmak için simetri asimetriden daha etkili olmaktadır. Böylece bütünde yer alan zorunlu düzensizlikler içinde baskın olan bağımlı kalmaktadır. Cephelerin anlamlı yüzlerle sahip olması farklı tasarım çözümlerine yansımaktadır. Ancak kendi içlerinde simetrik olarak kalıp ve insan biçimini andırırlar[Krier-1988, s:288]. Tasarım sürecinde formun bu düzeyde ifade kazanması daha çok kurallı kompozisyonların kurgulandırılmasına aittir. Bunun dışında mimari tasarımda binaları kurallı ve kuralsız tanımlamaları ile belirleyebiliriz.

3.6.2. Kurallı ve Kuralsız Bina Tipleri

Organik mimari mantık ve düzenin art arda kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun organik oluşunda doğanın kuralları ile hiçbir düşünce benzerliği yoktur ve geometrinin yetersiz anlaşılması ile yanlış yorumlamalara neden olmaktadır. Kurallı bina biçimleri kuralsızlarda olduğu kadar iyi olup kimi biçimsel nedenlere konu oluşturmaktadır. Kurallı ve kuralsız binalar ile kastedilen, "yer"e bağlı olarak kuralsız bina biçimlerinin planlı mimarlıktan daha çok anlaşılmayan karmaşık ya da tersine bilinmeyen, basit binaların ifadesidir Bir bakışta eksenler ve dairelerle tasarlanmamışlardır. Böylece bu binalar kolaylıkla tanımlanamadıkları için kuralsız olarak adlandırılabilir[Krier-1988, s:289].

Kuralsız-tanımsız bina biçimleri içinde kendi kendini ortaya koyan kültürel üstünlüğe sahip bir dönem yoktur. Bu anlamda kuralsız binalar belli bir dönemde belli özellikleri yansıtır diye bir önermede bulunamayız. Kuralsızlık kavramını yapılarda kural dışı öge yani kural dışı işlevlerin uygulamaları olarak alındığı tipoloji çalışmaları da vardır[Castex, Panerai-1971, s:30-33].

Burada kurallı ve kural dışı arasındaki ayrım görelidir. Bu ayrım karşıtlıklar dizilerinden veya yalnız ufak sayıda ögenin belirgin olarak

ayrı düştüğü bir uyumluluk kuralları bütününden çıkılarak ortaya konmuştur. Ancak yine de bu binalar tek tek kendilerine ait formları ve nitelikleri ile incelenebilirler. Kurallı ya da kuralsız olan her iki tip için de mimarlık kavramlarını eşit ve tarafsız ilkelere dayandırmak, yerleştirmek gerekmektedir. Kurallı ve kuralsız her iki tipin de anlatımı verilebilmektedir. Bunların her ikisi de biri diğerine karşı ayrıcalıklı olacak şekilde akılcı ve bağımsız olarak ifade edilmelidir. Böylece iki tip arasında bir değer farkı olmayacağı anlaşılmış olmaktadır[-Panerai-1979, s:71-79].

Özel bir görüşte, birinin diğer tipe üstünlüğü her zaman olasıdır. Bu aynı tip içinde yeralan farklı binalar için de geçerli olmaktadır. Krier'e göre; Le Corbusier'in kuraldışı binaları, son derece karmaşık geometrik biçimlerdedir. İlk bakışta onların temel aldığı, gizli bilgi asla görülmez[Krier-1988, s:290]. Yöresel mimarlık ürünlerinde de bina biçimlerini kavramak nispeten kolaydır, burada form artık iklimsel koşullara göre geliştirilmiştir. Gereğinden fazla özenilmiş sanatsal anlatımda, özel bir önermeye yer yoktur.

Günümüzde son derece gelişmiş bir teknoloji ile gereksinimlerimizi karşılamaktayız. Bu bize kimi zaman bir monotonluk-tekdüzelik ifade etmektedir, çünkü, artık onun yaptıklarını ki hala ondan başkasını yapamıyoruz da sürekli tekrar etme durumu ortaya çıkmıştır. Yeni oluşumları ve yaratıcılığı sınırlayan bu durum mimari tasarım süreci açısından bir yeterizliğin göstergesidir.

Mimari tasarımda formlar arasındaki karşılıklı etkileşim uyum içinde olmalıdır. Bu etkileşimin bir boyutu daima; iç bükey dışbükey (ön yapı, alt yapı duvarda girinti, çıkıntı....) biçimler arasındaki uyum ve dengenin sağlanması gerekmektedir. Kendi devamlılığı içinde mimari tasarımı çok yaratıcı etkinliklere vardırmak için bizim kendi deneyimlerimizde çok sayıda incelemenin sonucu olarak bu süreci iyi kavramamız gerekmektedir.

Bu aşamalardan sonra tasarımda biçimsel klasik bir dilin tek başına bir ifade oluşturmasının eksikliği görülmektedir. Ancak bu dilin büyük bir bölümünü sözlüğünden öğrenebiliriz. Örneğin temel bir

tasarım sorunu olan bir merdiven, kademelendirilmiş bir taş örgüsü gibi anlatılmakta, basamaklar duvar ve korkuluk tarafından kuşatılmakta, kademeler kendi kendilerine biçim-görüntü kazanmakta, bas-kıklara olan bağlantıyı sağlayan rıhtlar olan rıhtlar ortaya çıkmaktadır. Merdiven sahanlığına geçiş nasıl olmakta ve bu ard arda hareketin içindeki parmaklıklar neye benzemektedir aşaması ise daha sonra gelmektedir. İşte tüm bunlar klasik bir vazo görüntüsünden daha az karmaşık olmayan bir durum ve pratik kullanıma oturtulan uyumlu bir kompozisyonudur[Krier-1988, s:291].

3.6.3. Mimari Tasarım Sürecinde "Yer" Kavramı Bağlamında Yaratıcılık ve Kültür İlişkisi

Mimari tasarımda yaratıcılığı belirleyen ölçü, ritm, form, oran gibi özellikler ortaya çıkışından itibaren yalın anlamları ile birlikte teknik ve ekonomik bir ifade içermektedir. Mimarlığın en zengin dönemi olan, Rönesansa baktığımızda orada örneğin ölçü kavramı insan ölçeği üstünde gelişmiştir. Oysa ki bugün yapılan inşaatlar daha küçüktür, çünkü daha büyük yapabilmek ekonomik ve işlevsel açıdan uygun değildir. Bu tür yaklaşımlar çoğunlukla mimarlığın her alanında ve toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına göre değişim göstermektedir.

Tarih boyunca farklı toplumlarda yer alan kültürlerde esas olarak beliren sınıf farklılığı ve fikir ayrılığının varlığı daima geçerli olmuştur. Bununla birlikte bugün bu farklılık gelişimi sınırsız olarak tanımlanan teknolojik kaynaklar tarafından daha da çok artmaktadır. Bu bina yapımı için de çoğunlukla doğal sınırların ötesinde geçerli olmaktadır [Krier-1988, s:295].

Mimari tasarımda belirleyici özellikler yeni bir boyut ile yapı endüstrisinde önem ve değer kazanmaktadır. Ancak tasarım ve yaratıcılık bu durumda doğanın yapısına da bir bakımdan ters düşmektedir. Çünkü yukarıda ifade edilen ölçü, bina ve çevresinin onun ötesinde peyzajın önüne geçmiş ve ağırlık kazanmıştır. Bu durum modern teknolojinin başarıları anlamında getirdiği kolaylıklar ve çok sayıda inşa edilebilmesi açısından destek görmektedir. Mimari tasarımda ölçü, oran,

biçim kavramları bu noktada tartışılır bir duruma gelirken, mimarlık-taki bu problem tasarım ve çevresel etkileşim sürecinin sosyo-kültürel açıdan etkilenmesine neden olur.

"Kent"e ait ifadeler içinde, kentin coğrafi ya da nüfusa dayalı bir tanımını artık yetmemektedir[Sennett-1996, s:21,22]. Çünkü bu döneme kadar bu kelimenin aşırı anlam genişlemesiyle kendine ait öz anlamını yitirmektedir. Bu yeni dönemde, kent yoğun, kalabalık, kişiselikten yoksun olarak işgal altında dağınık bir durumdadır. Tarihsel kentlerde eskiden varolan izlenimler artık modern kentte görülememektedir. Lynch[1960]'in anketlerinde tesbit edilen insan-"yer" arasındaki etkileşimin oluşturduğu "düşünsel imge", bellek Sennett'e göre "artık yok" olsa da yine aynı yazısında yazar "yerin ruhu" üzerine düşünmek için ruhsalimsel çözümleme, ekonomi bilimi, şehircilik, v.b. başvurmanın gerekliliğini vurgulamaktadır[Sennett-1996, s:22]. Böylece bugünün beklentileri ile devamlı bir değişim süreci içinde olan kentsel kurguya ilişkin incelemelerin giderek artan bir düzeyde geliştirilen sistem modellerinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bugün tartışılmakta olan kavramlar ve bu kavramlar doğrultusunda geliştirilmiş doğru veya doğru olmayan teknikler ise Vitruvius'dan beri mimarlık kuramcıları tarafından uygulanmıştır. Bunların içinde en basit olanı bir mimari biçim dilinin sahip olduğu kurallardır. Bu kurallar ilk etapda bir konuşma dilinin dilbilimsel yapısını içermektedir. Burada biçimler en yalından en karmaşığa doğru iade edilerek tanımlanırlar [Mitchell-1990, s:134-135].

Tasarım sürecinde bu gözlemler yalnızca mimarlığın görsel ve estetik önemi üzerine sınırlandırılmamıştır. Bu aşamada konuyu ilgilendiren sosyo-politik görüşler ele alınmamaktadır. Ancak mimari tasarımda bu bilincin farkında olmak tasarım yaklaşımları ve görsel çevre etkileşim sisteminin kurgusu açısından etkili olmaktadır. Bütün mimari yapılar, onların parçalarına ait kavram ve kompozisyonları içinde, oran ve ölçek ve diğer belirleyici kavramların yardımı ile ifade edilir. Sonuç olarak mimari tasarımda en küçük birim olan özel konu-ev ile başladığında da en kompleks ve özel tanımları gerektiren yapılarda da biçim, oran, ritm gibi özellikler bir değerlendirme ifadesi oluşturmaktadır.

BÖLÜM 4.

KENT KURGUSU-MİMARİ TASARIM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GÖRSEL ÇEVRE ETKİLEŞİM SİSTEMİ

Bu bölümde mimari tasarımda "yer" çevre-kent kurgusu ilişkisi görsel çevre etkileşim sistemi içinde geliştirilmektedir. Burada "kent kurgusu" kavramı üçüncü bölümde açıklanan kentin özgün ve onu diğer kentlerden farklı kılan özelliği yani ayırıcı karakteri olarak kentin oluşumunu ifade etmektedir. Tarih boyunca büyük ve önemli yerleşmeler, doğal iletişim yolları üzerinde fiziksel korunma özelliği kadar, karakteristik bir değer de taşıyan noktalarda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tezin bu bölümünde tarihte oluşumları açısından ve halen de sürekliliklerini koruyan kent örnekleri incelenmektedir. Bu örneklerin Ortaçağ Hristiyan ve İslam kenti özellikleri diye ayrılması ve mimari tasarım süreci yöntemlerinin bu bakış açısı ile ele alınmasının nedeni, tezin alan çalışması örneğinin İstanbul Kent Kurgusu oluşundan kaynaklanmaktadır. İstanbul kent kurgusu oluşumu ve gelişimi doğrultusunda Roma ve Osmanlı etkilerini günümüze değin taşıyan bir yapıya sahiptir. Bu bölümde incelenen örneklerde kent kurguları üzerine geliştirilen yöntemler görsel çevre etkileşim sistemi içinde geliştirilerek bir model ortaya konulduktan sonra İstanbul örneğine bir sonraki bölümde uygulanacaktır.

İstanbul Kent Kurgusu temel yapısını Bizans-Roma kent kuruluşlarından almaktadır. Özellikle Bizans dönemi kentin yapısı oluşumu itibarıyla ve ticari ilişkilerin kurulduğu Venedik ve diğer İtalyan deniz şehirleriyle olan bağlantısı nedeni ile bu kentlerle benzerlikler göstermektedir [Ostrogorsky-1986, s:358-359-360].

4.1. Kent Kurgusu Oluşumlarında Tasarım Süreci Üzerine Geliştirilmiş Yöntemler

Modern kente yönelik eleştirel yöntemler bir grupta süreç ve biçim olarak yorumlanırken bunlar da kendi içlerinde farklılaşmaktadır[Colquhoun-1990, s:88-94].

Kenti bir biçim olarak gören yaklaşımın ilki Lynch[Lynch-1960] tarafından temsil edilir. Kente bir süreç olarak bakanların öncüleri, kentin estetiğinin kentten bağımsız olarak varolamayacağına ve toplumsal kısıtlamalardan kurtulunması gereğine inanırlar. Bu yöntemlerde kentin okumaları ve analizleri ile tanımlandığı ve ifade edildiği gözlemlenir.

Burada farklı Ortaçağ kent örneklerinde süreç ve biçimsel anlamda tesbit edilen oluşumları yapılanmalarına göre inceleyeceğiz.

1- Kent Kurgusunda Ekleyerek Geliştirme-Bina İlişkisine Dayanan Yöntem

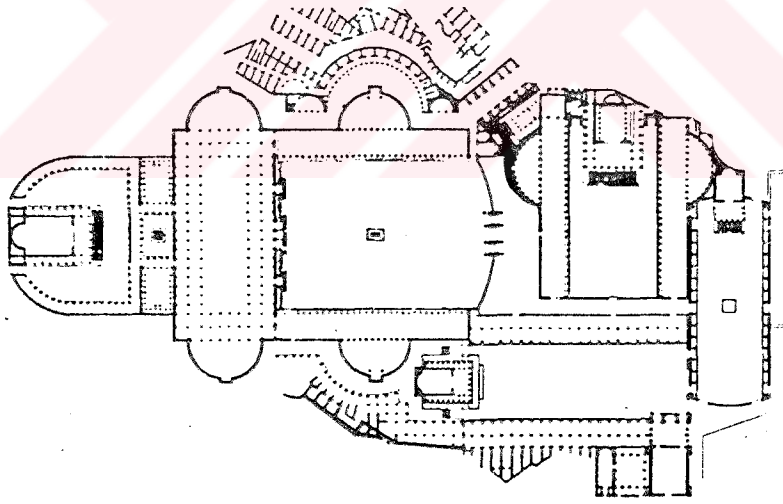
Bu yol üstün yetenekli Yunan tasarımcılar tarafından kullanılan bir yöntemdir. Her yeni bina, iç düzlemde planlanmış bir eksen etrafında, varolan binalarla ilişki içinde, ikisi birarada bağlantılı bir biçimde mekanın köşeli bir hacmi olarak yaratılmaktadır [Çizim-1]. Yaratılan mekanın güzelliği ve inceliği Camiros örneğindeki gibi iç tarafta belli bir düzenle oluşturulmuş binalar arasındaki karşılıklı ilişkilerin sonsuz karışımı, kent tasarımı için bugünün problemlerine uygulanabilir bir prensip üretimidir[Bacon-1967, s:93].

2- Kent Kurgusunda Aks-Eksen Bağlantıları İle Yapılan Yöntem

Kent kurgusunda aks bağlantısı ile etkili olan Yunan duyarlılığı bilim ve düzende Roma sevgisine yol açmaktadır. Bu da büyük ölçekli tasarımlarda, birbirine bağlı eksenlerin yeni bir eleman olarak ortaya çıkarılmasıdır. Böylece Romanın bu beş "yeni" yapısı, bir sonraki başka bir imparator tarafından, birisi gelecek bir diğerine küçük ya da yok olan bir mekan arasında bir yer inşa ettirmiştir. Her binanın merkezi aksı, tamamıyla bir öncesinin sahip olduğu gibi dikey akslarda yapılmıştır [Çizim-2].

Şekil 4.1. Ekleyerek geliştirme: Camiros örneği

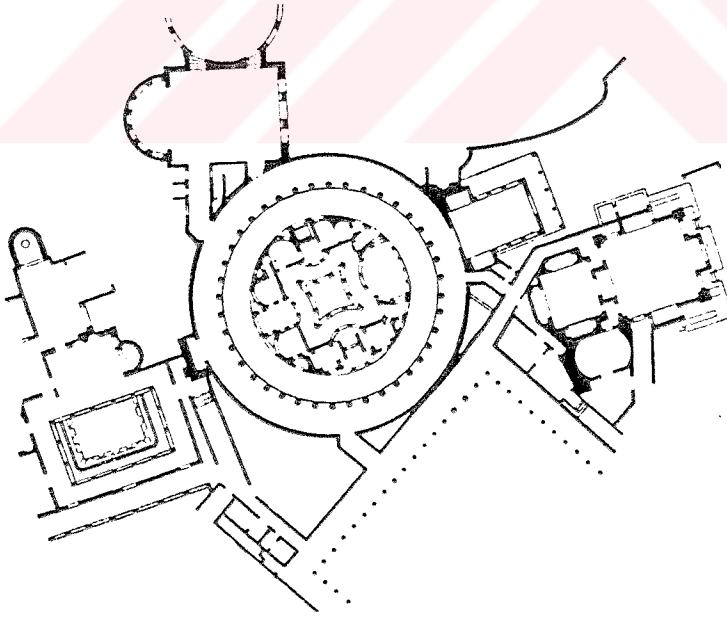

Şekil 4.2. Eksen bağlantısı-bina ilişkisi: Roma

Tanımlı mekanları birleştirilen eksenler karşılıklı çapraz bir sistemi oluşturmaktadır. Bu eksenlerin karşılıklı ilişkileri nedeni ile tasarımcılar kendi kendilerine çok biçimsel belki de tüm sonuçlar üzerinde daha verimsiz olabilecek bir dinamizm yaratmışlardır.

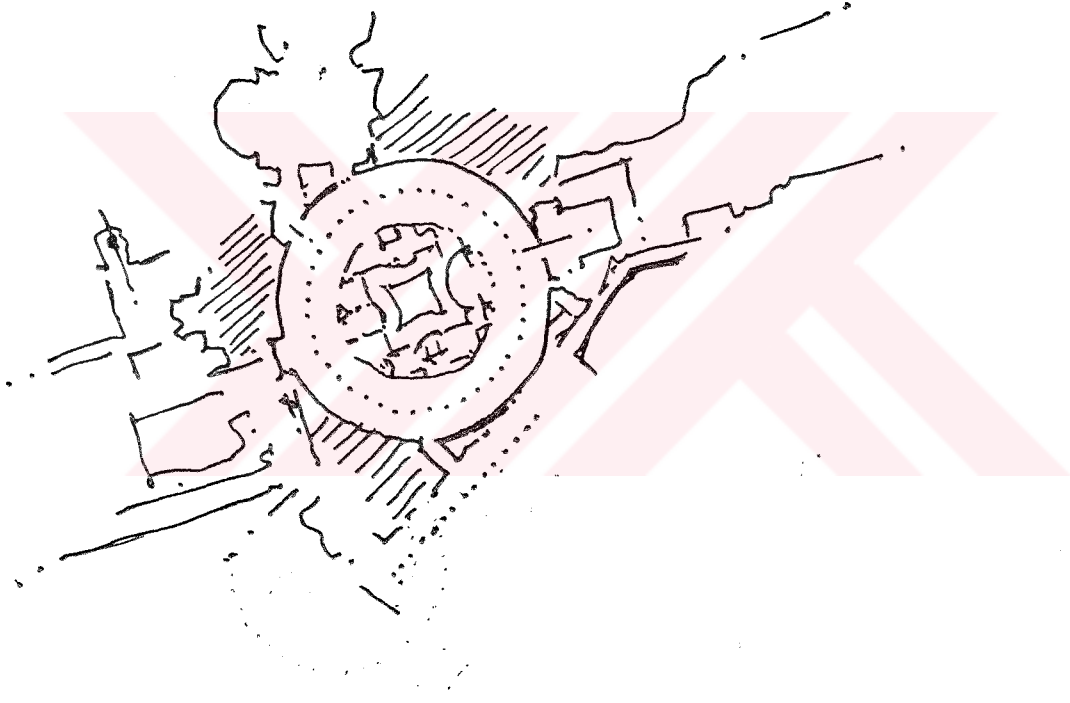
3- Kütle Bağlantısı Yöntemi:

Mimari tasarım Roma İmparatorluğunun geç dönemlerinde, ünlü imparator Hadrian'ın etkisi altında yeni bir bağımsızlaşmaya doğru kaymıştır. Farklı hacimler arasındaki ilişkiler büyük ölçekli vaziyet planlarına dönüştürülerek temellendirilmiştir. Romalılar, Yunanlılardan farklı olarak mimari biçimlerin boyutlarını büyüterek daha ileri bir düzeye ulaşmışlardır[Bacon-1967, s:93]. Eğrisel yapılar şekilde görüldüğü üzere toplantı mekanları, daire biçimli binalar ve geniş köşegen yan eksenler üzerinde düzenlenmiş, silindirik kolonlarla geçilerek mekanlar oluşturulmuştur. Bu da kompozisyonun farklı bölümlerinin birbirine bağlanabilmesini sağlamaktadır [şekil 4.3].

şekil 4.3. Kütle ilişkisinde binanın yeri

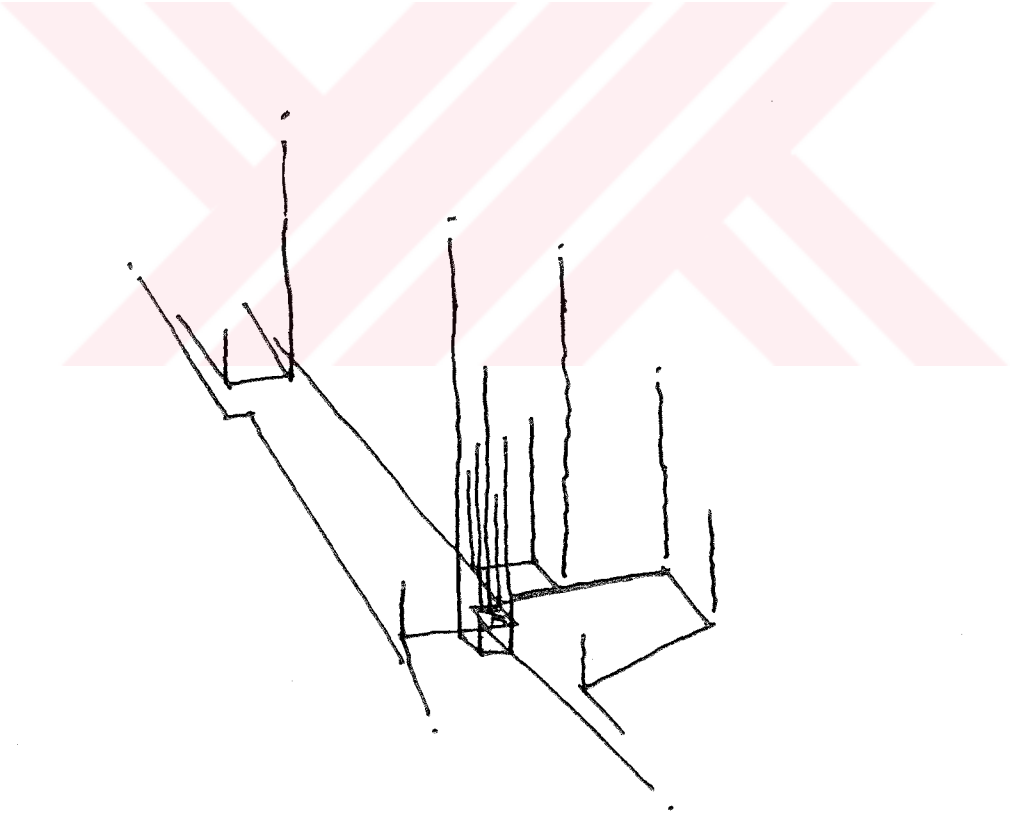
Aşağıdaki şekilde Hadrian'ın villasında görüldüğü gibi, bina kütlesi bir eğrisellik meydana getirmektedir [Şekil 4.4]. Burada birçok açıdan kompozisyonun farklı bölümleri birarada sınırlandırılmıştır[Bacon-1967, s:96].

Şekil 4.4. Kütle ilişkisinde binanın sınırlandırılması

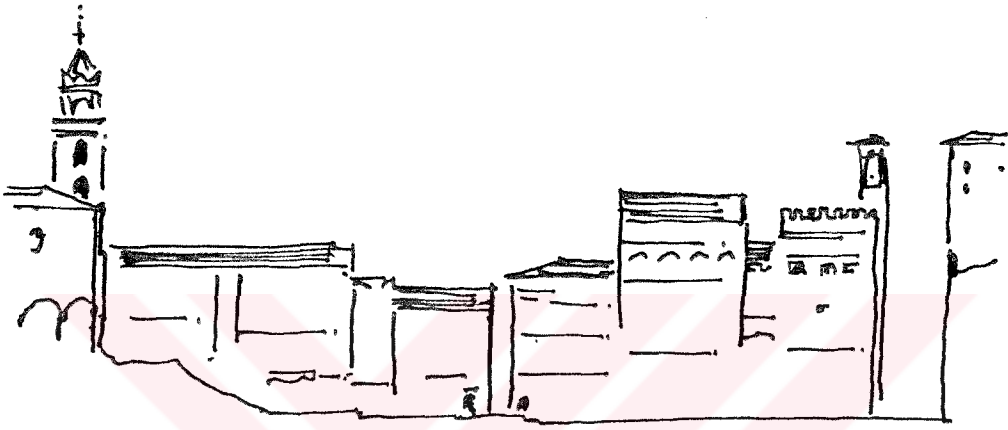
4- Ekleyerek Geliştirme - Mekan İlişkilerinin Karşılıklı Bağlantıları Yöntemi:

Ortaçağ dönemi boyunca, 15.yüzyıla kadar kentler çoğunlukla dikdörtgen boşluklar etrafında geliştirilmiştir. Bunlar kademe kademe alınan biçimlerde tekil-bağımsız binalar olarak kendi dış konturları etrafında inşa edilmiştir. İtalya’da Todi kentinde, çift bağlantılı prizma kavramı doğrultusunda olağanüstü bir durum ortaya çıkmıştır. Burada yer alan köşeler üst üste getirilerek yoğun tek bir mekan boşluğu oluşturulmuştur [Şekil 4.5].

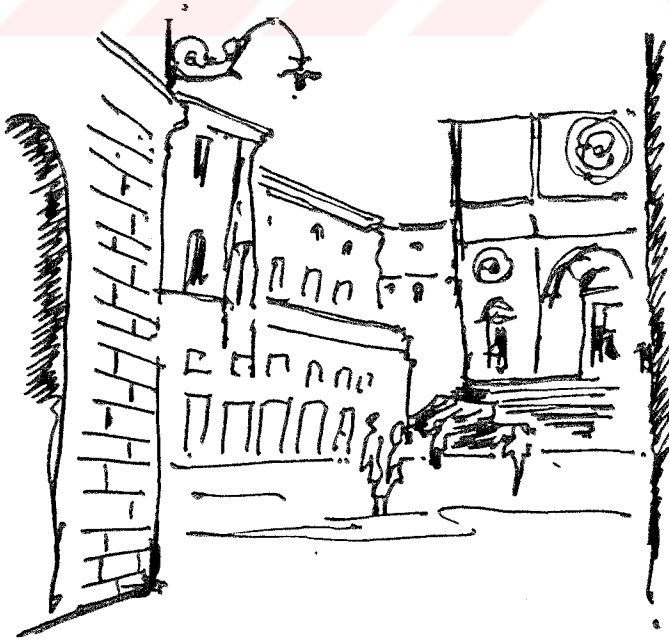

Şekil 4.5. Todi örneğinde çift bağlantılı mekan boşluğu

Daha sonra bu mekan iki yüksek Kuleli yapı ile uzatılarak vurgulanmıştır. Bu yüksek kuleler, birleşme noktalarında düşey bir cephe görüntüsüne de katkıda bulunmaktadır. Bu kural ortaçağ kentlerindeki birçok yapıda da görülmektedir [Şekil 4.6].

Şekil 4.6. Todi örneğinde kuleli yapı

Şekil 4.7. Todi kentinde meydana bakış

5- Gerilim Yaratma Yöntemi

Barok dönemin başlangıcında, Roma kentinin gelişim sürecindeki prensip düzeninde etkili düşey çizgiler belirlenmiştir. Bu çizgiler eski kent dokusu içinde, çeşitli dönüm noktaları arasındaki gerilimi belirleyip kesinleştirmektedir[Bacon-1967, s:97]. Bu yollar ve yolların birbirini etkileyen yapıları, bir düzenli seri halinde tasarlanan cepheler içine yerleştirilmiştir. Böylece bunların yanında mimarî çalışmalarda çizgiler baskın birer öge oluşturmuşlardır. Buradaki bağlı öge-eleman hacimsel bir biçimden öte etkili bir yoldur.

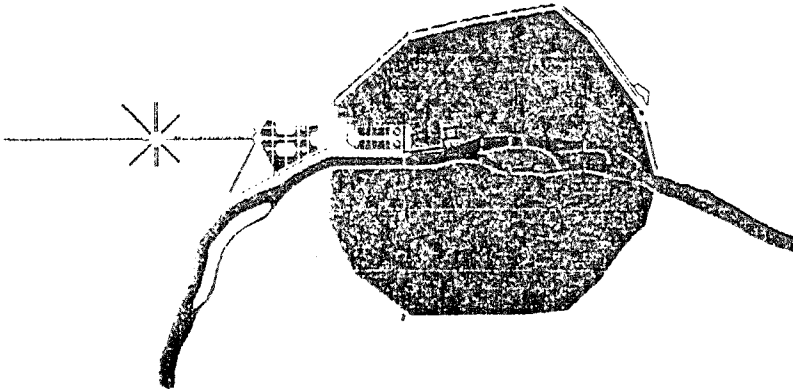

Şekil 4.8. Roma'da yolların etkisi

6- Uzatarak Geliştirme Yöntemi

Farklı bir kavram olarak uzatarak geliştirme, kent içindeki bir noktadan kaynaklanan güçlü bir çizginin dışarıya doğru genişlemesidir. Böylece varolana yakın veya bitişik bir bölgeye girilirken bir kurallar dizgesi kurulmaktadır.

Paris'deki Champs Elysées bunun çarpıcı ve canlı bir örneğini oluşturmaktadır. Bu örnekte, ortaçağda tasarlanmış bir bahçe olan Tuileries sarayı bir eksen üzerinde uzatılarak tasarlanmıştır. Buna itici bir güç üzerindeki yol da denilebilir. Bu yol daha uzağa ötelenir ve kentin dışındaki kırık alan içinde daha uzakta ortaya çıkmaktadır. Bu ilk itme hareketi ile başka benzer düzenler de birbirleriyle birleşirler ve böylece bu tasarım sistemleri bir bağlantı üzerine otururlar. Buradaki belirsiz bir uzatma eylemi ise yeteneğe bağlı olarak geliştirilmektedir[Bacon-1967, s:97].

Şekil 4.9. Uzatarak geliştirme

4.2. Kent Kurgusu Mimari Tasarım İlişkisi Bağlamında Ortaçağ Kent Örnekleri

Günümüze kadar eski ve değerli öğeleriyle ulaşmış, merkezi İtalya'nın "Ortaçağ" kentleri arasında Perugia, Assisi, Spoleto, Siena, San Gimignano gibi kentler bulunmaktadır.

Bu şehirler ilk Etrüsk, Yunan, Roma, Bizans, Gotik ve daha sonraları da Rönesans ile Barok medeniyetlerinden gelen şehirlerin oluşumundaki mimari inşa sanatına ait etkiler taşımaktadırlar. Şehir kavramı Yunan'da şehir devleti ile birlikte anılırken daha sonraları ayrılmıştır[Akarca-1987, s:19]. Şehir yerleşimi ve topografya bu dönemde mimaride önemli bir belirleyici bir öge olmuştur.

Bu etkiler ve izler oldukça önemli ve değerli olarak "Ortaçağ şehirlerinin karakteristik yapısı içinde dağılmış bir halde bulunmaktadır. Esas itibarıyla "Ortaçağ İtalyan şehirlerinin", belirli bir şekilde öz kuruluş şemaları "Roma" şehirlerinin kuruluş düzeninden gelmektedir[Akarca-1987, s:5].

Roma şehirlerinde surlar içindeki yaşama merkezi "Forum" ve bu merkezin etrafında gelişen çevre, daha sonraları, XI, XII, XIII'üncü yüzyılla doğru, bugün belirlenmiş biçimlerini almış olan "Ortaçağ İtalyan şehirlerinin" genel strüktürlerinde ana fikir olmuştur.

XI, XII, XIII.yüzyıl Roma devri kalıntıları üzerinde tekrar inşa olunan Ortaçağ şehirlerinin toplumlarında siyasi düzen feodalitedir. Bu feodal toplumda siyasi otoriteyi elinde bulunduran kişi ve ailesi, eski şehirlerin çekirdeğini teşkil eden ilk kuruluşu hazırlamışlar, kaba ve sağlam insanlarla meskenlerini ve çok defa da Etrüsk ve Roma surları dışında, bahçe ve bağlarını çerçeveleyen daha büyük bir çevrede koruyucu engellerini inşa etmişlerdir. Çevreyi oluşturan bu halkalar halen, Etrüsk, Roma ve Ortaçağ surları ile zamanımıza kadar gelmiş ve merkezi İtalyan şehirlerinin yer yer karakteristik detaylarından olmuşlardır.

4.2.1. Ortaçağ Hristiyan Kentlerinin Gelişimi

Başlangıçta kentin ilk ortaya çıkan yerleşme birimleri etrafında büyümesi siyasi ve ekonomik bakımdan halkının kuvvetlenmesiyle ilgilidir. Ortaçağın feodal toplumunda, zamanla ekonomik bağımsızlığa kavuşan halk sınıfları, şehirlerinin gelişiminde de etkili olmaya başlamışlardır. Bu arada kilisede – ahlakî ve siyasî – bir otorite olarak şehirlerin fiziki oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Kilise, şehirlerin çekirdeğinde veya kente hakim çok iyi seçilmiş mevkilerde büyük ve tesirli yapılar inşa ederek diğer bir yoldan etkin ve şehrin o yöndeki gelişiminin hazırlayıcısı olmuştur [Cezar-1985, s:394].

Avrupa'daki entin oluşum yapısında bireyin, şehrin bütününe ilgilendiren sorunlarda fikir ve görüşünün rolü büyüktür. Bu anlamda bireyin kişiliği kentin yapılanması ile bütünlük oluşturmaktadır [Cezar-1985, s:391-392]. Böylece, merkezi İtalya'nın eski şehirlerinde, saray ve kilise, şehirlerin ilk hazırlayıcı elemanları olarak düşünülmektedir. Bu önemli ve öncü yapılardan olan saray ve kilise gibi binalar çoğunlukla bir meydan düzeninde çevre oluşturmuşlardır.

Belli bir gelişme sürecinden sonra siyasi ve ekonomik haklarını elde eden halkın bir kısmı, ticari ilişkilerini insan ihtiyacına ait aktiviteleriyle zenginleşmişlerdir. Bu durumun temelinde de yine bireylerin izlenen ekonomik sistemle girişimci bir yapıya yönelebilmiş olmalarıdır.

Zamanla bu kişiler de tamamen aristokrat bir çevre olan merkez meydanlarda, zengin konakları inşaa etmek ve ayrıca pazar, çarşı gibi iş yerleri kurmak suretiyle yerleşmişlerdir. Aristokrasi, bu devrede Rönesansa doğru düşünce, kültür ve estetik değerler bakımından ortaya çıkmıştır. Oturmakta oldukları kale, saray karışımı yapılarının mimarisinde zamanla gelişen bir üslûb meydana gelmiştir. Ortaçağda gelişen toplum ve büyüyen şehirler, aristokrasinin ve kilisenin hizmetinde daha iyi mimar ve yapı ustalarının yetişmesine sebep olmuştur. Bu sanatkarlar, evvelce varolan akımların ve üslubların etkisiyle mimarlığın daha zarif bir yönde gelişmesini sağlamışlardır [Gelerner-1985, s:83,87,89].

Bu dönemde mimar, heykeltıraş, ressam ve düşünürler teşvik edilmiş ve aralarında çalışma birliği kurulmuştur. Bu gelişme, sonraları, Rönesans'ta en yüksek seviyeye erişmiştir ki, bu durum şehirlerin imarı ve gelişmelerine de doğal olarak yansımıştır.

Ortaçağ Hristiyan Mimarlığında, yapı sanatı görmüş olduğu ilgi ile büyük bir hızla ilerleyerek zamanın İtalyan şehirlerinde uygulama yapan büyük yapı ustaların yetişmesine yardımcı olmuştur. Orta İtalya'nın diğer şehirlerinde yaşayan Leon Batista Alberti, Donato Bramante, Brunelleschi, Michelozzo Palladio yapılarıyla mimarlık tarihinin önemli büyük ustaları olarak tarihte yerlerini almışlardır[Şahinler-1964, s:7].

Mimari uygulamalarda mimar ve heykeltıraşlar, bu süreçte, saraylar, kiliseler, Aristokrat ve şehirli evleri, meydanlar, küçük meydanlar, teraslar, avlular, çeşmeler, havuzlar inşa ederek şehirleri tamamlamış, düzenlemiş, çevre bütünlüğü kurmuşlardır.

Orta İtalya'nın Eski şehirleri, korunma ve stratejik sebeplerden çoğunlukla tepelerde eteklerde oluşmuşlardır. Bunlar arasında Perugia, Assisi, Todi, Spoleto sayılabilmektedir. Bu tepelerdeki ve yüksek dağların eteklerindeki şehirler zengin bir ovaya, verimli bir tabiata hakimdir. Rahat işlenilebilen toprak, zenginliklerinden faydalanan halkı ekonomik yönden kuvvetlendirmiş ve onlara meskenlerini, şehirlerini iyi bir şekilde inşa etmeye, meydanlarını sokaklarını kurmaya, imar etmeye olanak vermiştir.

Merkezi İtalya'da bulunan bu Ortaçağ kentleri bugün de varlıklarını sürdürmekte, tarihi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu kentler ve hatta kasabalar taşıdıkları karakteristik hatları ile bir bütün sağlayarak tamamen kendi dönemlerini bize aktarmaktadırlar. Halen büyük bir kolaylıkla bu eski şehirleri ziyaret edebilmekte, şehirler arası yollar-dan ayrılan giriş arterleriyle, ziyaretçiler, şehirlerin merkezlerine yani toplanma alanlarına yönelmektedir ve yönelmek mecburiyetindedirler.

Kentin birincil derecede önemli alanlarını oluşturan bu merkezler şehirlerin bütün yollarının toplanıp dağılmakta oldukları düğüm nokta-

sı ve şehirlerin takdim edici mekanları durumundadırlar. Kent merkezine varan bir ziyaretçi, bu çevrede ve merkez meydana, şehirlerin dışında edindiği tarihi pitoresk anlayış ve genel perspektivle ahenkli aynı etkiyi tamamlayan mekanlarla karşılaşmaktadır. Bu merkezi meydanlar Orta İtalya'nın eski şehirlerinin en önemli mimari mekanlarıdır.

Bu kentler köklü geçmişin, geleneğin ve halen yaşanan en canlı çevrenin, şehircilik yönünden de başarısı yüksek, mekânların temsilcileridir.

4.2.2. Kent Kurgusunu Belirleyen Meydanların Tanımlanması

Eski şehirlerin kurgularını belirleyen meydanlarının, insanların ortak yaşama merkezi oluşu geniş anlamda ele alındığında, şöyle açıklanabilir: İlkel devrelerde ve feodal toplumda, feodalite arazinin hakim noktalarını stratejik ve politik sebepleri gözönüne alarak, kendi yönünden seçer. Kilise de, aynı tutumla, idareci zümre olan feodaliteye yakın olan bu bölgede yer almayı tercih etmektedir[Şahinler-1964, s:19-21].

Ortaçağ sonlarında Avrupa'da şehirlerin canlanması halkın farkında olmadan ortak yaşayışa katılmalarından kaynaklanmaktadır. Feodalite ve asiller sınıfı insanlar arasındaki meseleleri düzenleyici fonksiyondadır. Kültür hizmetleri ve diğer sosyal aktivite sarayda ve sarayın çevresinde bulunmaktadır. Bu nedenle şehrin sakinleri sarayın yakınında oluşan alanlarla da ilgili olmak ihtiyacında ve zorundadırlar [Cezar-1985, s:395].

Kent kurgusu büyüdükçe, toplumsal yapı ortaya çıktıkça bu sahalar önem kazanarak "meydan" kimliğini elde etmişlerdir. Meydan toplumun doğal olarak organik bir parçasıdır. İnsanlar bir araya gelmek ihtiyacındadırlar. Buluşmak, günlük problemleri tartışmak, siyasi tartışmalar yapmak için, böyle meydanlarda toplanmak bir gereksinimdir. İnsanların toplandıkları yerlerde ticaret, mal akışının gelişmesi ile bu meydanlarda bir ticari fonksiyon ortaya çıkmaktadır. Ayrıca toplumsal gelişim süresince ticaretin artışı, yeni bir kitle yetiştirmektedir. Bu yeni kişiler şehrin en önemli yerlerinde, aristokratların meskenle-

rinin bulunduğu bu merkez meydanlarda yer almak isteyip ve zamanla bu isteklerinde de başarılı olmaktadır. Böylelikle meydan mekanlarının çevreleri çoğunlukla saray, kilise ve yeni konaklarla tamamlanmış olmaktadır.

Bugün halen kurgularını yitirmeyen bu meydanlarda kent sakinlerince ve yabancılarca sevilen, aranan bir ortam bulunmaktadır. Şehrin merkez meydanı "centro" şehirli için geleneğin, soylu köklü geçmişin, tarihinin ve bizzat kendisinin yaşamaktan orada bulunmaktan haz duyduğu bir çevrenin varlığının ifadesidir[Şahinler-1964, s:9].

Kent meydanının çevre ile birlikte yaşanıldığı Ortaçağ kentlerinde izlenen bu gelişme dinamiği üzerine Cezar'ın [Cezar-1985, s:397] bir yaklaşımı da "daha iyi yaşanabilir bir dünya" amacından yola çıkılarak insanların kentin bütününe ilgilendiren sorunlara eğilerek, çözüm üretmelerine dayanması görüşüdür.

Bu kentler taşıdıkları değerleriyle zamanımızın modern kent öğelerinin oldukça ilgi çekici bir şekilde bir araya geldikleri oluşumlardır. Günümüzde de kişi fiziksel ve psikolojik bakımdan böyle bir çevrede kendini yalnız hissetmemektedir. Etrafındaki canlılığın etkisindedir. Bu çevredeki yakın ve sarıcı canlılık insan ile yaşama isteği arasındaki ilişkinin canlı tutulmasında faydalı olmaktadır. Bu meydanların insanda yarattığı ruh halinde, insanların pek uzun bir süreç içinde yaşamları ile bağlantı kurdukları bu organik meydan yapıları, görsel çevre mekanları önemli bir rol oynamaktadır.

4.2.2.1. Kent Kurgusunu Belirleyen Meydanların Ana Öğeleri

Ortaçağ kent kurgularını belirleyen kent meydanların Roman, Gotik Rönesans ve Barok görünüşler ve havuz, çeşme kolonat, kilise ve saraylara ait kulelerle kurulu olması, çevrede eksik olan yeşilin belirleyiciliği ve tabiata ait renklerin kullanılması tasarımda gözönüne alınmış önemli öğelerdir. Yeşil zemin ve ağacın yokluğuna rağmen, meydanlar, sert döşenmiş ve soğuk mekanlar değildir. Bu anlamda meydanların taşıdıkları öğeler tek tek ya da bütünde bir çekicilik kazanmaktadır. Binalarla sınırlı boşlukların yoğunluğu içerisinde yeşil-ağaç ögesinin konumlandırılması ve meydanın farklı düzeylerin-

deki görünümleri geneldeki bütün içinde bir parça oluşturup aynı zamanda da o bütünlüğün gerek şartı olduğunu kişiye hissettirmektedir.

Kent kurgusu planlarını incelediğimizde; küçük meydan veya ana meydanın etrafındaki çevre mahallelerden/yerleşmelerden esas meydana ulaşım, oldukça dar sokaklarla sağlanmaktadır. Bu durum eski İtalyan şehirlerinin çok tipik bir özelliğidir. Meydanlara çıkan sokakları çevreleyen bina yüzlerinin aynı yönde, aynı doğrultuda olmayışı sebebiyle ve bu durumun sürekli kırılmalarla devam edişi, sokağın başlangıcından fazla ilerisinin görülebilmesine engel olmaktadır[Bacon-1967, s:94]. Kent ve meydan ilişkisinde bu tür anlamlı ve simgesel etkili öğelerden biri de kilise binasına ait kemerli ayrı iki giriş olabilmektedir. Bu girişler kente gelen farklı iki yolun çizgilerini karşılamaktadır. Bunlar daha alçakda yer alan kilisenin kemerli ön girişlerini de belirlemektedir. Geride ana kilise binası hemen algılanmayan oldukça kompleks büyük bir yapı haline gelmektedir[Baker-1989, s:96].

Bu yapıda bir kurgu içinde ilerleyen bir kimse yürüdükçe değişik yüzeylerin hazırladığı hareketli perspektifler görmektedir. Bu hareketlilik ilgiyi canlı tutmaktadır. Dar, loş, sokakları sınırlayan iki-üç katlı binaları, pencereleri, süslemeleri veya küçük ama özenle işlenmiş bir dükkânı görerek ilerleyen bir kimse aniden sokağın genişlemesiyle ortaya çıkan çok küçük meydancıklarla karşılaşmaktadır. Bu beklenmedik mekan etkisi bir anlamda sürprizlerle de zenginleşmekte ve etkisi kalıcı olmaktadır.

Kent kurgusunda izlenen bu mekansal tanımlamalar üzerine Şahinler'in [Şahinler-1964, s:15] bir tesbiti de, dar çevrede yürürken karşılaşılan hafif genişlemelerden insanların hoşlanmalarıdır. Çünkü o an sürpriz bir biçimde güneşi ve aydınlığı görebilmektedir. Fakat meydana doğru ilerledikçe yine aynı loş ve dar sokakları izlemek zorunluluğundadır. Yürüdükçe masif giriş kapılarına, antik kiremitlere, kısa ahşap saçaklara dikkat etmektedir. Yine değişik yüzeyler, kırılmalar, hareketli perspektiflerle ilgili birçok yöne dağılmaktadır. İnsan beklemediği bir anda birdenbire kendini bir meydana varmış bulmaktadır. Bu varış dar, loş sokağın ani ferahlığa, güneşe açılışıdır ki bu durum-

da, yeni bir beklenmedik perspektif, sürpriz görüntü, göz kamaştırıcı olay son derece çekici olarak yaşanır.

Kent kurgusunda meydanların ışık dolu bir mekanı belirlemesi ve daha sonra loş sokaklarla olan ilişkisi bu mekanların kurgulandırılma- larında belirleyici ana öğelerdendir. Meydana giren kişileri orada tut- mak, meydanı aratmak ve meydanları bu derece yaşar hale getirebil- mek ise Ortaçağ şehirlerinin diğer önemli bir yönüdür. Bu doyurucu uyumluluğun nedenlerinin belirlenmesi kısmen olasıdır, ancak kuru- lan mekanın yaşamla, insanla böylesine kaynaşmış, oluşunun hazırlanı- şının ve özelliğini kaybetmeyişlerinin nedenleri çok yönlü etkilerin ilişkisine bağlı olmaktadır.

Eski şehirlerin meydan, küçük meydan ve sokaklarında yapı sanatının köklülüğüne, taş duvarlara, taş tuğla kemerlere, bina köşeleri, taş pro- filler, silmeler, denizlik, eşik, merdiven gibi detaylar, pencere, kapı nispetleri fasatlardaki ahenk, üslub belirleyici ana öğeler olarak tanımlanır. Fakat İtalya'nın Ortaçağ şehirlerinin meydanlarının çekici ve güzel olmalarının nedenleri bu fiziksel çevre öğelerinin yanında bu kurgunun sahip olduğu ve toplumsal yaşantılarını içeren kültürel çev- re özellikleridir.

4.2.2.2. Kent Kurgusunu Belirleyen Meydanlar ve Kültür İlişkisi

Kent kurgusunu belirleyen bu meydanlar, toplumun kaçınılmaz fizik- sel ve kültürel ihtiyaçlarından çıkmıştır. Bu meydanların çevrelerinde- ki yapılar teker teker sahiplerine aittirler ve gereksinim ön plandadır. Asıl olan, bu ihtiyacın bilinçli bir yaklaşım ile düzenlenmesidir. Mey- dan ve çevresinin düzenlenmesi, merkezi İtalya'nın Ortaçağ şehirlerin- de büyük bir ustalık yapısı olarak ifade edilmektedirler. Saraylar, kili- seler, konaklar çoğunlukla büyük bir yapı ustasına aittir. Değişik zamanlarda, farklı mimari üslupta inşa edilmişlerdir. Hatta bu yapıla- rın herbiri mimari yapım ve sanat tarihi bakımından değer taşıdıkları kabul edilmektedir.

Ortaçağ kent kurgularında, antik yapı sanatı ve yapı kültürünün olduk- ça gelişmiş olduğu görülmektedir. O dönemde büyük mimarlar ve yapı

ustaları burada yetişmişlerdir. Bu kişiler kendilerinden önceki devrelerden Yunan, Roma, Bizans ve Fransız gotik mimarisinden yapı sanatı ve kültürü bakımından zengin bir uygulama alanını miras almışlardır [Gelernter-1995, s:74,75,78].

Bu dönemde mimarlar ve yapı ustaları iyi yetişebilme, mimari konuda bilgili ve yüksek eğitim görmüş sanatkar olabilme şansına ve ortamına sahip olmuşlardır. Mimarların, meydanları çevreleyen yapılardan birini inşa ederken, daha önce inşa edilmiş olanların kitle durumlarını ve meydan kompozisyonuna katılışlarını, meydanın o güne kadar kurulu biçimiyle, ileride alacağı değeri dikkate aldıklarını kabul etmek gerekir. Bu dönemde mimarlar ve diğer sanatçılar bir binanın nasıl olması gerektiği üzerine birlikte çalıştılar. Yapılan çalışmalar uzun vadede kültürel geleneklerle de bağlantılı, bilgi ve eğitim etkinlikleri içerisinde geliştirildi [Gelernter-1995, s:85]. Böylelikle bugüne kadar bütünlüğünü ve estetiğini kaybetmeyen Ortaçağ meydanları onları oluşturan öğelerin görsel çevre etkileşim sürecinde asla rastgele olmayan sistemlerle ortaya çıktıklarını kanıtlamaktadır.

4.2.3. Kent Kurgusunda Yeralan Kentsel Mekanların Oluşumu

Ortaçağ kentlerinde kent merkezi ve meydanların etrafını saran, tarihi surların içindeki eski şehirlerin sokakları, küçük meydanları, avluları, terasları ile Ortaçağın izlerini taşımaktadırlar. Eski şehirlerin bu bölümleri tamamen rastgele ortaya çıkmış bir çevre etkisi yaratmaktadır.

Bu rastgele oluş etkisini sokaklara ve çevresine veren olgu İtalya'nın Ortaçağ şehirlerinin tasarlanmasının son derece organik olan oluşum süreçleridir. Ve bu etki de, daha evvelce belirtilmeye çalışıldığı gibi, çoğunlukla engebeli arazilerde inşa edilmiş olmalarından ileri gelmektedir. Kentin merkezi de bu topografik zorlamaların etkisindedir. Bu durumda kent kurgusunun merkezini çevreleyen mahalleler asırlar boyunca surlar içindeki bölgede gelişmek zorunda kalıp ve bu özelliğe sahip olan bir zeminde inşa edilebildiklerinden sokaklar da avlular da aynı zorlayıcı topografik etkiyi taşımak zorunda kalmışlardır.

Yerleşim birimleri Ortaçağ döneminden evvelki kurgularında ilk önce ana meydanlar etrafında gelişmiştir. Ancak büyüyen, gelişen şehri belli bir sur çevresinde tutmak gereği, zamanla bahçeler ve yeşil terasların kaybolmasına, sokakların dar, evlerin sıkışık olarak oluşmasına neden olmuştur. Bu şehirler savunma amaçlı topografyalarının seçimi nedeniyle kademeli ya da düz alanlarda yerleşmişlerdir. Dar devam eden sokaklar üst kademede ki diğer sokaklarla sık sık yokuşlarla veya merdivenlerle ilişkilendirilmiştir. Bu merdivenlerin üstü her iki yandaki evlerin üst katlarının geçitlerle birleştirilmeleriyle, örtülü durumdadır. Böylece dar sokakların her iki tarafındaki evler gayet sık birbirlerine kaynaşmış olarak görünürler[Akarca-1987, s:24,26,192].

Ortaçağda kent kurgusu daha evvel mevcut bir oluşum da olsa, bağımsız bir köyün gelişip kentsel düzeye varması durumunda da olsa dar sıkışık sokakların hazırladığı, kendilerine özgü Ortaçağ yapısı üst geçitler ve bağlantılar nedeniyle de daha özel bir durum elde etmektedir. Bu kaynaşmalar ile sokaklara kadar uzanan mekânlar sağlayan üst geçitler, buralarda yaşayan insanların hayatlarındaki birlikteliği de yansıtmaktadır.

Merkezi İtalya'nın eski Ortaçağ kent kurgularının bütün ayrıntılarıyla dışarıdan gözlemleyen insanlar tarafından da etkileyici oluşları, özellikle mimarlarca çok beğenilmesinin nedenlerinden biri de bu şehirlerin tarihi bir döneme ait olan ve kendilerine ait kurguları ile "bitmiş şehir" yapısında oluşları ve "bitmiş" oluşun zamanımıza kadar taşınmış oluşudur. Bu dönemde insanın değişen ve gelişen ihtiyaçlarıyla şehirler tamamlanmış, her noktası insan eliyle, emeğiyle bilgili bir şekilde inşa edilmiş, örtülmüş, saraylar, kiliseler, konaklar, evler, meydanlar, avlular, teraslar, sokaklar, merdivenler, havuzlar ve çeşmelerin çekici özellikleriyle "dokunulmaz" bir şekilde "bitmiş" duruma getirilmişlerdir[Şahinler-1964, s:52].

Ortaçağ kent kurguları sahip oldukları yapıları ile incelendiğinde taşıdıkları çevresel nitelik, mimari tasarım süreci, kent öğeleri ile bir bütünlüğü özellikle de görsel anlamda net bir biçimde yansıtmaktadır. Assisi, Siena, Perugia kentlerini bunlar arasında sayabiliriz.

Ayrıca bu şehirler tabiattaki plastik etki ve perspektifleri bakımından da yukarıda sözü edilen aynı "bitmiş" özellikleri ile dokunulmaz bir anıtsallığa sahiptirler. Tepeleri saran şehirlerin silüetleri, yüksek dağların eteklerinde surlarla çevrili şehir izleri son derece bitmiş hatlara sahiptirler. Dışarıdan bakan gözlemciler için şehirlerin genel görünüşleri, şehirlerin merkezleri kadar önemlidir ve şehirlerin detayları kadar önemle korunması gereklidir. Çünkü bu yapı kent kurgularının bütünlüğü açısından bir birliktelik oluşturmaktadır. Kent meydanlarının sahip oldukları mekansal öğeler, bu öğelerin plan ve üçüncü boyuttaki ilişkileri, biraraya geliş şekilleri gibi tek tek saptamalar tüm kurguyu ancak hepsi birarada olduğu zaman yansıtırlar ve etki alanları da o oranda önem kazanır.

4.2.4. Ortaçağ Kentlerinin Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Ortaçağda Etrüsk ve Roma medeniyetlerinin yıkılışıyla Orta İtalya şehirleri de istilâ edilmiş, yıkılıp tahrip edilmiş daha sonra da tekrar kurularak tekrar talana uğramışlardır. Halen bu iki medeniyetin şehirlerdeki kalıntıları pek az olup çoğunlukla şehir giriş kapıları ve surlarından ibarettir.

Bu şehirlerde bugüne kadar yaşayan eski ve temel kuruluşun belirleyici öğeleri XI., XII., XIII.cü yüzyıllara aittir. Bu tarihlerden sonra da şehirler, yine pek çok bozulmaya uğramışlardır. Bu bozulmalara rağmen halen bu eski şehirlerde saklı kalabilen mimari ve şehircilik değerleri XIX.cu yüzyılın başlangıcına kadar başlıca Gotik, Rönesans ve Barok özellikler taşımaktadır[Bacon-1967, s:105-106].

Kent kurguları oluşturan bu kentler bugün XIX.yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan bilinçsiz ve çirkin yapılarla zarar görmüşler, belirli üslablara ait kentsel öğeler de kaybolmaya başlamıştır. Yapılan onarımlarla özgün yapı bozulmuştur. Bugün İtalya'da bu eski "müze" şehirlerin korunmasında başlangıçta bir düşünce birliği kurulamamıştır. eski şehirlerin temel, öz, köken karakteri XI., XII., XIII. yüzyıllardır. Yapılacak onarımlarda daima kökene dönüş esas olmalıdır. Bir kısım için ise XV., XVI., XVII. ve XVIII.yüzyıllardaki diğer mimarî devreleri, üslupları kabul etmemek bu şehirlerdeki tarihi, kültürel

gelişmeleri ve bu gelişmelerin şehirlere maloluş izlerini kabul etmemek, yadsımak anlamındadır. Böyle bir tutum doğru bir düşünce ve uygulama değildir diye görüş bildirmektedirler [Şahinler-1964, s:55].

Bu tarihi müze şehirlerin varolma savaşimleri İtalya'da çirkin yerini bulmamış, yapıları temizlemek ve eski değerlerin korunmasında, restorasyonunda ve yeniden yapım zorlukları karşısında da sağlam ve doğru çözümlere erişmektedir.

Eski şehirlerin korunmasında ve restorasyonunda doğru yaklaşım yalnızca Rönesansın, Barokun bu şehirlere malolmuş eserlerini tanımlamak, koruyucu bir tutumla mutlaka Ortaçağın ilk devirlerine ait biçim ve usluba sadık kalmak değildir. Burada eski kent kurgusu taşıdığı tarihsel değeri, çevresel etkileşim boyutu ve kendine özgü karakteri ile ele alınmalıdır.

Yapılan çalışmalarda bir tarihi şehrin, tarihi yerleşiminde, ortak bir kontrolün olmadığı ve eski şehirlerin özgün yapılarının henüz iyi değerlendirilmediği bir devrede bu eski kentlerde kaba, çirkin çevresiyle ilgisi olmayan binalar inşa edilmiştir. Örneğin, Perugia'da Plz.d.S.Lorenzoda, Assisi'de Plz.Comunale'de, Siena'da Il Campo'da[Şahinler-1964, s:57].

Kabul edilebilir ki, yapılan mücadele sonucunda bu çirkinliğin yıkılması ortadan kaldırılması temin edilmiştir. Böylece birinci aşama geçirilmiştir. Kentin en belirgin tarihi yerleşiminde yabancı kalan beceriksizce yapılmış bina kaldırılmıştır. Fakat asıl önemli olan durum bundan sonradır. Bu noktada karşımıza çıkacak sorular; Bu tarihi çevredeki boşluk nasıl değerlendirilecektir? Tarihi çevreye uyum nasıl sağlanacaktır? Yadırganmayan, kabul edilebilen sonuç nasıl elde edilecektir? Bitişik, yan yana sıralı düzende yeni yapılacak bir inşaatın mimarî çözümü ne olacaktır ve ne olmalıdır? Bu durum İtalyan eski şehirleri ve bütün dünyadaki diğer eski şehirlere sahip ülkeler için ortak bir problemdir.

Eski yapının üslup, oran ve malzeme olarak aynen tekrarı veya; eskinin stilize edilmesidir ki, her iki şekildeki çözüm de sahte ve özgün

olmayan sonuçlar getirmektedir.

Bugüne kadar uygulanan çalışmaların olumlu-olumsuz sonuçları, eski şehrin tarihi çevresinde yeniden inşa edilecek bir binanın tamamen modern, tamamen çağının yansımasını ve özünü taşıyan bir yapı olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yapı çevresine kitlesinin kurgulandırılmasıyla bağlı kalacaktır. Bunun dışında, yeniliğe, yepyeni bir perspektife yönelecektir. Ancak bu yeni bakış açısının bütüne olumsuz bir etkisi olmamalı ve yeni bir söz almasıyla o çevreye ve bütüne bir katkı özelliği taşımaktadır.

Eski şehirlerin bu konudaki değerlendirme organları, böyle yeni modern bir binadan yüksek bir mimari kalite ve ustalık istemekle; mimarı ise bütün hareket serbestisine rağmen, eserini inşa etmekte olduğu eski mimari çevreyi iyi bilmek, sevmek ve hissetmekle sorumlu olacaktır ve tabiidir ki, bu daha fazla duygusal olan sorumluluk mimarın yaratıcı çalışmasında hareket noktasıdır.

Eski şehirlerin diğer önemli bir problemi onarımlardır. Onarımlar bu eski müze şehirler için yaşamsaldır. Bilgisiz bir onarım şehrin kendine ait özgün değerlerine zarar verecektir. Kent zamanla eski, öz izlerini yavaş yavaş yitirebilmektedir. Eski binaların büyük bir kısmı, zamanın verdiği statik yetersizlikten yıkılmakta ve yıkılmaya müsait hale gelmektedir. Öncelikle eski eserleri iyi takip edip yıkılmaktan kurtarmak gereklidir. Bunun için yapılacak onarım "restorasyon" çalışmasıdır. Bu çalışma eski elemanlara hiçbir şey ekleme yapmadan, değiştirmeden statik yönden sağlamlaştırmaktadır.

Anıtsal yapı ya da oluşumların korunması için yapılan restorasyon çalışmaları, bir binanın biçimsel ve kurgusal bütünlüğünü içerir. Bundan başka, mimari-dekoratif özelliklerinin değerlendirilmesi, değiştirilmiş bölümlerinin düzeltilmesi ve bozucu etkisi olan eklentilerin kaldırılmasını kapsamaktadır. Bu temele dayanılarak kentsel okuma ile ilişkili özgün tipolojik özelliklerin tanımı, kavranması ve analizleri sonucu malzeme, strüktür ve boyut-birleştirme parametreleri konstrüksiyon tekniği ile ilişkili olan belirleyici noktalara varılmaktadır [Nayır-1979, s:65-66].

Ayrıca onarımlarda karar veren kişiler bu konuda gayet iyi yetişmiş olmak ve aralarında kültür birliği kurmak mecburiyetindedirler. Değişik kişilerin, değişik anlayışta yürüteceği onarımlar, malzeme ve nispetlere değişik müdahale, şehirlerin tarihi alanlarının zarar görmelerine ve bu alanlarda yeralan mekanların arasındaki birliğin kaybolmasına sebep olacaktır.

Koruma çalışmalarında amaç, korunacak çevrelerin tarihi, estetik, kültürel boyutları ile değerlendirmeye birlikte bu alanlara ekonomik işlerlik kazandırarak kentin yaşamasını da sağlamak olmalıdır. Bu yaklaşımla bugün Fransa'da Rouen, Colmar, İngiltere'de York, Chester ve İtalya'da Bergama ve daha birçok örnek kent uygulaması karşımıza çıkmaktadır [Akın-1988, s:41]. Bu kentler özgün kentsel öğeleri ile bir bütün olarak değerlendirilerek korunmuştur.

4.2.5. Kent Kurgusundaki Temel Yapının Tanımlanması ve Örnekleri

İtalya'da Ortaçağ ve Rönesans dönemleri boyunca inşa edilen kentsel alanlar içinde sürekli tekrarlanan bir tema ortaya çıkmaktadır. Bu tema o bölgenin gücünün ifadesine göre belirlenmektedir.

Kent kurgusu içinde bir merkez alan olan meydandan dışarıdaki bir noktaya doğru bir eksen doğrultusunda uzayan anlamlı bir tasarım söz konusudur[Bacon-1967, s:98]. Aşağıdaki dört örnek esas kavramlarındaki tüm benzer özellikler evrensel-ortak bir ölçeğe getirilerek incelenmiştir. Aynı zamanda kent kurgularının tanımlanmasında en belirgin katkısı olan meydanların kurguları ve çevre ilişkileri üzerinde taşıdıkları özelliklerin de önemi nedeni ile tesbitler yapılmaktadır.

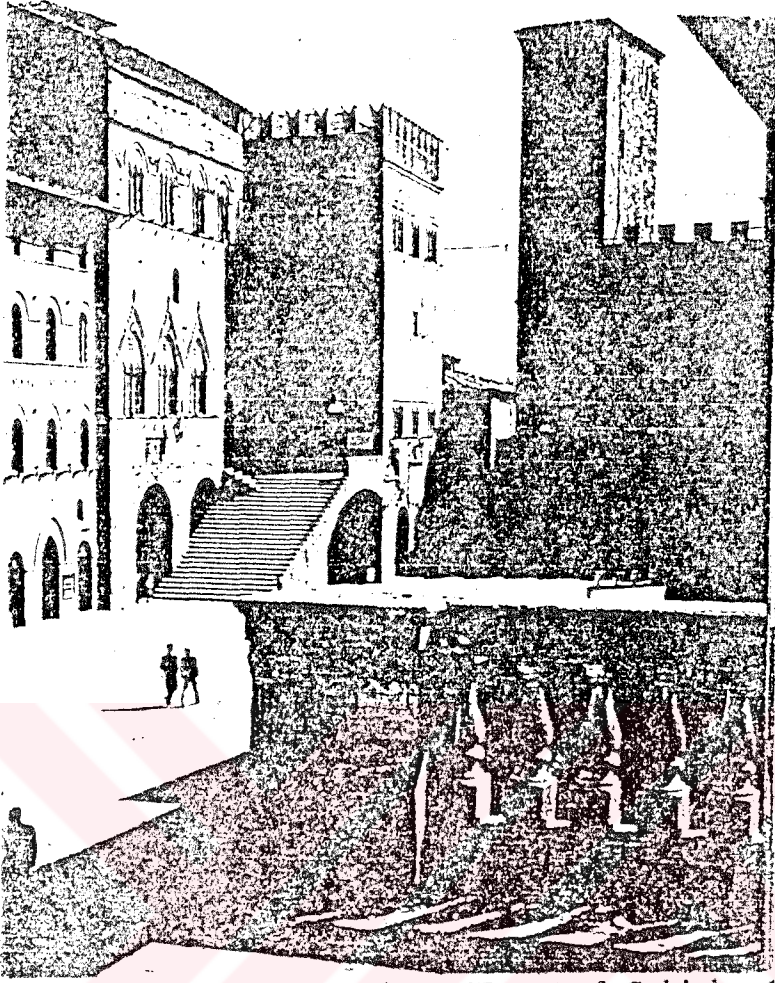
4.2.5.1. Todi Kenti Kurgusu:

Bu şehirdeki meydanların karşılıklı bağlantılarını vurgulandığı görüntüler silsilesi arasındaki biçimsel konumlandırmalar her bir doğrultuda kentin çevresinde yeralan Umbrian tepelerini karşılamaktadır[Bacon-1967, s:98].

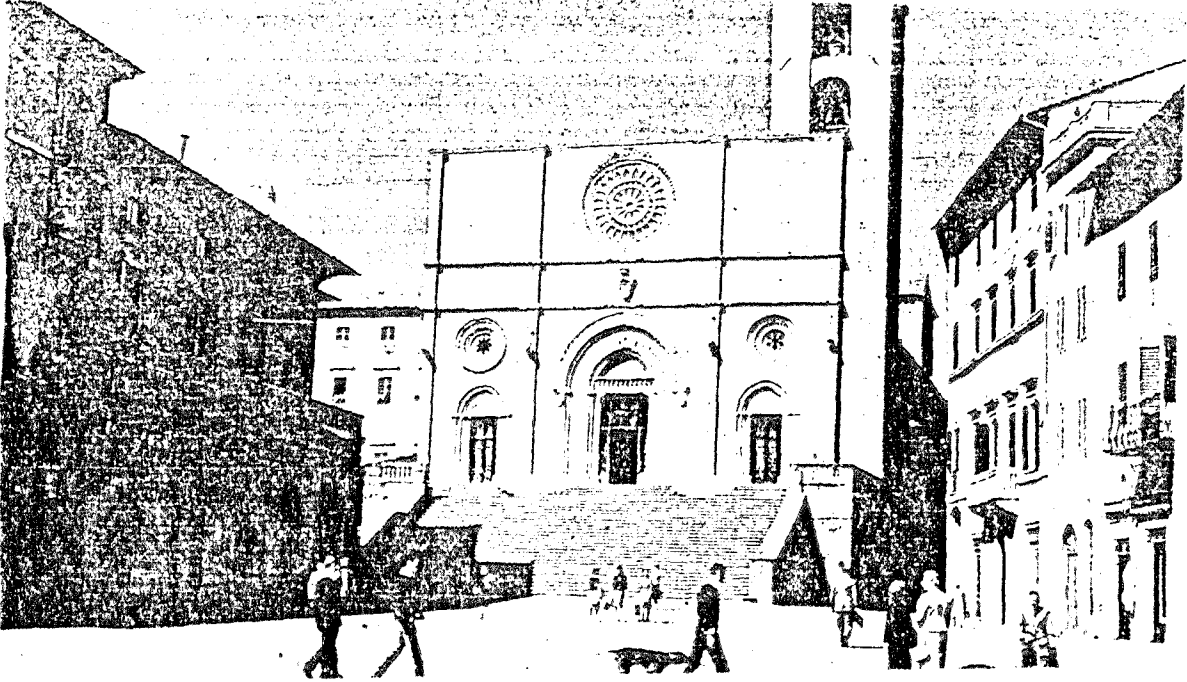
Bu mimari tarzda sınırlandırılmış merkezi meydan, anlık bir görüş

oluşturmaktadır. Ancak bunların üst üste gelmesiyle oluşan bina cep-
heleri ile Todi şehrinin tek anlamlı karakteristik kent özelliği kurul-
maktadır. Böylece yeşil alanlar daha fazla etkin bir hareketle dar ve
etkili bir kanalda odaklanmış katedralden önceki platform üzerinde
yer almaktadır [Bacon-1967, s:98]. Daha küçük olan meydanın sonun-
da sınırsız bir açılma vardır. Kasaba ve kırsal alanın taşıdıkları bu
kimlikleri ayrı tutulmuştur. Bunlar bütündeki kompozisyonun ayrı
bölümlerinde etkin bir şekilde tamamlanmıştır.

Şekil 4.10. Palazzo del Popolo Binası [Fotoğraf: Şahinler-1964]

Şekil 4.11. Kuleli yapı. Todi kenti [Fotoğraf: Bacon-1967].

• Todi Kenti Örneğinde Meydana Görsel Yaklaşım:

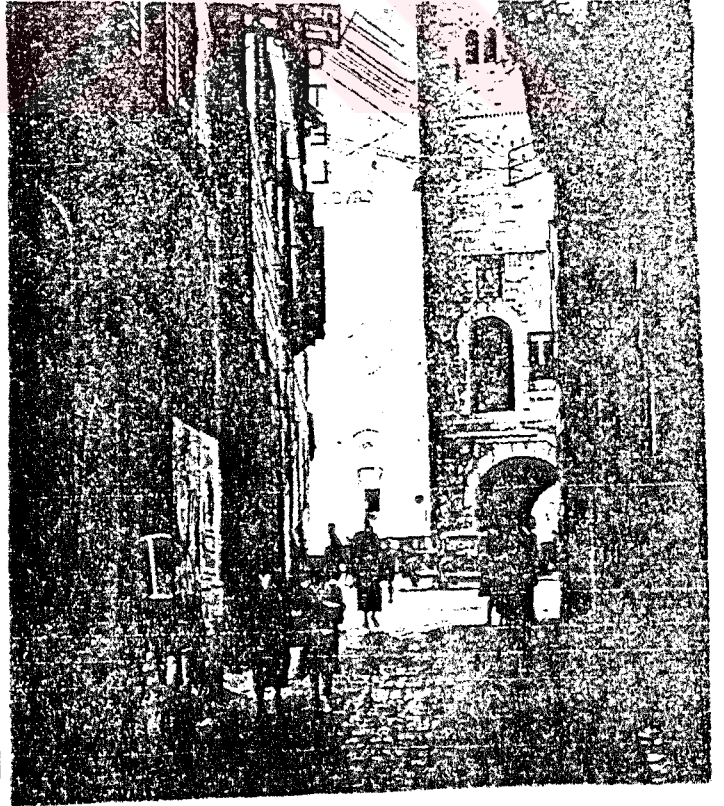
Diğer birçok ortaçağ şehirlerinde olduğu gibi Todi şehrinde de bir merkez etrafında oluşan meydanların karmaşık gibi görünen bir hale gelmesiyle tasarımı oluşturan özellikler sona ermemektedir. Ancak burada kent duvarları - surlarla çevrili yapıyı dışarıya doğru geliştirmektedir. Veya tam tersi düşünüldüğünde, kent duvarlarından içeri doğru, kırılık-yeşil alanlarla çevrili olan kentin merkezi ile ilişkilendirilmiştir.

Todi'de, kentin bütün yapısında bir geniş boşluk vardır. Bu kent de Atina'daki gibi, meydana bir ana kapıdan girildiğinde başlayan mekanlar arasında görsel bir sıralama halinde bir düzen ortaya çıkmaktadır. Bu düzen ilk bakışta tesbit edilip eşit alanlar ve benzer mekanların tanımlandığı bir kurgu değildir. Ancak bu farklılık içinde de bir bütünlük ve denge içinde ifade edilmiş mekanlar okunabilmektedir.

Özellikle bu düzen bir ustalık sonucu oluşmuş bir dizi bakıştır ve adım adım yaklaşıldığında heyecanlar yaratmaktadır. Buradaki cadde kavisli bir biçimde oluşmuştur. Böylece, ilk önce merkezde yerleşmiş olan katedralin çevresinde odaklanan mekandan dar bir shaft görülmektedir. Bu shaft sağa doğru bir bakıştır ve mekan açıklığını geriye doğru açmaktadır. Buradaki daha küçük bir meydan boşluğuna giriş noktasında karşı yöndeki yeşil alana bakış dikkate değerdir. Burada Palazzo del Popolo binası altındaki Kemerli localardan oluşan mekan baskın olmağa başlamıştır ve yukarıdaki kule yapısını aşağı doğru iterek bir çekim duygusu yaratmaktadır[Bacon-1967, s:97].

Şekil 4.12. Todi kenti meydana çıkış [Bacon-1967]

Şekil 4.13. Todi kenti kuleli yapı
[Fotoğraf: Bacon-1967]

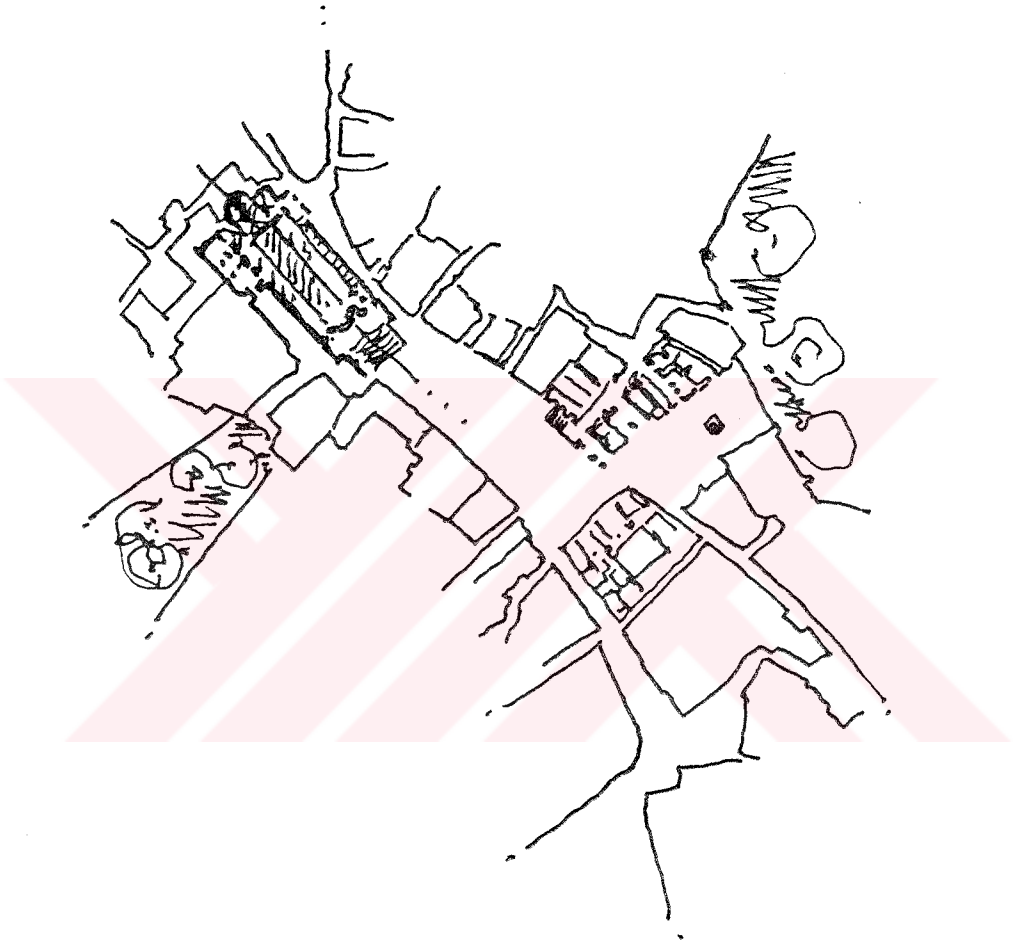
- Kent Boşluğu ve Meydana Görsel Yaklaşımın Etkileri:

Todi'de meydanın içine doğru bir hareket olarak boşluğun kuzey yönüne yakın olarak yer alan büyük basamaklar yükselmektedir. Bu noktada manzara tamamen kapanmağa başlar ki burada kent merkezinin işlevlerine ait eksik bir yapı yoktur. Böylece bu kompozisyonda basamaklar en etkin eleman olarak, meydana doğru bir yol gösterici nitelik taşır. Burada merdivenlerden yukarı doğru çıkıldığında, insan burada bir an için soldaki yeşil kırlık alanı karşısında bulabilmektedir[Bacon-1967, s:97].

Bu meydandaki yaşantı, katedralin sonundaki büyük apsis çıkıntısı ve iç mekanındaki yaşantı ile de bütünleşmektedir. Bu durumda meydanın içindeki geriye doğru itilen bu form ile tasarım da yön değiştirmektedir.

Katedralin dışından gelen birine doğru bu boşluk-meydan bütünde farklı bir bakış açısını göstermektedir. Burada da iki kule baskın öğeler olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün sadece kendi kendine hissedilebilen Palazzo del Popolo'nun oturduğu düzleme büyük büyük basamaklarla yükselinerek çıkılmaktadır. Böylece kişinin dikkatinde aşağıda varolan boşluk yukarıya kadar yükselmektedir [Şekil 4.10].

Buna bir örnek olarak, zaman ötesinde geliştirilen gerekli tasarım elemanlarının çoğunun tam olarak karşılıklı bağlantılarını gösterebiliriz. Belirlenen düzlemlerin derinliklerindeki etki, zeminin ve gökyüzünün çıkışlar ve inişlerle buluşması meydanın bütününe bakışta hissedilebilmektedir.

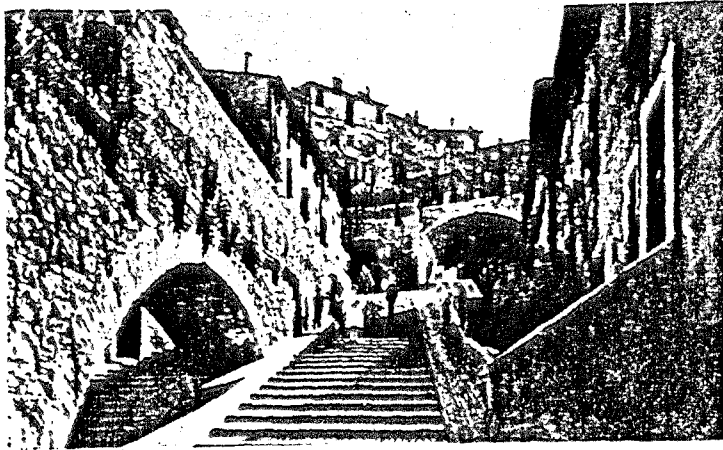
Şekil 4.14. TODİ. Katedral ve sınırladığı boşluk [Bacon-1967]

4.2.5.2. Perugia Kenti Kurgusu

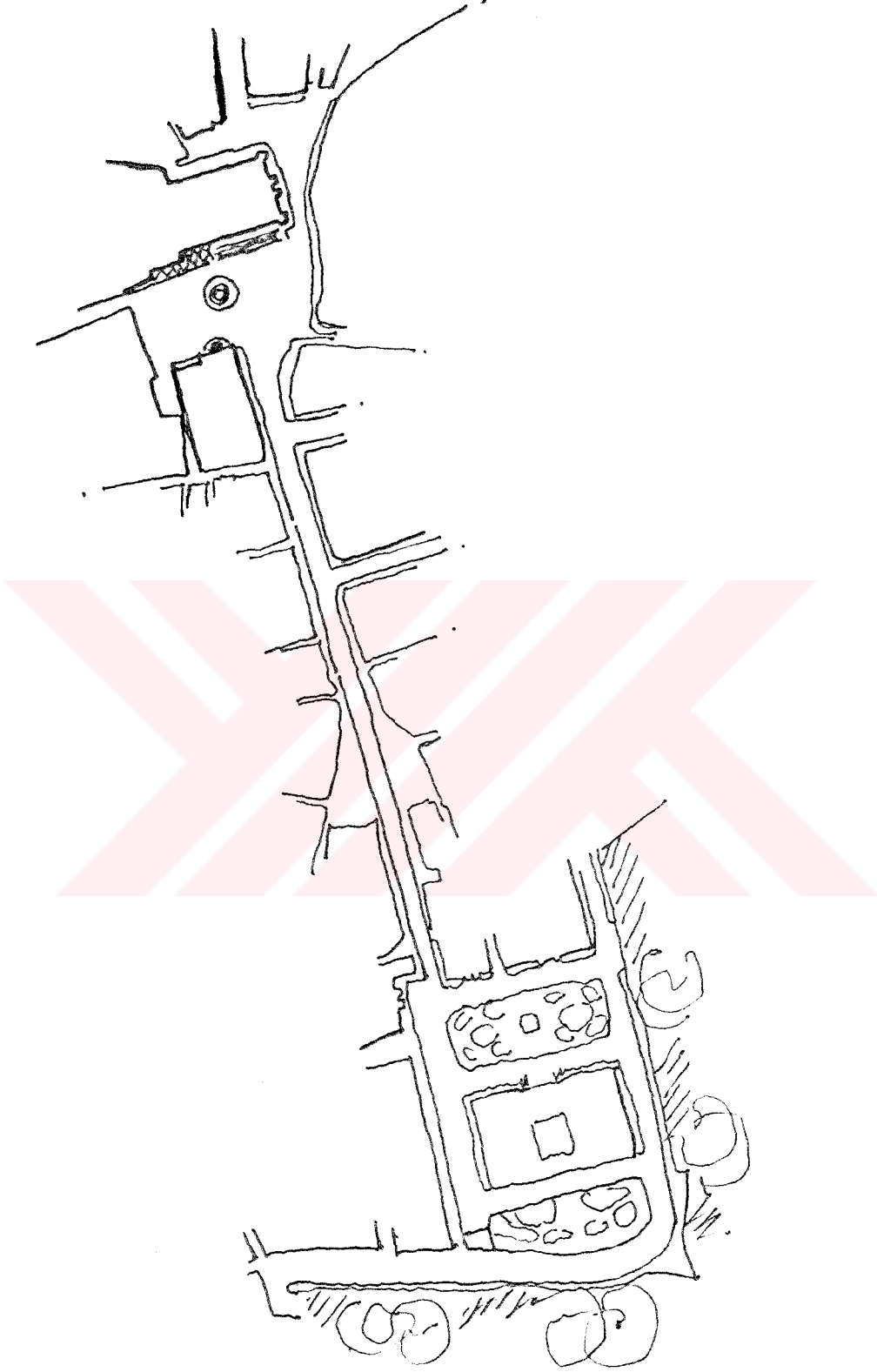
Perugia, başka bir Umbrian tepe kasabasıdır. Bu kentin kuruluşu da Todi kentinde yapıldığı gibi aynı tasarım kurallarıyla ifade edilmektedir.

Merkezi meydan, bir tarafındaki katedralin tasarımı ile eski ve sevilen çeşmeye ustalıkla bağlanmıştır. Mekan kırılık alanın üzerine doğru bakılan bu meydandan çıkan yol gösterici caddeyle ötelenerek tanımlanmıştır. Katedral mekanın dönmesiyle geniş tarafa hareketinin etkisini taşımaktadır. Bu gotik katedrallerin genel özelliklerindendir [Bacon-1967, s:98].

Diğer boşluğun sonunda bağlanan iki yol ahlak ait bir binanın her tarafında da ilerlemektedir. Buradaki gezinti yerleri kent surları boyunca açılar yaparak uzanmaktadır. Böylece arazinin etrafındaki geniş manzaranın izlenmesine olanak tanınmaktadır.

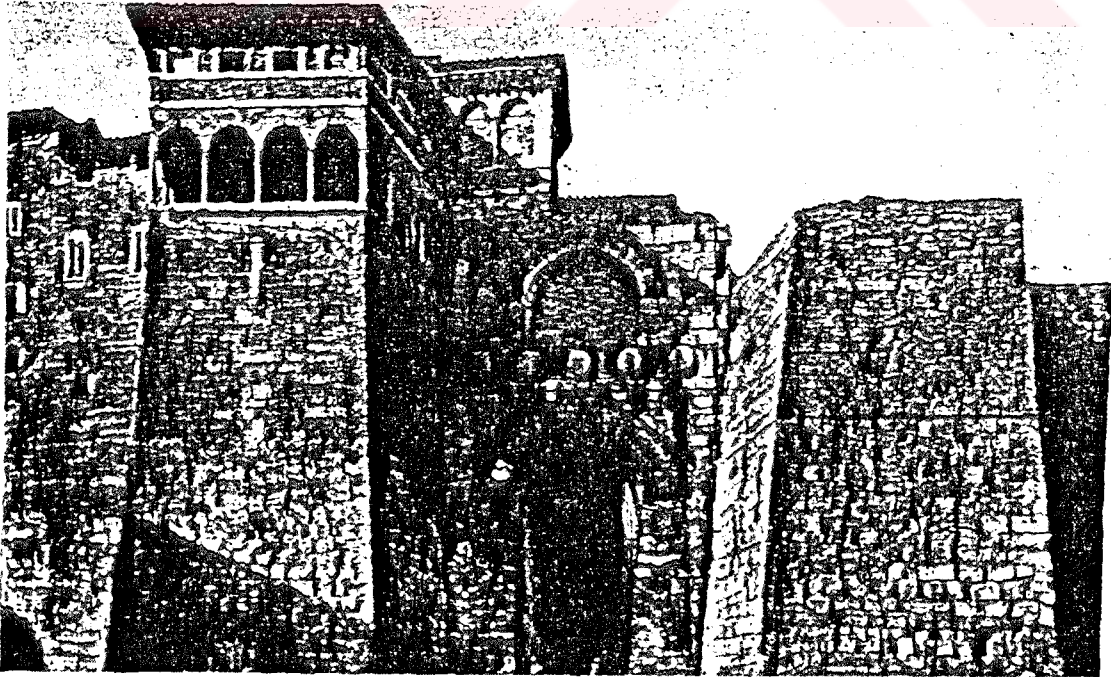
Şekil 4.15. Perugia kenti ara sokaklar [Fotograf: Şahinler-1964].

Şekil 4.16. Perugia kenti ana kurgusu [Bacon-1967].

Şekil 4.17. Perugia, merkez meydan ve çevresi

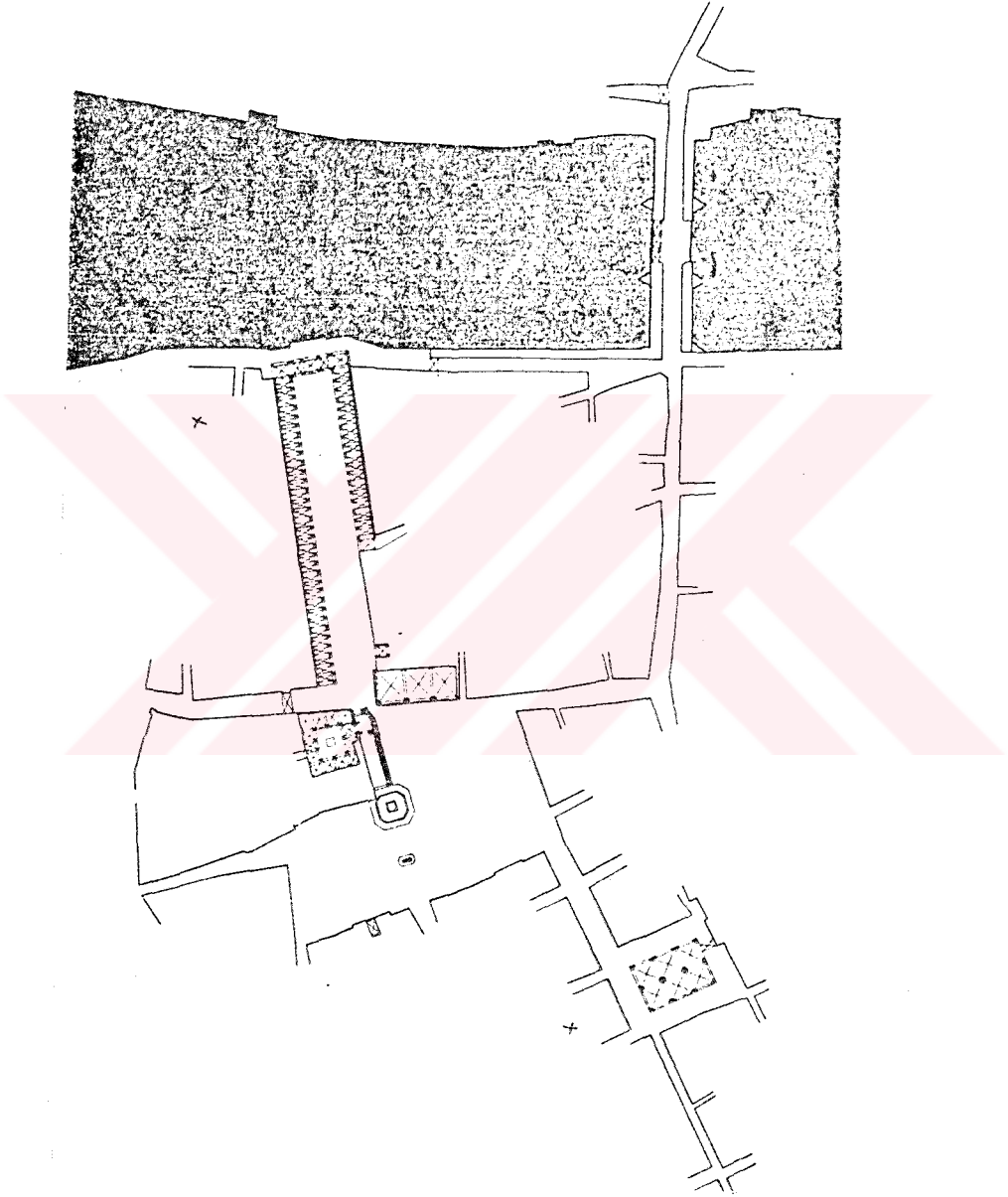
Şekil 4.18. Perugia [Fotograf: Şahinler-1964]

4.2.5.3. Floransa Kent Kurgusu:

Bir Ortaçağ meydanı olan Floransa'daki Signoria meydanı kent merkezine kendiliğinden bağlanan bir giriş kapısı ile özgün bir karakterde tasarlanmış olup sadece kentin yaşlanmış olduğu bölgenin gücünü ifade eden tek bir tasarım fikri değildir. Buradaki hedef, Arno nehri ile bağlanan alanı Cosimo de' Medici binası ile kesmek düşüncesi ve bu nehirle kasaba merkezi arasında kolaylık sağlayan sembolik bir bağlantı olarak Giorgio Vasari'nin tasarladığı Uffizi Sarayının kurgulanmasıdır[Bacon-1967, s:98]. Bu saray yapısı, katedralin kubbesi, eski anıtlar, Vecchio sarayı, Piazza meydanındaki anıt ile görsel etkileşim içindedir. Böylece Arno nehrinin ilerleyen tek hareketi üzerinde meydanın düşey çizgisi kaynaşarak nehrin uzayışı anlamını ifade etmektedir.

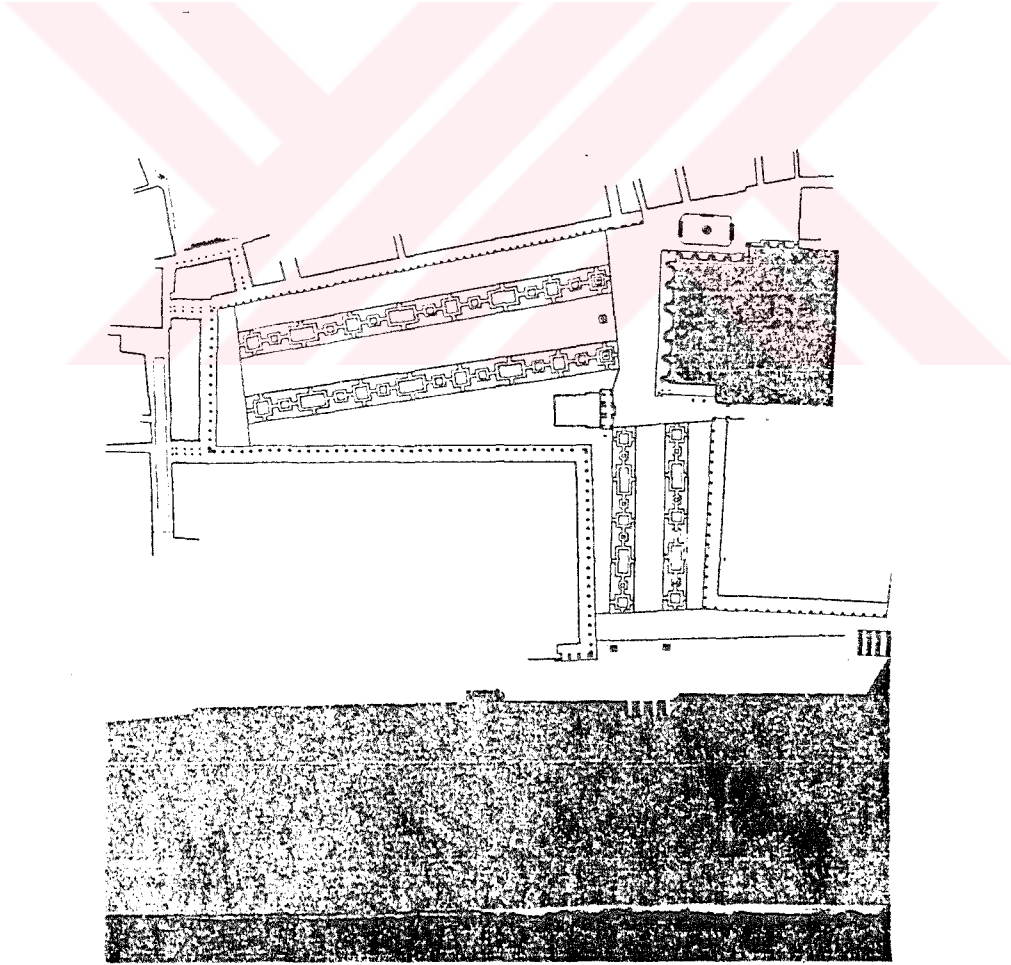
Şekil 4.19. Floransa, Signoria meydanı [Fotograf: S.Germaner]

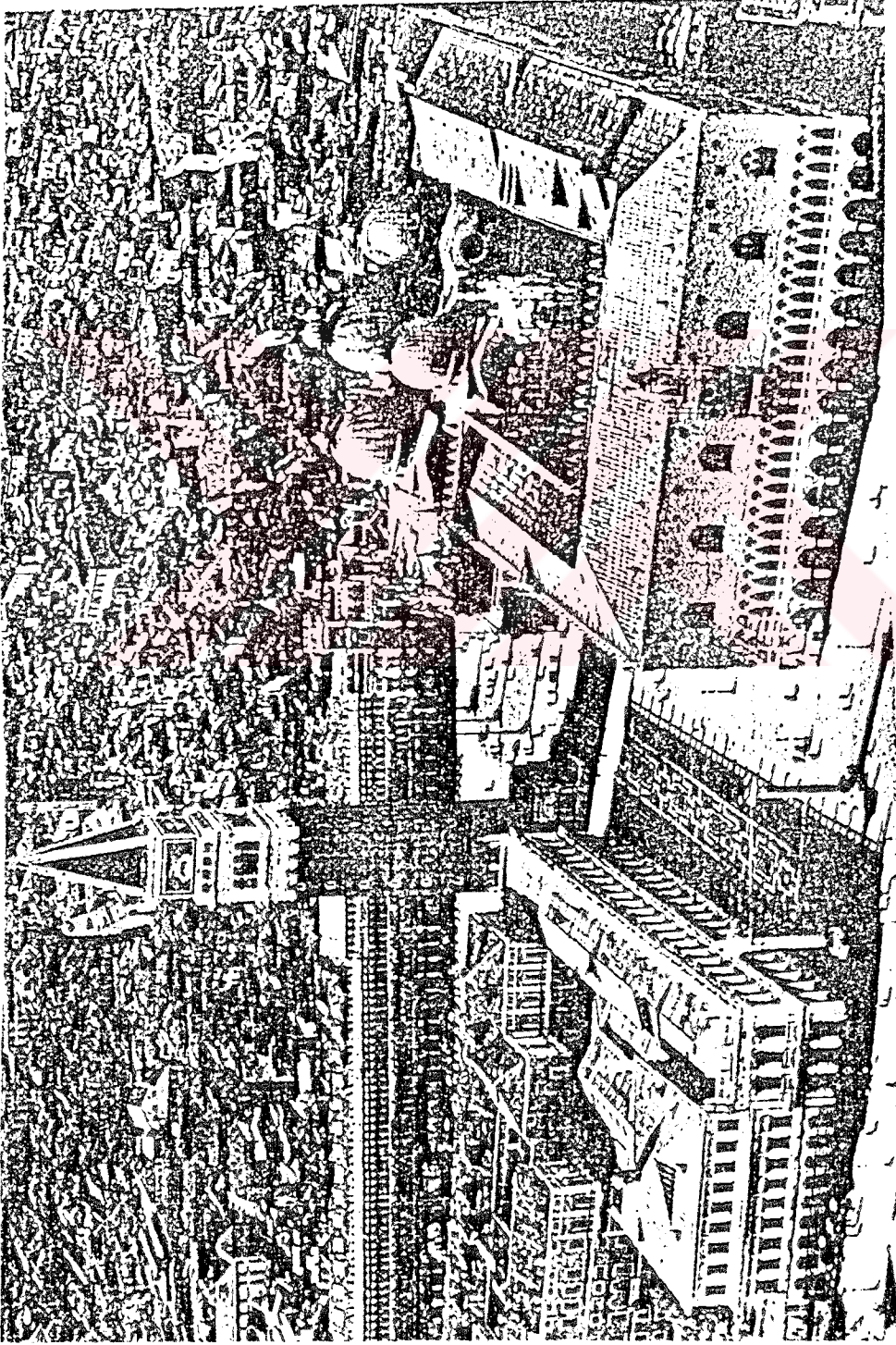
Şekil 4.20. Floransa kenti kurgusunda yeralan Üffizi palas ile kasaba merkezine sembolik bağlantı [Bacon-1967]

4.2.5.4. Venedik Kenti Kurgusu

Venedik'deki San Marco meydanı da Floransa'daki Signoria meydanına benzer biçimdedir. Ancak bu iki meydanın tarihsel gelişimleri farklılık göstermektedir. Kentin doğu limanında yer alan açık meydan, özgün tasarımın bir bölümü olan bugünkü Piazzetta'dır. Burası Saint Mark Katedralinden önce biraz daha geniş olan boşluğa yol göstermektedir. Buradaki açık mekan aslında Büyük Kanal'ın deniz tarafına ait boşluğunun bir uzantısıdır [Bacon-1967, s:100]. Bugün San Marco meydanı olarak bilinen mekan merkezdeki açık mekanın daha sonraki bir parça genişletilmiş halidir. Bu da kentsel oluşumun bir anlamda biçimsel ifadesidir.

Şekil 4.21. Venedik kenti plan kurgusunda Saint Mark katedrali ve boşluğun bağlantıları [Bacon-1967].

Şekil 4.22. Venedik, havadan görünüş. St. Marks ve Piazzo S. Marco[Jordan-1969, s:194].

Ele alınan tüm bu meydan örneklerinde tasarımın temelini oluşturan ana fikir, bölgenin doğal kuvvetini gösteren kimi özelliklerin temiz ve güçlü bir toplum birliğinin bağlantılı ve karşılıklı etkileşim halindeki ifadesinin kurgulandırılmasıdır[Bacon-1967, s:100].

4.3. Ortaçağ İslam Kentlerinin Kuruluş Özellikleri

Ortaçağ'ın Müslüman şehirlerinde dönemin Avrupa kentlerindeki kili-se meydanı ya da şehir meclisinin önündeki geniş alana benzeyen kamuya ait bir toplanma yeri bulunmaktadır[Elisséeff-1992, s:135]. Çoğunlukla cemaatin biraraya geldiği dini toplantılar için, daima sütunlarla çevrili geniş bir avluya sahip camiler kullanılmaktadır.

Kentleşme sürecinde, ana caddeler önemli bir rol oynamaktadır. Bir caddenin yapılış şekli, taşıyacağı trafik yüküne bağlıdır. Ortaçağ kent kuruluşlarında; caddenin trafiğini yayalar, hamallar ve hayvanlar oluşturmaktadır. İslam kentlerinde bu dönemde tekerlekli taşımacılık henüz gelişmemiştir. Bu durumu kentlerin kurgulandırılmasında yol genişlerindeki ölçümün oluşturduğu bilinmektedir.

Kentlerin yapısal analizleri için geliştirilmiş kuramsal yaklaşımların içinde Anadolu kentleri açısından ele alınan İslam kenti modeli, özellikle Ortadoğu'daki kentlerin yapısal analizleri için sosyal tarihçiler tarafından geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Ortadoğu'daki kentleri geleneksel İslam Kenti olarak ele alan bu yaklaşımda, kentin dinsel işlevinin mekansal yapıyı belirlediği ve caminin kültürel, eğitimsel ve dinsel işlevleri dolayısıyla yapıyı belirleyen en önemli öge olduğu öne sürülmektedir[Aktüre-1981, s:7-11].

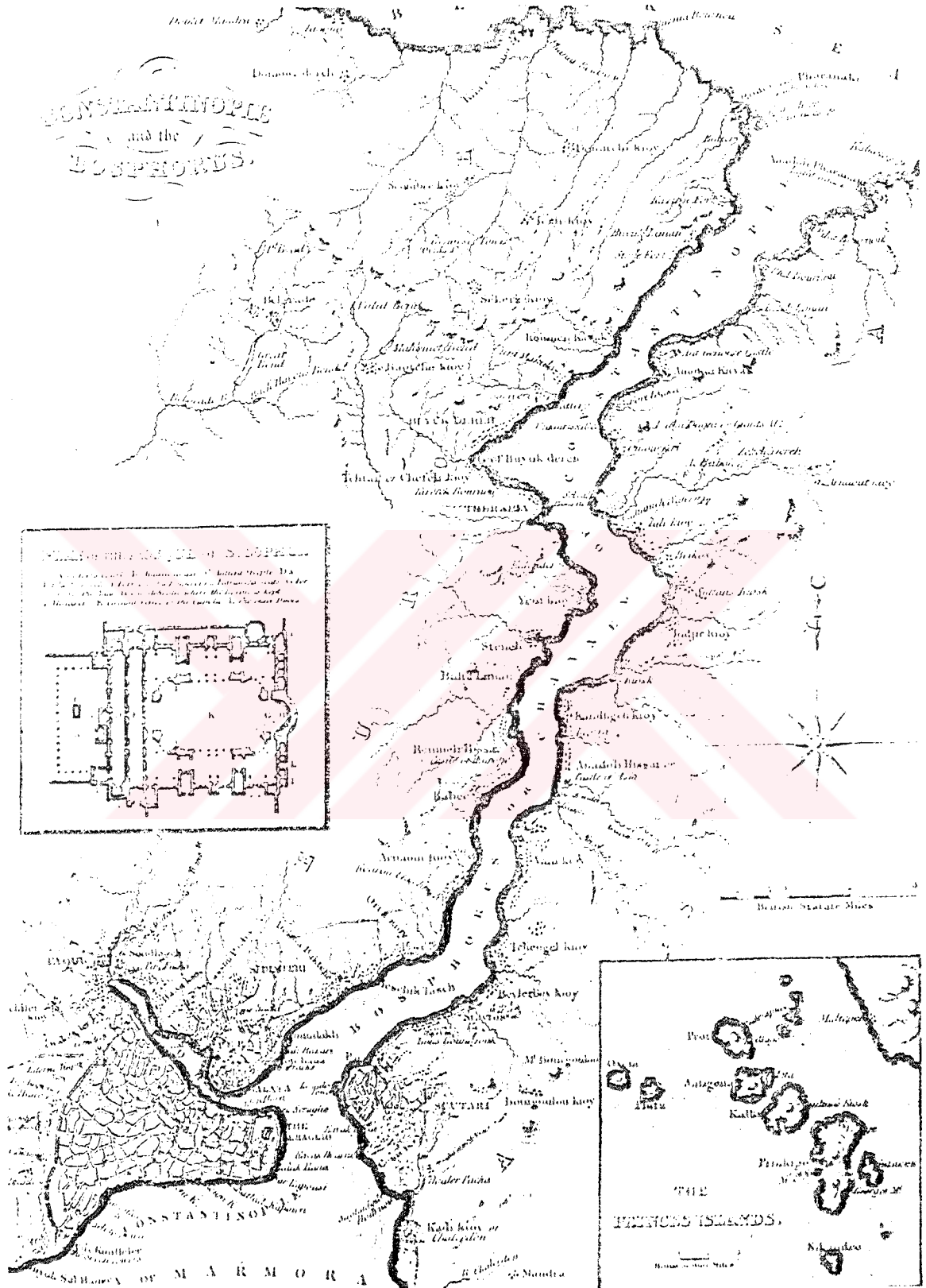
Ortaçağ İslami şehirleri, duvarlarla dini gruplara göre alt bölümlere (harat) ayrılmıştır[Elisséef-1992, s:137]. Bu bölümler kent bütünü oluşturarak yerleşimlerin oluşturduğu mahallerdir. Mahallelerde her biri kentsel birimlere bölünen yan yana sıralanmış bölgeleri oluşturmaktadır.

Kentte evlerin arasında da küçük meydanlar ve kavşaklarda çoğunlukla belirli bir ticaret türüne göre isim verilen diğer meydanlar bulunmaktadır.

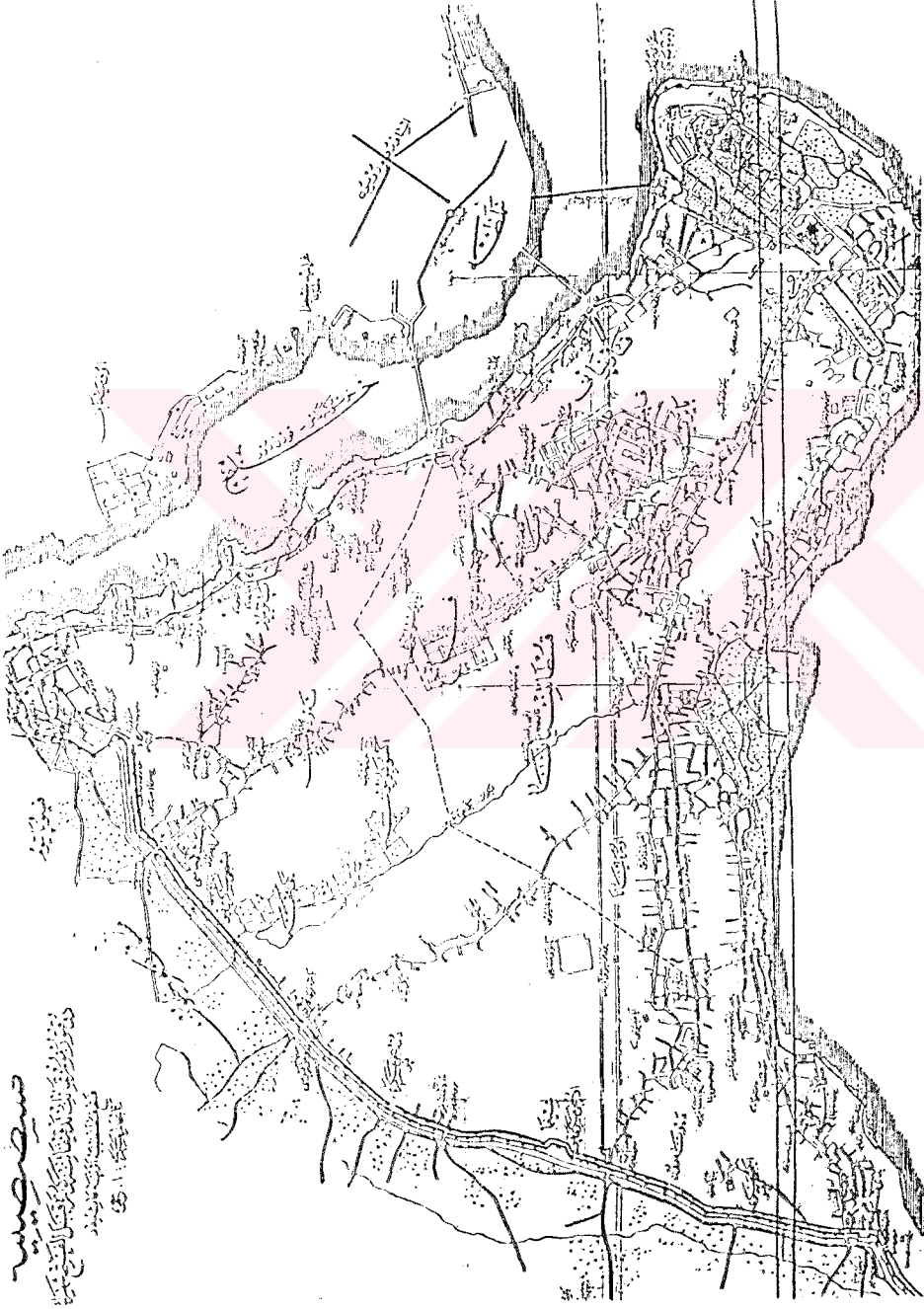
Kuban'a [Kuban-1982, s:104-105] göre genel olarak İslam tarihi açısından bir biçimin anlaşılması için varolan koşullara bağlı özelliklerin yorumlanması önemlidir. Yine aynı görüşte, Orta Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan ülkeler, Avrupa, Hint ve Uzak Doğu kültür bölgelerine göre daha merkezi bir konumdadır. Bu da kentlerin daima dışa açık ve değişken özellikler taşımalarına neden olmuştur.

İslam kentlerinin birçoğunda da Helenistik ve Roma dönemlerinin izleri bulunmaktadır. Bugün bir İslam kenti görünümünü taşıyan İstanbul kent kurgusu da kentsel değişime uğramasına karşın örneğin Bizans'a ait izleri yansıtmaktadır. Bizans döneminde de bir ticari merkez olan şehir tarihi yarımada surlarla çevrili olan içindeki kendine özgü kurgusunu tamamen Bizans'ın ana yolları üzerine oturtmuştur. Kentin strüktürünün en tamamlayıcı caddesi olan Mese Bizans'a ait ticaret yoludur.

Tezin alan çalışması kapsamında belirli bir eksen üzerinde incelenen İstanbul Kent Kurgusu burada doğu ve batı kültürlerinin üst üste çakışmasıyla oluşan bir kent bütünü olarak örnek oluşturmaktadır. Bir anlamda da İstanbul Ortaçağ İslam ve Hristiyan kentleri arasında bir bağlantı örneği oluşturmaktadır.

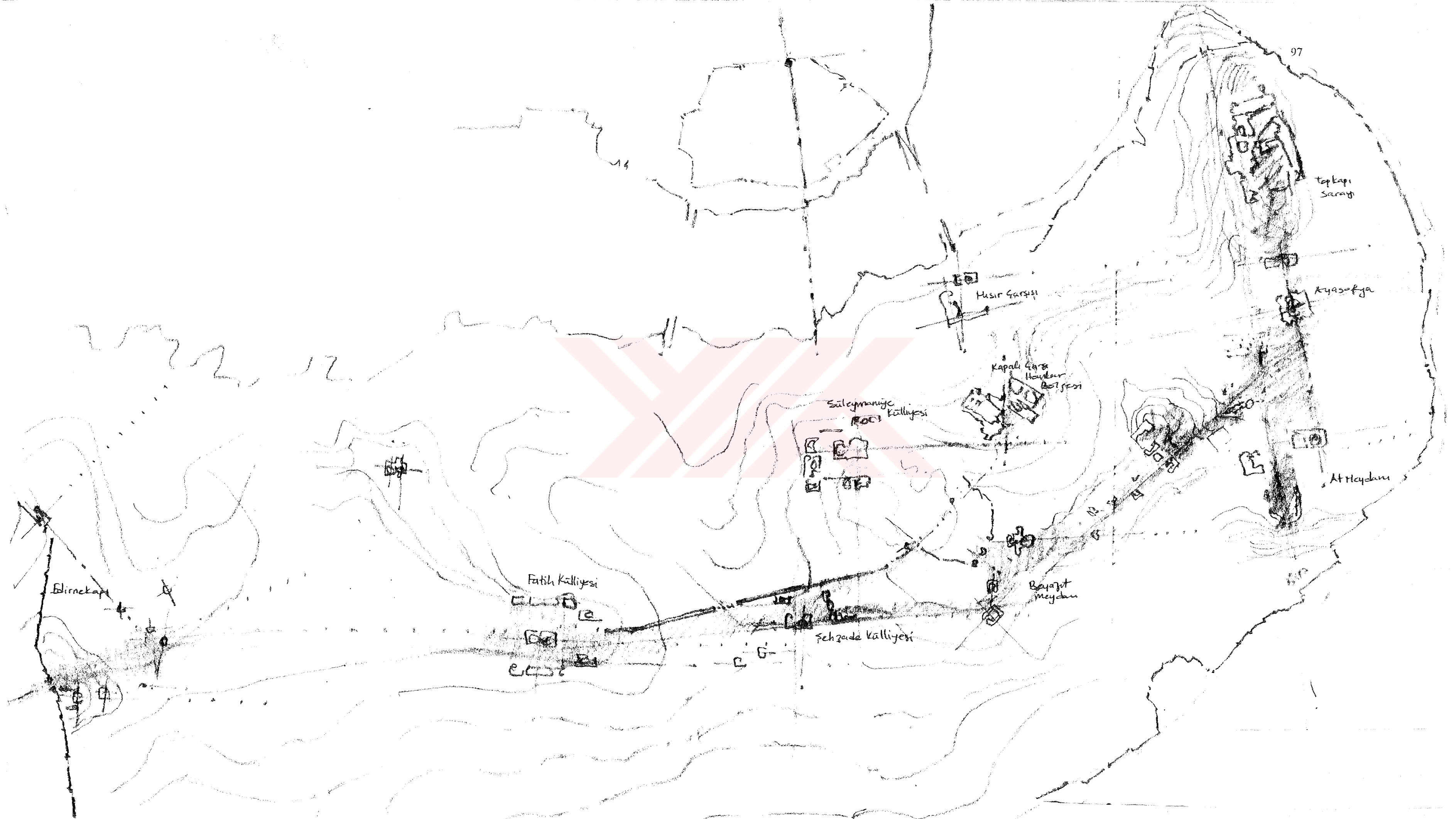

Şekil 4.23. XVIII.yüzyıl sonu İstanbul ve Yöresi[Kayra-1990a, s:125].

53 - Konstantiniyye Fatihden Önce Dr. Mornani

Şekil 4.24. Fetihden önce Konstantiniyye[Kayra-1990a, s:73].

Şekil 4.25. Tarihi Yarımada'da ilk yerleşmeye dayalı kurgunun E.H.Ayverdi'ye ait haritadan yararlanılarak yapılan analizi [Ayverdi - 1958].

4.3.1. İsfahan Kent Kurgusu

İsfahan kent kurgusu Ortaçağ İslam Kentleri arasında tipik özellikleri ile önemli bir yer tutmaktadır. Kentin en önemli alanı çarşı-ticaret merkezi olarak belirlenen bölgesidir. Bu bölgenin en belirleyici ögesi aynı zamanda kentin de sahip olduğu büyük meydandır.

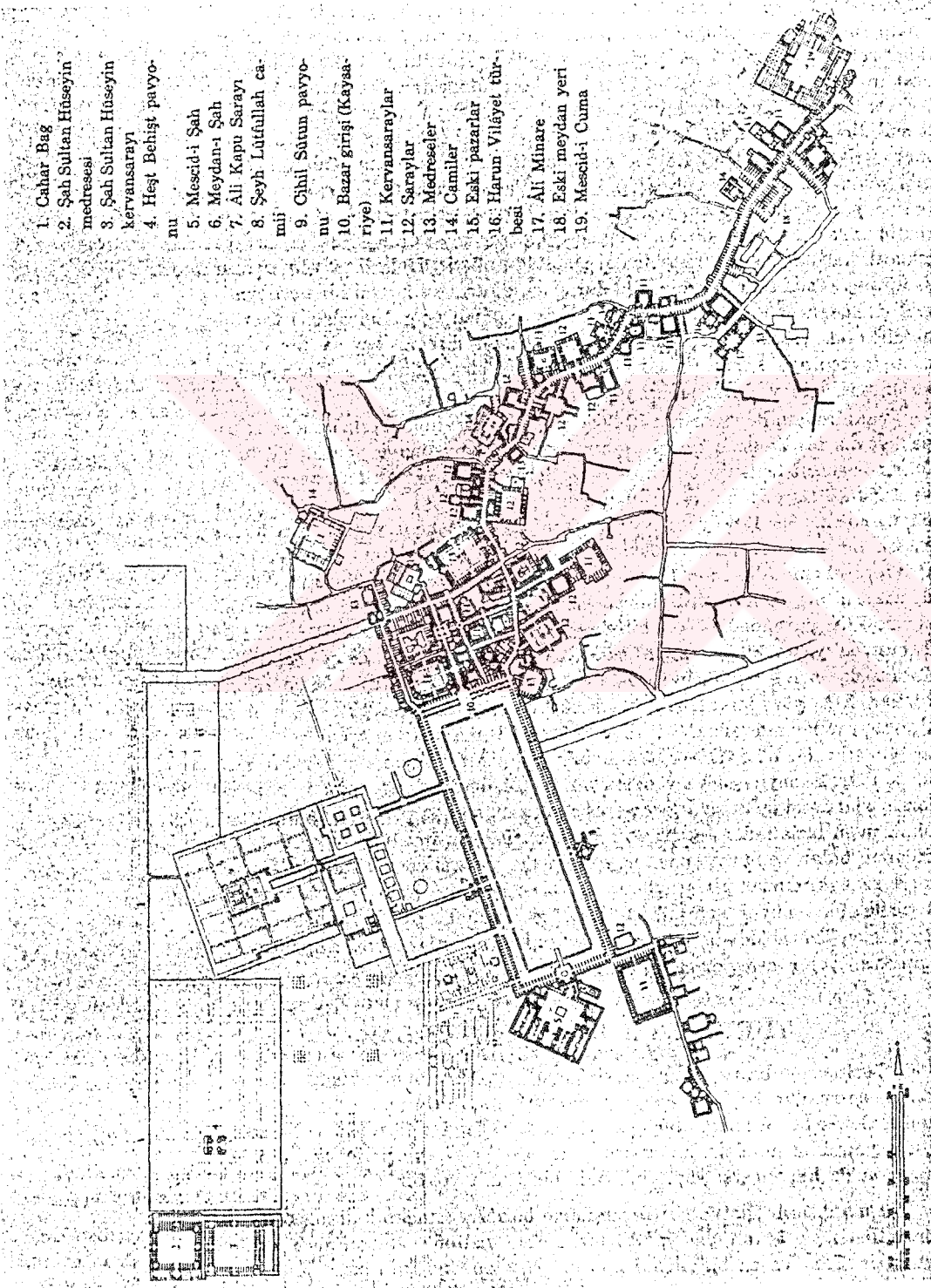
Ticaret merkezi-çarşı alanını belirleyen bu meydan plan şemasına bakıldığında üzeri revaklı geçitlerle birbirlerine bağlanan yollar ve yolların sınırlarını oluşturan binalardan oluşmaktadır. Meydan-ı Şahî olarak adlandırılan bu boşluk yine aynı adı taşıyan cami, medrese, dükkanlar, kütüphane gibi binalarla tanımlanabilmektedir [Şekil 4.14, 4.15].

Cezar'ın [Cezar-1985, s:103] ifadesine göre Arap ülkelerinde bulunan şehirlerin belirleyici ögesi-yapısı veya yapılar topluluğunun varlığı oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Ancak tesbit edilebilen ve tarihi saptanan çarşılar-çarşı yapıları yaklaşık X. ve XIII.yüzyıllara denk gelmektedir.

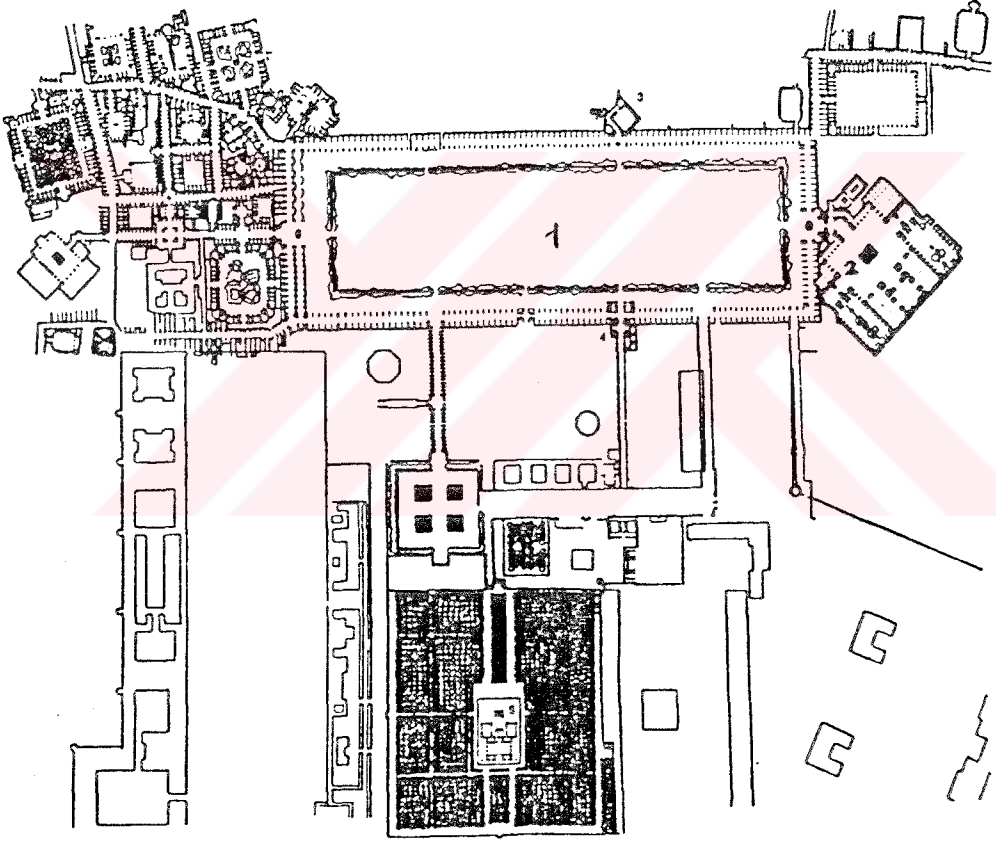
Ortaçağ İslam kentlerinin bütününde rastlanan kent kurgusunun cami ve meydan-çarşı etrafında gelişmesi durumu Ortaçağ Hristiyan kentlerindeki kilise ve meydan merkezli oluşumun anlayışı ile benzerlik taşımaktadır.

Ancak Kuban'a [Kuban-1982, s:166-167] göre bu benzetmede meydanın ana öğelerinden biri ve en etkili binası olan Katedral ile caminin karşılaştırılması hatalıdır. Çünkü Osmanlı şehirlerinde bir caminin çevresindeki diğer öğelere baskın olması bir raslantı durumudur. Bu da dini yapıdaki bir hiyerarşik dengenin olmayışı ve bunun da tasarımı etkilediği sonucunu getirmektedir.

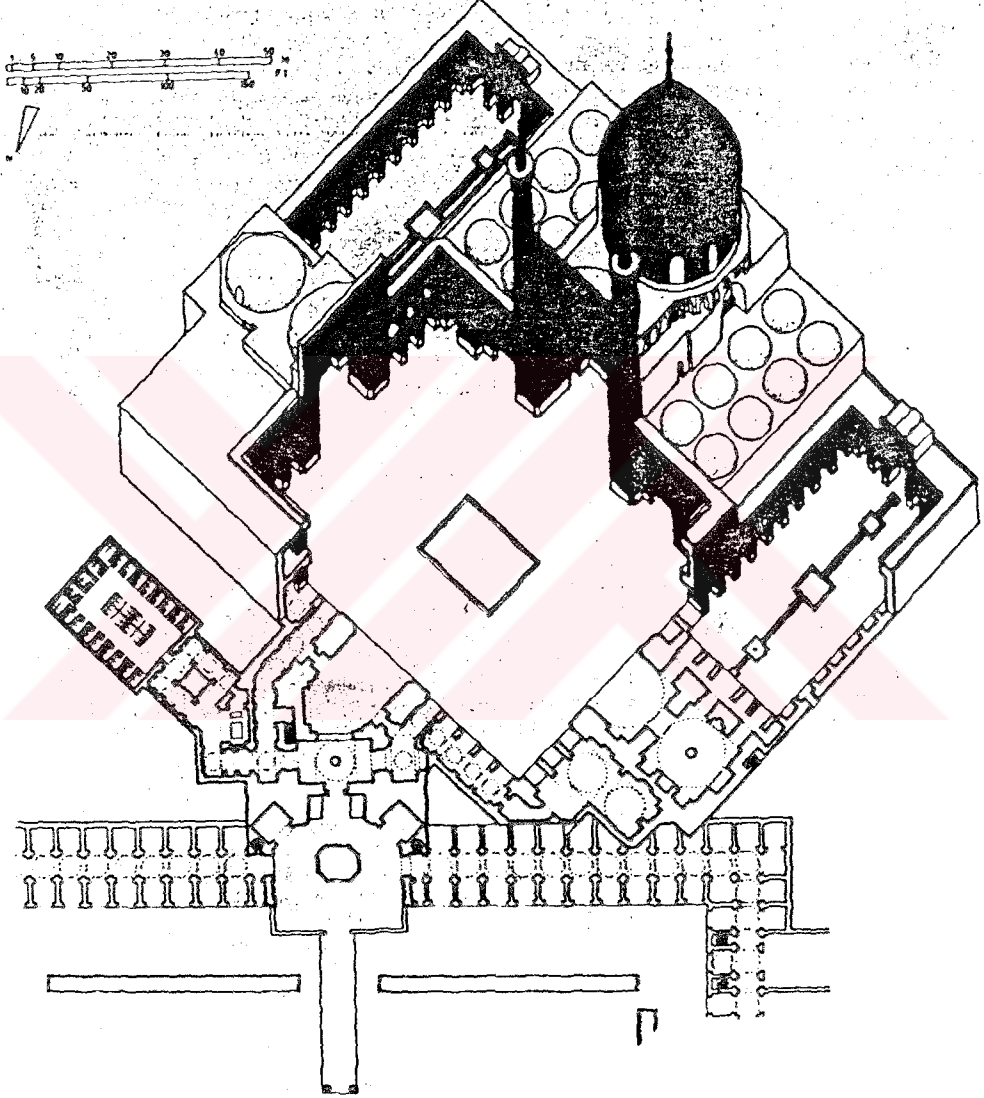
İsfahan kent kurgusunda yer alan Meydan-ı Şahî'nin tanımladığı ana boşluk, en önemli bina olan Mescid-i Şah ile bağlanarak anlamlı hale getirilmiştir. Üstelik bu bağlantı tek düze olmayıp oldukça estetik ve işlevsel bir anlayışla çözümlenmiştir [Şekil 4.16].

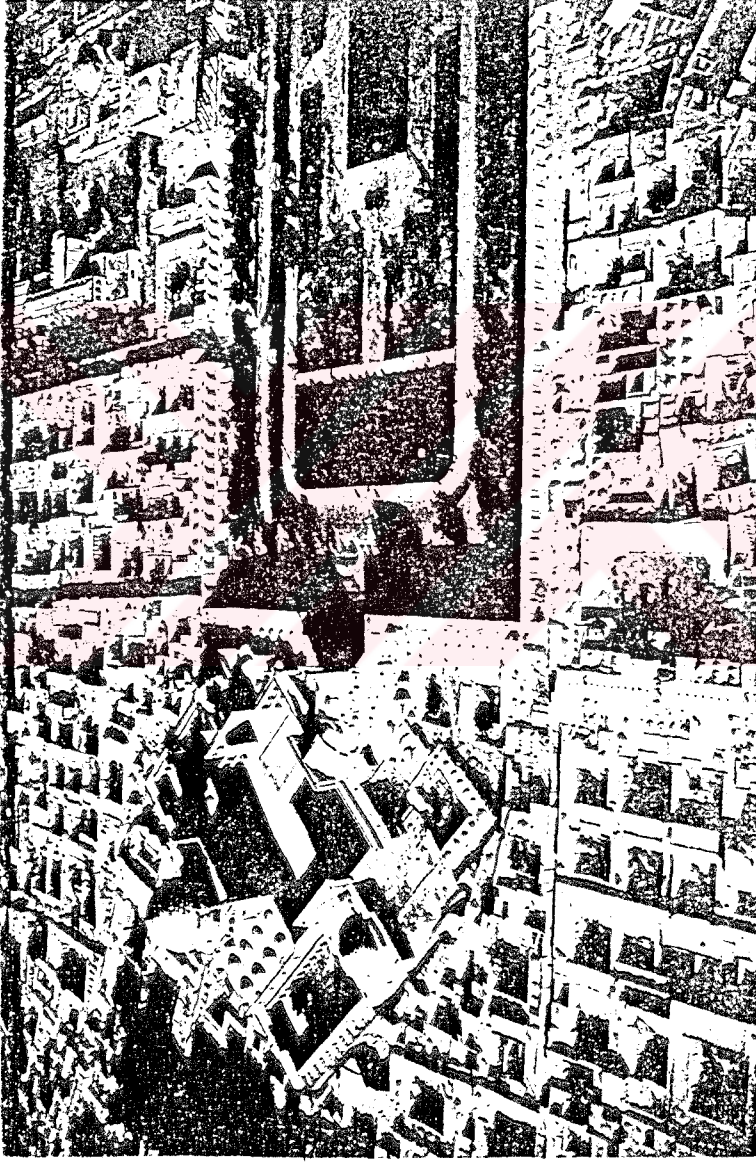
Şekil 4.26. İsfahan kent kurgusunu ifade eden yerleşim planı. Kentin merkezi konumunda olan Meydan-ı Şah ve onunla birlikte ilişkilendirilerek bağlantıların kurulduğu cami, saray, medrese gibi önemli binaların yerleri okunmaktadır.

Şekil 4.27. Isfahan Kent Kurgusunda yer alan 1.ana meydan olarak tasarlanmış Şah Meydanı (1), Şah Medresesi (2), Şeyh Lütfullah Cami (3), Âlikapı (4), Çihil Sütun (5) ve Bazar (6) [Cezar-1985, s:100].

Şekil 4.28. Isfahan Kent Kurgusunda yer alan ana meydanla bağlantılı olan Şah Mescidinin giriş ve iç mekanlarının çözümünü gösteren plan-perspektif anlatımı. Şah Medresesinin aynı adı taşıyan meydanla olan bağlantısı diyagonal bir eksen ve lineer bir eksenle çakıştırılarak oluşturulan giriş mekanı ile birlikte tasarlanmıştır.

Şekil 4.29. Isfahan Kent Kurgusu'nda Meydan-ı Şahî'nin yeri. Bu meydanın en önemli ve etkili yapısı da meydana diyagonal bir şekilde yerleşmiş olan Mescid-i Şah [Cezar-1985, s:124].

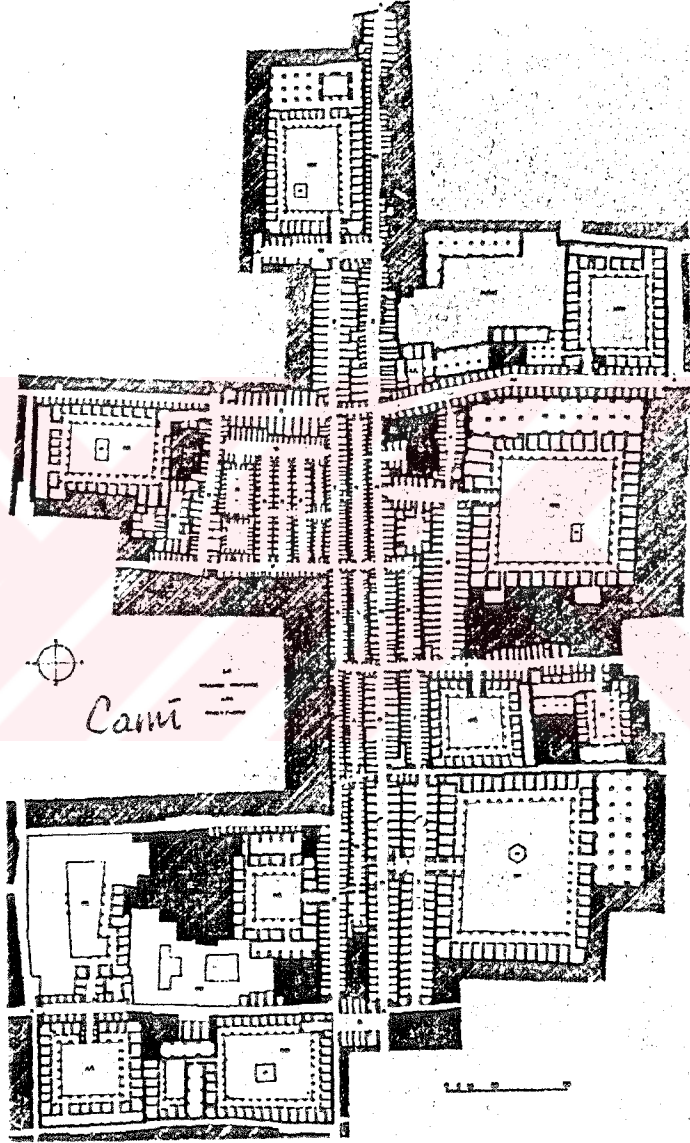
4.3.2. Halep Kent Kurgusu

Ortaçağ İslam kentleri arasında Halep, doğu kentleri içinde bugün de eski dokusunu koruyarak yaşayan şehirlerdne biridir. Bu şehirde tipik Ortaçağ İslam kentinde en belirgin yapı olarak belirlenebilen çarşı-ticaret binaları ve bu binaların oluşturduğu bağlantı önemli bir yer tutmaktadır.

Ortaçağ boyunca geniş bir ticaret alanının meydana gelmesi kentin konumu gereği buranın önemli bir ticaret merkezi olduğundandır [Cezar-1985, s:103-104]. kent kurgusunda genel plan şemasında Ortaçağdan önceki dönemlere dayanan kale ve çevresindeki yollar da İslamî karektere dönüşmüşlerdir. Kent kurgusunda merkez/merkezleri belirleyen çarşı-ticaret bölgelerinde tipik olarak saptanan özellikleri, ortası avlulu binalardan oluşan Halep'in önemli hanları, dükkanlar ve asıl en baskın yapı olan caminin bulunmasıdır [Şekil 4.17].

Halep kent kurgusunun bir diğer önemli özelliği de Cezar'a [Cezar-1985, s:105] göre; bu kentin İslam kenti olmasının ötesinde, özellikle de XVI.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticari karakterinin bilinçli olarak güçlendirilmesidir. Bunun asıl nedeni ise Halep şehrinin bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun önemli eyalet merkezlerinden biri olmasıdır.

Kent kurgusunun biçimlenmesinde bu "ticaret merkezi" özelliğinin güçlenmesi etkisini göstermiş olmalıdır ki, çarşı ve hanlar gibi ticari binalar, bu binalara bağlantıları sağlayan ana yollar ve bu yolların kentin dışındaki ulaşım akslarına olan bağlantıları zaman içinde daha da gelişmiş ve etkin bir duruma gelmiştir.

Şekil 4.30. Halep Kent Kurgusunda ticaret merkezini oluşturan bölgenin plan düzeni. Binaların yapılanmasında İslam kenti oluşunun tipik belirtisi olarak avlulu bir yaklaşım vardır. Tek bir dükkan biriminin boyutlarının tekrarı ile oluşan lineer bir tasarımla bina izleri ve sokaklar belirlenmektedir.

Şekil 4.31. Halep Kent Kurgusunu oluşturan ve ticaret merkezi çevresinde yeralan bina, geçit, sokak, çıkma gibi yapısal öğelerin ilişkilerini anlatan resimler [Cezar-1985, s:109].

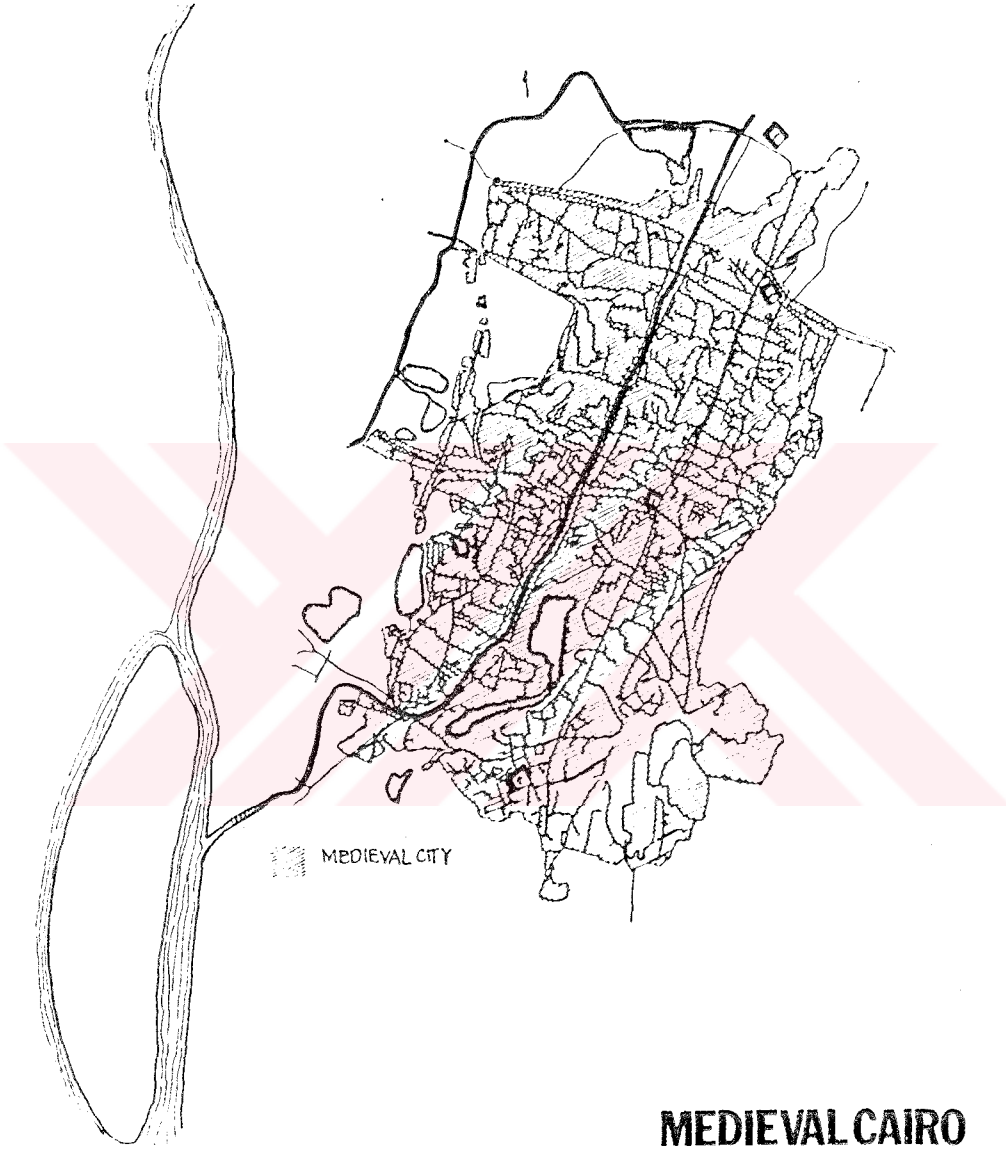
4.3.3. Kahire Kent Kurgusu

Ortaçağ İslam kentleri arasında özgün yapısını bugüne kadar bütün olarak koruyamamış bir gelişime sahip olan Kahire kent kurgusu bu olumsuz değişimlere karşın tipik binaları ve aksları ile o döneme ait izleri taşımaktadır.

Bu döneme ait diğer İslam kent kurguları gibi, kentin merkezine yani ticaret ve pazarın işlendiği ana mekana ulaşım aksı en önemli mimari öğedir. Bu kurgu Ortaçağ İslam kenti yapısını belirlemektedir [Şekil 4.18]. Kentin dokusu bu ana arter etrafında yayılarak gelişmiş, daha dar yollara, çıkmazlara ve küçük boşluklara dağılmıştır.

Kahire Kent kurgusu içinde yaralan tipik medrese, han, mescit, cami, kütüphane ve hatta hastane, misafirhane gibi binaların bile fonksiyonlarının çok farklı olmalarına karşın görsel bir ayrılıkları yoktur. Basit bir çizgi veya farklılık getirilerek bu binaların cephe veya girişlerinde bu ayrım sağlanmıştır. Bu kent peyzajında da minare, kubbe ve kapıların yükseltilmesi ile tanımlanarak bütün içinde vurgulanmaktadır [Grabor-1989, s:249].

Ana yollar dükkanlar, atelyeler, ticaret merkezleri, konutlar, camiler, hamamlar, çeşmeler ve diğer kamu yapılarından oluşan aktivitelerle sınırlanmıştır. Bugün endüstrileşmenin sonucu bu organik yapıyı kaybeden kent ekonomik aktivitelerin artması ile tipik özelliklerini yitirmiştir [Fouad-1985, s:12].

Şekil 4.32. Ortaçağ Dönemi Kahire Kent Kurgusunu gösteren genel plan şeması [Fouad-1985, s:12].

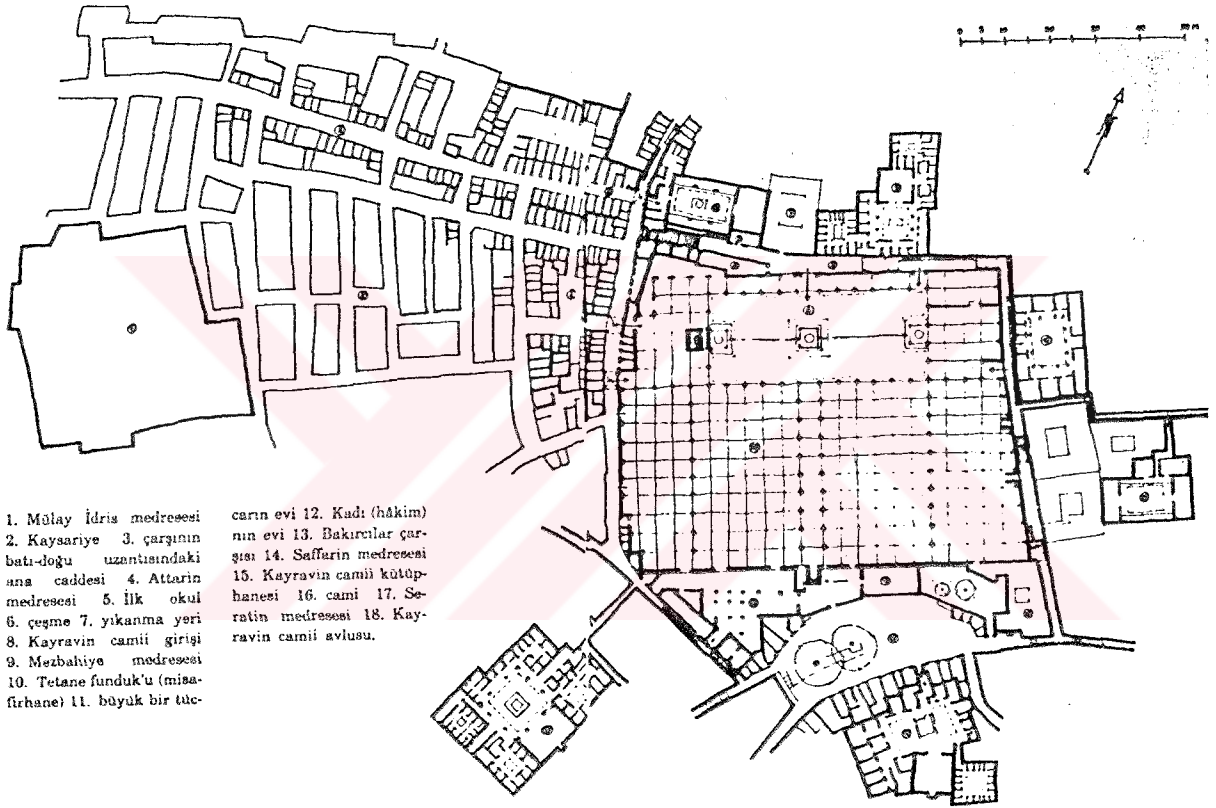

Şekil 4.33. Ortaçağ İslam şehirlerinden olan Kahire'den bir görünüş. Ana yol üzerinde yer alan Sultan'a ait bir medrese yapısı ve eklentileri [Grabor-1989, s:248].

4.3.4. Fas Kent Kurgusu

Fas kenti taşıdığı İslam kenti tipik özellikleri ile özgün yapısında belirli bir kurguya sahiptir. Kentin bütününde [Resim 4.12] okunan organik şehir dokusu içinde merkez oluşturan çarşı alanı ön plana çıkmaktadır. Bu bir anlamda ticaret merkezi - çarşı alanının kentin gelişim çizgisindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yollar, ana boşluklar, daha küçük olan boşluklar, bina dolulukları-kitleler ve çıkmaz sokaklar kent kurgusunun görsel anlamda ilk belirleyicileri-göstergeleri olmaktadır.

Kent kurgusunda yeralan merkez alan, çarşı-ticaret bölgesi batı-doğu yönündeki ana caddesi ile dik olarak kesişen bir yatay bağlantı yolu ile birlikte tasarlanmıştır. Bu bağlantı daha sonra çarşı, medrese, cami, misafirhane binalarına daha küçük boşluklar aracılığı ile ve kademeli olarak ulaşmaktadır. Yapı grupları, fonksiyonlar, ilişkiler diğer kent kurgularındaki oluşumlardan farklı olmamakla birlikte kentin doğal yapısına paralel olarak burada çarşı merkezinde kod farklılığı kullanılmıştır.

Şekil 4.34. Fas Kenti Kurgusunda merkez bölgeyi oluşturan çarşı-cami-medrese ve diğer binaların bağlantılarını gösteren şema [Cezar-1985, s:110].

Şekil 4.35. Fas Kent kurgusunun bütünde oluşturduğu doku içinde "merkez bölgenin" okunması ve yapısal organizasyonu gösteren resim [Cezar-1985, s:111]

4.4. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım Bağlamında Kentsel Çevre ve "Yer" İlişkisi

Kent kurgusu içinde insan yapısı çevre incelenirken birçok özellik gözönüne alınır. Kent mekanlarının düzenlenmesi ve çevrenin görsel yolla değerlendirilmesi, kullanıcılar için kültürel birikimi ve iletişimi sağlayan bir çevre ve çevrenin tanımlandığı "yer"i oluşturur. Kent kurgusu-tasarım ve çevre ilişkisi, bu çevre-düzen bütünü içerisinde, karşılıklı etkileşimleri ile önemli bir yer tutar. Mimari tasarım bağlamında bu kent mekanlarının görsel analizini yapmak, doğru sentezlere ulaşabilmek, kentsel çevrenin karakterinin sürekliliği ve bu sürekliliğin korunması açısından gereklidir.

Günümüzde kentsel mekanların görünümü gittikçe bozulmaktadır. Bu bozulmanın nedenleri ise, çevreyi oluşturan mekanları özellikle kentler içerisinde "yer"leri ile anlaşılan, görsel anlamda okunabilen özgün-kendine ait karakterleri olan oluşumlar etkileyen sorunların çok yönlülüğüdür. Bu sorunların kapsamı şöyle sıralanabilir:

- Gelişim ve değişim sırasında yetersiz analizlerden sentezlere geçmede gösterilen çözümsüzlük,
- Tarihsel süreç içerisinde özellikle uygarlığın ve kentleşmenin hızlanması sırasında kentsel çevre imgesinin önemsenmemesi
- Kentlerde kültürel-çevre ve doğal-çevre imgesi ile teknoloji ikilemi yanında bu konuda yetkililerin de politik ve ekonomik düzeyde yetersiz kalmaları
- Endüstrileşme sonucu ortaya çıkan kentsel nüfusun artışıyla belli bir yoğunluktan sonra aktivitelerin artması ve eski karakterin yitirilmesi motorlu araçların ve teknolojinin yaygınlaşması, çevre düzenleme olgusuna yöneticilerin ve halkın katkısının iyi organize edilemeyeceği ve diğer toplumsal, kültürel, ekonomik etkenlerin çok yönlü ve sistemli bir şekilde ele alınamamasıdır.

Tezin bir evvelki aşamasında incelenen kentlerin özgünlüğü ve herbirinin kendi içinde taşıdığı onlara ait karakteristiği, Norberg-Schulz'un

[Norberg-Schulz-1980] ortaya koyduğu *genius loci*'leri mimari ifadelerini kent kurgularında yeralmaktadır. Ancak bu bağlamda günümüz koşullarında çağdaş bir mimari tasarım sorunu, mevcut olan bu yapılar ve yapılara yaklaşım düzeyinde karşımıza çıkmakta ve tartışılmaktadır.

Bugün devam eden bu sorunun, kaynağı endüstri dönemine dayanan teknoloji ile ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır. Mimari tasarımda biçim ve teknolojinin ilişkisi kültür bağlamında irdelenmelidir. Bu aşamaya kadar incelenen kent yapıları ve bunların bütününde oluşturdukları kurguların tanımları da bu bağlantıyı desteklemektedir.

Mimari tasarımda teknoloji, form ve kültür kavramlarını kentsel çevre-"yer" düzeyinde ele alan William Porter [Porter-1989] İslâm ve Hristiyan kentlerinin yapısal öğelerini bu anlamda karşılaştırmaktadır. Bir İslâm kent kurgusunun ifadesi olan öğelerden minare tanrı ve yeryüzü arasındaki bağlantıyı simgelerken, bir Hristiyan Ortaçağ kenti olan San Gimignano'daki yükseltilmiş kuleler de bu kez zenginlik-varlık ile bireysellik aile arasındaki ilişkinin idealize edilerek bize aktarılmasını göstermektedir [Porter-1989, s:288-289]. Porter burada mimarlığın daha çok anlamlılığından söz eder. Mimari tasarımda ele alınan öğeler doğal ve mimari olarak çevre-"yer" ile ilişkilendirildiğinde ve karşılıklı etkileşimleri kurgulandırıldığında tüm öğeler de yerli yerine oturacaktır. Porter'ın minare ve kuleler örneği ya da geniş açıklıklı mekanlar sonuçta yapım tekniğinde anlamını bulmaktadır.

Kent-kurgusu-mimari tasarım ilişkisinde bu sorunlar bütünde bir kentsel çevre karakterini koruma bilinci problemi ortaya koymaktadır. Bütün bu sorunlar arasında amacın insan ve onun mutluluğu olduğu unutulmaktadır. Bu da kuşkusuz insanın yaşadığı kentsel mekanlar ve çevresini oluşturan bütünün bilinçli bir şekilde oluşturulmasıyla sağlanabilecektir. Bu bilinç ise eğitim ve "bilgi"nin sistemleştirilmesi ile gerçekleştirilebilir.

Porter [Porter-1989, s:292] bu noktada mimarların sahip oldukları biçimsel dil ile çok karmaşık, özel kent okumasını, anlamlandırmalarını ileri sürmektedir. Mimarlar bu biçimsel dil ve bilme yolları ile oluş-

turacakları sistemleri de ustalıkla uygulamalıdır.

Kentsel mekan-çevre-doğa bütününe içeren bilincin-bilmenin eksikliği bugün yaşadığımız kent sokaklarında binalarında ve tüm çevremizde yaygın örnekleri ile iyice belirginleşmiştir. İstanbul gibi zengin bir tarih, kültür ve mimari geçmişe sahip kentin bu değerlerini giderek kaybetmesi, halen varolan özün yapısının ise okunamaz duruma gelmesinin de yukarıda sözünü ettiğimiz "bilinç"le doğrudan ilintili olduğu açıktır.

4.4.1. Kentsel Çevre ve "Yer" Kavramı İlişkisi Sonucu Ortaya Çıkan Etkileşim

Kent geçmişe bakıldığında toplumların en üst düzeyde varlıklarını gösterdikleri dönemlerde yaşayan insanların yerleşme birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent kurgusu içinde yeralan kentsel mekanlar tarih boyunca insanların toplu halde yaşamaları için yararlı eylem alanları olmaları nedeni ile de hem ekonomik hem de sosyo-kültürel özellikler içermektedir.

Ancak bugün kent ve kent mekanlarının düzenlenmesi kimi zaman beton bloklar, motorlu taşıtlar, ulaşım ağları, üretim üniteleri kentsel çevrenin içerisindeki önemli sorunlar arasında insan sağlığını tehdit edici hatta kitleler halinde ölümlere bile yol açabilecek bir durumu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, çağımızda kentsel peyzaj geçmişe göre farklı ağırlıklarda önem kazanmaya başlamıştır.

Kent ve mimarlık olgularını tanımlamaya çalıştığımızda biçimsel bir yaklaşımdan söz edilebilir. Bu biçimsel yaklaşım Porter'ın [Porter-1989] biçimsel dili ile de bağlantılı bir benzerlik göstermekte ve hatta yer yer aynı anlamda ifade edilmektedir. Burada Rossi'nin[Rossi-1982, s:71] kent ve mimarlık için getirdiği tanımlardan mimarlığın kendi özgül bilgi alanını irdelemesi dikkat çekicidir. Rossi, mimarlığı bu olguyla özdeşleştirdiği kent mimarisi ile açıklamaktadır. Kent mimarisi, mimarlık ürününün yüzyıllar içinde oluşmuş kavram ve imge-leri korunarak tanımlanabilir. Bu tanımlama ritm, tertip, mekan tipolojileri, diziliş, hiyerarşi gibi genel özellikler düzeyinde tarihsel kent

bütünü ve onun mimari elemanlarıyla kurulan ilişkilerin birlikteliğidir[Rossi-1982, s:87]. Bu özellikler her zaman varolmayabilmektedir. Ancak karşılaştırma veya tanımlamalar açısından oldukça önem taşımaktadırlar.

Kentsel çevrede biçimsel bir dil ile tanımlanacak olan kentsel mekanlar ancak onların "yer"e bağlı ifade şekilleri ile okunup anlaşılma ve anlam bulmaktadır. Bu süreçte tesbit edilen mekanın böyle bir yaklaşım, kentsel çevre karakterinin belirlenmesi yanında, insan-kent-kültür ilişkilerini de kuvvetlendirmektedir. Bu bilinç, kent ve kentliye kişilik kazandırmak amacı güder. Kentsel görünümde kent ve kentsel mekanlara bağlı "yer"in önemi belirli başlıklar altında vurgulanabilmektedir.

Bu nedenle kentsel mekanlara bağlı "yer" kavramı değişik durumlarda ele alınabilmektedir. Bu aşamada incelemeler sonucu sağlanan veriler bir bilgi birikimini oluşturur. Bu birikimlerin ve analizlerin yapılması, çağdaş fiziki mekan düzenlemelerinde kullanılmasına da olanak tanıyabilmektedir. Ayrıca bu incelemeler, sentezler için de veri tabanı oluşturmaktadır.

4.4.2. Kentsel Çevredeki Mekanlara Bağlı Öğeleriyle "Yer"in Tanımlanması

Kentsel çevrede mekanların taşıdığı özellikler kentsel imge elemanları olarak ifade edilmektedir. Kentsel imge elemanları herhangi bir kentin hatırlanmasında kişinin beş duyusuna hitap eden öğelerdir. Lynch bu öğeleri; Yollar, Bölgeler, Nirengiler, Merkezler, Sınırlar olmak üzere beş ana başlık altında toplamaktadır[Lynch-1960, s:47]. Bu araştırmada bu öğelerin de yardımı ile tanımlanan kentsel mekanlar, "yer"in ifadesi ile bağlantılı olarak incelenmektedir.

Görsel anlamda kentsel çevre içinde kentsel öğelerin ilk algılanması dış mekanda yani sokakda başlamaktadır. Bilindiği gibi kentsel mekanlarda yolun, değişen ve değişmeyen elemanları vardır. Örneğin, sokakta yürüyen bir insan için zemin ve yapılarla örtülmüş olan yan yüzler değişmez. Bunlar ancak malzeme olarak işlevine göre farklılıklar göste-

rebilir.

Bu aşamada kentsel mekanlara bağlı "yer" in ifadesini şu başlıklar altında belirleyebilmekteyiz:

1- "Yer" in Kentsel Çevrede Bir Odak Noktası Oluşturması İle Tanımlanması:

Kentsel çevrede taşıdığı özellikler nedeni ile bir bütün içinde bir işaret-gösterge olan mimari öğelerin ifade ettiği mekan veya kurgudur. Buna İslam şehirlerindeki minare imgesini ve kentin silüetindeki yerini örnek gösterebiliriz.

Odak noktasının elemanları yönlendirici, yol buldurucu, kaybolmaları önleyici özellikler de olabilirler. İçinde yer aldığı mekan öğelerinden, boyut form, malzeme ve ayrıntı bakımından farklılıklar gösterirler. Kişi üzerinde çarpıcı ve ilk bakışta farkedilme özellikleri vardır. Bunlara ulaşım doğrudan ya da farklı bir ifade ile aksiyel olabileceği gibi, istenen bazı mekanlar arasında dolaştıktan sonra da olabilir. Böylece ana çekici öge olan odak noktasına ulaşırken daha tali öğeler hiçbir zaman kişiyi yanıltacak ya da ana öğenin önemini azaltacak türden değildir ve olmamalıdır da. Başka bir anlatım ile, ana öge çevresinde; boyut, form, malzeme, vb. gibi ayrıntılar yönüyle yarışacak başka öğeler bulunmamalıdır. Çünkü bir anlamda tasarımdaki hiyerarşinin varlığı o "yer" in diğerlerinden farklılığını ve önemini vurgulamaktadır. Odak noktaları kişilerin kent ve mekan imgesini oluşturmada etkin rol oynamaktadır.

İstanbul kent kurgusu içinde meydanlar ve anıtlar bu mekansal özellikleri ile "yer"lerini tanımlamışlardır.

2- Kentsel Çevrede Mekanın Devingenliği İle "Yer" in Tanımlanması:

Topografik nedenlerle veya bir dış etkenin etkisinde kalarak kent içindeki mekanlara bağlı yapıların hareketli bir bağlantıda olması durumudur. Kentsel mekanlardaki ilgi noktalarının insanların karşısına ani bir biçimde çıkmasını sağlayıp merak uyandırır. Bu şekilde sürprizlerle dolu bir güzergah olup zevkli, ilginç bir dolaşımı sağlarlar.

Osmanlı kent dokusundaki ani kıvrılmalar, dönüşler de bu anlamda örnek oluşturmaktadır.

Kentsel çevredeki bu sahneler, düşündürücü olabileceği gibi, gözlemcinin ruhsal durumu ile ilgili olarak, fark edilmeyebilmektedir[Rapoport-1969, s:106-111].

Kentsel çevredeki hareketlilik, her bir objenin kendi ölçeğine uygun mekanlar içerisinde bağımsız olarak algılanmasını sağlar. Bu mekanlardan birbirine iletim vardır. Yola bağlı mekanlarda görsel algılama olarak son varış noktası ise ilginç ve önemli bir obje ile belirlenmektedir. Yol güzergahındaki yapıların sıralanma düzeninde, sokak ve yapıların boyutları ile aralarında uyum sağlanır. Bu tip sokaklar, daha çok ortaçağ kentlerinde görülmektedir. Belirgin okunabilir ve açıktır.

3- "Yer"in Kentsel Çevrede Uyumluluğu ile Tanımlanması:

Kentsel çevrede, herhangi bir sokakta, iki yan cephenin farklı karakterde fakat kendi içlerinde uyumlu olması durumudur. Böyle mekanlarda yolun iki ayrı cephesindeki farklılaşma karşılıklı bir ahenk içinde gelişmiştir. Birbirlerini olumsuz yönde etkilemezler. Örneğin, sokağın ayrı yanlarından biri tarihsel dokuyu yansıtan yapılar biçiminde iken, diğerleri uygun ölçekte modern yapılar, bir ağaç sırası veya duvar biçiminde bile olabilmektedir.

4- "Yer"in Kentsel Çevrede Sürekliliği veya Çıkmaz Yollar İle Tanımlanması:

Kentsel çevre içinde binalar ve diğer yapı öğeleri ile sınırlanmış yolların taşıdıkları görsel-biçimsel özelliklerle bir devamlılık ve ard ard geliş sağlamasıdır. Böylece izlenen yol bir süreklilikle birbirine bağlı, ilişkili bir bütünlük sağlar. Bu da yolu daha çekici ve hoş bir hale getirerek canlı bir devamlılık duygusu vermektedir. Bina cephelerinin heykellerle biçimlendirilmesi, çeşmelerin ara bağlantı noktaları oluşturmaları bu devamlılığın birer ögesidirler.

Kentsel mekanlarda kullanılan çıkmaz sokak oluşumunda ise kişi bir noktaya kadar gelip, sürprizle durdurulmaktadır. Bazı hallerde gözlemciye yanlardan çıkış veya geçiş hissini verse de, o çevreyi yaşadından sonra

geriye dönüşün kaçınılmazlığı anlaşılır. Kesin kapalılık, bütün iletişimin, bağlantının kopması durumudur.

Diğer bir açıdan geçmişteki bazı sakıncaları nedeniyle özellikle Anadolu'daki çıkmaz sokaklar azalmıştır. Hatta 1872'de Osmanlılar tarafından yalnız bu sokak türü ile ilgili bir yasa çıkarılmıştır. Çıkmaz Sokaklar kanunu özellikle yangının ahşap yapılarda önemli bir sorun olduğu endişesinin öne sürülmesinin ürünüdür[Özerdim-1982, s:446, Stewig-1966; s:9].

5- "Yer"ın Kentsel Yapıda Bir Merkezden Ayrılması Durumunda Tanımlanması:

Kentsel çevrede bir yolun ikiye veya daha fazla yollara ayrılması ile oluşan mekanlardır. Buna üç yolun kesişmesi de denilebilir, ancak yollardan biri genellikle diğer ikisine oranla daha geniştir. Kent kurgularında daha çok merkez alanlardan dağılımı şeklinde olması yanında genel kurgunun oluşumundan da kaynaklanabilir. Örneğin İstanbul kent kurgusundaki Mese yolunun Beyazıt meydanında Edirnekapı ve Altıncapı yönünde iki kola ayrılması gibi.

6- Kentsel Çevreye Bağlı "Yer"ın Örtülü Geçiş Oluşturmasıyla Tanımlanması:

Bu tanımlamada kentsel çevre içinde yeralan geçit mekanlarının yaya yolları da dahil olmak üzere örtülü bir sistem içinde çözümlenmesidir. Bunun temelinde doğal koşullar, biçimsel etki, işlev gibi temalar söz konusudur.

Önce dar, karanlık, küçük bir mekana girilip, esas gösterilmesi amaçlanan yer, daha anlamlı bir duygu kazanılmasıyla ikinci aşamada algılanır. Ulaşılmak istenen ana mekanın etkisini güçlendirirler. Aynı kullanılan mimari öğelerde, örneğin dini yapılardan camilerde; öndeki küçük yarım kubbelerden – küçük mekancıklardan – tam kubbeye yani geniş ana mekana geçiş biçiminde olmaktadır[Özerdim-1982, s:446].

7- Kentsel Çevrede Mekana Bağlı "Yer"ın Bir Bina/Yapı Oluşumuyla Tanımlanması:

Kentsel çevrede yeralan mekanlar yapı ögesi olarak tasarlandıkların-

da tek başlarına da bir bina imajı oluştururlar. Bu binalar bir bütünün parçası olarak kentsel çevrede yer alabildikleri gibi bağımsız bir eleman – ancak yine de yabancı değil – haline dönüşerek tanımlanmaktadır.

Bu bir yapının niteliğinin yüksekliği ile başkalarından ayrılarak belirmesidir. Kentsel peyzaj içerisinde de zaman zaman öyle yapılar görülür ki, mimari ve kentsel çevre imgesi işlevlerinin ötesinde değişik bir karakterde belirgin kişilikli heykel görünümündedirler. Örneğin Le Corbusier'in Ronchamp kilisesi çok uç bir örnek olmasına karşın böylesine yapılardandır[Gardiner-1985; s:89]. Strüktür, form, estetik güzelliği yanında orantı, sadelik, tek şekillilik gibi özellikleri olan seçkin öğelerdir. Bu tür öğeler ya da yapılar kentin bir simge veya gösterge haline dönüşebilirler.

8- Kentsel Çevrede Mekana Bağlı "Yer"in Duvar/Cephe Oluşturmasıyla Tanımlanması:

Kentsel çevrede, kişiyi bir mekana ileten duvarlar sağır etkiye sahip yan yüzeyler ya da ceplere oluşturmaktadır. Bunların yer yer ileri geri konumları ile hareket ifade eden bir görünümleri vardır. Monotonluk etkisini giderirler, hatta kentsel çevrede açık ya da yarı açık mekanları oluştururlar. Duvar yüzeylerinde ışık gölge etkisi sağlarlar. Yan yüzeylerdeki kırıklıklar kişiyi daha keskin biçimde yönlendirir. Yan yüzeylerde daha çok sağır cepheler etkindir. Ancak kent kurgusunda yer alış şekillerinden kaynaklanan işlevlerine göre bu duvar yüzleri yer yer boşluklu, kademeli ve farklı biçimsel özelliklere sahip olabilmektedir.

Yukarıda sekiz alt başlıkta ele alınan kentsel mekana bağlı yer'in belirlenmesi tanımlamaları kendi içerisinde de çeşitlilikler gösterir. Ayrıca bu mekan belirleyiciler değişik ülke ve bölgelerde yer alan kent kurguları içinde kendilerine ait karakteristikleri ile tanımlanıp "yer"leri ile ifade edilmektedir.

4.4.3. Kent Kurgusu Mimari Tasarım İlişkisi Bağlamında Görsel Çevre Etkileşim Süreci

Kişinin çevresine duyuları ve duyguları ile sıkı sıkıya bağlılığı karşısında beton yapılar ve ölçek açısından insancıl olmayan uygulamalar, tekdüzelik, bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir. Görsel ve psikolojik doyumun en ideal durumu, kentsel çevredeki tekdüze olan mekanlar yerine, uyarıların sade ancak göze hoşgelen farklılıklar, çeşitlilikler sunmasıdır[Lynch-1977, s:97].

Kent Kurgusu-Mimari tasarım ilişkisinde insan ölçeğinde kentsel çevre kuruluşu ve mekanlarının ele alındığı kent örnekleri batı veya doğu kültürleri ile etkili olsa da sistemli bir oluşum ve gelişim süreci izlemişlerdir.

Kuşkusuz kent karakterinin oluşmasında bugün İstanbul örneği de içinde bulunmuş olduğu ülke sorunlarından ve yaşamından soyutlanamaz. Bu nedenle çevre ile bütün olan kent mekanlarının çekici bir hale getirilerek tasarlanmasının yalnız kente değil, bölgeye ve ülkeye de değer katacağı açıktır. Ancak bu süreçte İstanbul'da yaşayan insanların kentine sahip çıkması, sorunları kanıksamaması için çevresindeki değerleri görmesi, bilmesi ve bunlara karşı bilinçli olması gerekmektedir. Bu durum ülkemizde birçok kent için de geçerlidir.

Kentsel mekanların insanoğlunun duysal ve duygusal varlığına katkıda bulunmak üzere, en ince ayrıntısına kadar çekici ve zevkli bir görünüm sunma niteliğinde olduğu görülmektedir. Ancak kentin niteliksel düzeyi, bireylerin ruhsal yapısı, sağlıklı sosyal ilişkiler ve verimliliği açısından farklılıklar göstermektedir. Kentin niteliksel düzeyinin düşük ya da yüksek olması bir ölçüde o kent halkının genel yaşam düzeyini, toplumsal ilişkilerini ve o kuşağın gelecek kuşaklara verdiği önemi yansıtmaktadır.

Bu yaklaşım çerçevesinde yalnız fiziksel çevrenin bütünlüğü ve yapısını değil kentin ve kentlinin kişiliğin koruyabilmek de mümkün olacaktır. Mimari tasarım ve görsel çevre etkileşim süreci kent kurgusu boyutunda ele alındığında bölümün üst başlıklarında da irdelenen

tarih-kültür, teknoloji, biçim, ifade, karakteristik özellik: tanımlanan "yer" gibi değişkenler veya belirleyiciler ile bilginin bütünleşmesiyle anlamlı bir hale gelmektedir. Bu etkileşimde önerilen ilişki ve bağlantılara bir sistem içerisinde yaklaşılması; belirleyici öğelerin seçimi ve sınırlandırılması, bilginin/birikimin değerinin ifade edilebilirliğinin ortaya konulmasıdır.

4.5. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım İlişkisi Bağlamında Görsel Çevre Etkileşim Sistemi

Kent kurgusu-Mimari tasarım ilişkisi bağlamında önerilen görsel çevre etkileşim sistemi; kent mekanlarının düzenlenmesinde tasarımcılar ile tarihsel çevre korumacılar için nitelik, değerlendirme ve eğitici uyarıcılığı bakımından önemli olan kentsel imgenin, imajın görsel yolla tanımlanmasına yönelik kuramsal bir yolun geliştirilmesini kapsamaktadır. Kentsel planlama ve çevre koruma olgularına yönelik çalışmalar bilgi edinme ve araştırma, bu verilerin ve değerlendirme sonuçlarının bir bütüne vardırılması ve anlatım-ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu aşamalar gerek bölge ve gerekse kentsel planlamalardaki ekip halinde ele alınan evrensel yaklaşımlar da uygulanmaktadır. Mimari tasarımda görsel çevre etkileşim sistemlerini oluşturan süreç açısından bakıldığında planlamalarda bu sürecin önemli bir kısmı genellikle analiz bölümüne ayrılmaktadır. Ancak bu analizlerde, çevre bütününe bileşenlerine ayırarak incelemek en uygun yoldur[Özerdim-1982, s:434].

Mimari tasarımda çevre etkileşim sürecinde kent kurgusu ölçeğinde ele alınan kentsel analiz çalışmaları kapsamında genellikle yetersiz olan görsel araştırmalarla ilgili veriler yetersiz kalmaktadır. Kentsel mekanların analizlerinde çalışmanın içeriğine bu verilerin katılması görsel çevre etkileşim sisteminde belirli bir alanda yer almaktadır [Çizelge 4.1]. Bu anlamda bir görsel çevre etkileşim sistemi, yeni tasarım çalışmalarına ışık tutması açısından; çevresel bütünlüğün tesbit edilerek özgün karakterin korunması, insan ölçeğinde kentsel verilere bağlı mekanların görsel analizinin bir sistem içerisinde yapılması, kentle-

rin ve kentlinin kimliğini bulmasına yararlı olacaktır. Bu sistem çerçevesinde geliştirilerek elde edilen bilgilerle okunup, tanımlanabilen kent kurgusunda yeni kentsel mekanların oluşumuna da katkı sağlanabilecektir.

Ancak yapılacak çalışmalar daha çok teknik ve kuramsal nitelik taşımaktadır. Özellikle de tarihi çevre boyutunda koruma ya da tasarım sözkonusu ise sorun daha da artmaktadır. Kentleşme ile gelen hızlı değişim içinde gerçek kültürel kimliğini korumaya çalışan her ülkede, tarihi çevre olgusu giderek artan önemde gündeme gelmektedir. Geleneksel dokular, kendilerini yaratan geçmişte bağlantılı olarak günlük yaşama katılmakta ve çevreye kendine özgü bir boyut katmaktadır[Akın-1988, s:40].

Tekeli'ye[Tekeli-1988, s:57] göre; "Kentsel korumanın, bilgi ya da bir estetik alanı sorunu olmaktan çok bir ahlak alanı sorunu olduğu" ifade edilmektedir. Ancak burada ahlâk diye tanımlanan alan pratikte iyi işler yapabilmek için eylemlerin hangi kurala göre uygulanacağını gösterir. Gerçekte kentin korunmasından; onun büyümesi, değişmesi ve yapılanmasına ait bir kuralın oluşturulması anlaşılmaktadır.

Burada sözü edilen kural bir tipolojik incelemeyi de içerebilir. Panerai[Panerai-1979, s:78-79] tipolojik inceleme için; "Kenti tarihsel gelişimi içinde kavramak ve güncel kentsel olguların mantığını anlamak için bir araç" olarak tanımlar. Burada yapılan incelemeler, varolan bir durumun incelenmesi olayını daha önceki gelişme aşamalarının ortaya konması çabalarına bağlanmaktadır. Bir kent coğrafyası çalışması; parsellerinin incelenmesi, yerleşme ve yol izleri araştırmaları gibi bir tarihsel incelemeyi, bir mimari çözümlemeyi ve bir arşiv çalışmasını birleştirmektedir. Buradaki tarihsel inceleme, mimari çözümleme ve arşiv çalışması olarak ele alınan her bir alt konu kendi içinde çoğunlukla eksik, tartışılabilir ve temellendirilmemiş nitelikte kabul edilebilirler. Bu eleştirel bir tavırla yapılmalıdır da. Ancak bu incelemeler bugün birçok kentsel çalışmada herhangi bir yaklaşım için kentin anlaşılmasında gerekli olan bir disiplin ya da sistem yapısına destek olacaktırlar.

BÖLÜM 5.

KENT KURGUSU BAĞLAMINDA İSTANBUL

5.1. Kent Kurgusu-Mimari Tasarım Süreci İlişkisi Bağlamında İstanbul

Bu tezin alan çalışması bölümünde İstanbul Kent Kurgusu, tarihsel bir sürecin anlatımı şeklinde olmayıp İstanbul Tarihi Yarımadası içinde mimari tasarım sürecinde görsel çevre etkileşim sistemine geçiş için mimari probleme yaklaşımda bir alt veri oluşturacak biçimde ele alınmıştır.

Mimari tasarım sürecinde ele alınan problem İstanbul'un Türkiye ölçüsünde incelendiğinde ekonomik, doğal, kültürel önemi, yerleşme kararlarının ulusal boyutta bir sorun olarak belirlenmesi sonucunu doğurmaktadır[Duranay, Gürsen, Ural-1972, s:65]. Değişimin ve bozulmanın en yoğun bir şekilde yaşandığı İstanbul Kent kurgusu için yapılan çalışmalar bu süreci henüz daha yavaş izleyen kentler için de model oluşturacaktır.

Makro ölçekde belirlenen bu sorun, kentin biçimlenişini organize eden kent planlamasıdır. İstanbul kent planlamasının her zaman önemle üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun nedeni, farklı üretim biçimlerinin tarihi, kültürel kalıntılarının birlikte ve içice varlıklarını sürdürmesinin ötesinde, üretimde meydana gelen değişmelerin, kültürel ve teknolojik sonuçlarıyla şehir işlev ve dokusunda oluşturduğu derin değişimlerin ortaya çıkardığı sorunlardır[Duranay,Gürsen,Ural-1972, s:66].

İstanbul'un imar mevzuatı, sit alanı sınır ve bölgeleri kentin kendine özgü yapısı içinde günümüzde halen tartışılmaktadır. Kentin sahip olduğu çok gerilere uzanan geçmişi, bu görkemli tarihi belgeleyen bir-

çok yapı, doğal ve kültürel sit alanı, kentin en belirgin öğeleridir[Çeçener-1987, s:46]. Ancak bu öğeler değişim süreci içinde giderek yokolmakta ya da tanımsız hale gelmektedir.

Bilinçsiz olarak yaygınlaşmasıyla kent dokusunda meydana gelen önemli değişimler ve bunlara bağlı olarak altyapı ve ulaşım sistemlerinde ortaya çıkan yeni gereksinim ve araçlarının işlevine paralel olarak "kentsel doku" artık özgün karakterini yitirmeğe başlamıştır. Artık bu doku okunamaz hale gelmiştir.

Kentin okunamayışı geçirdiği yapısal değişimlerle bağlantılıdır. Laçiner'e[Laçiner-1996; s:10] göre; "her üretim tarzı belli yerleşim biçimlerini ve özel olarak da kendine özgü bir kent tipini yaratır. Bir başka deyişle kentlerin teşekkülü ve buradan itibaren geçirdikleri yapısal değişimler en genelde üretim tarzındaki dönüşümlerce belirlenmiştir. Bunun en yakın örneği 19.yüzyıl öncesinin "geleneksel" kentlerinin Sanayi Devrimi ile birlikte uğradığı köklü değişimdir".

Mimari tasarım sürecinde, tüm bu değişim/dönüşüme karşın İstanbul kent kurgusunda bugün de önemli bir belirleyici etkisi olan Osmanlı dönemi ve daha da ötede Bizans etkileri araştırıldığında özgün yapının anlamlılığı ve okunabilirliği; halen mevcut izlerden ve ipuçlarından yararlanılabileceği dikkatimizi çekmektedir.

5.1.1. İstanbul Kent Kurgusunun Osmanlı Dönemindeki Durumu

İstanbul Kent kurgusu modern çağın başlangıcında hatta 19.yüzyılın ilk on yılında henüz Osmanlı İmparatorluğunun başkenti oluşu niteliğini ve izlerini yitirmemiştir. Mimarlık ve kentsel tasarım açısından kent Batıdaki gelişmelerden etkilenmemiş, Türk-İslam karakterini korumuştur[Çelik-1986, s:3]. Endüstrileşme aşamasında kent düzenindeki en önemli değişim nüfus artışıdır. Büyük devletlerle komşu olan geniş bir imparatorluğun merkezi politikası ile karşılaştığı siyasal sorunlar, din, eğitim ve ticaret alanında yeni toplumsal denetimlerin getirilmesini gerektirmektedir.

Bu sorunlar karşısında mevcut yapıya bakıldığında; geleneksel Osmanlı kentleri iç içe iki surla çevrili yerleşmelerdi. İçteki surun çevrelediği alanda yöneticiler otururdu. Bunun hemen dışındaki kuşak ise sanatçılara ve yüksek devlet görevlilerine ayrılmıştı. Bu grubun işyerleri de buradaydı. Kentin geri kalan bölümleri farklı etnik ya da dinsel grupların toplu halde yerleştikleri alanlardı[Ayverdi-1958, s:308].

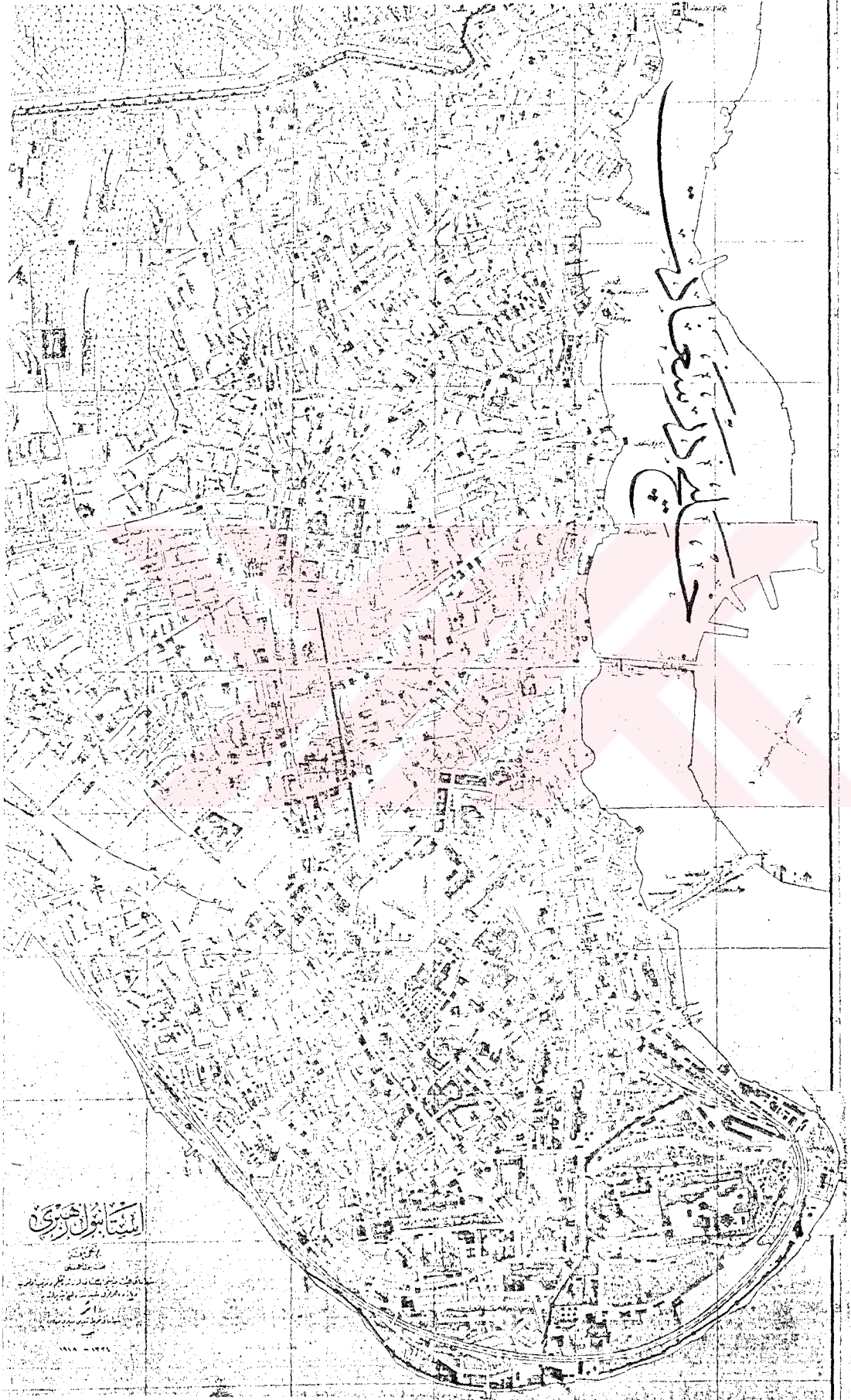
Kentin nüfusu açısından sınıf farklılıkları yerleşim bölgelerinden çok konakların büyüklüğüyle belirlenmektedir. Dar sokaklı, iç avlulu ya da bahçeli dışa kapanık ahşap evlerden oluşan bu sık dokulu yerleşmenin her mahallesinde bir merkezi cami, mescit ve tekke bulunmaktaydı[Ayverdi-1958, s:310].

Bu düzen 16. yüzyılda dengesini yitirmiştir. İmparatorluğun daha yerleşik bir düzene kavuşması ve nüfusun artmasıyla surlar önemli olmaktan çıktı ve yerleşmeler sur dışına yayıldı. Bu aşamada İstanbul kent kurgusu son İslam ve Osmanlı kenti formunu ifade eden bir sürece girmiştir. "Külliye" anlayışı kentin biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır[Çelik-1986, s:28]. Kent kurgusunun bu dönemden itibaren en belirleyici kentsel öğeleri içeren külliyelerle tanımlandığı, anlam kazandığı görülmektedir.

Daha önceki Roma, Bizans kenti özellikleri ve öğelerinin etkisi azalarak kent İslam-Türk kenti görünümüne kavuşmuştur. Ama arazi kullanımı eskisinden pek farklı değildir. Yönetim ve ticaret merkezleri ile rıhtımlar eski yerlerindedir. Gezginlerin belirttiğine göre bu olağanüstü güzel kent dar sokaklara ve ahşap ev ve saraylara sahiptir[Dirimtekin-1953, s:7].

Şekil 5.1. Belâd-ı Selâse (Üç Kent) 1827[Kayra-1990a, s:163].

Şekil 5.2. İstanbul-Haliç-i Dersaadet Şehremâneti Rehberi 1918[Kayra-1990, s.18].

Şekil 5.3. Beyazıt-Fatih-Aksaray Şehremaneti Rehberi. 1918.

İstanbul'un düzeni büyük ölçüde denizle çevrenmesinden ve topografyasının çeşitliliğinden kaynaklanır. Kentin biçimsel gelişimindeki en önemli öge deniz ulaşımıydı. Tepeler camilerle taçlandırılmış külli-yelerle kente egemendi. Bu dönemde kentin Haliç yönünde yer alan önemli yapıları; Ayasofya, Valens-Bozdoğan Kemerleri, Oniki Havari ve ve daha sonra yerine inşa edilen Fatih Cami ile Blakernia Sarayıdır[Genim-1987, s:19].

Kentin en önemli eksenlerinden biri Topkapı Sarayı'nın Divanyolu ile Beyazıd Meydanına ve oradan da Fatih Külliyesi ve Edirnekapı'ya uzanıyordu[Çelik-1986, s:105]. İslam yerleşmeleri bu eksen çevresinde toplandı. Önemli külliyeler de buradadır. Siyasal ve dinsel gücün ana damarı olan bu eksen kentin eteklerinden bakıldığında anıtsal yapılarla kent yığılmasının en dikkat çekici noktasıdır.

İstanbul semtlerinin % 30'u II. Mehmed, % 50'si II. Beyazıd dönemlerinde, % 15'i 1512-46 yılları arasında oluşmuştu. 16. yüzyıla gelindiğinde kent, sınırları içine sığamayacak kadar kalabalıklaşmıştır[Dirim-tek-1953, s:13]. İstanbul kent kurgusunun en gelişmiş ve özgün karakterini taşıdığı 16.yüzyıl ve yakın dönemde kentin biçimini belirleyen yapı ve yapılar grubunun önemli ve etkili büyük çoğunluğu Sinan tarafından tasarlanmıştır. Bu anlamda kente Sinan'ın katkıları yadsınamaz ölçüdedir.

5.1.1.1. İstanbul Kent Kurgusunun Biçimlenmesinde Mimar Sinan'ın Tasarım Yaklaşımı

İstanbul Kent kurgusunda Sinan döneminde mimarlıkta izlenen gelişmeleri belirleyen en önemli öge Rönesans ruhunun etkisi olmuştur. Bunun doğrudan Batı etkisiyle gelişip gelişmediği açık değildir. Kanuni'nin Avrupa'daki fetihleri, kendisini kökleri tarihte olan bir dünya imparatorluğunun kurucusu ve bütün Avrupa'ya boyun eğdirecek bir güç olarak görmesi bir anlamda Osmanlı İmparatorluğunda Rönesans'a paralel bir zemin oluşturmuştur. Ancak Rönesans düşüncesini benimseyemeyecek kadar koyu dindardı. Rönesans ruhunun oluşmasındaki en önemli etkenler büyük olasılıkla Sinan'ın kişisel dehasında, mimarlığın Osmanlı Toplumundaki özel konumunda ve amaçları iyi

tanımlanmış bir mimarlık anlayışının biçimsel olanaklarında yatmaktadır. 16. yüzyılda Osmanlı kültürü bütünüyle İslam olmakla birlikte Sinan bir çok açıdan bir Rönesans mimarıdır[Erzen-1991, s:10].

Mimar Sinan Süleymaniye'den sonra yapı ve biçim sorunlarına dalarak Selimiye'de klasikçilikten uzaklaşmış olsa da, büyük kubbeli, bölüntüsüz, yalın bir yapı gerçekleştirmede başarılıdır. Öte yandan yaşamın son yıllarında yaklaşımının gelişim çizgisi Rönesans'la paralellikler çağrıştırmaktadır[Yerasimos-1988, s:130].

Sinan'ın mimarlığı bir bütün olarak kentsel doku içinde, özellikle de İstanbul dokusunda analiz edilmelidir. Dönemin İstanbul'unu yeniden kurmak için, fenomenolojik kavramlardan hareketle bir dizi estetik ve kuramsal olgu geliştirmek yararlı olabilmektedir. Burada Rossi[Rossi-1982, s:71] ve Krier'in[Krier-1979, s:18] yaklaşımlarındaki çözümlemeler de örnek alınabilir. Bu yaklaşımlarda özellikle "tarihsel kent" kavramını geliştiren Rossi ve mimari bütünde kompozisyonel bir estetik tavır sergileyen Krier "anlam" ve "karakter"i kentsel öğeler aracılığı ile ortaya koymaktadırlar. Mimar Sinan'ın tasarım yaklaşımı ve İstanbul Kent Kurgusu'nun okunması, ifadesi açısından bu çözümlemeler bir çıkış noktası oluşturmaktadır.

Osmanlı Döneminde mimari gereksinimlerin karşılanması, Süleyman'ın 1538'de Sinan'ı başmimar olarak atamasındaki temel amaçtı. Yaşamı boyunca Süleyman, üç temel sorun üzerinde yoğunlaştı. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleyerek Batı'da güç kazanması, hükümdarlığının Ortodoks bir İslamlık altında birleşmesi ve arazi mülkiyetiyle ilgili kesin yasaların konulmasıydı. Dolayısıyla, Sinan'ın Süleyman döneminde ve sonradan yürüttüğü mimarlık etkinlikleri, genel kültür değerleri yanı sıra, imparatorluğun dünya üzerindeki egemenliğini ve merkezileşmiş dinsel kurumların işlev gereksinimlerini karşılanmasını simgelemeliydi. Daha da ötesi, vakıflar aracılığıyla arazi ve bakım hizmetlerinin karşılandığı dinsel külliyelerin yapımı, bu yapıların ve arazinin halk tarafından kullanılmasında devlet denetimini garantiye alıyordu. Süleyman'ın imparatorluk politikası, somut yansımalarını, imparatorluğun başmimarı olan Sinan'ın yaratıcı gücünde bulmuştur[Ünsal-1988, s:45].

Kent, mekansal bir strüktür olarak, olayların yer aldığı ve insan tarihinin sürekliliğini yansıtan somut bir biçim kazandığı bir tiyatro sahnesiydi. İslam kentlerinin ilkeleri Batı'dan çok farklıydı. Kentin düzenini hemen anlamak olanaklı değildi. Düzeni kuran geometri ya da dolaşım düzeni değil, algılanabilen nitelikleriydi.

Mimar Sinan'ın tasarım yaklaşımında, yapının çevreyle olan bağları ve karşılıklı ilişkilerinin yarattığı bir düzen ve kentin anlamlı imgesine katkıda bulunan deneyimler vardır[Yerasimos-1988, s:127].

İslam'da devlet ve din bütünlüğü ile mutlak merkezi güç anlamına gelen, tek hükümdarlı mutlak otokrasi, keyfi kurumlara olanak tanııyordu. Ama zengin bir kentsel çevre ancak, değişik düzeylerdeki yaşam değerleriyle bütünleşmiş bu merkezi sistem aracılığıyla gerçekleşebilirdi[Elisséeff-1992, s:138]. Bu toplumsal yapı doğal olarak kentin biçimlenmesini etkilemiştir.

Eski İstanbul'u, imparatorluk başkentine dönüştüren Sinan'ın yaklaşımı bu noktada önemli bir rol oynamıştır. Ancak, İstanbul Batı kentlerine benzemediği gibi, tipik bir İslam kentinden de farklıdır. Mimari biçimlerde hem Batılı hem de İslam özelliklerini birlikte barındıran bu Osmanlıya özgü durum, birbiriyle ilişkili, bütüncül bir kentsel işleyişi olanaklı kılmaktadır. Osmanlı kentinin, özellikle de 16. yüzyıl İstanbul'unun kendine özgü durumu, öğelerin hiyerarşik dağılımı ve karşıt nitelikler ya da bölgeler arasındaki önemli geçişlerle belirlenmiştir.

5.1.1.2. İstanbul Kent Kurgusundaki Yapılanmanın Osmanlı Dönemindeki Biçimsel ve Görsel Özellikleri

Osmanlı mimarlığının kapalı birim ve yarı kapalı birim, yapıların çevresindeki ya da arasındaki açık mekanlar gibi biçimsel öğeleri, bir dizi farklı geçiş özelliği yaratır. Yapılar, birey ve çevre ilişkisinde, özelden genele, yapı, toplumsal işlevi külliye ve kentsel biçim aracılığıyla çeşitli ölçek ve düzeylerde referans sağlamaktadır.

Sinan'ın tasarladığı kentsel mekanların biçimlendirdiği kent kurgusu, aşağıda belirtilen tamamlayıcı değerler çerçevesinde analiz edilmektedir[Erzen-1991, s:94].

- 1- Toplumsal (külliye, cami ve çarşı gibi topluma hizmet veren yapı ve mekanlar)
 - Kişisel (konut, ev ve konak)
- 2- Anıtsal olan, örneğin; tarihsel içerikli Selatin camisi, tören avlusu ve türbe gibi kutsal, dinsel, tarihsel ve törensel mekanlar gibi.
 - Konut, abdest çeşmesi, mimari ayrıntı, dar kapı ve patika gibi insani boyutlarda, kişisel kullanıma yönelik öğeler.
- 3- Kalıcı, düzenli olan ortak bölgeler, dinsel külliyeler ve kentin tarihsel ilgi odakları ile belirlenen mekanlar.
 - Geçici, rastlantısal (konut, ticaret)
- 4- Tarihsel; eski alanlar ve yapılar, anıtlar ve selatin camileri.
 - Sıradan konut, komşu mahalleler, mescit gibi sivil yapılar.
- 5- Sanat ürünü olan anıt, yapı gibi.
 - Doğa; bahçe, mezarlık, toprak avlu, boş arazi.
- 6- Yaşayan; ortak konut, ticari mekan oluşturan yapılar.
 - Ölü; türbe, mezarlık gibi yapılar.
- 7- Corpus mundi: dünyanın ön modeli ve
 - Locus solus: özellikli, eşsiz yer kavramları.

Kent kurgusunun tanımlanmasında ilk önce kentsel mekanın, değişik önemlerdeki bölgelere nasıl ayrıldığını görmek gerekir. Konut alanlarındaki gevşek ya da rasgele düzene karşı, sıkışık ve içe dönük yerleşim düzeninin yanı sıra, özellikle dinsel merkezlerde toplum yaşamının düzeni önem kazanır. Bu düzen anlam ve simge açısından tek yapıda olduğu kadar, yapı topluluklarında, kent bütünlüğü içinde de görülmektedir.

Külliyeler, ortak yaşamın çekirdeğiydi. Cami ve kubbesi ise tinsel yaşamın odak noktası olarak her yerden görülebilmeliydi. Dış avlulardan daha yükseğe yerleştirilen cami ve iç avlu, külliye içindeki en yüksek ve etkileyici strüktürdür. Yapı monolitik biçimiyle piramidal bir kütle oluşturur. Daha alçakta kalan ikincil yapılar, dinsel ve laik arasındaki geçiş kuşağıdır[Erzen-1991, s:96].

Genellikle rastlantısal bir görünüm sunan kentsel düzen içinde, hem anıtsal hem de küçük camilerde minare yapının yerini belirlemekte kubbe de ortak mekanı tanımlamaktadır. Dolayısıyla örtüde kullanılan strüktürler, kütle, yapının ölçeğine ve inşaat alanına göre önemli ölçüde farklılaşır. Şehzade ve Süleymaniye gibi uzaktan görülebilen ve büyük alanlar üzerine inşa edilen yapılar, örtü öğelerinin hiyerarşik düzeninden ötürü, piramidal kütle görünümündedir. Sıkışık kent dokusu içine inşa edilen daha küçük camiler ise, ufukta yükselen tek kubbesiyle seçilebilmektedir.

Küllüye ya da yapıyla kurulan ilk ilişki dış avlu duvarıdır. Bu duvar çoğu kez duvar yüzeyine yerleştirilen çeşmeler ve açılan pencerelerle insani bir ölçek kazanıyordu. Hem dış, hem de iç avluya birkaç giriş vardı. Bu da rastlantısal düzenli çevreden yapı alanına geçişi yumuşatıyordu. Ayrıca ana yapıya kadar olan bütün geçişler birbirinden farklı vurgulanmıştır.

Yapı ile alan arasındaki ilişkiyi ve iç mekanla dış mekanın bütünleşmesini sağlayan bir başka öğe de kemerli kolonatlardan oluşan galerilerdir[Tanyeli-1988, s:151]. İç dönerik açık avlu, ortak merkezli bir düzen yaratırken, Şehzade ve Süleymaniye de olduğu gibi, büyük yapı kütlelerinde, dış merkezli düzen yan cephelerdeki galeriler aracılığıyla elde edilmiştir.

Bu çağ ve kültürde, yapı tasarımı, yazılı ya da çizili kurallardan çok geleneksel ve kültürel verilerle biçimlenmiştir. Bu denli büyük bir imparatorlukta, siyasal ve ekonomik değişimler, farklı kültürlerin karşılaşmaları doğaldır ve tasarımların biçimlenmesinde çevresel etkiler de devreye girmiştir[Eriç-1987, s:187].

Ayrıca tinsel ve estetik değerler, akılcı ve düşgücü, şiir ve güç ile arasında yakın ilişkiler olan kültürel olguyu da yansıtmaktadır. Bir yandan geleneksel olarak algılanan içindeki yenilikleri ortaya çıkarırken, öte yandan içeriği de tanımlamaktadır. Bu mimarlık anlayışı yalnızca biçim ve anlam açısından değil, gelişimindeki dinamik süreç ve 50 yıl içinde ortaya koyduğu büyük değişiklikler açısından da ilginçtir. Esnekliğini ve üslupsal değişimini, kültürel ve toplumsal olguyu belir-

leyici etmenlerde bulabilmek için, bu konulara ilişkin tarihsel ön varsayımları incelemek gerekmektedir. Mimari uygulamalar üzerindeki çok sayıda karmaşık etkilerin varlığı bir dizi soru akla getirmektedir.

5.1.1.3. İstanbul Kent Kurgusunun İslam Kenti Olarak Belirlenmesi

Osmanlı mimarlığını da kapsayan İslam mimarlığı üzerine yapılan genellemeler, Osmanlı mimarlığının özelliklerinin yeterince anlaşılmasına neden olmuştur. İslam kültürüne genel bir kimlik verme çabaları, bazı bilim adamlarının, bir kültürün özelliklerini ortaya çıkarabilecek özel olguları farketmelerini engellemiştir. Bunun bir örneği, Osmanlı kenti üzerine yapılan değerlendirmelerdir.

İslam Mimarlığı kavramının ortaya çıkışında Tanyeli, bilgi yetersizlikleri ve önyargıların sonucu olmakla birlikte bu düşünsel altyapının altında bilinçli bir çabayı görmektedir[Tanyeli-1987, s:52].

Osmanlı yapılarının dışında kubbeden, mekan yaratacak bir strüktür olarak yararlanma eğilimi çok azdır. Çoğu kez kubbe, simgesel bir anlamda, yapının önemli noktalarını vurgulayacak biçimde, maksura da, taç kapı üzerinde, köşelerde ya da mihrap üzerinde kullanılıyordu[Aslanapa-1986, s:22].

İslam mimarlığı içe dönük niteliğinden ve çevreyle olan kopukluğundan ötürü "gizli mimarlık" olarak tanımlanmaktadır[Elisséeff-1992, s:139]. Ancak bu kavramın, Osmanlı mimarlığı, özellikle de dış görünüşüne ve çevre ilişkisine önem veren Sinan yapıları için geçerli olmadığı ve yoğun masif taş duvar etkisinden kaynaklandığı görülmektedir.

Yapıları gruplama ve düzenlemede de çevreyle ilişki düşünülmüştür. Osmanlı külliyesi, biçim ve anlamını, özel konumundan kıyıda, tepede ya da kent merkezinde olmasıyla almaktadır. Ayrıca kentle olan biçimsel ve işlevsel ilişkisi de tasarımında önemli bir rol oynamaktadır. Bu olgu, yapıların birbiriyle olan ilişkilerini de belirler. Düzenlemeye katı bir geometri ya da kesin bir simetri egemen olmamakla birlikte, bütüncül bir hiyerarşi ve merkezi bir düzen söz konusudur. Osmanlı külliyesinde, parçalar arasında simetrik bir düzeni çağrıştı-

ran bütüncül bir denge, katı biçimsellikten uzak patikalar, geçitler ya da girişlerle karşımıza çıkmaktadır[Demircanlı-1989, s:167].

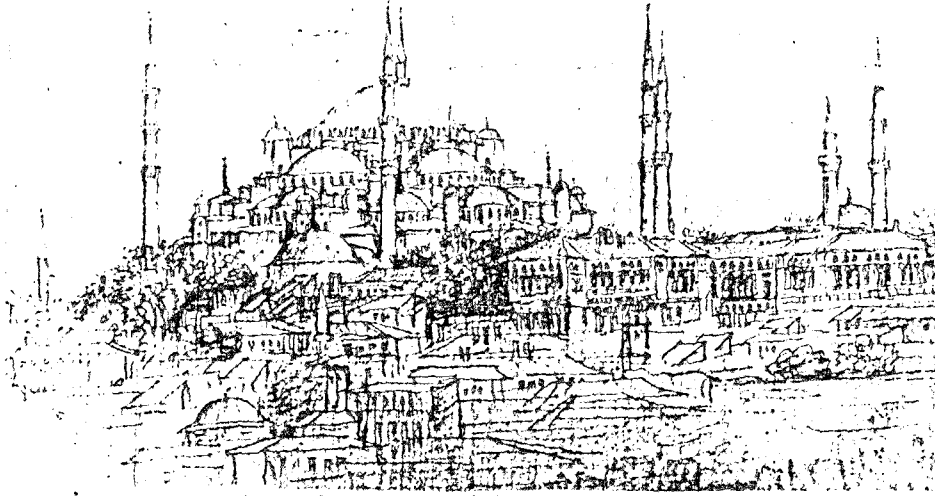
İstanbul kent kurgusunu özellikle 16.yüzyılda en gelişmiş düzeyinde yaşandığı kentsel öğeleriyle "ideal bir müslüman kenti" olarak niteleyen Spiro Kostof[Kostof-1985, s:466-467] kentin sularla çevrili bölgesinde müslüman yerleşmelerin ve külliyelerin ağırlıklı olduğunu vurgulamaktadır. Kentde bu dönemlerde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi gibi azınlıklar ise Galata bölgesinde yerleşmişlerdir.

Sürekli değişime olanak tanıyan genel ortam ve dış koşullara uyumluluk, Osmanlı mimarlığının biçimsel yapısından kaynaklanmaktadır. Yapı bileşenlerinin organik etkileşimi sonucu parçaların herhangi birinde yapılan bir değişiklik yapının bütününe yansımakta ve bütünde değişiklikler yapılması gerekmektedir. Biçime ilişkin bir başka etmen de yapıların ve külliyelerin biçimlenişinde kullanılan temel birimlerin türüdür. Osmanlı mimarlığı temel olarak kübik mekan ve küre örtüden yani kubbeden oluşan kapalı bir birimden, sütun, kemer ve kubbeden oluşan yarı kapalı, saydam ikinci bir birimden, yapılarla çevrili bir açık alandan ve yapıların çevresindeki açık alanlardan – sokak, geçit, mezarlık, yapılar arasındaki geçiş mekanları– oluşmaktadır.

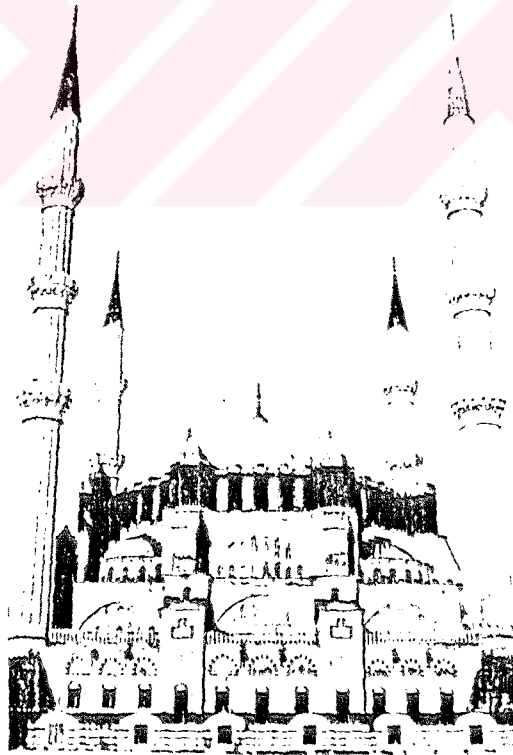
Goodwin[1993, s:89,90,91] Osmanlı Mimarlığında belirleyici olan meydan-iç avlu biçimlerinin özellikle Sinan'ın tasarımlarında çok açık olarak tanımlandığını belirtmektedir. Burada sözü edilen açıklık; avlunun binanın özelliği ve büyüklüğüne, bir saray, bir ana kapı önü gibi niteliğine göre biçimlendiği görülmektedir. Bu dönemde onarımı yapılan Aya Sofya Kilisesi'nin yapısal kurgusu; ışık, galeri, duvar biçimlenişi gibi mimari öğelerinin çözümlenişi de Sinan'ın tasarımında etkili olan verileri oluşturmuştur. Bu durum kentin tasarlanması sürecindeki "değişim"in gereksinimlerin karşılanması sorunu karşısında da olsa "tarihsel devamlılık" açısından önemli bir anlam-anlayıştır.

Sinan'ın hizmet ettiği üç sultan da farklı kişiliklere sahipti. Süleyman'dan sonra başa geçen hiçbir sultan imparatorlukla aynı yoğunlukta ilgilenmedi. Osmanlı mimarlığında klasik üslubun gelişmesinde Şeh-

zade ve Süleymaniye büyük rol oynamıştı. Daha sonra Sinan, en çok vezirler için çalıştı ve daha küçük alanlarda, küçük kubbeli camilere anıtsallık kazandıracak çözümler aradı. Bu çabalar onu yeni strüktürel deneylere yöneltmiştir[Goodwin-1988, s:13].

Şekil 5.4. İstanbul Sultanahmet Camisi'nden J.B.Lepere (1761-1844)'e ait bir çizim[Müller-Wiener-1992, s:313].

Şekil 5.5. Edirne Selimiye Cami Fotoğraf: Pierre REIMBOLD [Erzen-1991, s:51]

5.2. İstanbul Kent Kurgusu ve Mimari Tasarım Arasındaki Görsel Etkileşim

Dinsel külliyeler, ideal kentin birer küçük modelidir. Mahallenin toplumsal çekirdeği ya da Süleymaniye’de olduğu gibi kentin tinsel ve düşünsel odak noktasıdır. Kentin üçüncü tepesine inşa edilen Süleymaniye, kente bütünüyle egemen bir konumdaydı ve "dünyasal egemenliği güçlendiren ve ölümden sonra mutluluğa ulaştıran" simgesel bir ışık saçıyordu. Külliye, kentin silüeti içinde bütün öbür külliyelerle görsel ilişki içindedir. Kentsel düzenin en önemli yanlarından biri de bu tür anıtsal yapıların birbiriyle kurduğu görsel ilişkiye sahip oluşudur. Örneğin, limanda sıkışık bir ticaret merkezinde yükselen Rüstem Paşa Camisi, Süleymaniye’nin bulunduğu tepenin eteğinde, onun koruması altındaydı. Batıdan bakıldığında, Şehzade-külliyesi de adeta bu anıtsal caminin egemenliği altındadır.

Sinan, Süleymaniye’nin sağlamlığını, kıyamete değin ayakta kalacağını söyleyerek belirtirken, hem mühendislik dehasını, hem de tarihsel sürekliliğin bilincinde olduğunu göstermektedir[Evliya Çelebi Seyahatnamesi-1971, s:201]. Büyük olasılıkla, Sinan’ı eski cami planlarından hareketle, yeni tasarım seçenekleri aramaya iten güç de kısmen bu bilinçtir. Sinan, çalışmalarını, tarihsel süreklilikle bütünleştirerek, Piyale Paşa ve Sinan Paşa camileri gibi yeni çözümler geliştirmiştir.

İstanbul Kent kurgusu görsel etkileri boyutunda dış görünüşüyle de önemli öğeler taşımakta ve kentsel çevrenin yeşille birlikte bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütün yeşilin, cami avluları, mahalle sokakları, küçük meydancıklardaki ağaç grupları yanında yine mahalle aralarına yapılanmış küçük mezarlıklar aracılığı ile kent dokusuna katılmasıyla sağlanmıştır[Eyice-1975, s:129].

Yapının tipolojisi ve konumu, her ölçekte, yapı/alan ilişkisi doğrultusunda biçimlenir. Bu ilişki, tarihsel, dinsel ve fiziksel veriler doğrultusunda alana özgü özelliklerle belirlenir. Yapının boyutları, yüksekliği ve biçimi, öğelerin düzeni ve bileşimi gibi öğeler, yapının işlevi ve yaptıranın kimliği gibi etmenlerle de ilişkilidir.

Kentin bütünde değerlendirmesinden sonra Kuban'a göre; tarihi yol dokusu, iç mekan değerleri gibi nitelikleri ile tüm kente aynı koruma yaklaşımı ile tavır almak gerektiği ancak bugüne kadar olan değişimler ve anıtsal yoğunluk sözkonusu olduğunda ortaa çıkmaktadır. Korumanın ağırlık merkezinin suriçi bölgesinde olduğu, tarihi kimliğin bir bütün oluşu gerçeği düşünülse de bu alanın öneminin ayrımı gerekmektedir[Kuban-1971, s:105]. İstanbul kent kurgusunda tarihi yarıma ile sınırlı kent dokusu mimari tasarımda görsel etkileşim süreci açısından önemli kentsel öğelere ve ilişkilere sahiptir.

5.3. İstanbul Kent Kurgusundaki Değişim ve Batılılaşma Süreci İlişkisi

İstanbul kentinin Osmanlı İmparatorluğun başkenti oluşu nedeni ile Batılılaşma sürecinin ilk etkilediği ve bu değişimi 19. yüzyıl sonunda oluşan kentsel mekanlardaki boyutların ve ölçeğin büyümesinde, Anadolu Kenti ve mimarisinden önce yansıttığı görülmektedir. Tasarım süreci içinde ortaya çıkan fiziksel ortam, batılılaşma siyasal, toplumsal ve ekonomik etkenlerle şekillenmiş bir yorumu olduğu kadar yaşantıyı ve görünümü de etkilemiştir.

Mimari ve çevre etkileşiminin başlaması ve yoğunlaşmasıyla değişen ve benimsenen şekiller ve görsel tasarım yaklaşımları, "batı etkileri" ya da 'yabancı etkiler'olarak adlandırılmış, zamanında beğeni kazanmışken, sonraları Osmanlı sanatı ve mimarisinde 'yozlaşma' olarak nitelendirilmişlerdir[Çelik-1986, s:151]. Oysa, değişimin hangi koşullar altında oluştuğunu ve nedenlerini düşünürsek, fiziksel çevrenin de doğal olarak görsel anlatım biçim ve kalıplarıyla değişeceğini beklemek gerekirdi. Bu değişme çerçevesi içinde batı etkileri iki yönden sonuç vermiştir. Bunlardan biri, sözü edilen görsel tasarım yaklaşımlarını içerirken, diğeri de kent içinde dış mekanların geçirdiği değişimi kapsamaktadır.

İstanbul'un alınmasıyla inşaat gereksiniminin artmasından sonra, devletin merkezi örgütü içinde 'Hassa Mimarlığı' oluşturularak, yükselme döneminin bayındırlık işlerini yürütmüşlerdir. Merkezi örgüte bağlı mimarların yanında, özel olarak çalışanların da varolduğu, yetersiz bina bilgilerine rağmen, "ellerine arşun alub mimarlık idüb naehil

olmagla bina eyledikleri evlerin ekseriye ocakları tutuşup ihrak" olduğundan söz eden ve Sinan'ın mimarbaşılığından kalan bir hükümden anlaşılmaktadır[Sönmez-1988, s:42].

Osmanlı mimari örgütü olan 'Hassa Mimarları Ocağı', saraya bağlı dört emindikten biri olan 'şehremini' kapsamında Topkapı Sarayında bir yere de sahipti. Ocağın başı olan 'Mimarbaşı' sarayları, camileri, diğer hayır işleri ya da kamuya ait yerleri inşa etmek, onarmakla yükümlü idi.

Büyük binaların yapımı sırasında 'bina eminleri' görevlendiriliyordu. Şehremini ve Mimarbaşının denetimi altında Topkapı Sarayı Yalı Köşkünde ve Sepetçiler Köşkünde fen heyetinde, su yolu nazırı, İstanbul Ağası (Acemi Oğlanlar Ağası), Kireççibaşı, Ambar Müdürü, Ambar Birinci Katibi, Mimar-ı Sanî, Tamirat Müdürü görevlendirilmiştir[Ergin-1936, s:132].

Osman Nuri'nin[Ergin-1936, s:133] naklettiğine göre Mimarbaşılardan maiyetindeki heyetten olan çavuş ve kethüdalar gündüzleri at üzerinde kenti dolaşır, "huduttan dışarı ve tarik-i am üzere veyahut bir garip ve fakir hanesine havale olarak hane yapanların hakkından gelip, evlerini yıkarlar ve yaban üstadın da hakkından gelirler idi".

Bu süreçte kuralların ve nizamnamelerin birçoğu Fransız ve Belçika kanunlarından doğrudan çeviri ve eklemeler yapılarak alınmış, ya da öncelikle Fransızca olarak kaleme alınıp, sonradan Türkçe'ye çevrilmiştir[Denel-1982, s:13].

5.3.1. İstanbul Kent Kurgusundaki Değişim Sürecinde Yapılaşma

Kent, mekansal bir strüktür olarak, olayların yer aldığı ve insan tarihinin sürekliliğini yansıtan somut bir biçim kazandığı bir tiyatro sahnesidir. İslam kentlerinin ilkeleri batıdan çok farklıydı. Kentin düzenini anlamak hemen olanaklı değildi. Düzeni kuran geometri ya da dolaşım düzeni değil algılanabilen nitelikleriydi. Sinan dönemi İstanbul'da yapının çevre ile olan bağları ve karşılıklarının yarattığı bir düzenden ve kentin anlamlı imgesine katkıda bulunan bazı deneyimlerden söz edilebilmektedir.

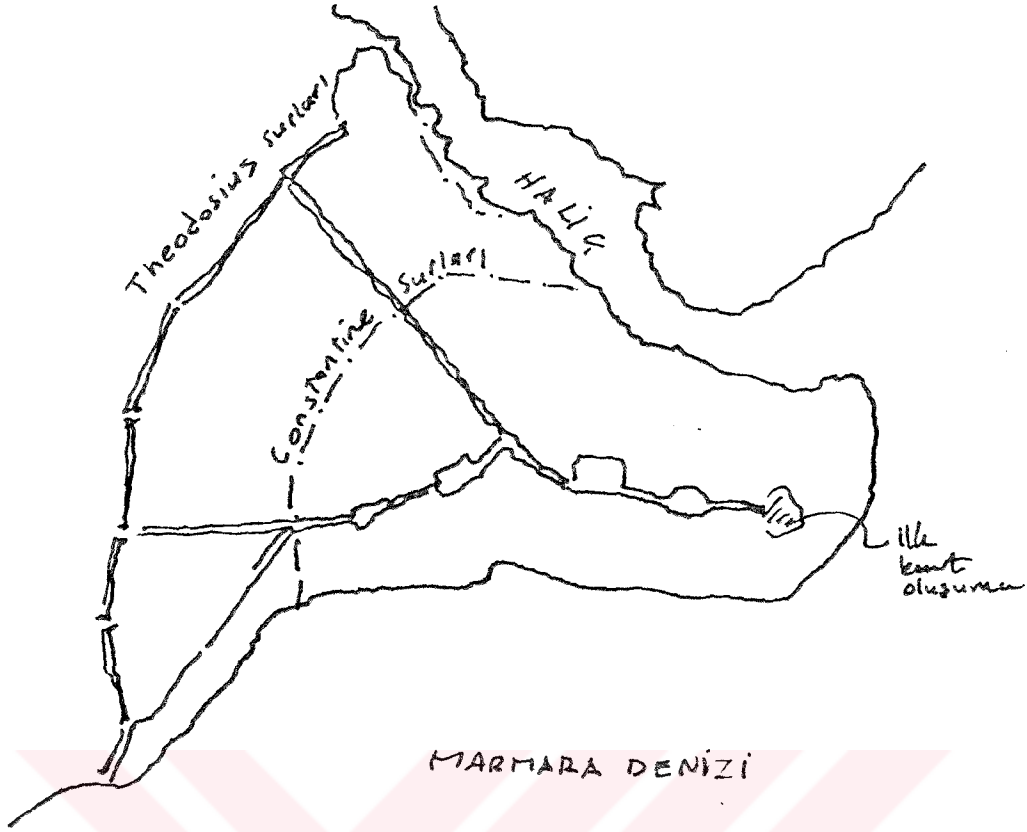
Bağlantıların düzenlenmesi, çevre içindeki bir değişim, bir gelişme veya bir bozulma, basit bir yeniden düzenleme, yoğunlaşma ve biçimsel bir değişim olabilmektedir. Bir yenileme restorasyonun devamındaki sıkıntılar, yeni cephelerle uyum, olabilecek bir değişim bir kontrolsüzlük olarak da ortaya çıkabilmektedir. Değişimler düzenlendiğinde, daha çok arzulanan durumlara yol gösterici olması veya daha kötü olabilecek durumları asgariye indirmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte, tüm değişimler tamamen ekonomik, teknik, sosyal ve psikolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır[Lynch-1985, s:190].

Eyice, "Türkler İstanbul'u aldıktan sonra ve imparatorluğun her köşesini kendilerine özgü yeni bir mimari stilde camilerle, türbelerle, hamamlarla, medreselerle, kütüphanelerle donatmışlar ve bu dönem boyunca Anadolu'ya, Rumeli'ye ve özellikle İstanbul'a birçok yapıt kazandırılmıştır. Kentleri, kasabaları, hatta köyleri baştan başa binalarla süslemiş" olduklarını söyler[Eken-1987, s:54]. Bu yaklaşım Kenin Bizans'dan sonra değişen yönetim, din, toplum yapısının kentsel biçimlenmeyi ne ölçüde etkilediğini vurgulamaktadır.

Mimari çevrenin farklılaşması, Batılılaşma süreci içinde mimari çevrenin ve özellikle kentsel mekanların farklılaşmasıyla kent fizyonomisinin değişmesi, örgütleşmedeki değişim ile mümkün olabilmektedir. Tanzimat döneminin kolaylaştırdığı bu örgütsel değişimler, yönetim ve inşaat sektörlerini kapsamak üzere, mimarlık örgütünde belediye ve vilayetlerin yönetiminde yapı sınırlaması koyan ebniye nizamnameleri ve kanunları ile olabilmektedir. Bir önemli etmen de, hukuk ve yönetim alanlarındaki değişimi yürütecek olan kimselerin kişilik, eğitim ve eğilimleriyle batıya dönük ya da batılı kaynaklarla ilişkili olmalarıdır.

5.3.2. Kentin Nüfus ve Yerleşimi

İstanbul Kent kurgusunun nüfusu ve yerleşimi 19.yüzyılda modern bir metropolise dönüşüncüye kadarki uzun tarihinde farklılıklar göstermektedir. Antik dönemden itibaren kentin ilk kuruluşuna dayanan Meşe yolu Roma ve Bizans'la daha da ilerleyerek bir ana arter durumuna gelmiştir[Çelik-1986, s:11,12].

Şekil 5.6. Mese yolunun başlangıcı ve Bizans dönemindeki uzantıları
[Çelik-1986, s:13].

İstanbul kent kurgusu surlarla sınırlı olan Constantine döneminde 20.000 ile 30.000 arasında yerleşmeye ve 100-150.000 de nüfusa sahiptir. Daha sonraki aşamada, Theodosius surlarının yapılması ile bu nüfus 300.000'e ulaşmıştır[Çelik-1956, s:13-19]. Böylece ikinci surların da yapımı ile kent genişlemiş, yeni meydanlar, binalar ve kentsel öğelerle yerleşim alanları yeni komplekslerle büyümüştür.

İstanbul'un 1453'de Türkler tarafından alınması sırasında ve hemen sonrasında önemli bir nüfus azalması olmuştur. Kent'in alınmasından sonra geçen 50 yıllık bir sürede nüfus 50.000'in üzerine çıkmamıştır. Ancak daha sonra alınan idari-politik ve yapısal önlemlerle nüfus 16.yüzyılda 80.000'lere, 17. ve 18.yüzyılda da yavaş yavaş 800.000'lere kadar varmıştır[Çelik-1986, s:22-28].

İstanbul kent kurgusunda 15-17.yüzyıllarda liman merkezi fonksiyonu önem kazanmıştır. Eremya Çelebi, Mısır'dan ve uzak adalardan gelen gemilerin burada gümrük emniyeti önünde durup, kontrol için bekledi-

ğini bildiriyor. Uzak ölkelerden gelen malların depo edildiği antrepolar ve satışının yapıldığı Mısır çarşısı da bu nedenle burada bulunmaktadır. Esir ticaretine bakan "pencik emini" Eminönü'ndedir. Eminönü ve Unkapanı arasında Balıkpazarı yer almaktadır[Kömürcüyan-1988, s:159].

Osmanlı İmparatorluğunun 1838'den 1908'e kadar olan ekonomik ve sosyo-politik yapısındaki modernleşme hareketlerinden sonra yine artan olanaklar ve serbest ticaret aktiviteleri de nüfusun artmasına neden olmuştur[Çelik-1986, s:31-32]. 1882 yılında yapılan sayım İstanbul nüfusunun bu kadar göçmen gelmesine ve diğer nedenlere rağmen 875.565'den ibaret olduğunu göstermiştir. 1902 yılında yapılan fakat sonucu bağlanıp ilan edilmeyen İstanbul nüfusunun 1.000.000'a çıktığı söylenmiştir. Ancak 1908 yılından sonra İstanbul nüfusu eksilmemişse de artmamıştır da. Ve fakat Balkan ve Dünya Savaşlarından sonra bu kentin nüfusu arttığı kadar eksilmiştir de. Yani bir yandan binlerce halk, göçmen uğrağı olan bu kente gelip bir süre oturmuştur. Bir yandan da yine binlerce halk bir çok nedenlerle bu kenti terkedip ya Anadolu'ya, ya da yabancı memleketlere gitmişlerdir. Endüstri Dönemi ile başlayan göç olgusu ile 1927 nüfus sayımında 690.000 olan nüfus 1935 yılında yeniden yükselerek 740.000'i bulmuştur[Ergin-1987, s:78]. Bu artış sanayileşmenin ilerlemesi ile bugün de devam etmektedir.

İstanbul kent kurgusunda 18.yüzyıl ortalarına kadar, eski Akdeniz dünyasında görölen geleneksel şehir yapısını, faaliyetlerin mekandaki düzenlenme biçimini, geleneksel kent dokusunu ana hatlarıyla barındırmıştır. İstanbul'un kent dokusunun ve kentsel alanın kullanım biçiminin Hellenistik dönemden 18.yüzyıla kadar belirli kurumlaşmalar ve faaliyet kalıpları etrafında biçimlendiğı görölmektedir. 19.yüzyılda ise İstanbul, doğu Akdeniz'in bütün büyük şehirleri; yani İskenderiye, Selanik, Beyrut, İzmir gibi dış dünyaya yeniden ayak uydurmakta ve yapısal bir değişim geçirmektedir[Ortaylı-1987, s:203]. Kentin yerleşme düzeninin bu noktada temelde toplumsal ve ekonomik değişimlerle yapılandığı ancak Endüstri Devriminden sonraki aşamada bu değişimin kent yapısını hazırlıksız bir konuma düşürdüğü gözlenmektedir.

5.4. İstanbul Kent Kurgusundaki Değişim Sürecinde Belediyeciliğin Yeri

İstanbul kent kurgusu modernleşme sürecinin başlaması ve Cumhuriyet Dönemi ile belediyecilik olgusuyla ele alınmağa başlamıştır. Böylece kentin modern koşullar içinde ne yönde ve hangi yollarla değişeceği ve planlanacağı konusunda yetkili bir kurum oluşmuştur.

Belediyeciliğin ilk yıllarında çalışmalarıyla kent yapısına ait verilerin oluşturulmasına katkısı olan Osman Nuri Ergin[ergin-1987, s:78] İstanbul'un ileride alacağı biçimiyle ilgili görüşlerini 1936 yılındaki şu tesbitleriyle ortaya koymaktadır. "Son yüzyıllarda nüfusun çoğalması, sanat ve ticaretin ilerlemesi ve bunlarla ilişkili olarak medenî ihtiyaçların artması gibi nedenlerle günden güne büyüyen şehirlerde halkın sağlığına, ticaret ve san'atın ilerlemesine, medeni ihtiyaçların kolaylıkla temin ve tesviyesine daha iyi ve daha çabuk hizmet edebilmek için büyük şehirlerde ticarete, sanatlara, oturma-yatma, hava değiştirme ve eğlence yerlerine ayır ayrı sahalar tahsis edildiği fakat hiç bir zaman ve hiç bir yerde gelişi güzel herşeyin veya her işin istenildiği yerde yapılmasına belediyelerce asla izin verilmediği herkesce bilinen şeylerdendi. Ve bu türlü işler belediyenin indi ve keyfi emirleriyle değil kanuna dayalı sabit ve kat'i kararlarla yapılır. Bu sabit ve kat'i kararlar şehrin ileride alacağı şekli gösteren planda gösterilir".

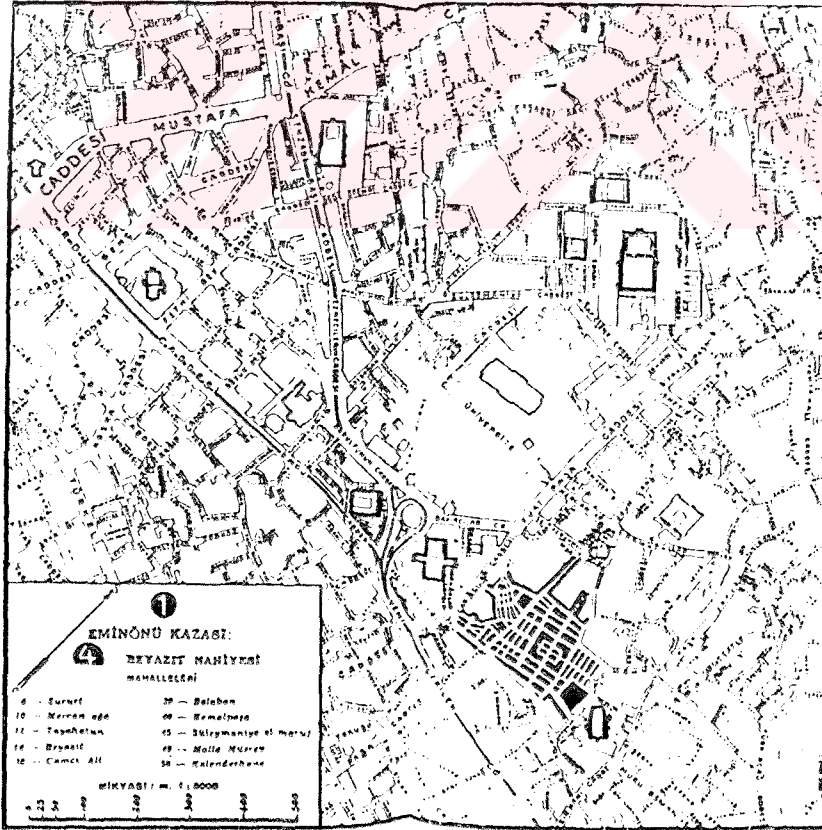
1925 yılında Avrupalı bir uzmana bir plan tanzim ettirilmişse de bu plan yeterli görülmeyerek daha esaslı bir plan tanzimi için 1932 ve 1933 bütçelerine tahsisat konularak Avrupalı uzmanlarla bağlantıya geçilmiştir. 1933 yılında dünyanın en büyük şehircileri arasında dört uzmanı İstanbul'a davet ederek bunlara araştırma yaptırmış, kent hakkında istedikleri bilgi ve belgeleri, raporları hazırlatılmıştır. Belediyenin tekliflerini kabul eden mimar ve uzmanlar: Elgotz, Agache, Lamberte ve Proste'dir[Angel-1987, s:35].

Osman Nuri Ergin'e göre; dünyada büyük şehirler arasında rehber yapmakta en geç kalmış olan şehir İstanbul'dur. Ancak yine Ergin'e göre bunun nedenleri vardır. Rehber esas olacak fizikî ve genel harita yapılmamıştır. Şehirdeki yollara ve meydanlara tek ve millî adlar

verilememiştir. Kentin sınırı ile içindeki mahalle, nahiye ve şube taksimatı iyice belirlenip, harita üzerinde tesbit edilmemiştir[Ergin-1987, s:93].

Bu rehberin haritaları, fiziki bölümü ve baskıya hazırlanmasını ressam mühendis Salim Bey yapmıştır. Yazısını, eski ve yeni yazılarda mütehassıs hattat Halim Bey yazmıştır. Diğer işlerde Belediye yazı işleri kalemi müdürü Faik ve askerî kaymakam Galip Beylerin yardımları ile Osman N.Ergin tarafından hazırlanmıştır[İstanbul Şehri Rehberi-1934, s:95].

İstanbul şehri rehberi yalnız yol ve meydan adlarıyla resmî ve genel binaların yerlerini göstermek üzere yapılmıştır. Bu nedenle yapı tarihine ait bilgi verilememiştir. Rehberde İstanbul'un ayrılmış olduğu ilçelerin her biri için birerden 34 küçük ve birisi İstanbul iline, diğer ikisi şehre ait olmak üzere üç büyük harita vardır. Rehberde yalnız yol ve meydanlara verilen tek ve yeni adların listesi bulundurulmuştur.

Şekil 5.7. Divanyolunun konumu. İstanbul Şehri Rehberi-1934.

İstanbul kent kurgusuna ait bugüne kadar yapılan planlama çalışmaları araştırma, veri toplama, bilgilenme ve yaklaşımlar açısından yeterli olamadığından bütünde olumlu bir sonuca varılamamakta ve sürekli bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorun ilgili kurumların ve toplumun bilinçli organizasyonları ile çözümlenebilmektedir.

5.5. Batılılaşma Sürecindeki Değişimin Kentsel Çevre ve Ulaşım Bağlantıları Üzerindeki Etkileri

Batılılaşma süreci içinde kentin büyümesi ve geçirdiği mekansal değişim, kent içindeki nüfus dağılımından oldukça etkilenmiştir. Bu dönem süresince Müslümanların ve Osmanlı tabası olan ve olmayan gayrimüslimlerin kent içinde dağılımları, mekansal düzeni etkilemiş, hatta şekillendirmiştir.

Bu nedenle kent düzeyindeki gelişmeden önce, Tanzimat'ın bir hukuk düzeni olarak etkisi batılılaşma sürecinde değişimin belirleyicisi olmuştur[Çelik-1986, s:32]. Kentin büyümesi, doğal gelişimi Osmanlı toplumu içindeki etnik ve dini grupların belirli yerlerde oturmaya teşvikiyle yüzyıllar boyunca denetlenmiştir. Bu denetleme, kent içinde belirli yerlerde binaların giderek yoğunlaşması ve boyutlarının büyümesi gibi 'görsel' anlamda da önemli bir değişime neden olmuştur.

Kent kurgusunda meydana gelen bu değişim yalnızca sınıfsal farklılaşmadan kaynaklanmamaktadır. Etnik ve dini farklılaşmaya göre biçimlenen geleneksel yerleşme yerlerinde, azınlık cemaatlerinin doğal nüfus çoğalmasından dolayı konut alanları genişlemiştir. Yeni binaların sayıca artması ve yeni gereksinimlere göre varolan binalara ek yapılması ile büyütülmesi Osmanlı yönetimince istenmediğinden, konut alanları sınırlı kalmış, arsa fiyatları artmış, varolan binalar kısıtlı arsa içinde dış alanlardan yer alarak büyümüşlerdir[Denel-1982, s:48].

Bunlarla birlikte beraberinde bilimsel, teknolojik ve eğitim alanlarında da kendi kurumlarını oluşturan Batılılaşma hareketi planlama yöntemleri ve yaklaşımları açısından da Batılı anlayışı etkili kılmıştır.

Batılılaşma süreci, başlangıcından itibaren, batıdan gelen siyasal, tica-

ri, teknik ve kültürel etkiler altında kalmıştır. ‘Batı etkileri’ adı altında özetlenen bu yabancı etkiler, Avrupa devletlerinin elçileri, mühendisleri, tacirleri, eğitimcileri ve sanatçıları tarafından İstanbul’a taşınmıştır.

Bunun yanında Osmanlı devlet yönetiminin ileri gelenleri de gittikleri yerlerde gördükleri fiziksel çevreyi anlatan yazılarıyla, batılılaşmayı yönlendirmişlerdir[Elbruz-1967, s:68].

Mimaride görsel değişimin ve ‘batıya benzeme’nin şekil ve biçimleri, biçim ve işlev arasına bağıntı arama gereği duyulmadan doğrudan doğruya ya da farklılaşmış tasarım kalıpları içinde, dönemin özelliği sayılarak uygulanmıştır. Eleştiri, ancak 19. yüzyıl sonlarında, ‘klasik mimari özelliklerin bozulması’ ve ‘ulusal mimarlık’ yaklaşımı içinde yapılmıştır[Denel-1982, s:49].

Görsel tasarımın değişimi yanında, kentsel mekanlardaki farklılaşmayı, kentin parçalarında ve bütününde oluşan değişimle birlikte görmek, ulaştığı boyutları belirlemek gerekmektedir. Kentin büyümesi, kent yaşamındaki ikilemin, fiziksel bir ikilemi getirmesi yanında, meydanlarda odaklaşmalardan çok, ulaşımı sağlayan çizgisel mekanlarda ve bunları sınırlayan binalarda oluşan farklılaşmanın batılılaşma süreci içinde yeri olmuştur. Bu farklılaşmayı yönlendiren etmenler, gene bu dönemin özellikleri içinde çıkartılan ve uygulanan ‘uygulama’ kararlarına bağlı kalmıştır.

İnşaat işleriyle ilgili Tanzimat öncesi padişah fermanlarının ve tanzimat dönemi nizamname ve kanun maddelerinin getirdikleri ayrıntılara bakıldığında, bunların aşağıda belirlenen alanlarda binaları ve binaların tanımladıkları mekânları etkiledikleri, hatta şekillenmelerine neden oldukları görülmektedir.

İstanbul kent kurgusu 19. yüzyılın başlarından sonra, özellikle Tazminat döneminde kent içinde yapı gruplarının oluşturdukları kitleler ve bunların tanımladıkları mekanlar parça parça değişim geçirmiştir. Uygulamanın öncelikle yapıldığı İstanbul’daki değişim, Anadolu’nin diğer kentlerindeki kadar çok daha erken ve farklı bir süreç içinde gerçekleşmiştir.

Ancak bunların sürekli tekrarlanması, pek gerçekçi çözümler getirmemiş olmaları ve sert tehditlere rağmen kolluk kuvvetlerince denetlenememeleri nedeniyle pek uygulanamadıklarını göstermektedir. Sokaklarda binaların kat yüksekliği ise çoğunlukla yangına karşı önlem olarak denetlenmek istenmiştir[E.Ç.Seyahatnamesi-1986, s:539].

19. yüzyılın başlarında, İstanbul'un mekansal özellikleri saraylar, konaklar ve batılılaşmanın getirdiği askeri yeniliklerin gelişmesiyle yapılan kışlaların etkilerini yansıtır. Giderek, sur içi bölgesindeki mevcut tarihsel yapılara, yeni işlevlere sahip olan büyük yapılar da eklenmiştir.

Modern çağda İstanbul kent kurgusu 19.yüzyılın ilk on yılına kadar Osmanlı başkenti olmanın özelliğini yitirmemiştir. Kentsel tasarım ve mimarlık Batı'daki gelişmelere etkilanememiş şehir Türk-İslam karakterini korumuştur. Doğal yapısı gereği sularla ayrılmış olan İstanbul, Galata ve Üsküdar ayrı özelliklerde gelişmiş ve biçimlenmiştir[Çelik-1986, s:3].

Batılı yaşam düzeni ve gelişmelerin kent kurgusuna yansımağa başladığı 1845 yılı; Karaköy Köprüsünün yapılması, Karaköy ve Eminönü gibi karşılıklı gelişen ve ayrı nitelikli ticaret merkezlerinin birleştirilmesi bakımından önemlidir. Daha sonra 1878 yılında yeni Galata Köprüsünün yapılmasıyla Pera ve Beşiktaş'ın ticaret bakımından daha da geliştiği ve yoğunlaştığı görülmektedir[Çelik-1986, s:88].

İstanbul kent kurgusunun Batılılaşma süreci içinde yaşadığı süreç kentin ve hatta tüm ülkenin idari ve kentsel yapısı açısından etkin bir geçiş dönemidir. Bu dönemle başlayan kentsel planlama anlayışları kentin biçimlenmesine yön vermiştir. Açılan ana yollar, tekniğin elverdiği ölçüde artırılan kat yükseklikleri ile binalar kentsel ihtiyaçları ilk etapda karşılamak üzere gerçekleştirilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta bu çalışmalarını kapsayan yaklaşımda tarihi koruma anlayışı ve "bilinç" "bilinç"le yapılanan düşüncenin eksikliğidir.

BÖLÜM 6.

ALAN ÇALIŞMASI: METODUN GELİŞTİRİLMESİ VE UYGULANMASI

6.1. Alan Çalışmasını Yönlendiren Hipotezler

Alan çalışmasında ele alınan Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan ana bağlantı yolu "Mese" ve mekansal çevre/"yer" ilişkisi sonucu ortaya çıkan etkileşimde yol, yapı ve boşluk/mezdan düzlemleri kullanılan yöntem için bulguları oluşturmaktadır. Mimari tasarım sürecinde "yer" kavramı bağlamında görsel çevre etkileşim sistemi içinde bu düzlemler kent kurgusunun tanımlanması, okunması veya analiz edilmesi anlamında değerlendirilmektedir.

İstanbul tarihi yarımadaı tanımlayan ve kentsel mekan ilişkilerini belirleyen "kentsel kurgu"su MESE yolu üzerine oturtulmuştur. Bu araştırma bağlamında tezin teorik yaklaşımla desteklenen alan çalışmasında ortaya konulan hipotezleri aşağıdaki aşamalarda belirlenmektedir:

• Hipotezler

Hipotez 1: Görsel Çevre Etkileşim Sistem Modelinin uygulanması açısından belirlenen Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı eksenini "tarihsel kent"/Suriçi bölgesinde kent kurgusunun ana belirleyici yolu "Mese"-nin birinci koludur. Bu özellikle kentin kendisine ait "karakterini" ve "yer"nin ruhu/özgünlüğü açısından tanımlanıp, anlam kazandırılmaktadır. Bu ifadede kent kurgusunda "yer"nin tanımlanması açısından "yol düzlemi" ortaya konulan birinci hipotezdir.

Hipotez 2: Belirlenen bu çalışma alanı bugün yaşanan kentsel mekanlar/çevre olarak kullanıcılar tarafından algılanamamaktadır. Kentin bu parçasının diğer tarihsel çevre ya da yeni oluşmuş alanlardan bir

ayrıcalığı olmadığı gözlemlenmektedir. Bu durumda insanlar mekan/çevrelerine sürekli yabancılaşma ve "bellek" in zayıflayarak yokolmasına neden olmaktadır. Bu anlamda da ikinci hipotez; kent kurgusunda "yer" in tanımlanması açısından "yapı adası veya bina düzlemi" olarak ortaya konmaktadır.

Hipotez 3: İkinci hipotezin devamında doluluk olarak tanımlanan mekan/çevrenin burada "meydan/boşluk düzlemi" ni içerdiği hipotezdir. "Yer" in tanımlanmasında kent kurgusu yol, bina ve boşluk/meydan düzlemlerinde ifade edilmektedir.

- Yukarıda ifade edilen hipotezlerin doğrultusunda tezin alan çalışmasını destekleyen anket çalışması da aynı görüşü ortaya koymaya ve değerlendirmeye yönelik ancak tanımlanabilen kavramların yardımıyla hazırlanmıştır. Soruların anlaşılabilirliği, hızlı ve açıklama gerektirmeden yanıtlanabilmesi yanında tezin inceleme alanı açısından görsel veriler, tanımlamalar ve imgeler/elemanlar yoğun olarak kullanılmıştır.

- Anket çalışmasında; başlangıçta ileri sürülen kentsel aksın bütünlüğü hipotezinin değerlendirilmesinde, seçilen kentsel mekanların tamamında "karakteristik" leri ne denli etkili olsa da anket yapılan alanların sınırlandırılması gerekmiştir. Bu bölgelerde yaşayan insanların farklı eğitim, kültür ve dine sahip oluşları, tutucu bir kesimin ağırlıklı olarak kendilerine ait bir kontrol mekanizmasını sürdürmeleri sözkonusudur. Yine bu bölgenin din, ticaret ve konut bölgesi olarak değişkenlik ve karmaşık bir düzene sahip olması da anket yapılan kullanıcı sayısının ancak 50 kişide tutulmasına neden olmuştur. Bu sayının üzerinde tutulacak bir anket çalışmasında daha fazla zaman, ekip ve anket düzeni gerekmektedir.

Yapılan anket çalışmasında yukarıda ortaya konulan hipotezlerin paralelinde geliştirilen ayrıntılı soruların "bilinç", "anlama", "anlam yükleme" açısından kentsel mekanın en anlaşılır, duyarlı yanıt/tanımlarını belirlemek açısından kullanıcılar çoğunlukla eğitilmiş, meslek

sahibi ve bölgeyi farklı yönleri ile yaşayanlardan seçilmesi uygun bulunmuştur.

- Bu tezin Görsel Çevre Etkileşim Sistem Modeli'nde belrilediği çerçeveye uygun olarak anket çalışmasının metodolojisi de aynı sisteme oturtulmuştur. Hazırlanan sorular kent kurgusu'nda "yer" in tanımlanması açısından yol, yapı/bina adası ve meydan/boşluk düzlemleri kapsamında geliştirilerek görsel verilerle biçimlendirilmektedir. Soruların tanımladığı mekan, çevre, öge, eleman, yol gibi kavramlar "görsel çevre etkileşim sistemi" içinde anlam kazanmaktadır.

6.2. Model Metodun Geliştirilmesinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Mimari tasarım sürecinde görsel çevre etkileşim sisteminin gelişimi/değişimi kentsel mekanların tanımlanmasında kent kurgusunun çeşitli düzeylerde incelenmesi gerekmektedir. Mekan kurgusunun tanımlanması ve gelişim süreci içerisinde farklı düzlemlerde irdelenmesi ile elde edilecek bulgular tasarım sürecinin belirlenmesini olumlu yönde etkilemektedir.

Kent kurgusunun tanımlanmasında çevre imajının oluşumunu Norberg-Schulz'un[Norberg-Schulz-1980] tanımlamalarına dayanarak Yürekli İmajı, yol, yer ve alan olmak üzere üç temel ögeye ayırmıştır[Yürekli-1977, s:56].

Bu tez çalışmasında ise kent kurgusunun göstergeleri İstanbul örneğinde yol düzlemi, yapı adası düzlemi ve boşluk/meydan düzlemi olarak üç ayrı düzlemde ele alınmaktadır.

Mimari tasarımda görsel çevre etkileşiminde yeralan imaj ve şemalar önemli rol oynarlar. İmajlar doğrudan veya dolaylı deneyimlerle yaşanan gerçeklerin parçalarının zihinsel temsilleri, çeşitli çevresel etkilerin gruplanması ve belli kurallara göre biraraya getirilmeleridir[Rapoport-1977, s:115]. Yine tasarımda çevre içinde ele alınan mekan/boş-

luk, değişim/zaman ve tüm bunlar arasındaki bağlantı yani bir anlamda da karşılıklı iletişim ve etkileşimi ifade etmektedirler. Birbiri içinde sürekli bir bağlantıyı kurgulayan bu oluşumun ortaya çıkardığı çevresel değerlerin anlamı ve bu anlamın önemi ancak bu karşılıklı ilişkilerinin tanımlanmasıyla ifade edilebilmekte ve açıklanmaktadır[Rapaport-1982, s:11-35].

Mekan-çevre etkileşimi bağlamında ele alınan değerlendirme yöntemleri ve çalışmalarından biri de Lynch'in çevre imajının araştırılmasına yönelik çalışması olmuştur[Lynch-1960]. Kentsel çevrenin ve mekanın analiz edilmesinde yapılan çalışmalardan biri de Sanoff'un çeşitli metodlar kullanarak çeşitli yaklaşımlar deneyerek mekan-çevre-bina etkileşiminin kullanıcılar üzerindeki etkilerini tanımlamaya yöneliktir [Sanoff-1991, s:1].

6.2.1. "Delphi" Tekniğinin Kullanımı

Bu teknik, 1960'lı yıllarda ABD'de RAND şirketi tarafından "geleceği tahmin" tekniği olarak geliştirilmiştir. Bu teknik araştırılan bir konu üzerinde, uzmanların görüşlerini toplamak ve onlar arasında fikir birliğine ulaşmak amacı ile oluşturulmuş yargısal bir tekniktir. Bu teknik, çevresel etkinin değerlendirilmesi için ilk kez Green, Hunter ve Moore tarafından araştırılmıştır[Korça-1989, s:43].

Delphi tekniğinin oluşumu 3 aşamada gerçekleşmektedir.

- 1- Görüşleri alınacak uzmanlar grubu veya panelinin oluşturulması
- 2- Doğal ve yapısal çevredeki etkiler gözönüne alınarak hazırlanan anket formunun kullanılması.
- 3- Bir evvelki anket turu sonuçlarının geri besleme (feed-back) yolu ile bir sonraki turda anketi yanıtlayan kişilere sağlanması [Çağın-1976, s:69].

Bu teknikte çalışmalar bağımsız gruplar halinde yürütülmekte ve sonuca konu ile ilgili hazırlanmış sorulara alınan yanıtların değerlendiril-

mesi ulaşılmaktadır. Çoğunlukla 20 kişiden oluşan panel üyeleri; konu ile ilgisi olan plancılar, konu yetkilileri, ekonomistler, inşaat mühendisleri, çevre sağlığı mühendisleri gibi kişilerin yanı sıra o bölgede yaşayan kişiler arasından seçilmektedir. Kısa sürede az maliyetle hem pozitif hem de negatif etkilerin değerlendirildiği bu teknikte uzmanların düşüncelerini birbirinden bağımsız olarak belirtmeleri birbirinden etkilenmelerini olanaksızlaştırmakta ve daha dürüst ve güvenilir bir yanıt alınmasını sağlamaktadır [Green, Bruno-1990, s:115].

6.2.2. Sanoff'un İmaj Ölçüm Yöntemi

Sanoff, çevrenin insanlar tarafından algılanmasında görsel ve anlamsal bağlantının kurulmasının önemini vurgulamaktadır[Sanoff-1991, s:1]. Çevrenin nitelendirilmesi bu ilişkilerin varlığıyla açıklık kazanmaktadır.

Bina-çevre etkileşiminde görsel ve anlamsal boyutta irdelemeler yapmak üzere çeşitli yaklaşımlar kullanılabilmektedir. Bu yaklaşımlardan biri herhangi bir mekanda yaşayan kişilere çevre hakkında birtakım sorular sormak ve böylece o mekana ait imajları irdelemektir. Bu ölçüm sonucunda aynı bölgede yaşayan kişilerin mekansal tercihlerinin benzer olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu yöntemde imajlar, estetik değer gibi çeşitli görsel özellikleri bünyesinde toplayarak çevreyi temsil etmek için kullanılmaktadır. Görsel nitelik aynı zamanda fiziksel çevrede estetik niteliğin de irdelenmesini gerektirmektedir[Sanoff-1991, s:2]

6.2.3. Lynch'in İmaj Araştırma Yöntemi

Burada kentsel mekan ve çevre etkileşimi bağlamında mekan algılama örneklemeleri çeşitli yöntemlerle değerlendirilecektir. Bu çalışmada kullanılan yöntemlerin çıkış noktasını Lynch'in[Lynch-1960, s:5] çevre imajının araştırılmasına yönelik çalışmasıdır.

Lynch'in, ilk algılama, geçmiş deneyim ve duyguların anımsanması ve çevreyi tanımaya yönelik bir rehber olarak tanımladığı imaja ait sorularla oluşturulan anketler değerlendirilmiştir. Burada kentsel çevre ve mekanlar; yollar, bölgeler, nirengiler, merkezler ve sınırlar gibi ifadelerle tanımlanmış ve kişilere yöneltilmiştir. Burada çevrenin imaj açısından kişilere göre zayıf ve güçlü yanları irdelenmiştir[Lynch-1960, s:72]. Ayrıca bu sorular harita krokileri ve fotoğraflarla da desteklenmektedir.

6.3. J.Pearlman'ın "The Ideal type" teorisi

"The Myth of Marginality" adlı yapıtında Pearlman[Pearlman-1976, s:130], teorisini geliştirdiği Rio de Janeiro kentinde yaşayan ve kentin nüfusunu giderek artan bir yoğunlukla oluşturan toplumsal yapının incelenmesi üzerine kurgulandırırmaktadır. Buradaki geliştirilen kuramsal kurgunun teorisi -marginality: The Ideal Type-'inde belirleyici göstergeleri;

- Boyutlar; Sosyal, kültürel, ekonomik, politik v.b.
- Oranlar; İç düzensizlik, dış izolasyon/ayrım, geleneksel kültür, yoksulluğa ait kültür, ekonomik asalaklık, politik tutuculuk, v.b.
- Kavramlar/Anlayışlar; İnsan ilişkileri, Suç ve Şiddet, Kente uyumluluk, Otorite farklılığı, İş-egitim olanakları, İç politik yapılar, Ulusçuluk, Yapısal formun değişimi v.b.

Bu kuramsal tavır göstermektedir ki; kentin değişimine ve giderek bozulmasına neden olan olumsuzluklar toplumsal yapıda belirli ya da ayırt edilen bir bölümde aranırken asıl sorun, sorunlar bütünü gözden kaçırılmaktadır. Örneğin geleneksel ve yoksul kesime ait-sonradan oluşan kültüre ait göstergeler ortaya konulmuştur. Böylece farklı yapılara ait kavramların çıkış noktalarının doğallıkla kendilerinden türedikleri gözlemlenmektedir. Bu durum önceden tasarlanmış değildir. Her yönü ile değerlendirilmiş bir sonuç da değildir. Yukarıda sözedilen göstergeler tek tek ele alındığında ise tek yönlü sonuçlar elde edilmektedir. Oysa ideal bir model oluşturma tavrı, bu yaklaşımın zaman

ve "yer"e göre göreceli de olsa çok yönlü bileşenleri ile tarafsız olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Perlman bu teorisini dünyada henüz ekonomik gelişimini tamamlamamış olan Latin Amerika ülkelerinden olan Brezilya'nın Rio de Janerio kenti üzerinde geliştirmiştir[Perlman-1976, s: 130]. Burada ilk aşamada kent yaşantısı ve yapısı sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutları ile ele alınmıştır. Bu boyutlara ait ikişer olumlu/olumsuz ana önerme ve alt gruplarına ait kavramlar oluşturulmuştur[Çizelge 6.1].

İkinci aşamada yapılan ankette kentin bir bölgesinde yaşayanlar arasındaki birbirine güven ve birliğin değerlendirilmesi yapılarak test edilmektedir. Üçüncü aşamada ise yine seçilen bölgede çevrenin kullanımı üzerine yapılan ankette sorular belli göstergeler altında sorularak onlardan daha çok sosyal-toplumsal konumlarını belirleyici yanıtlar alınmıştır[Perlman-1976, s: 131].

Çizelge 6.1. Çevresel kullanımın değerlendirilmesine ait Perlmann'ın[Perlman-1976, s:135] tablosundan.

GÖSTERGELER	%
I. Çevresel İlişki/Tanımlama Soru..... a) b) c) d) e)	
II. Kentin (Ana) Yollarının Kullanımı Soru..... a) b) c) d) e)	
III.Çevresel Kullanıma ait Farklar	
Soru..... a) b) c) d) e)	
IV.Kitle İletişimine İlişi Soru..... a) b) c) d) e)	
V. Kente ait İşler ve Kurumların Kullanımı Soru..... a) b) c) d) e)	

6.4. Görsel Çevre Etkileşim Sistem Modelinin Değerlendirilmesi

Kent kurgusunun belirli ya da göstergelerini oluşturan düzlemler üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Bu farklı düzlemler kent kurgusu-mimari tasarım ilişkisi bağlamında görsel çevre etkileşim sisteminin alt bileşenlerini oluşturmaktadır. Öneri ikinci bir yaklaşımla da işlevsel içeriğe yönelik bir boyut getirmektedir. Tanımlanan bu değerlendirme sistemi beşinci bölümde yer alan İstanbul Kent kurgusu örneğinde modellenmektedir.

İstanbul'un özgün kentsel kurgusu ile tanımlanması bu bölgenin sahip olduğu fiziksel yapının incelenmesi ve tespitler sonucu ortaya çıkan bulgular dördüncü bölümde ortaya konulan görsel çevre etkileşim sisteminin Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı aksı/bölgesine uygulanması ile bu örnek modellenmektedir.

Tarihi yarımada üzerinde kentsel mekanı tanımlayan kurgunun taşıdığı mimari karakteristik özgün yapı, tarihsel değer ve görsel etkiler açısından irdelenmesi; mimari bilincin oluşması ve gerek kentsel mekan kullanıcıları gerekse mekan yaratıcıları olarak tasarımcıların bu bilince sahip çıkabilmesi yönünde destek olan, yol gösterici ve veri kaynağı oluşturan bir kurgunun oluşturulmasıdır.

Bu alan çalışmasında geliştirilen yöntemde Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde çevresel kullanımın görsel çevre etkileşim sistemi içinde tanımlanan uygulama modeli Çizelge 6.2 ile tablo halinde sunulmaktadır.

Çizelge 6.2. Görsel çevre etkileşim sistem modelinin alan çalışmasına uygulanmasını gösteren tablo

KENT KURGUSU - MİMARİ TASARIM SÜRECİ			
KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "MEYDAN/BOŞLUK DÜZLEMİ"	KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİ"	KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YOL DÜZLEMİ"	
ETKİLEŞİM SİSTEMİ BİLEŞENLERİ	GÖSTERGELER		
	Anlamsal/Mekansal	Kültürel/Kişisel	Çevresel Özellikler
ANALİZ YÖNTEMİ	. Yol düzlemi . Yapı/Bina düzlemi . Yapı adası düzlemi . Alt yapı . Fonksiyon . Boşluk düzlemi . Eğitim işlevi . Ticaret işlevi	. Kültürel Değerler . Gelenek ve Görenek . Alışkanlıklar . Kurallar	. Biçim . Ölçü . Boşluk/Doluluk . Denge . Simetri . Asimetri . Renk . Estetik . Karşıtlık Oranı
	. Araştırma . Anket . Görüşme . Tesbitler . İfadeler	. Gözlemsel . Tarihsel . Arşiv . İfadeler . Fotoğraf . Tesbitler . Krokiler . İlişkilerin kurulması	. Gözlemsel . Bulgular . İpuçları . Veriler . Haritalar . Bağlantılar
İLKELER	Kurallar	Teknik	Yöntem
	Kent Kurgusu-Mimari Tasarıma Ait Yeni Bulgular ve "Yer'e Bağlı Yaklaşım İlkeleri		

"Mese" yolu kentin ilk kuruluş "yer"i olan Ayasofya Kilisesi ve önündeki At meydanının bulunduğu birinci kentsel boşlukla başlamaktadır. Bu boşluk ana meydan Divanyolu ile devam eden tek eksenle Beyazıt meydanına ulaşmaktadır[Çelik-1986, s:80].

Kuban'a[Kuban-1994, s:404] göre de; "Mese'nin Beyazıt'dan sonra Edirnekapı ve Aksaray'a doğru uzanan bölümü Ayasofya-Beyazıt arasında kalan bölümü kadar iyi bilinmiyorsa da yarımada'nın ortasından geçen bu yolun kent yaşamında bir omurga görevi gördüğü, Kostantinopolis'in ve İstanbul'un kent içi imgesinin onun çevresinde şekillendiği biliniyor".

"Mese" yolu Beyazıt meydanından itibaren iki kola ayrılmaktadır. İstanbul kent kurgusu tarihi gelişim süreci içerisinde özgün yapısına uyumlu olarak; Mesenin başlangıçta kurgulanmış olan tek eksenli bağlantısı ve bu bağlantının Beyazıt Meydanında ayrılan iki ayrı ana kolu üzerinden dağılan yan yollar üzerinde gelişmiştir (Ek.1.). Burada sözü edilen gelişme olumlu bir değişimi de içine alır.

Ancak bu tanımlama bugün için geçerli olmakla birlikte tarihi yarımadayı belirleyen Thodosios surları ile sınırlı yeri içine almaktadır. Surlarla çevrili bölgeyi İstanbul'un kendine özgü karakteristiğini belirleyen kentsel mekanlarını koruyabilmiş olan "kentsel kurgu"su ile tanımlamak halen olasıdır.

Çizelge 6.2'de ortaya konulan uygulama sistem modelinde mimari tasarım sürecinde İstanbul tarihi yarımadada yer alan Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde ve/veya yakınında ve bu bağlantı ekseninde önerilen mimari gelişim / değişimin "yer" açısından; yol/bina-boşluk-meydan ve sosyo-kültürel çevre üzerindeki olası görsel etkilerinin irdelenmesiyle belirlenen karşılıklı etkileşime ait kurgunun ifadesini oluşturmaktadır.

6.4.1. Yol Düzlemi

Kent kurgusunun belirtileri ya da göstergeleri olarak çevremizde ilk aldığımız belirti yol düzlemidir.

Yol düzlemi bu düzlem üzerindeki fiziki özellikleri kapsamaktadır. Fiziki özelliklerden yolun yapısını, kot farklılıkları ve ölçülerine göre değerlendirebiliriz.

Yol düzlemini cinslerine göre incelersek; yolun bir su yolu ya da bir kara yolu olduğu hakkında bilgi edinebiliriz. Bir taraftan da yol düzlemi kot farklılıkları ile de açıklanabilmektedir. Yolun bir dağ yamacından inmesi o yolu eğimli bir düzlemde algılamamıza neden olacaktır. Bu iniş-çıkışın belli aralıklarla tekrarlanması ise daha dikkat çekici olacaktır. Buna karşın yolun dümdüz oluşu da bizi düzlem olarak etkileyebilir.

Yol düzlemi üzerinde bizi en çok etkileyen, yolların ölçüleridir. Yol düzleminin bu özelliğini tek başına anlatmak güçtür. Çünkü yol düzleminin ölçeğinin belirlenmesi sadece yola değil, yolun iki tarafındaki yapılarla da yakından bağlantılıdır. Yolun doğal şartlar nedeni ile mi yapılaşmanın kısıtlayıcı etkilerinden mi bu ölçülere sahip olduğu konusu hakkında bu düzeyde karar verilemez.

6.4.2. Yapı Adası Düzlemi

Yol düzleminin ölçülerini belirleyen ve algılamada ikinci etmen de yapılar ve yapı gruplarıdır. Bu iki düzlem aynı zamanda ele alınmak durumundadır.

Yapıları ya da yapı adalarını yol düzleminin sınırlarını belirlemesi, ya da kot farklılıklarını belirli aralıklarla düzenleyerek kademeler oluşturmaya tanımlayabiliriz.

6.4.3. Örtü Düzlemi

Kentsel mekan düzeyinde yolun ölçülerini belirleyen yapı adası düzleminin düşey boyutları kimi zaman yol düzleminin üzerini de kapatmaktadır. Bir örtü düzleminin oluşmasının farklı nedenleri vardır. Bu nedenler; iklim, topografya ve kültürel yaklaşımlar olarak genel bir açıklama altında toplanabilmektedir.

Örtü düzlemi doğal öğeler olan; bitki örtüsü, doğal geçitler vs. ve yapay öğeler olan; çeşitli yapı malzemelerinden oluşan yapı ve yapı bileşenlerinden meydana gelmektedir[Ergeneci-1991, s:43].

İnsanların belli gereksinimleri sonucu ortaya çıkan bu öğeler kentsel kurgunun biçimlenmesinde tek tek ya da bütün olarak etkili olmuştur.

6.4.4. Yapı Adası -Boşluk veya Meydan- Yol Düzlemi İlişkisi Ve Çevresel Etkileri

Kent kurgusunda görsel çevre etkileşim sistemi içinde kentsel mekanların "yer"leri ile ifadesinde ilk olarak yol-bina ve boşluk düzlemleri ile yaklaşılmaktadır. Bu yaklaşımda kentsel çevre içinde çevre elemanları ve sosyo-kültürel etkiler üç farklı düzlemde ancak altı alt değişkenin de katılımı ile bir etkileşim içinde ele alınmaktadır. Bu altı değişken;

- kentsel mekan,
- çevre elamanları,
- bina,
- bina öğeleri,
- öge ve elemanlar arasındaki bağlantılar ve
- imajlardan oluşmaktadır.

İkinci yaklaşımda ise; kentsel çevre içinde işlevsel potansiyel yine üç farklı düzlem; yol, yapı adası ve boşluk düzlemlerinde altı alt değişkenle karşılıklı etkileşim içinde değerlendirilmektedir. Burada sözü edilen altı değişken ise;

- aktivite,
- tarihsel boyut,
- alt yapı,
- iş alanı,
- ekonomi ve
- korumaya yöneliktir.

İncelenen bu yaklaşımlar değişkenlerin her aşamada yeniden saptanabilmesi ile bir esneklik ve geçirgenlik özelliği taşımaktadır. Bu durumda kent kurgusu-mimari tasarım bağlamında görsel çevre etkilerinin farklılaşması ve yeniden biçimlenmesi ile ortaya çıkacak yeni değişkenler bu sistem içinde yer alabileceklerdir [Çizelge 6.3].

İstanbul kenti için algılayabildiğimiz en zengin yapı oluşumu belirtileri tarihi yarımada üzerinde yer almaktadır. Eski kentin surlarla sınırlandırılmış bu yerleşim bölgesi içerisinde kent kurgusu belirtileri farklı düzlemlerde izlerini bugün de hala hissettirmektedir.

Çizelge 6.3. Değerlendirme tablosu
KENT KURGUSUNU OLUŞTURAN KENTSEL MEKAN DÜZLEMLERİNİN OLASI GÖRSEL ÇEVRE VERİLERİNİN İFADESİ

ÇEVRE ELEMANLARI VE SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLERİN GÖRSEL ÇEVRE VERİLERİ	I. YAKLAŞIM: Tanımlı mekan: "Yer"			
	YOL DÜZLEMİ	BİNA/YAPI ADASI DÜZLEMİ	BOŞLUK/MEYDAN DÜZLEMİ	
	ETKİNİN NİTELİĞİ			
	KARŞILIKLI ETKİLEŞİM			
YOLLARIN KENTSEL MEKANLARI BELİRLEYİCİ ÖGELERİ				
YOLLARIN ÇEVRE ELEMANLARI İLE GÖRSEL İLİŞKİSİ				
BİNA BOYUTU				
BİNA GİRİŞLERİNİN ALGILANMASI				
MEYDAN BAĞLANTILARININ ALGILANMASI				
İMAJ DEĞİŞİMİ				
İŞLEVSEL POTANSİYELİN ÇEVRESEL ETKİ BOYUTU	II. YAKLAŞIM: İşlev			
	EĞİTİM	TURİZM	TİCARET	
	ETKİNİN NİTELİĞİ			
	KARŞILIKLI ETKİLEŞİM			
SOSYAL AKTİVİTE				
TARİHSEL BOYUTTA İMAJ DEĞİŞİMİ				
ALT YAPI				
İŞ ALANI				
EKONOMİ				
TARİHSEL KORUMA = ANIT				

İstanbul kent kurgusunun Osmanlı dönemi en önemli eksenini Topkapı Sarayı - Fatih külliyesi arasındadır. Bu eksen mese yolunun birinci kolunu oluşturmaktadır. İslam yerleşmeleri bu eksen çevresinde toplanmıştır. Önemli külliyeler de burada yer almaktadır. Siyasal ve dinsel gücün ana damarı olan bu eksen kentin eteklerinden bakıldığında anıtsal yapıları ile kent dokusunun en dikkat çekici noktasıdır[Ortaylı-1977, s:84].

Kentin ilk kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren Atmeydanı -Aya-sofya önündeki birinci boşluk ve bu boşluğun sınırlarını belirleyen yapı adalarının oluşumu bize bir başlangıç noktası, izi-ipucunu göstermektedir. Bu yapı adası düzlemi, boşluk ya da meydan düzlemi ve yol düzlemlerinin izleri şehirlerin varolan topograflarına yerleşmeleri hakkında bilgi ve ipucu vermektedir. Görsel Çevre Etkileşim Sistemi ile ortaya konulan yol, yapı adası ve boşluk düzlemleri aynı zamanda kentsel kurgusu içinde "yer"in ifadesini belirlemektedir. Bunlar kentsel mekanların tanımlarıdır. Bundan sonraki bölümde incelenecek uygulama alanı olan İstanbul Kent Kurgusu içinde belirlenen Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesi aynı sistemle değerlendirilecektir.

6.5. İstanbul Kent Kurgusunda Yeralan Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Bölgesinin Tanımı

İstanbul Tarihi Yarımadasını oluşturan topografyayı belirleyen tepeciklerin en yükseği Edirnekapısı'nın bulunduğu tepedir. Bu tepe 78.5 metre yüksekliktedir ve Edirnekapı'dan doğuya doğru gittikçe alçalan yüksekliklerde Sarayburnu'na, yarımada'nın tamamlandığı ucu değin sürer. Bu tepecikler silsilesi bir sıra halinde, eskiden bir sel yatağı olan çukurluğa yani bugün Atatürk Bulvarının geçtiği sınıra kadar uzanır. Bu dizinin güneyinde arazi Marmara'ya doğru hafif bir eğimle iner. Bu iniş Cerrahpaşa'da bir yükselti ile başka bir tepeceği varır[Eyice-1989, s:43].

Tarihi yarımada'nın birinci tepesi olan Edirnekapı'dan Çukurbostan, Zincirlikuyu Camii ve Nişancı Mehmet Paşa Camii doğrultusunda uzanan bölge Fatih külliyesinin bulunduğu ikinci tepeye varır. Bu tepenin yüksekliği 60 metreyi bulur.

Bu noktada, Fatih ile Şehzade Camii arasındaki bağlantıyı sağlayan, aslında kentin Roma İmparatorluğu döneminde su gereksinimi karşılamak amacı ile yapılan su kemerleri Valens Kemerleri yani Bozdoğan Kemerleri yer almaktadır. Valens kemerleri Fatih-Beyazıt arasındaki çukur araziye aşarken, yaklaşık 41 metre kotundaki bağlantıyı, Şehzade Camii ve külliyesi oluşturmaktadır.

Arseven[Arseven-1989, s:63,64,65] Eski İstanbul adlı eserinde, Ayasofya Meydanı ile başlayan Mese yolunun Beyazıt Meydanından Direklerarası yolu ile Şehzadebaşı ve Fatih'e bağlandığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Unkapanı civarında Mese denilen bir kapı ile iki yola ayrılan bir caddenin varlığından söz edilmektedir. Ancak adı geçen bu bölge ve doku bugün Atatürk Bulvarı'nın yapımı sırasında ortadan kalkmıştır.

6.5.1. Fatih Camii Ve Külliyesi Görsel Çevre ve "Yer" İlişkisi

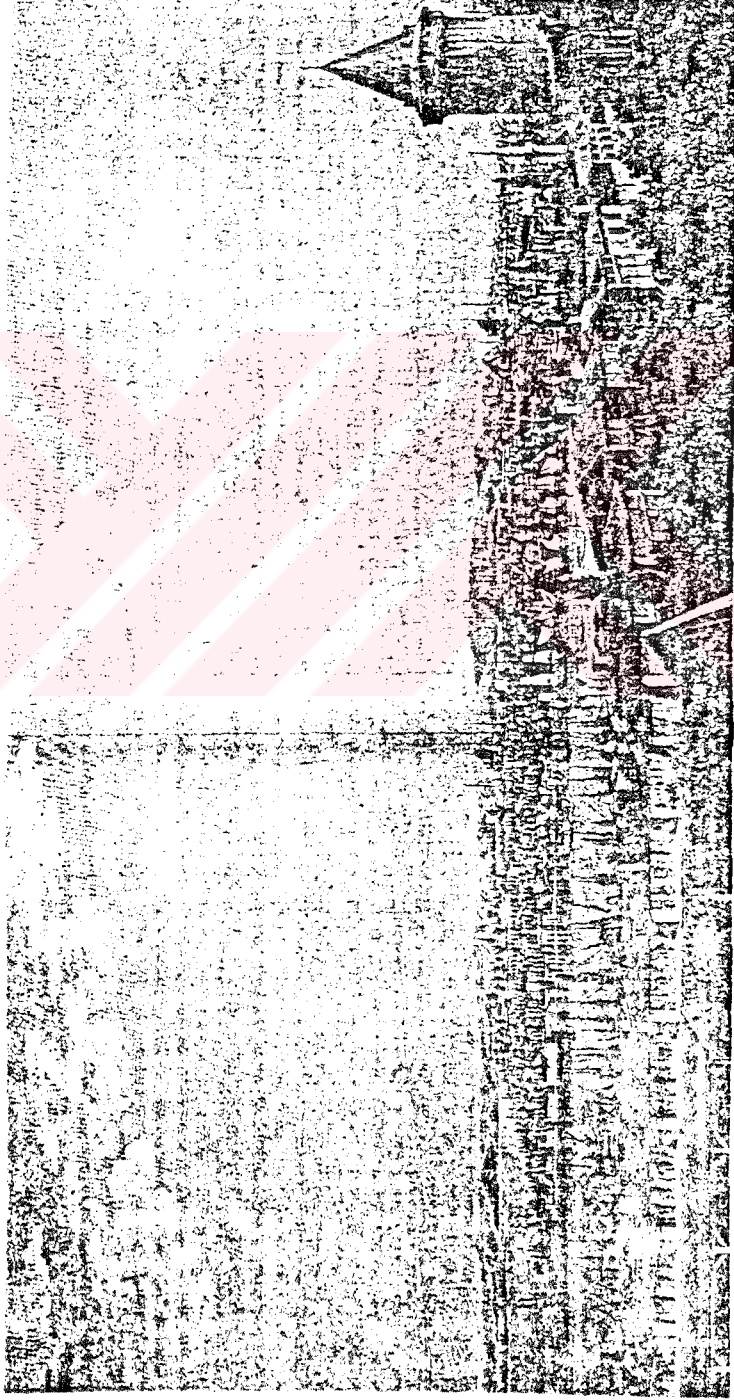
Camii ve külliye 1463-70 arasında inşa edilmiştir. Fetihten on yıl sonra, Fatih Mehmet, şehirdeki bu büyük külliyesinin ünlü yedi tepenin bir tanesinde yer almasını uygun görmüştür.

Bu tepede, şimdi külliyenin kapladığı alanın bir kısmında Bizans'ın büyük ve önemli kiliselerinden biri Havariyun Kilisesi'nin (Ayii Apostolii) bulunduğu bilinmektedir. Osmanlılar'dan önce Bizanslılar da şehrin doğal yükseltilerini anıtsal binalarla süslemeye çalışmışlardı.

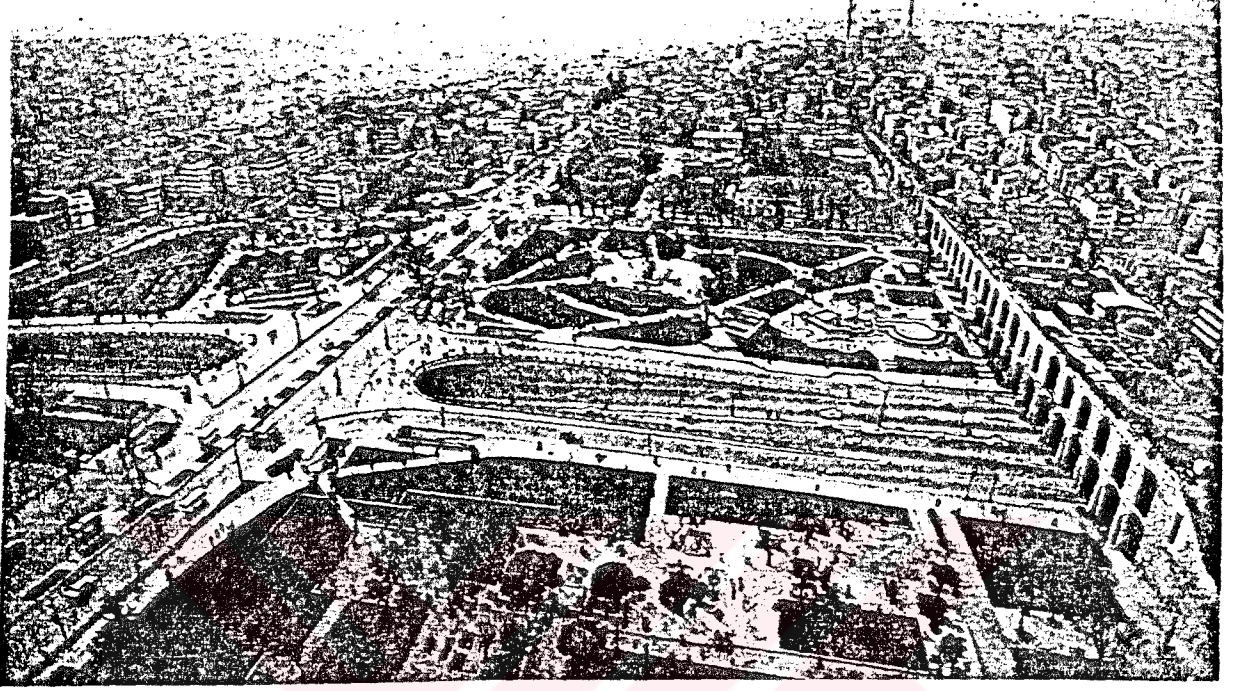
Fatih Külliyesi'nin batı girişinde bir mektep ve bir kitaplık varmış ama bunlar yıkılıp yok olmuş. Karşımızdaki avlu, camiinin depremde yıkılmamış kısımlarındandır. İki sıra pencereli yüksek avluya, yüksek, görkemli bir kapıdan geçerek girilmektedir. Bu avluda külahlı bir şadırvan hemen görülmektedir. Şadırvan mermer hazneli, sekiz mermer sütunludur.

Külliye'nin kuzeyinde yeralan dört medreseye Karadeniz, güneydekilere de Akdeniz Semaniye (yüksek öğrenim) medreseleri bulunmaktadır. Tam simetrik yapılmış olan bu medreselerde hücreler dikdörtgen avluyu üç yanında sarmaktadır. Girişler yandan ve girişin yanında bir bahçe vardır. Dersaneler de hücre olmayan kanatta yapılmıştır.

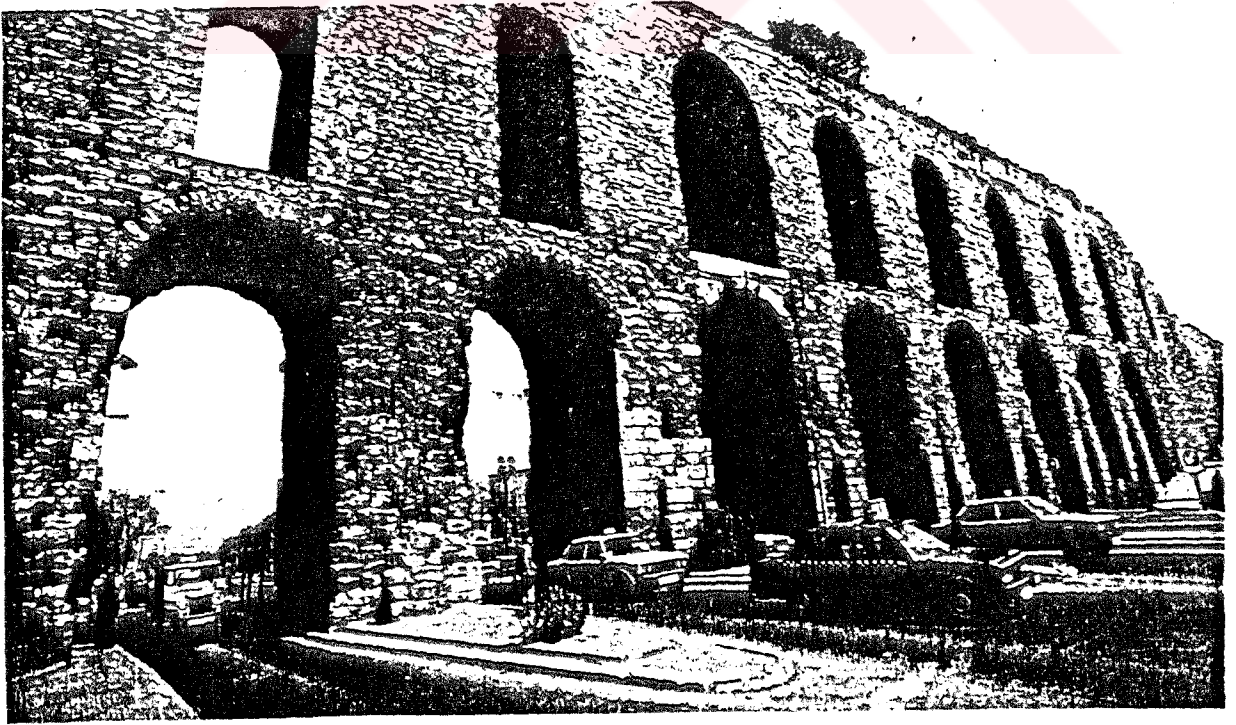
Medresenin külliye içine alınmasıyla aynı anda, tabhane de cami dışına çıkarılmıştır. Tabhane, yolculuk yapan dervişlerin, din adamlarının konaklaması için camilerin kanatlarına yapılan ve cami iç mekanıyla birleşmeyen, bir tür dini oteldir. Fatih külliyesinin tabhanesi ise caminin dışında, külliye'nin güneydoğusundaki bağımsız bir binedir.

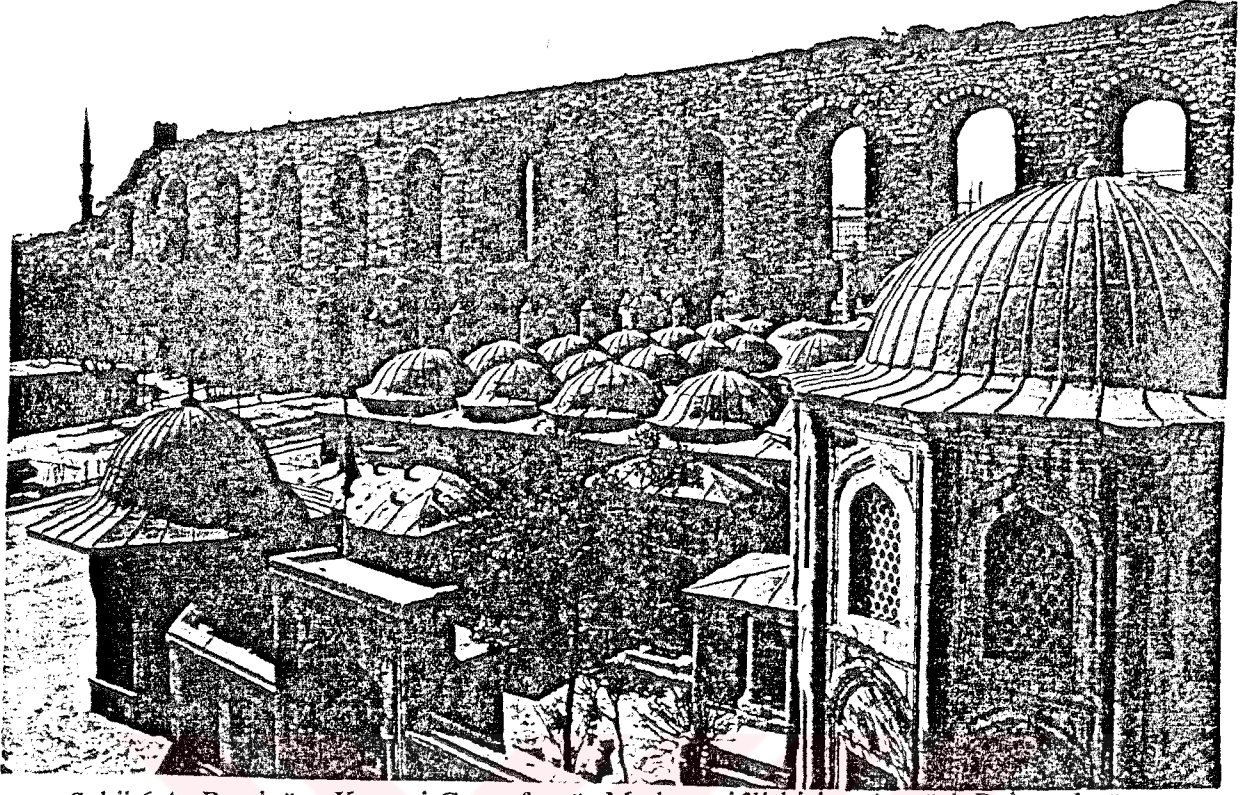
Şekil 6.1. Galata'dan İstanbul Tarihi Yarımadası'nın yerleşimi, XIV. Yüzyıl [Bayrak-1996].

Şekil 6.2. Fatih Külliyesi ve Şehzade Cami arasındaki bağlantının konumu ve Valens-Bozdoğan Kemerleri (Fotoğraf: S.Kalfagil)

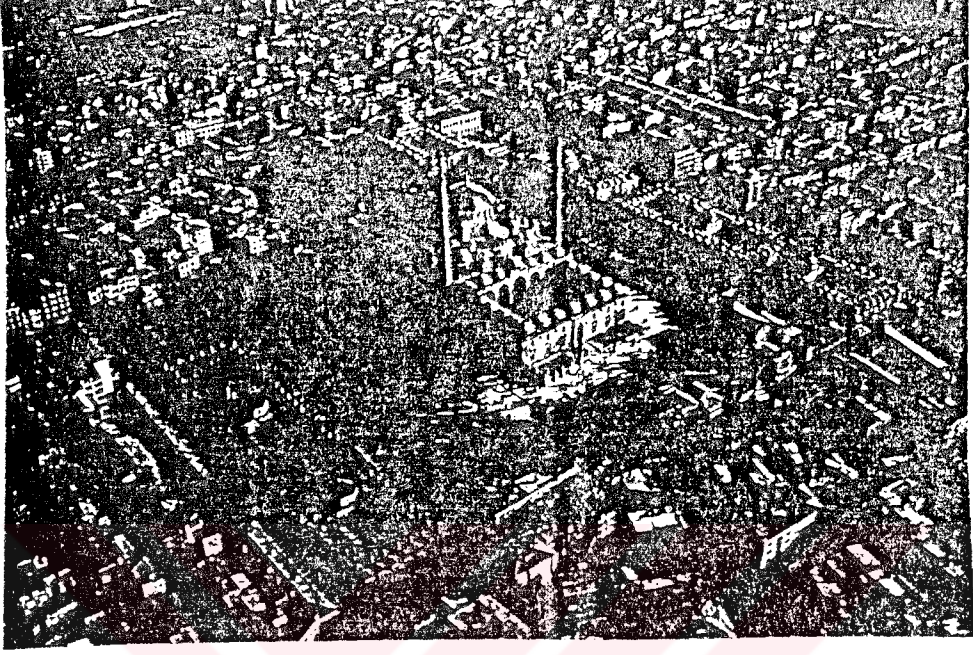
Şekil 6.3. Bozdoğan Kemerleri-Atatürk Bulvarı ilişkisi (Fotoğraf: S.Kalfagil)

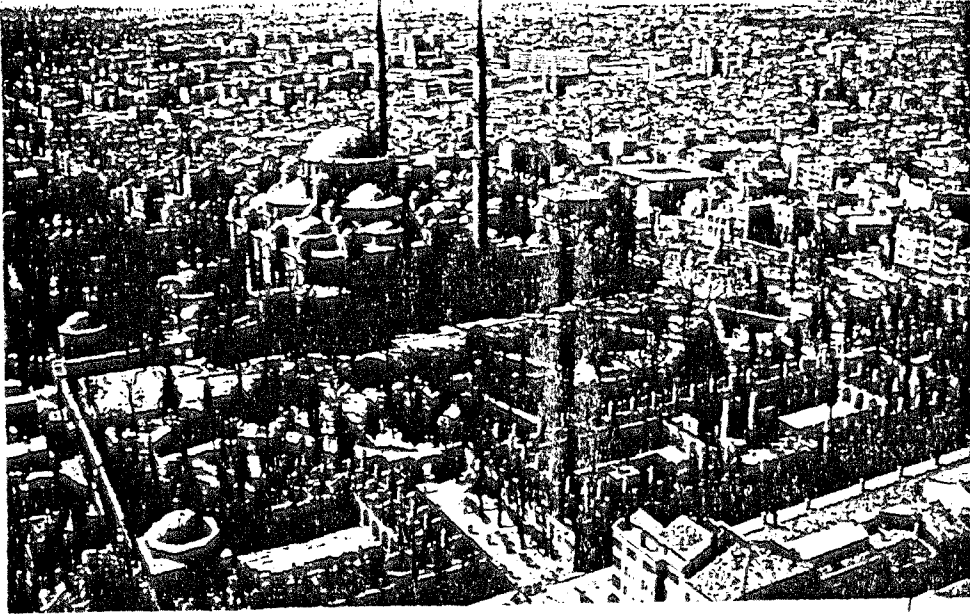
Şekil 6.4. Bozdoğan Kemerî-Gazenferâğa Medresesi ilişkisi ve Atatürk Bulvarı bağlantısı [Fotoğraf: S.Kalfagil]

N.Ahmet Okan, İstanbul Semtleri Tarihi adlı çalışmasında Fatih-Şehzadebaşı bölgesinin yedinci mahalle olarak sınırlandırılan bölümü üçüncü tepe üzerinde yer aldığını yazmaktadır. Bu mahallede Kayser Valantiyanos'un hamamları, kızları için yaptırdığı saray, boğa meydanı bulunmaktadır. Boğa meydanı, İstanbul'un fethi kurununda büyük roller oynamıştır. Sekizinci mahalle, Şehzade Cami ile Laleli semti ve Beyazıt türbesine kadar olan yerdir. Bu mahallede Kayser Teodosun sarayı ve şehrin büyük mektepleri vardır. Boğa meydanının bir kısmı da sekizinci mahalleye dahildir[Okan-Tefrika:148, s:95].

Onuncu mahalle, Fatih Cami ile çevresini içermekteydi. Havariyyum kilisesi arsası üzerine yapıldığı bilinmektedir. Edirnekapısı'ndan Ayvansaray ve Tekfur Sarayı semtlerine kadar uzayan alanı onördüncü mahalle oluşturmaktadır. Fatih caminin bulunduğu beşinci tepe ise onbirinci mahalledir. Bu mahallede, imparatoriçelerin mükellef kasırları yer almaktadır. Bugün Küçük Mustafa Paşa'da bulunan Gülcami onbirinci mahallenin içinde bulunmaktadır. Fethiye caminin bulunduğu alan ve Sultan Selim camii de bu mahalle içinde yer almaktadır[Okan-Tefrika:148, s:105].

Şekil 6.5. Fatih camii ve külliyesi'nin bölge içindeki yeri [Fotoğraf: S.Kalfagil]

Şekil 6.6. Fatih Camii, medreseler ve türbeleri [Fotoğraf: S.Kalfagil]

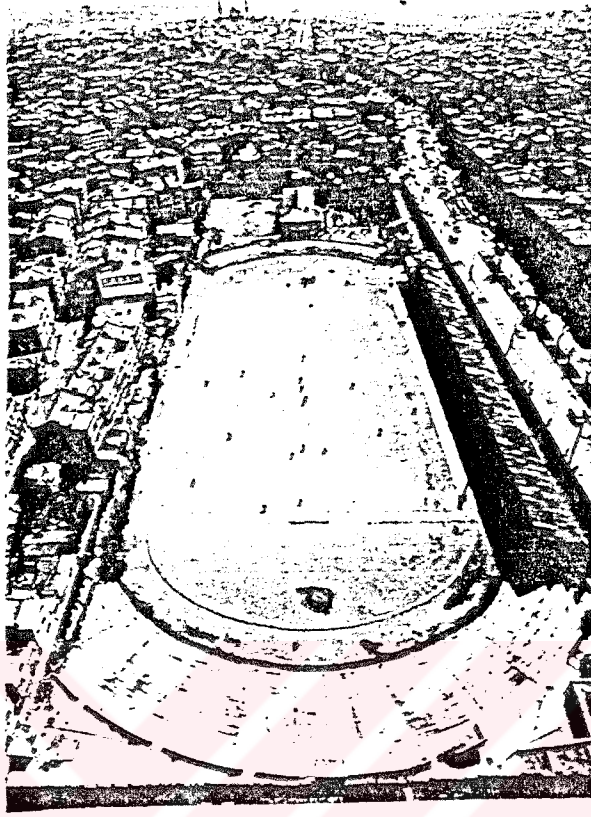
Yavuz Sultan Camii: Fatih Külliyesi'nin Haliç yönünde bağlantı oluşturduğu Yavuz Sultan Camii, kentin beşinci tepesinde yer alıp, Aspar su haznesinin yanındadır. Bu yönden caminin avlusuna güneydeki kapısından girilmektedir.

Alan çalışmasının yapıldığı Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı eksenini ile Yavuz Selim Camii'nin ilişkisi, topografyanın sağladığı verilerle Edirnekapı-Fatih ve Yavuz Selim Caminin "yer"leri en yüksek üç tepenin bu noktalarda birleşmesiyle ortaya çıkan üçgen bağlantıdır. Bu kurgu üçüncü boyutta kentin silüetinde de önemlibir yer tutmaktadır.

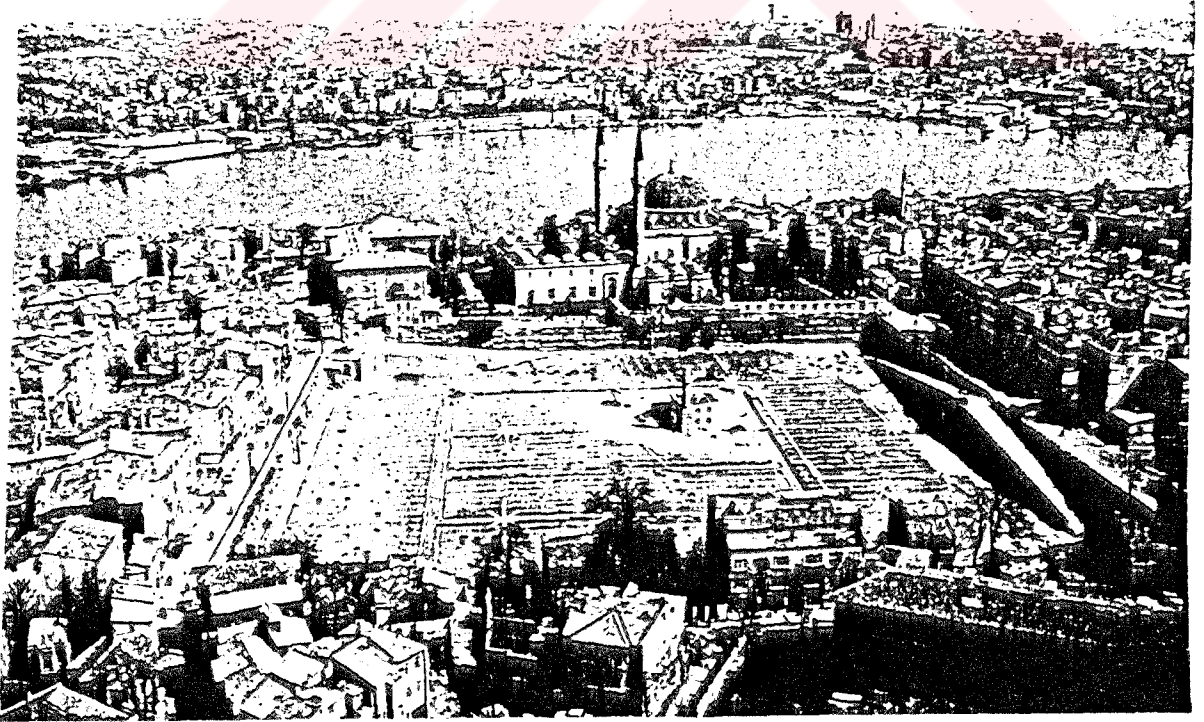
Caminin mimarisi son derece sadedir. Kocaman kubbede, doğrudan 24.5 metrelik kare mekanın üstüne oturur ve ona pendentiflerle bağlanır. Bu kadar basit bir planla yapılmış en büyük kubbedir. Üstelik, kubbe oldukça basıktır ki, bunu yapmak daha ince mühendislik gerektirir. İç süsleme oldukça azdır. Tahsin Öz[Öz-1987, s:130] caminin mimarının Acem Ali olduğunu ileri sürmektedir. Arkadaki bahçede türbeler vardır. Caminin güneybatı kapısına doğru, külliye'den kalan son bina sıbyan mektebi bulunmaktadır. Eskiden çocuk kitaplığı olan bu bina şimdi kuran kursu haline getirilmiştir. Cami avlusunun altında Bizans'tan kalma, büyük sarnıçlar vardır.

Nişancı Mehmet Paşa Camii ve Çevresi: Bu camii, Fatih külliyesinin Edirnekapı doğrultusunda uzanan Nişanca caddesi üzerinde yer almaktadır. Cami, külliyesi de olan klasik dönem yapımıdır. Bu cami bütün klasik dönem eserleri gibi Sinan'a atfedilmekle birlikte, güvenilir bir belge olan Sinan Tezkire'sinde geçmemektedir.

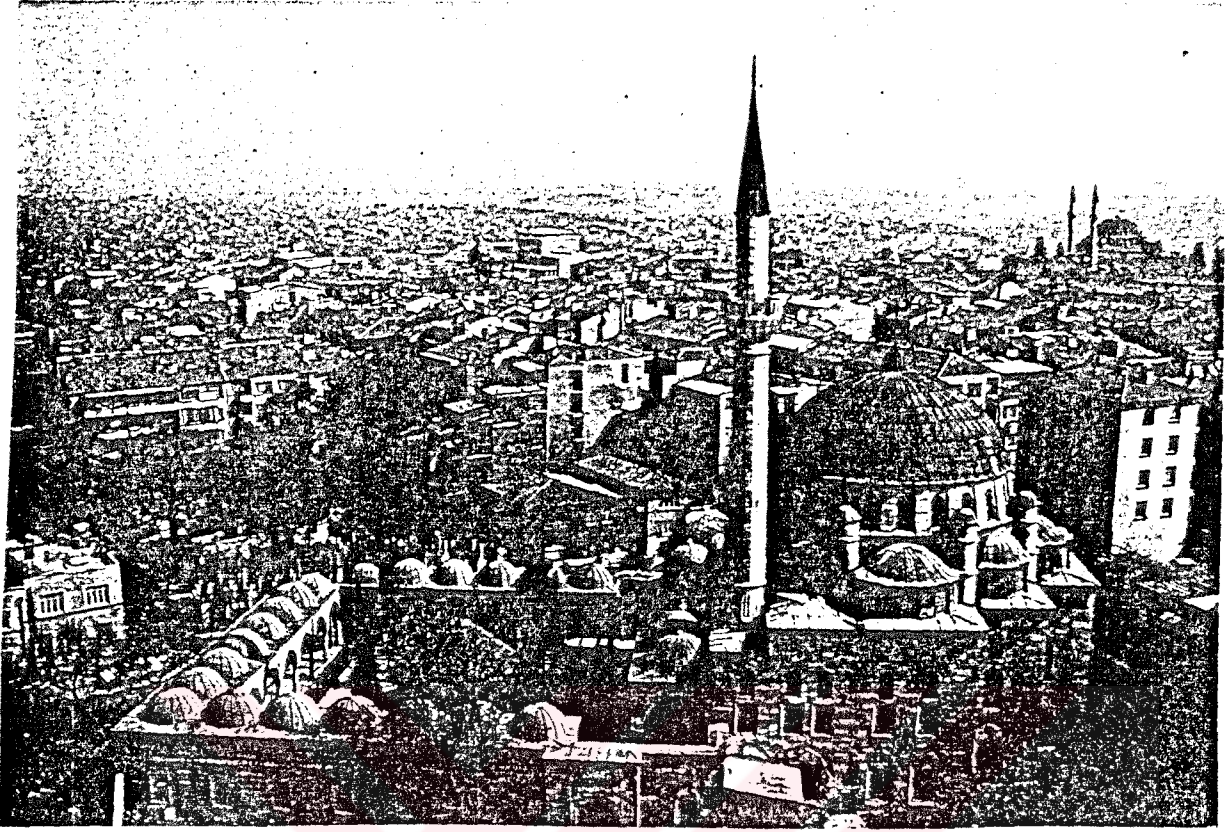
Bu camii 1766 depreminden sonra onarılmıştır. Bu depremde külliye'nin tekke, zaviye ve medrese binaları yokolmuştur. Yalnız Mehmet Paşa'nın sekizgen türbesi ayakta. Avlu oldukça geniştir. Tuğla ve taştan yapılmıştır. Kemerleri sivridir. Ortada, sekiz mermer direğe oturan mahrutî çatısı ile şadırvanı yer alır[Öz-1987, s:102].

Şekil 6.7. Fatih Camii yönünde Karagömrük'te yer alan su haznesi, bugünkü Vefa Stadı (Fotoğraf: S.Kalfagil)

Şekil 6.8. Sultan Selim Camii ve Açık Pazar yeri olarak düzenlenmiş Sultan Selim Sarnıcı (Fotoğraf: S.Kalfagil)

Şekil 6.9. Nişancı Mehmet Paşa Camii (Fotoğraf: S.Kalfagil)

Bozdoğan kemeri ve Çevresi: Bozdoğan kemeri, kendin dayanma gücünü takviye amacıyla doğu Romalılar Bizanslılar tarafından yaptırılıp Osmanlıların geliştirdiği su şebekesidir. Üçgen surlar içinde, eski İstanbul'un tam ortasında üçüncü ve dördüncü tepeleri birleştirerek bugün de su akımını sağlamaktadır. Ayrıca görsel anlamda kent silüetine katkıda bulunmaktadır.

Bozdoğan kemerini Bizans imparatorlarından İustinianos I, İustinianos II, Konstantinos V, basileios II, Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet II, Kanuni Süleyman I ve Mustafa II onartmışlardır[Özbay-1991, s:79-80].

Kentin "Mese" Yolunun Birinci Kolu Üzerinde Yer Alan Su Haznesi: Aspar: İstanbul'un surlar içinde kalan üçgen bölümünde büyük ve açık üç (su haznesi) çukurbostan vardır. Bunlar yerleşim düzeyinin altında

kazılarak yapıldıklarından çukurda bulunmaktadır. Bu üstü açık su sarnıçları Doğu Roma döneminden kalmıştır. Tasfiye havuzu özelliğinde kullanılan üç büyük antika içme suyu sarnıcı önce çukurbostan, sonraları spor sahası olarak kullanılmaktadır.

"Mese" yolunun birinci kolu üzerinde Edirnekapı doğrultusunda yer alan birincisi bugün Sultan Selim Çukurbostanı diye anılan Aspar su haznesidir. M.S.460 yılında İmparator I.Leo hizmetindeki ücretli Got generali aspar veya Bonus adındaki bir vali yaptırmıştır. Yol düzeyinden 8-10 metre çukurdadır. Kenarları 152 metre olan bir karedir. İç bölümde görülen bazı kemer kalıntısı, bir zamanlar üstü örtülü olduğu kanısını uyandırır. Osmanlı kaynaklarındaki eski adı, Kuru Bahçe'dir. Kentin beşinci tepesinde yer almaktadır[Özbay-1991, s:82-83].

Fatih Caddesi ve Çevresinin Tanımı:

1934 Belediye Şehir rehberine göre Fatih ilçesinin merkez nahiyesinin Kirmasti ve Şeyh resmi mahalleleri ile aynı ilçenin Karagümrük nahiyesinin Kocadede mahallesinin ortak olan yolları mevcuttur[İstanbul Şehri Rehberi-1934, s:102].

Bunlar, Fatih Camii ve külliyesinin de bulunduğu Kirmasti mahallesinde bu külliyenin kuzey cephesi önünden geçen İstanbul Caddesi ile Kocadede mahallesinde Fatih Nişancı Camii önünden geçen Bakkalzade sokağı arasında uzanan; Feraizci sokağı ile kavşağında birleşir. Bu kavşakta, başımam sokağı, Başmüezzin sokağı, Başhoca sokağı, Yavuz Selim Caddesi, Yusuf Ziya Paşa Sokağı ve Çelebi Süleyman sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir.

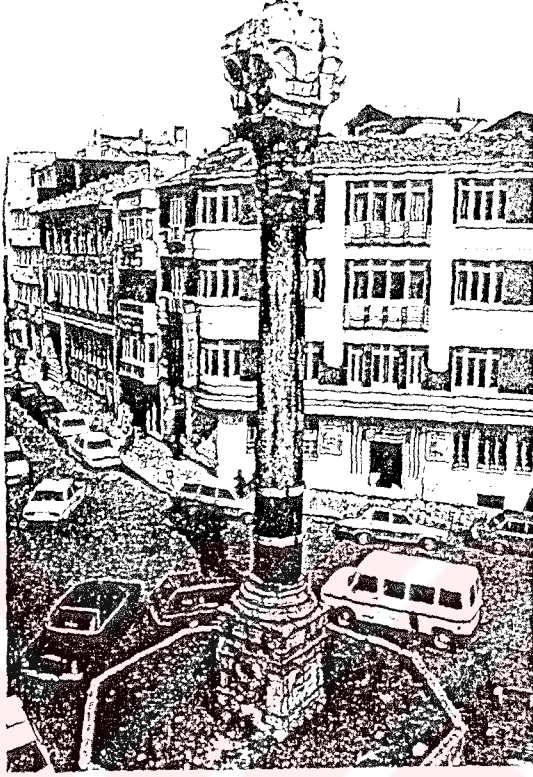
Fatih Camii tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikte ve parke taşı döşeli olarak düzenlenmiştir. Başımam sokağı kavşağına kadar olan kısım iki kenarında üzerlerinde "odalar" bulunan dükkanlar sıralanmıştır. Başımam sokağı ile Başmüezzin sokağı arasında kalan bölümde Fatih Yangınında yanmış olan Hafızpaşa Camii, medresesi ve darülhadisinin duvar kalıntıları bulunmaktadır[Koçu-1971, s:5517]. Başmüezzin sokağından Yavuz Selim Caddesine kadar hepsi son zamanların yapısı ve beton evler, apartmanlar, dükkanlar arasın-

dan geçer. Yavuz Selim Caddesi dört yol ağzından sonra bozuk, tümsekli bir toprak yol haline gelmiştir Fatih Camii tarafındaki bölümü bir çarşı boyu olan bu caddede çeşitli dükkanlar yer almaktadır.

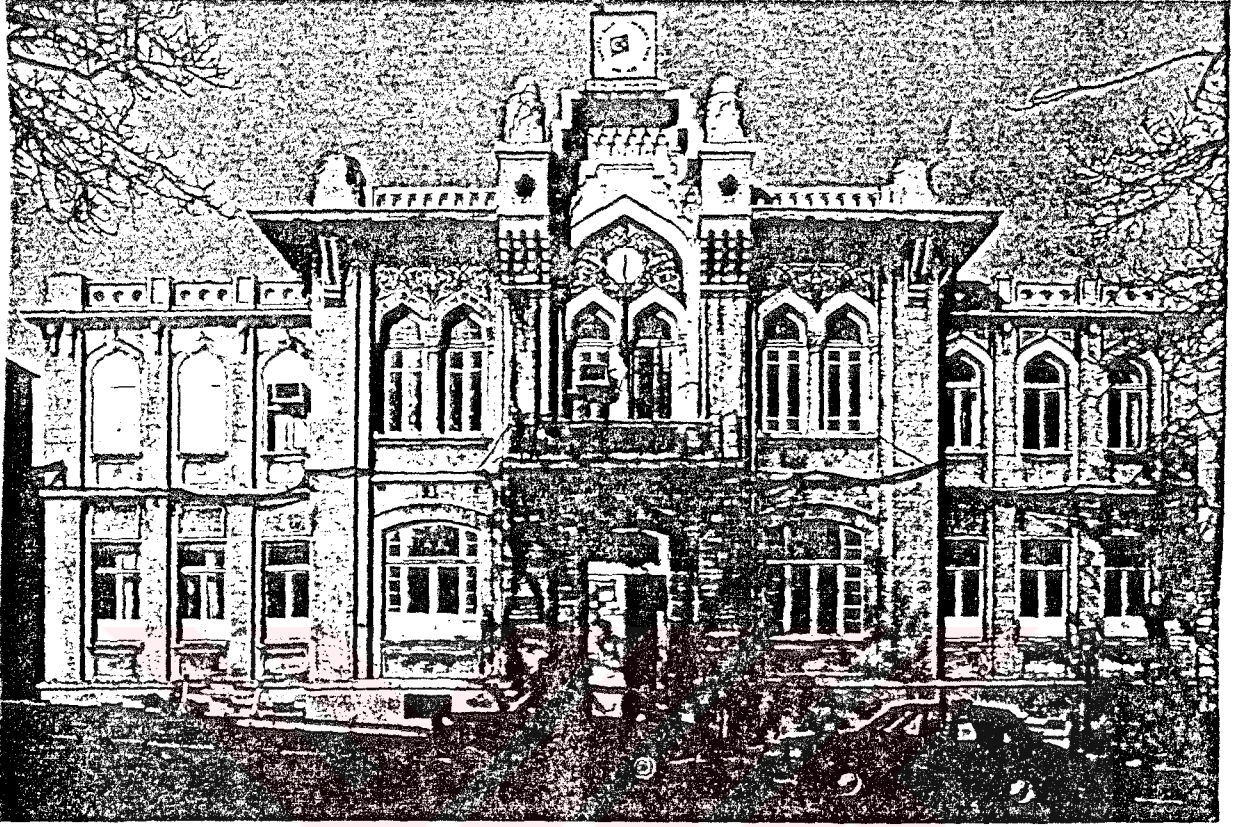
Geçen yüzyıl sonlarında Türk dostu olarak tanınmış Fransız romancısı Pierre Loti, olayları İstanbul'da geçen "azade" isimli romanında Fatih Camii dış harem avlusundan "meydan" diye bahsetmektedir[Koçu-1971, s:5520].

Fatih Nişanca Caddesi: Fatih Nişanca Caddesi, Fatih ilçesinin Karagümrük bölgesinin Kocadede ve Beyceğiz mahallerinin müşterek yollarından; Beyceğiz Mahallesinde Sarayağası caddesi, Hasan Fehmi Paşa Caddesi ve Bakkal çıkmazının oluşturduğu dört yol ağzı ile Kocadede Mahallesinde Çelebi Süleyman sokağı, Çarşamba sokağı ve Müstakimzade sokağının oluşturduğu dört yol ağzı arasında uzanmaktadır. Kocadede Mahallesinin bu caddenin başlangıcı olarak kabul edildiği düşünülürse yol boyunca Kargir, beton ve ahşap evler yer almaktadır. Nişancı Mehmed Paşa Camisi bu cadde üzerindedir. Cadde de adını bu camiden almıştır. Camii karşısında da Ebubekirağa çeşmesi yer almaktadır.

Kıztaşı: Fatih Bölgesinde Kıztaşı bir semt ismi olarak anılmakla birlikte bir anıtı simgelemektedir. Bu anıt Vali Tatianus'un 452'lerde İmparator Marcianus için yaptırdığı sütunlu bir heykeldir [Eyice, Tunay, Tanman, Kalfagil-1989, s:46]. Ancak günümüzde bu anıt yalnızca bir sütun ve bir bölüm kaide olarak kalmıştır. Kıztaşı'nın bulunduğu yerin geçmişte oluşturduğu meydan/boşluk sınırlarını bir ölçüde yitirmese de anlam ve fonksiyonunu kaybetmiştir. Görsel boyutta kentsel mekanın okunması ve tanımlanmasına işaret eden bir simge olduğu kabul edilmektedir.

Şekil 6.10. Kıztaşı ve simgelediği meydanın bugünkü durumu (Fotoğraf: S.Kalfagil)

Şekil 6.11. Fatih Eski Kaymakamlık Binası, bugünkü Belediye Binası (Fotoğraf: S.Kalfagil)

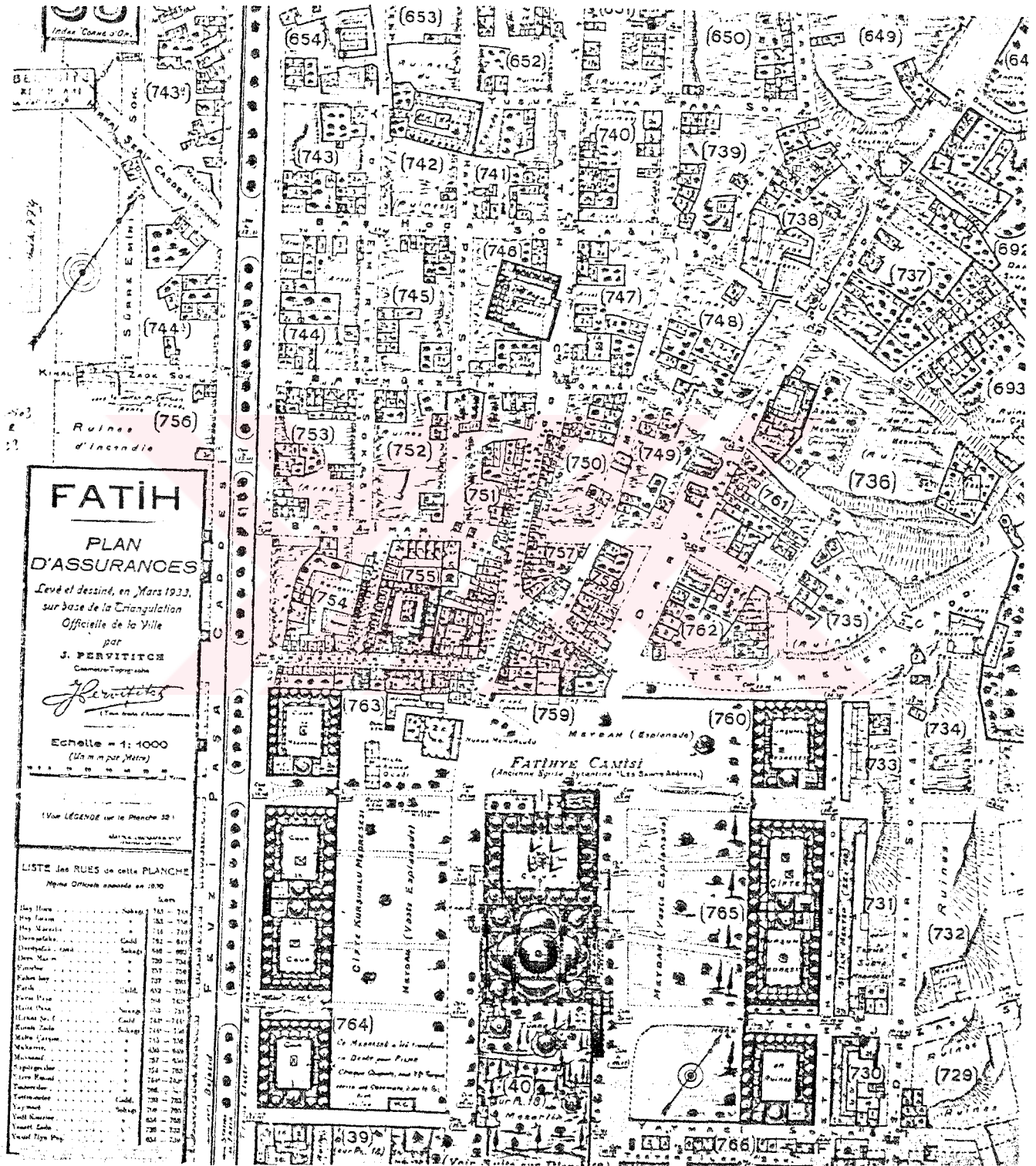
Fatih Parkı: Fatih'de kaymakamlık binası önündedir; Haydar Bey Sokağı, Büyük Karaman Caddesi (Kaymakamlık binasının bulunduğu yol), İtfaiye Caddesi ve Macarkardeşler Caddesi ki bu caddede Vezneciler'den Edirnekapi'ya uzanan ana yolun bir parçası olup diğer bölümlerin adları; Vezneciler Caddesi, Şehzadebaşı Caddesi ve Fevzipaşa Caddesidir, ile çevrilmiştir. Bu parkın ortasında Tayyare Abidesi denilen bir mermer sütun bulunmaktadır.

6.5.2. Şehzade Külliyesi ve Görsel Çevre ve "Yer" İlişkisi

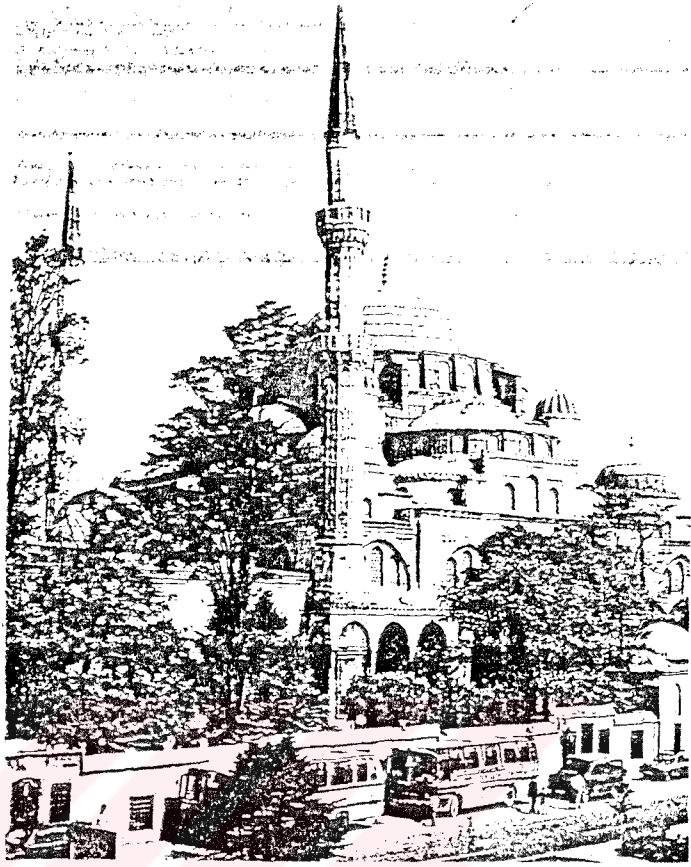
Şehzade külliyesi Eminönü ilçesinde, Şehzadebaşında yer almaktadır. Bulunduğu bölgeye de kendi adını vermiş olan külliye Sinan'ın inşa ettiği ilk külliye olması ile de önem taşımaktadır.

Tezkiretü'l-Bünyan'da caminin Şehzade Mehmet için yapıldığı yazılmaktaysa da inşaata başlama tarihi olarak Rebiyülevvel 950/Haziran 1543 yazılıdır[Sönmez-1988, s:40]. Bu durumda Şehzade'nin ölümünden önce, onun adına bir cami yapılması sözkonusu olamayacağına göre, bu çelişki kuşku yaratmaktadır. Doğrusu istenirse Şehzade için bu kadar büyük bir cami yapılması düşündürücüdür. Tarihler konusu da aldatıcıdır. Çünkü aynı karışıklık Süleymaniye'nin tarihlendirilmesinde de olmuştur. Yapıların yıllarda süren büyük temel inşaatları kitabelerinde gözönüne alınmamış, temellerin yeryüzüne çıkıp mihrabın doğru yöne yerleştirilmesi başlangıç tarihi olarak verilmiştir[Kuban-1994, s:152].

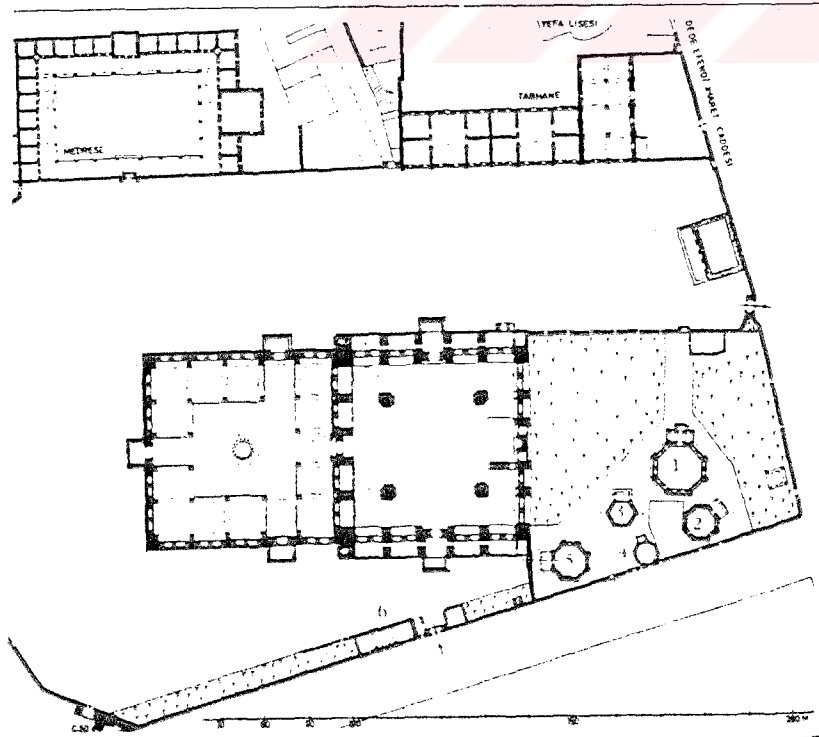

Şekil 6.12. Fatih Sigorta Haritası. J.Pervititch-1933 [Kayra-1990, s:71]

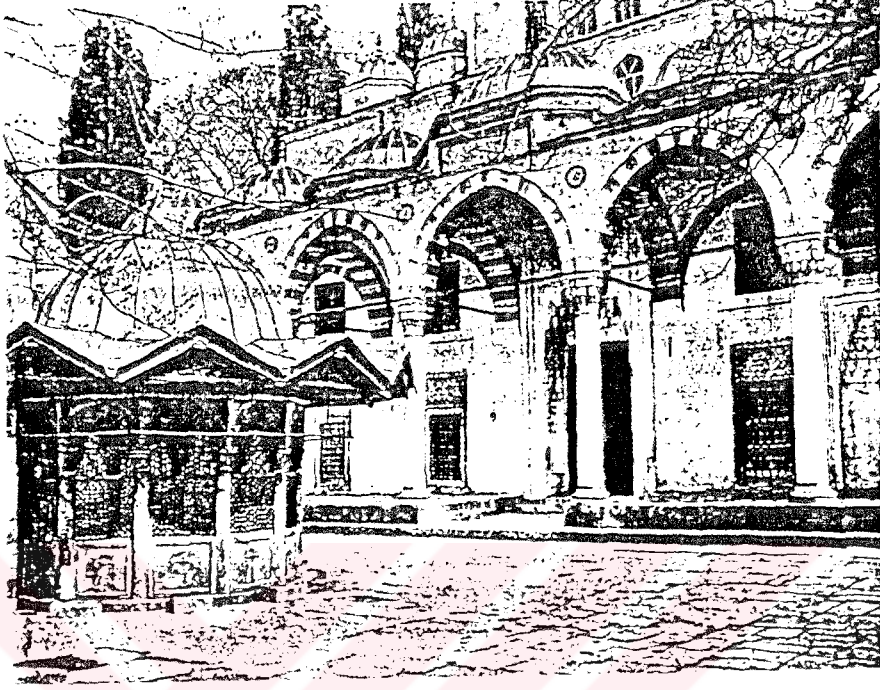

Şekil 6.13. Şehzade Camii. Fotoğraf: D.Kuban

Şekil 6.13a[Müller-Wiener-1977]

Şehzade Camii'nin vaziyet planı: 1. Şehzade Mehmed Türbesi, 2. Rüstem Paşa Türbesi, 3. Şehzade Mahmud Türbesi, 4. Şeyhülislam Bostanzade Mahmud Efendi Türbesi, 5. İsmail Paşa Türbesi, 6. Mustafa Paşa Türbesi.

Şekil 6.14. Şehzade Caminin Şadırvanlı Avlusu (Fotoğraf: C.Kahraman Arşivi)

Şekil 6.15. Şehzade Külliyesinin İmareti (Fotoğraf: D.Kuban)

Evliya Çelebi Süleymaniye’de, kitabevinin gösterdiği tarihten yıllarca önce (951/1544) temel inşaatına başladığını yazar. Bu Şehzade Mehmed’in ölümünden bir yıl sonradır[Evliya Çelebi Seyahatnamesi-1971, s:290].

Şehzade külliyesi Beyazıt’ı Edirnekapı’ya bağlayan anacadde-Mese’nin üzerindedir. Güneydoğu, kuzeybatı, güneybatı ve batıdan dört girişi olan bu dış avlu ile çevrilidir. En büyük girişi batıda, camiye göre uzak diyagonal üzerinde açılmıştır. Sıbyan mektebi, imaret, tabhane--kervansaray ve medrese bu avlunun dışındadır.

Şehzade Camii’nde eski Fatih ve Bayezid camilerinde gördüğümüz modüler sistem geçerlidir. Kapalı ve açık bölümler iki karedir. Ayrıca taşıyıcı ayakları küçük tutup biçimleriyle de oynayarak, Osmanlı camileri için önemli bir özellik olan mekan bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır. 19 metrelik bir kubbe çapı ve kubbe kilidinin 37 metrelik yüksekliği içinde, Şehzade Cami’nin tasarımı, Rönesans soyutlamalarından daha yalın bir mimari rasyonalizm göstergesidir[Kuban-1994, s:152].

Ancak bu yaklaşıma karşın Sinan da, Rönesans mimarlarının kendi yorumları gibi, bu modeli Osmanlı mimari geleneği içinde biçimlendirmiştir. Edirne’deki üç şerefeli, eski Fatih, Bayezid ve Üsküdar’daki Mihrimah Sultan camileri, Şehzade Camii’ni hazırlayan büyük yapı denemeleridir[Ülgen-1989, s:77].

Avludaki bütün kubbeler aynı büyüklükte ve aynı yükseklikte olduğu için Şehzade Camii’nin avlusu, Bayezid Camii ile birlikte Osmanlı mimarisinin dengeli, güzel avlularından biridir. Dokuz modülü açık alanın orta modülünde, hemen hemen bir modül büyüklüğünde sekizgen şadırvan vardır. Evliya Çelebi şadırvanın kubbesinin IV. Murad (1623-1640) tarafından yaptırıldığını yazar[Evliya Çelebi Seyahatnamesi-1971, s:289].

Evliya Çelebi 18 köşeli minarelerin yüzlerinin kat kat, şeritlerle örülmüş, turuncu işleme nakışlarını ve şerefelerin mukarnaslarını, Sinan’ın ustalığını gösteren hayret verici uygulamalar olarak över[De-

mircanlı-1989, s:187]. Kentsel yapı öğelerinin biçimsel olarak bu denli etkileyici vurgulanması mekanın ifadesindeki anlam ve gücü yansıtmaktadır.

Külliyenin iç avlusunda pencereler üzerinde arkaik bir teknikle yapılan panolar vardır. Yine yapının içinde de üstün bir teknik ve zevkle yapılmış klasik tasarımlı mihrap ve minber, müezzin mahfili gibi litürjik öğeler ve küçük bir hünkar mahfili yer almaktadır[Kuban-1994, s:153].

Medrese: Külliye dış avlu duvarının kuzeydoğu duvarını oluşturan yapılardan biri olan medresenin asimetrik bir planı vardır. Temelde klasik tipolojiye uygun, bir derslane ve yirmi hücreden, hücreler arasında girişin karşısında bir eyvan ve helalardan oluşan basit bir yapıdır. Dershanesi kibleye dönüktür ve mescit olarak da kullanılmak üzere bir mihrap nişi vardır. Medresede de, camide olduğu gibi, taş polikromisi ve saçak kornişlerinin palmet dizisiyle süslendiği görülmektedir. Giriş kapısı üzerindeki kitabede medresenin bitiş tarihi 953/1546-47 olarak verilmiştir[Kuban-1994, s:157].

Sıbyan Mektebi: Caminin dış avlusunun güneyinde, küçük bir aralık bırakılarak imaretin hizasında yapılmış olan sıbyan mektebi tek kubbeli bir derslane ve ahşap saçaklı, revaklı bir girişten oluşur. Derslane ocaklı, kubbeli tek bir hacimdir. İmaretin İstanbul Üniversitesi matbaası olarak kullanıldığı dönemde değişikliğe uğramıştır. Bugün giriş revağı yoktur. Girişi kapatılmıştır. Güney cephesinin pencere düzeni değişmiştir.

İmareti: Külliye'nin güneyinde bir avlu çerçevesinde mutfak, yemekhane, ambar ve kilerlerden oluşan imaret ya da darüzziyafe yerleştirilmiştir. Avlunun doğusunda mutfak vardır. Dört fenerli kubbenin örttüğü orta mekanla ana bitişik karakteristik bacalı ocaklardan oluşur. Yol tarafında dışarıdan ve avludan girilen bir yemekhane vardır.

Tabhanesi: Tabhane, medrese ile birlikte caminin dış avlusunun doğu cephesindedir. Bu tabhanenin ilginç bir planı vardır. Caminin dış avlusundan girilen asıl tabhane ya da misafirhane iki eşit, fakat bağımsız

bölümden oluşur. Her birinde bir girişi holüne açılan dört oda şeklindeki çok klasik bir konut planı uygulanmıştır. Odalar kubbeli, dikdörtgen planlı, orta safalar ise büyük fenerli kubbeleri ve giriş üzerindeki aynalı tonozlarıyla erken dönem tabhanelerinin anılarını sürdürmektedir[Kuban-1994, s:157].

6.5.3. Şehzadebaşı Bölgesi ve Ana Bağlantı Yolları Arasındaki İlişki

Bu bölge Bozdoğan Kemerinin güneyindeki Saraçhane parkı ve karşıındaki Belediye Sarayın'dan başlayarak Şehzadebaşı Caddesi'nin iki yanında, doğuya, İstanbul Üniversitesi'ne doğru uzanan alandır. Aynı zamanda bu bölge Eminönü ilçesine bağlı Kalenderhane ve Balabanağa mahallelerinin bir bölümünü de içine almaktadır. Batıda Atatürk Bulvarını ve Saraçhanebaşı kuzeyde Bozdoğan Kemer ve Vefa, doğuda İstanbul Üniversitesi merkez binası alanı ve bahçe duvarları, güneyde İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, güneybatıda Laleli Senti ile çevrilidir.

Semtin, fen ve edebiyat fakülteleri binasının hemen arkasında kalan kesimi Vezneciler adıyla bilinmektedir. Bu bölge 19.yy İstanbul'unun en önemli eğlence merkezi olan Direklerarası adı ile de tanınmaktadır.

Bizans döneminde, kentin ana yolu "Mese"nin biri bugünkü Edirnekapı'ya, diğeri güneye Altınkapı'ya uzanan iki kolunun kavşak noktası olan Filadelfion'un Şehzadebaşı semtinin bulunduğu bölgede olduğu sanılmaktadır[D.B.İstanbul Ansiklopedisi-1994, s:155].

Şehzadebaşı bölgesinin Vezneciler tarafında, 16 Mart Şehitleri Caddesi ile Cemal Yener tosyalı Caddesinin kesiştikleri yerde Kalenderhane Camii bulunmaktadır. Bu bina bir kilise yapısından camiye dönüştürülmüştür.

Osmanlı döneminde bölgenin esaslı bir imar görmesi 16. yy'ın ortalarına rastlamaktadır. Süleymaniye bölgesi ile birlikte bütün bu yöre I. Süleyman (Kanuni) zamanında, 1520-1566 yılları arasındaki Sinan yapısı külliyelele süslenmiş ve şenlendirilmiştir. Yapımına 1544'de

başlanmış semte adını da vermiş olan Şehzade külliyesi Mimar Sinan'ın Süleymaniye Külliyesinden önceki eseridir[Eyice-1989, s:190].

Şehzadebaşı bölgesi, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca çok sayıda dükkanın ve işliğin de bulunduğu canlı bir ticaret merkezi olmuştur. Bölgedeki ve Süleymaniye gibi yakın semtlerdeki eğitim kurumları, İstanbul Üniversitesi Merkez binası alanındaki çeşitli askeri ve idari kuruluşlar semtin toplumsal, kültürel yapısını, burada oturanların niteliğini belirlemiştir. Dükkanların fazlalığı, ticaretin, kahvelerin, kiraathanelerin gelişmesi de alım gücüne bağlıdır. Hem medrese talebelerinin, hem de çevredeki işyerlerinde çalışmaya gelmiş olan bekar uşaklarının kaldıkları bekar odalarının anısı, Süleymaniye'ye doğru Taş Odalar Sokağı gibi sokaklarda yaşamaktadır[D.B.İstanbul Ansiklopedisi-1994, s:156].

Daha sonra 20. yüzyılda İstanbul Üniversitesi'nin buraya taşınması, 1940'larda Vezneciler'de fen ve edebiyat fakültelerini barındıran binaların yapılmasıyla, eğitim başta olmak üzere, geçmiş yüzyıllardaki kentsel işlevler semtte süreklilik kazanmış, Vezneciler ve Şehzadebaşı bölgesinde çok sayıda öğrenci yurdu kurulmuş, semtteki oda veya görece düşük fiyatlarla kiralanabilen eski evlerde öğrenciler yoğunlaşmış, bu nitelikteki bir nüfusun ihtiyaç ve taleplerine uygun kahve ve kiraathaneler, aşevleri aşçı dükkanları, kırtasiyeler vb. gibi çoğalmıştır.

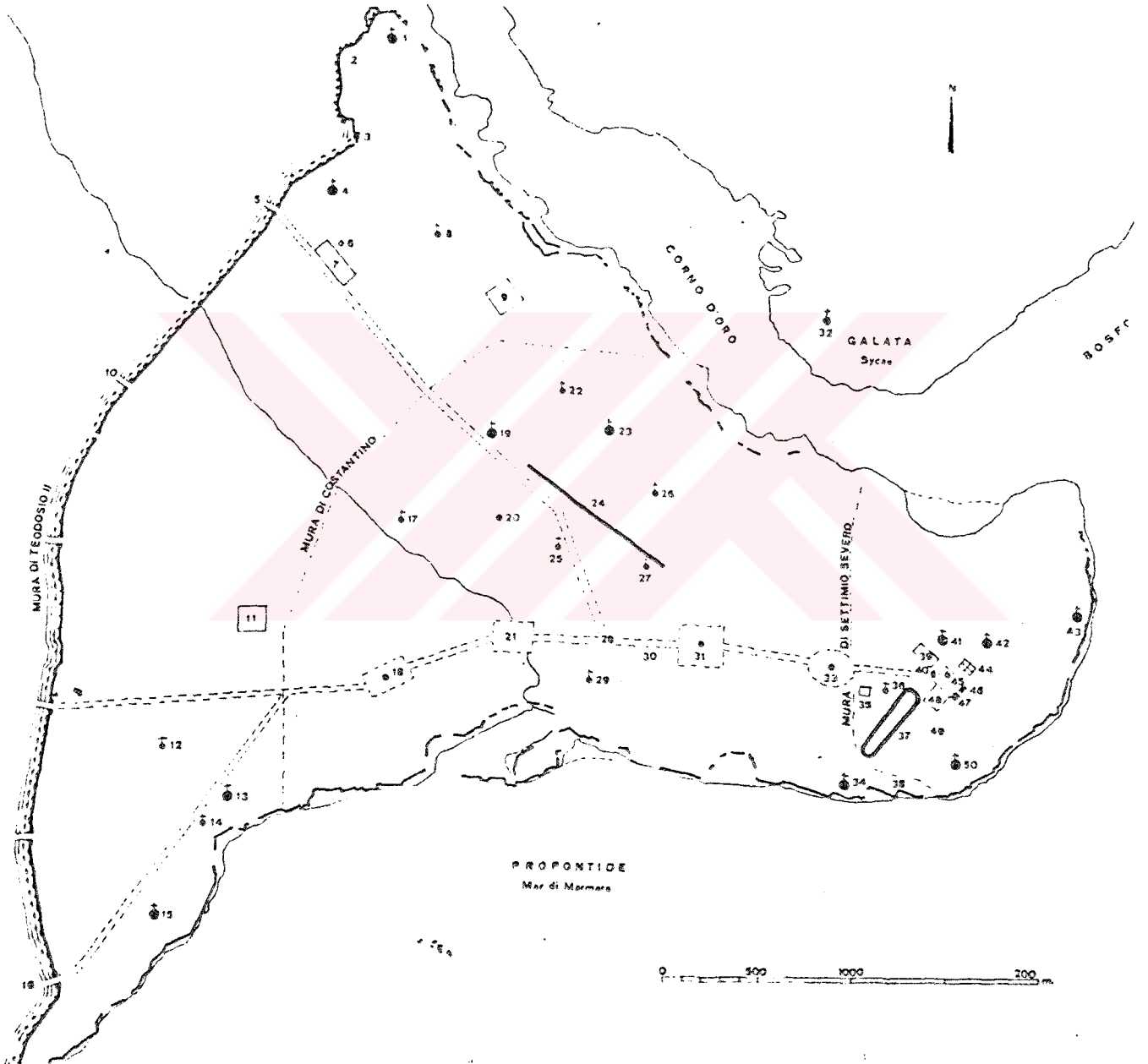
6.5.4. Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Bölgesinde Yeralan "MESE" ve Görsel Çevre İlişkisi

Edirnekapı'nın bulunduğu yer, 'yedi tepe'nin en yüksek olanıdır. Bu yükseklik yaklaşık olarak 76 metre kadardır. Ama buradan Topkapı'ya doğru toprak alçalır. Bu alçak kısım, bir vakitler Lykos deresinin şehre girdiği yerdir. Bu kapı Hadrianopolis-Edirne'ye giden yolun başlangıcıdır. Bu ve Yıldızlıkapı, "Mese"nin yarattığı 'y' çatalının iki ucunun çıkışlarıdır. Bu tesbitler vaziyet plan analizlerinde eklerde verilmiştir (Ek.1.).

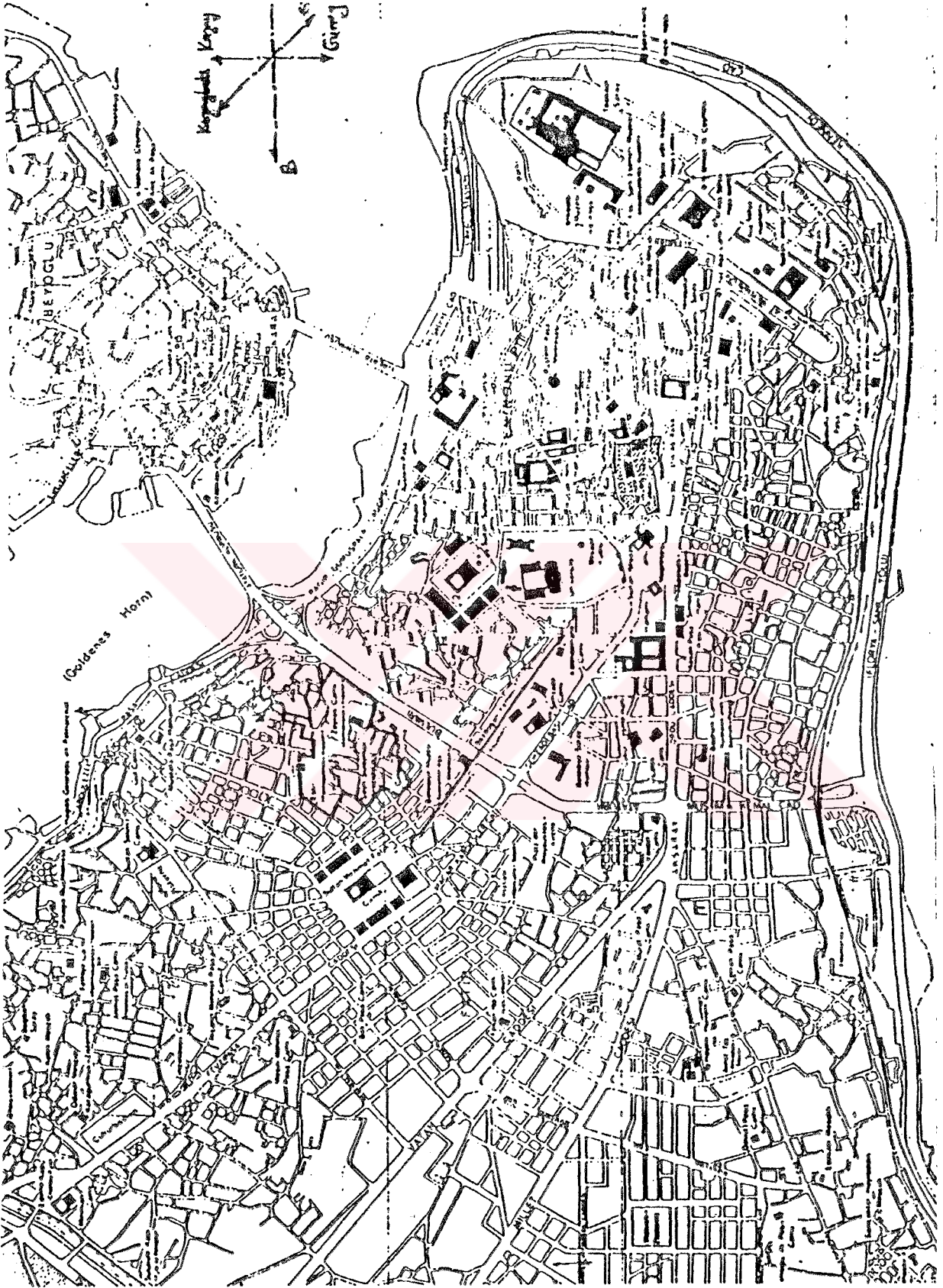
Surun ve kapının hemen içindeki meydanlıkta Sinan'ın eseri olan Mihrimah Camii yükselmektedir. Mihrimah Camii ve Külliyesi "Mese" Yolu'nun Edirnekapı bölgesindeki en belirleyici noktasını oluşturmaktadır. Camii bir set üzerindedir. Avlusundaki ağaçlar buraya bahçemsi bir hava vermektedir. Avlunun çevresindeki odalar bir medresenin öğrenci odalarıdır. Ortada bir şadırvan vardır.

Ana bağlantı ekseninde Unkapanı Bölgesinin sınırlarını Marmara yönünde Belediye Sarayı ve yakın çevresinden belirlemekteyiz. Yeraltı geçidinin Batı yakasında, park'ın içinde, bir hayli eski olduğu anlaşılan bir bina kalıntısı ayrıca parkın çeşitli yerlerinde de sütunlar, kaideler, başlıklar mevcuttur. Burası, Iustinianos zamanında yapılmış büyük kiliselerden Polieuktos'un bulunduğu yerdir.

Hg.Polieuktos Kilisesi'nden Haliç'e doğru ilerlendiğinde, ilkin Valens ya da Türkçe adıyla Bozdoğan Kemerini belirlemekteyiz. Kemer Roma zamanında, İmparator Valens tarafından 375 yılında yaptırılmıştır. Bu kemer, İstanbul'un üçüncü - Beyazıt kulesinin olduğu - tepesiyle dördüncü (Fatih Camii'nin olduğu) tepesi arasında, Unkapanı'ndan Yenikapı'ya kadar uzanan vadinin üzerinden, şehir dışından gelen ve Büyük Saray çevresine taşınması gereken suyu aşırarak için yapılmıştır. Kemerin büyük kısım ayakta. En yüksek olduğu bölümde iki katlıdır ve caddeden yüksekliği 20 metreyi bulmaktadır.

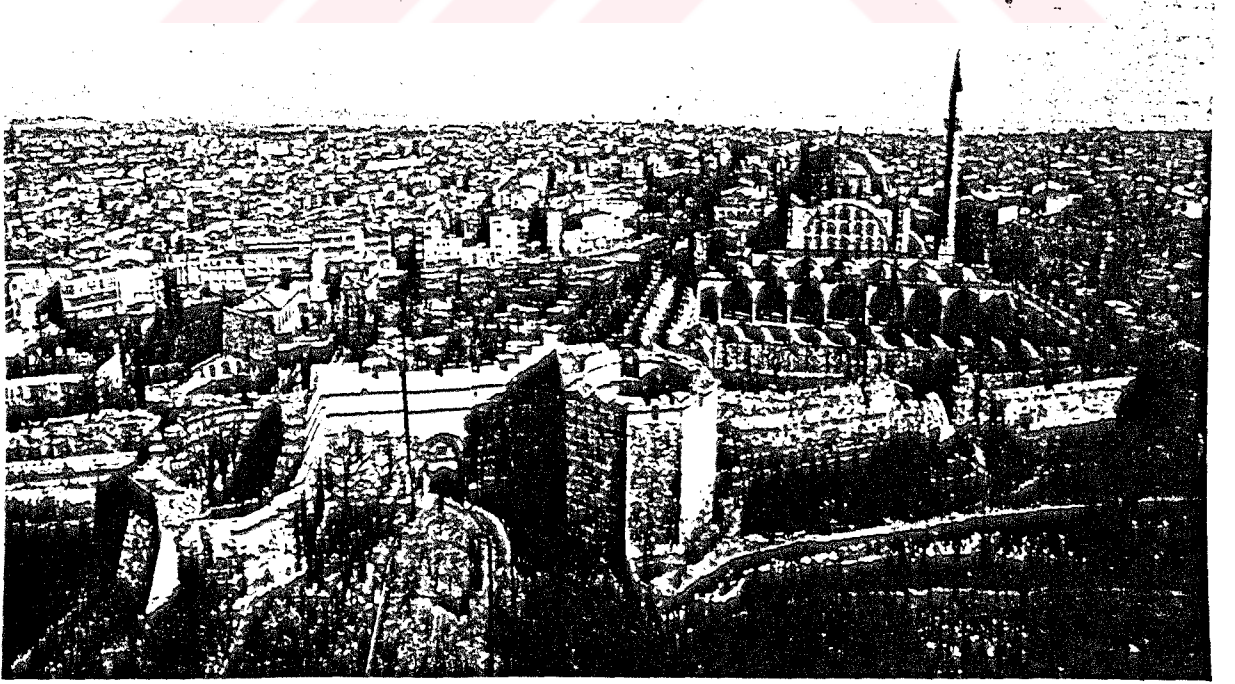
Şekil 6.16. İstanbul tarihi yarımadası'nın Bizans döneminde "Mese" aksı kurgusu
[Müller-Wiener-1977]

Şekil 6.17. İstanbul tarihi yarımada'da "mese" bağlantısı ve birinci kolu [Müller-Wiener-1977]

Şekil 6.18. İstanbul Tarihi Yarımada Surları (Fotoğraf: S.Kalfagil)

Şekil 6.19. Edirnekapı girişi ve Mihrimah Sultan Camii (Fotoğraf: S.Kalfagil)

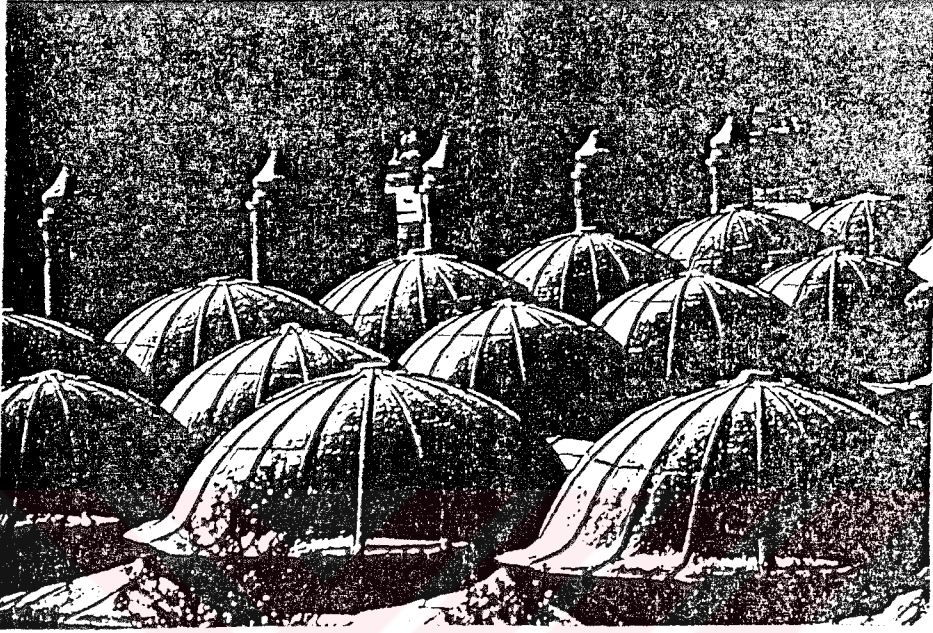

Şekil 6.20. Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi (Foto: S.Kalfagil)

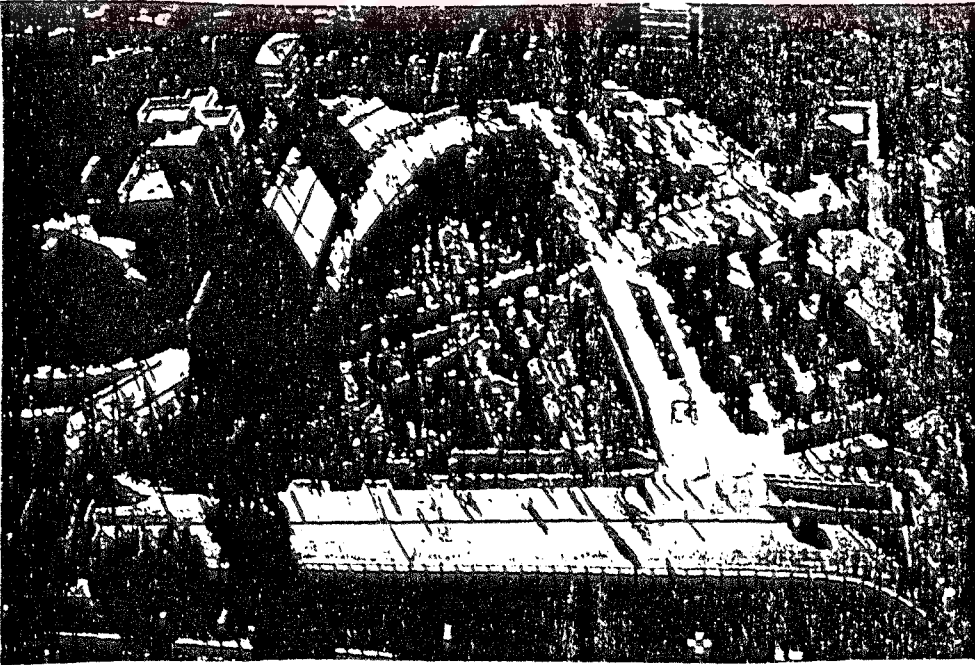
Özellikle Tepebaşı tarafından bakıldığında kent silüetine etkisi ortaya çıkmaktadır. Kemerden dökülen su, Süleymaniye ile Beyazıt camileri arasında kalan Nymphaeum Maximum denilen havuzda (Nimfaion Maksemi) toplanmakta ve buradan kentin çeşitli bölgelerine dağılıyordu. Bu havuzun şimdi hiçbir izi yoktur[Belge-1995, s:152].

Fatih ve Şehzadebaşı Parkları arasındaki Gazanferağa Medresesi, Bozdoğan kemerine bitişik olarak yer almaktadır. Burası bir dönem Belediye Müzesi, bugün de Karikatür Müzesi olarak kullanılmaktadır. III. Mehmet'in Akağalar başı Gazanfer Ağa tarafından 1599'da yaptırılmıştır. Medresede bir dönem ve Gazanfer Ağa'nın türbesi de bulunmaktadır.

Fatih-Çarşamba-Karagümrük Bölgesi'nin "Mese" üzerindeki konumu İstanbul'un yedi tepesinden ikisini, üzerindeki kent silüetini belirleyici etkileri olan Fatih ve Yavuz Selim camilerini içine almaktadır. Ayrıca, gene çok yakında olan Edirnekapı'nın ve Mihrimah Camii'nin bulunduğu Karagümrük semti, şehrin en yüksek tepesidir. İstanbul'un yeni idari bölünüşünde tarihi yarımada Eminönü ve Fatih ilçelerinden oluşmaktadır. Aralarındaki sınır çizgisi, Unkapanı köprüsünden Yenikapı'ya uzanan cadde. Bu caddenin batısında kalan suriçi bölgesi bu anlamda Fatih sayılmakla birlikte, dar anlamda, semt olarak Fatih, Fatih Camii'nin yakın çevresidir.

Şekil 6.21. Gazenferaga Medresesi (Fotoğraf: S.Kalfagil)

Şekil 6.22. Hg.Polyevktos Kilisesi kalıntılarının görünüşü (Fotoğraf: S.Kalfagil)

6.6. Anket Çalışmasının Bulguları

Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yol, bina ve meydan düzlemleri üzerinde yapılan alan araştırmasının değerlendirilmesi aşamasında yerinde bir ön çalışma yapılmıştır. Daha sonra rastgele örneklem yoluyla 50 kullanıcı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Konuşulan kullanıcıların % 4'ü emekli, % 4'ü ev hanımı, % 4'ü muhasebeci, % 4'ü hemşire, % 2'si mühendis, % 4'ü avukat, % 6'sı idareci, % 10 satış elemanı, % 10 öğretmen, % 6'sı doktor, % 10'u üniversite öğrencisi, % 16 esnaf, % 10'u mimar, % 10'u lise öğrencisidir (Çizelge 6.1, Şekil 6.1).

Konuşulan kullanıcıların % 50'si genç (15-29yaş grubu), % 36'sı orta yaşlı (30-49 yaş grubu), % 14'ü yaşlı (50 yaşın üzerindeki grup). Bu seçimde uygulama alanının sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı gözönünde tutulmuştur. Bu bölgenin bir üniversite merkezi oluşu, öğrenci yerleşmelerinin, ticari aktivitenin ve hizmet birimlerinin oluşuna göre yaş, eğitim durumu ve işletmecilik özellikleri kullanıcının belirlenmesinde etkili olmuştur.

Anketler, mimarlar ile mimar olmayan kişiler arasında; ayrıca yaş ve meslek gruplarına göre karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilmiştir (Çizelge 6.2), (Şekil 6.2).

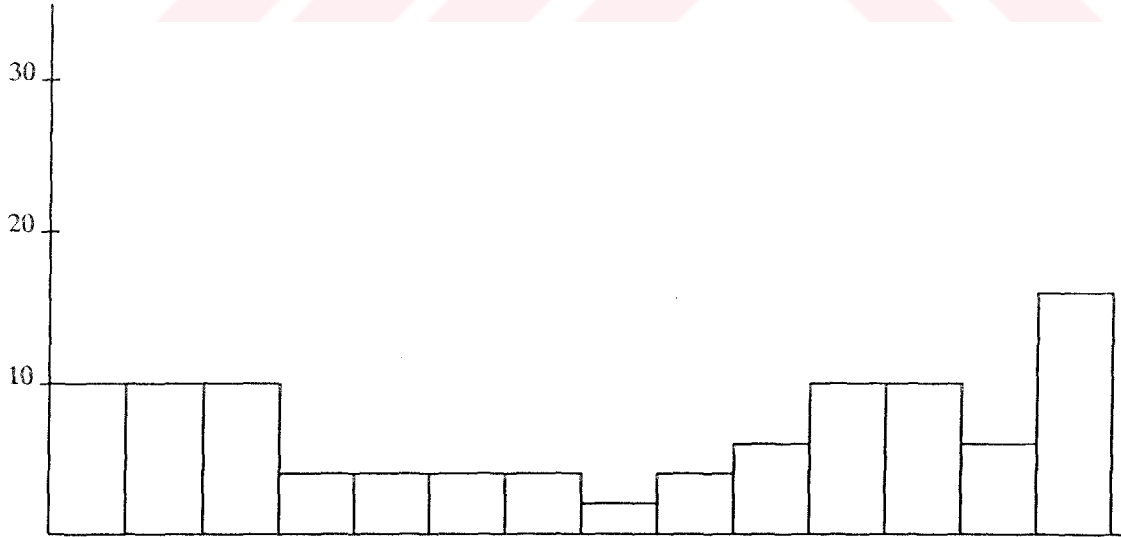
Bu örnekleme tasarımı, insan-çevre etkileşiminin "yer" kavramı ile ilişkisini üç farklı düzlemde ortaya koymaktadır. Bu anket çalışmasında hazırlanan soruların düzenlenmesinde Delphi'nin[Çakın-1976] çevresel etkinin değerlendirilmesi üzerine geliştirdiği teknikten, Sanoff'un[Sanoff-1991] imaj ölçümü için kullandığı sonuçların değerlendirilmesi yönteminden ve J.Perlman'ın[Perlman-1976] çevrenin kullanımına ait geliştirdiği kuramsal yaklaşımdan yararlanılmış olmakla birlikte bu araştırmanın asıl çıkış noktasını Lynch'in [Lynch-1960] çevre/kent imajını incelemesine yönelik çalışması oluşturmaktadır.

Çizelge 6.4. Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yol, bina ve meydan düzenlemelerinin görsel algılanmasının değerlendirilmesine ilişkin çalışmada anket yapılan kullanıcıların mesleklerine göre dağılımını gösteren tablo

SORU CETVELİ BULGULARI

Mimar	Öğrenci		Emekli	Ev Hanımı	Muhasebe	Hemşire	Mühendis	Avukat	İdareci	Satış Elemanı	Öğretmen	Doktor	Esnaf
	Üni.	Lise											
10	10	10	4	4	4	4	2	4	6	10	10	6	16

- Mimar
- Üniversite öğrencisi
- Lise öğrencisi
- Emekli
- Ev Hanımı
- Muhasebeci
- Hemşire
- Mühendis
- Avukat
- İdareci
- Satış Elemanı
- Öğretmen
- Doktor
- Esnaf

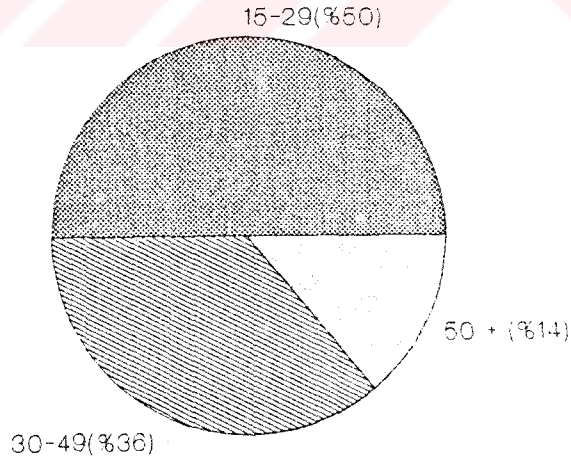

Şekil 6.23. Konuşulan kullanıcıların mesleklere göre dağılımını gösteren grafik

Çizelge 6.5. Konuşulan kullanıcıların mimar ve mimar olmayanlara göre dağılımı

Meslek Grubu	Mimar	Mimar Değil
100	10	90

Sayılar yüzde (%) olarak verilmiştir

Şekil 6.24. Anket yapılan kullanıcıların yaş gruplarına göre dağılımı

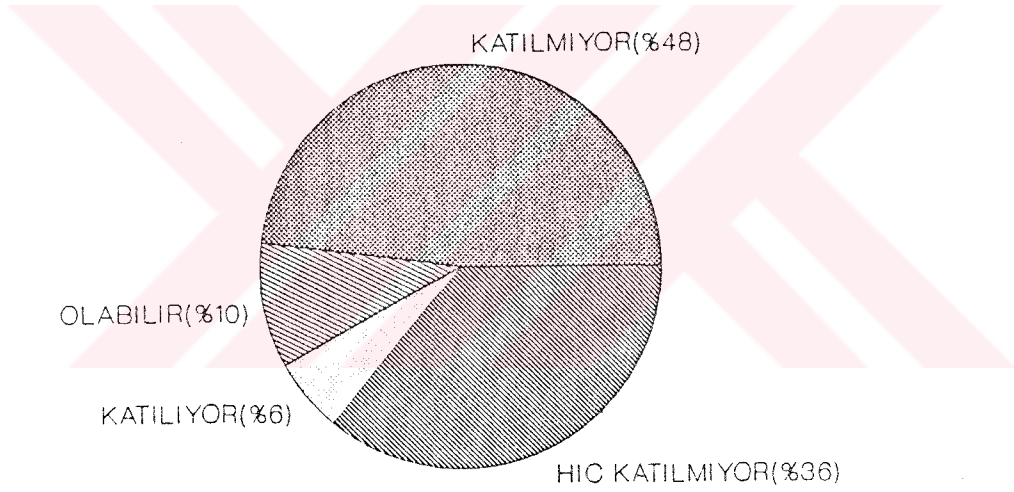
Alan Çalışmasında ; Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki koruma amaçlı çevre düzenleme çalışmalarında kentsel mekanların gelişimindeki işlevsel potansiyeli karşılayacak mimari mekanların çevresel etkilerinin irdelenmesi için yapılan anket çalışmasında yer alan 17 soruya verilen yanıtların pasta grafik yöntemine[Sanoff-1991, s:2] göre % hesaplarının değerlendirilmesi, kentsel mekanları nitelendirme yapılan çalışmalar, düzenlenmiş-tasarlanmış bir çevrenin önemi ortaya koymaktadır. Burada algılanan çevre imajı kolaylıkla tanımlanabilmektedir. Bunlardan biri de Sanoff'un ölçüm yöntemi kullanılarak, çeşitli yaklaşımlar içinde mekan-çevre-bina etkileşiminin kullanıcılar üzerindeki etkilerini tanımlamasına yönelik değerlendirme sonuçları eklerde verilmektedir (Ek.2).

Sanoff'a göre imaj değerlendirme yöntemleri laboratuvar deneyleriyle çoğaltılabilir. Bu sayede çok sayıda örnek üretilebilmektedir. Çevreye ait örnekler daha geniş bir çerçeve içinde çok sayıda örnekle daha somut bir biçimde irdelenir. Sonuçların genelleştirilebilmesi imaja dayalı örneklerin başarısına bağlıdır [Sanoff-1991, s:5].

Daha evvel yapılan yöntem araştırma çalışmalarında[Sencer, Sencer-1978] da sonuçlar göstermiştir ki; daha somut, spesifik ve benzer eleman setleriyle, soyut ve benzer olmayan objelere göre daha varsıl sonuçlar elde edilmektedir.

I- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YOL DÜZLEMİ"NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

- 1- Rastgele örneklem yoluyla seçilen kullanıcılara Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki ana bağlantı yolunu oluşturan Şehzadebaşı Caddesi'nin başlangıç ve bitiş noktalarının taşıdığı kentsel öge ve elemanlarıyla yeterli ölçüde belirgin olup olmadığı sorulmuş, % 48'lik bir çoğunluk yeterli ölçüde belirgin olmadığı, % 36'sı kesinlikle belirgin olmadığını, % 10'u olabilir ve % 6'sı yeterli olacağı cevabını vermiştir (Şekil 6.25).

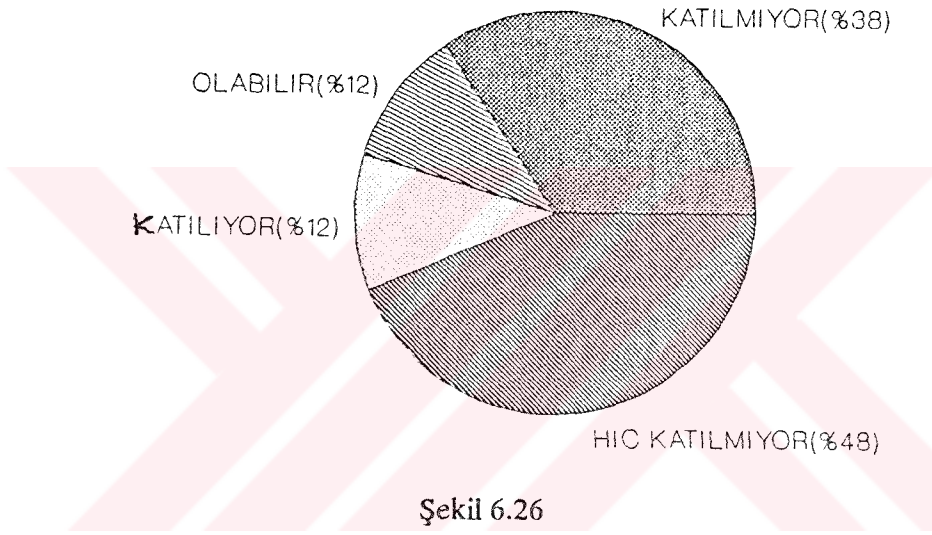

Şekil 6.25

Taşıdığı kentsel öge ve elemanlarıyla Şehzadebaşı Caddesi'nin başlangıç ve bitiş noktalarının belirgin olduğu ifadesine %48 oranındaki çoğunluğun katılmaması durumu bu caddenin Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı eksenindeki "yer"inin karakteri/kimliği açısından belirsiz-tanımsız olduğunu göstermektedir. Bu sonuç Şehzadebaşı Caddesinin tamamen bilinmemesini değil başlangıcını ve bitişini ifade eden ögele-

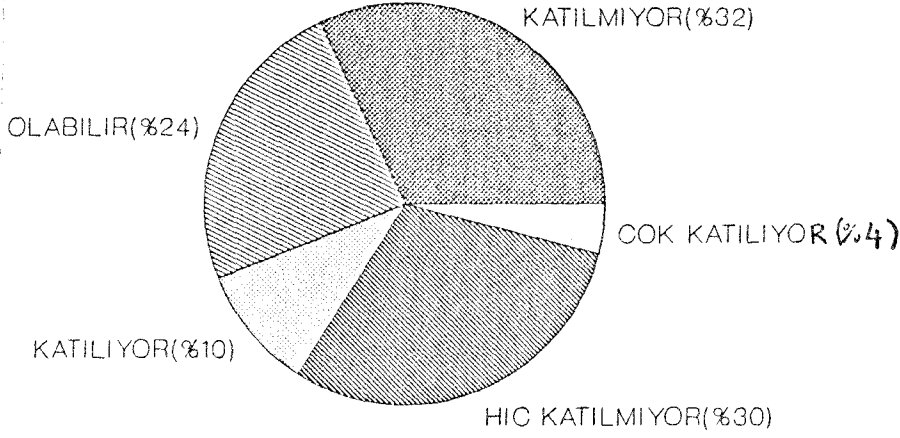
rin olmadığını ya da sınırlarının açık olmadığını göstermektedir. %36'lık bir grubun da daha az bir etki ile bu ifadeye katılmaları bu önermenin I.yaklaşımı desteklediğini göstermektedir.

- 2- Kullanıcılar Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki ana bağlantı yolu üzerinde araç trafik ve yaya yolu ilişkisinin yeterli ölçüde düzenli olduğu ifadesine % 48 oranında hiç katılmadıklarını, % 38 oranında katılmadıklarını, % 12 oranında yeterli olabileceğini ve % 2'si de bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir (Şekil 6.26).

Kullanıcıların ana bağlantı yolu üzerindeki trafik ve yaya yolu ilişkisinin düzenli olmadığını %48'lik bir çoğunlukla kesin ifade etmeleri onların eğitim ve kültür düzeyine de bağlı olarak etkisini değiştirmektedir. Bu önermeye %38'lik bir oranda olumsuz yanıt vererek kentsel çevrede varolan problemin %86 gibi bir oranda algılandığını vurgulamaktadır.

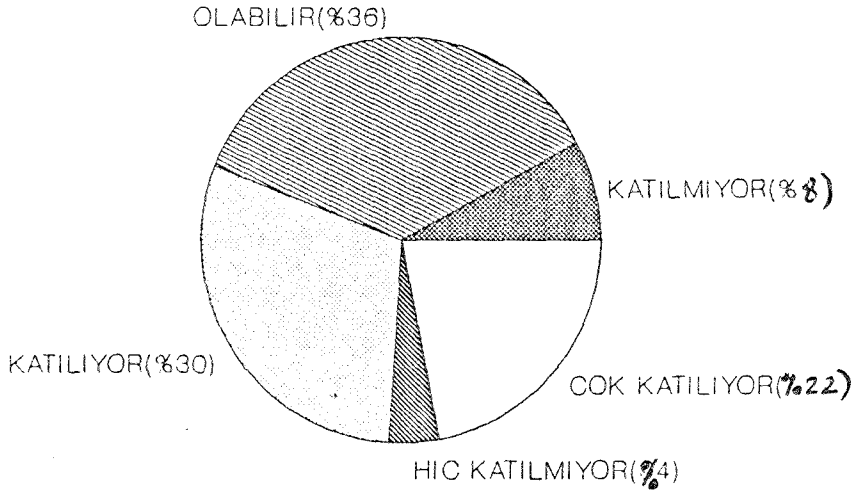
- 3- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan yolların belirleyici elemanları olarak; ağaç, anıt, meydan gibi öğelerin yeterli olduğu ifadesine; kullanıcıların % 30'u hiç katılmadığı, % 32'si katılmadığı, % 24'ü ifadeye katılabileceğini, % 10'u katıldığı ve % 4'ü de çok katıldığı cevabını vermiştir (Şekil 6.27).

Şekil 6.27

Birinci önerme ile ilişkili olan yolların belirleyici öğeleri; ağaç, anıt gibi elemanların hiç katılmayan ve katılmayanlarla birlikte %62 çoğunluğun bu önermenin yanlış olduğunu, kentsel belirleyici öğelerin yetkili olmadığını belirtmeleri sonuç açısından belirleyici olmakla birlikte tanımlamada yetersiz kalmaktadır. Ancak devam eden destekleyici soru önermeler bu eksiklik tamamlanacak biçimde düzenlenmiş olduğundan genel sonuç için bu bir sorun yaratmamıştır.

- 4- Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan yaya yollarının rahat yürümeye (çok basamaklı kaldırımları, beklenmeyen rampaları, üst geçitleri ile) engel olduğu ifadesine, kullanıcıların % 4'ü hiç katılmamış, % 8'i katılmadığı, % 36'sı olabileceğini, % 30'u katıldığını ve % 22'si çok katıldığını belirtmişlerdir (Şekil 6.28).

Şekil 6.28

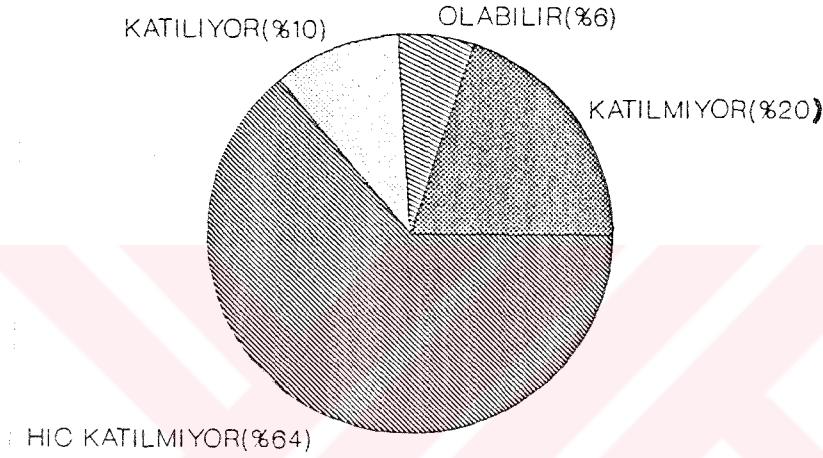
Kullanıcıların yaya yollarının düzenlenmesi ile ilgili bu önermeye %88 bir oranda olumlu bir şekilde katılmaları, bu eksen üzerinde bir yaya yolu düzenlenmesi gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle araç trafiğinin yoğun olduğu bu bölgede tarihi mirengi noktalarını bağlayan akslar yayalar tarafından kullanılamamakta ve kentsel çevre tarihsel mimari öğeleriyle hissedilememektedir. Bu eksenlerin kullanılamaması kentsel mekanda "yer" in tanımsız oluşuna neden olmaktadır.

I.yaklaşımın içerdiği önermelerin görsel algılamanın saptanması açısından; bu bölgedeki örneklediğimiz eksen üzerinde yeralan, konumları ve taşıdıkları kentsel karakteristik özellikleriyle farkedilip edilmediği durumlarına somut örnekleme oluşturmaları amacı taşıdığı bu yaklaşımın temel hedefidir.

II- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİ"NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

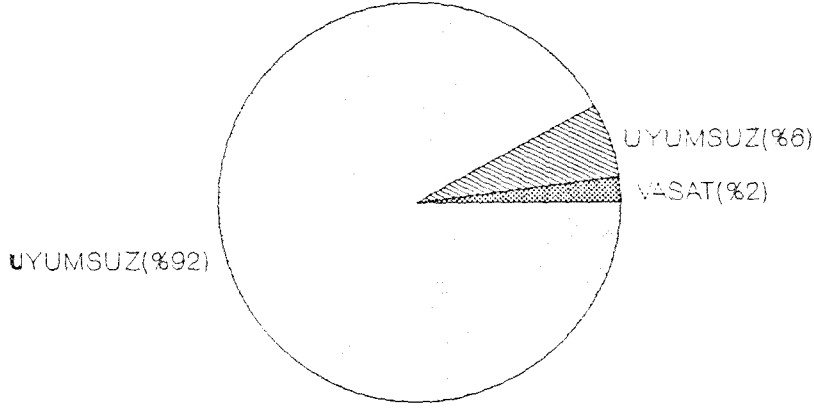
- 5- Kullanıcılar Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan İstanbul Anakent Belediye Binası ile Şehzadebaşı Külliyesi arasında bir uyumluluk vardır ifadesine % 64 gibi bir çoğunlukla hiç katılmamışlar, % 20'si katılmadığı, % 6'sı olabileceğini ve % 10'u da katıldığı cevabını vermiştir (Şekil 6.29).

Şekil 6.29

Bu önerme yeni ve eski bina olmaları ikinci planda olmak üzere, birbirleri ile uyumlu olmalarını kapsamaktadır. Belediye binasının kitle-sel olarak görünüşü, yüksekliği, biçimi görsel anlamda külliye yapısı ile karşılaştırılmıştır. %84 gibi bir çoğunluk bu iki yapı arasındaki uyumlu olma önermesine katılmamışlardır. Tarihi doku içinde binaların biçim, görünüş, uyum-estetik sorunlarının değerlendirilmesi bir bilinç düzeyini yansıtmakla birlikte etkileşim sürecinde yeralmalıdır.

- 6- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Fevzipaşa Caddesi üzerinde yer alan beş bina tipini gösteren fotoğraflardan tarihsel çevreye uyumlu bina imajına en uygun olanı sırasıyla % 92 kullanıcı en uyumsuz olanını 1. resim, % 6'sı uyumsuz olanı 2. resim, % 2'si de vasat olanı 3. resim olarak belirtmişlerdir (Şekil 6.30).

Şekil 6.30

5.sorudaki önermenin paralelinde sorulan uyumlulukla ilgili bina tipi karşılaştırması resimlerle desteklendiğinde daha net ve kesin bir sonuç elde edilmiş ve %98'lik bir grup en uyumsuz binayı seçmiştir.

7- 6. soruda yer alan 5 adet resmin beğenilen ve beğenilmeyen özellikleri % 95 kullanıcı tarafından 1. resmin çevreyle uyumsuz, bakımsız ve kasvetli olarak, % 5'i ise uyumlu olduğunu belirtmiştir.

2. resim için % 87 oranında binayı beğenmediklerini, kullanışsız, itici ve karanlık bulduklarını, % 23 oranında ise konumu ve aydınlık oluşunu beğendiği özellik olarak belirtmişlerdir.

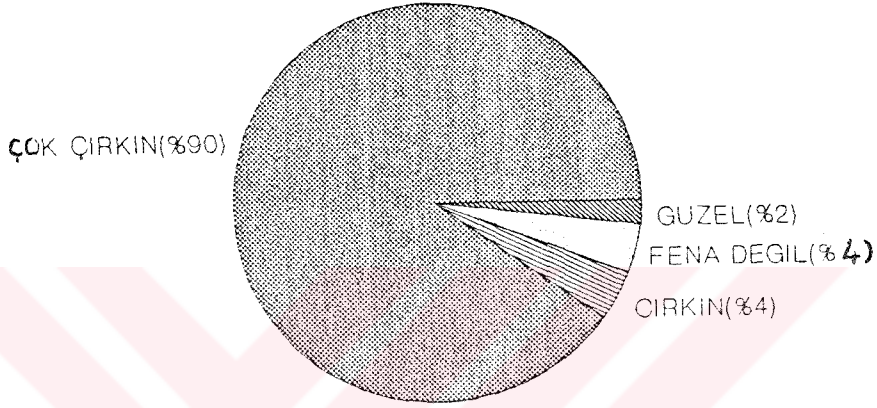
3. resim için, % 80 kullanıcı kullanışsız, karanlık ve kasvetli, uyumsuz ifadelerini kullandıkları gibi % 20 kullanıcı tipik bir mimariye sahip oluşu ve sıcak görünümü ile binayı beğendiklerini belirtmişlerdir.

4. resim için, % 25 oranında kullanıcı binanın küçük, çevreyle uygunsuz ve ulaşımı zor ifadelerini kullandıkları halde, % 75 oranında kullanıcı binanın aydınlık, ferah ve uyumlu özelliklerini beğendiklerini belirtmişlerdi.

5. resim için, % 12 oranında kullanıcılar binanın uygunsuz, ve bakımsız olduğunu ifade ederlerken, % 88 oranında kullanıcılar binanın tarihsel bir özelliğe sahip oluşu ve estetik, uyumlu ve aydınlık gibi ifadelerle beğenilen özelliklerini belirtmişlerdir [Resimler için bkz.Ek.2.].

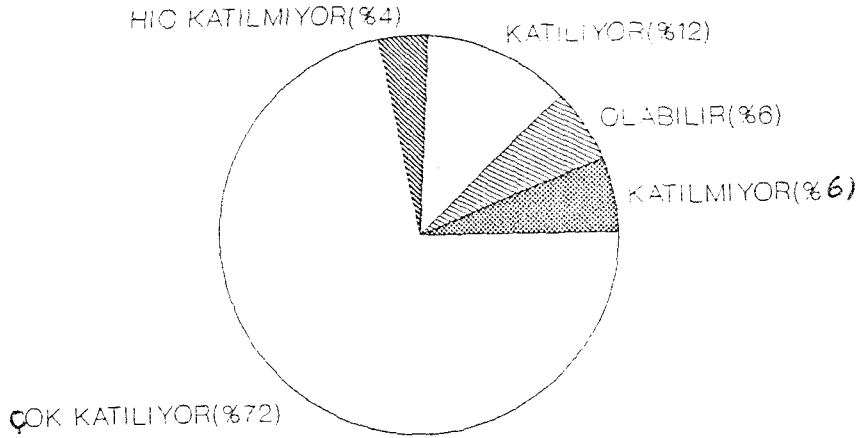
8- 6. soruda yer alan resimler, % 90 kullanıcı tarafından 1. resim çok çirkin, % 4 oranında kullanıcı tarafından 2. resim çirkin, % 4 ora-

nında kullanıcı tarafından 3. resim fena değil, % 2 oranında kullanıcı tarafından 4. resim güzel olarak cevaplandırılmıştır (Şekil 6.31). Bu önerme görsel çevre etkileri içinde estetik değerlerin farklı ifadelerle tanımlanarak değerlendirilebildiğini göstermektedir. Ancak seçilen örneklerin belirleyici olması kaçınılmaz olmakla birlikte sonuçları bütünde bakıldığında değiştirmemektedir.

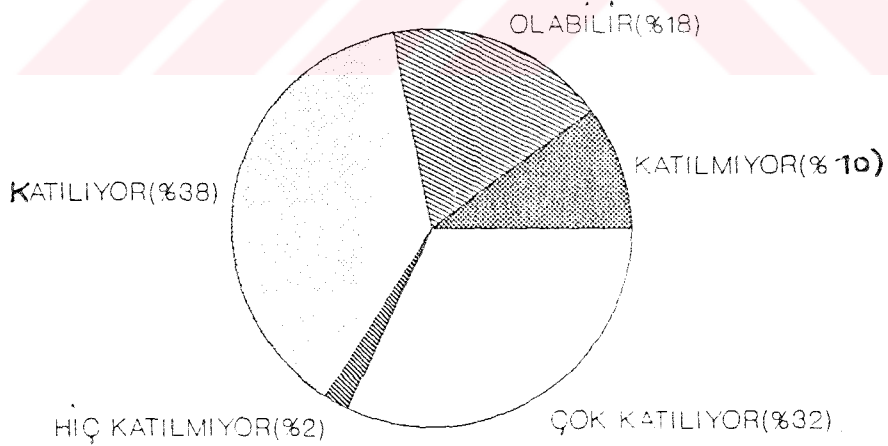
Şekil 6.31

- 9- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki ana bağlantı yolu mese üzerinde yer alan binaların yaya seviyesinde arkadlı bir geçit oluşturmalarının yağmur, güneş vb. gibi karşı koruyucu olarak yararlı olduğunu ve iyi bir görüntü sağladığını belirten ifadeye kullanıcıların % 4'ü hiç katılmadığını, % 6'sı katılmadığını, % 6'sı olabileceğini, % 12'si katıldığını, % 72'si de çok katıldığını belirtmişlerdir (Şekil 6.32). Bu soruda kullanıcının işlevsel biçimlenmelerdeki görüşlerinin katılması ve görsel çevre etkilerinin belirlendiği farklı yaklaşım gruplarında bu kararların yerinin önemi ifade edilmektedir. %84'lük bir çoğunluğun bu önermeye olumlu olarak katılmaları bu yaklaşımı desteklemektedir.

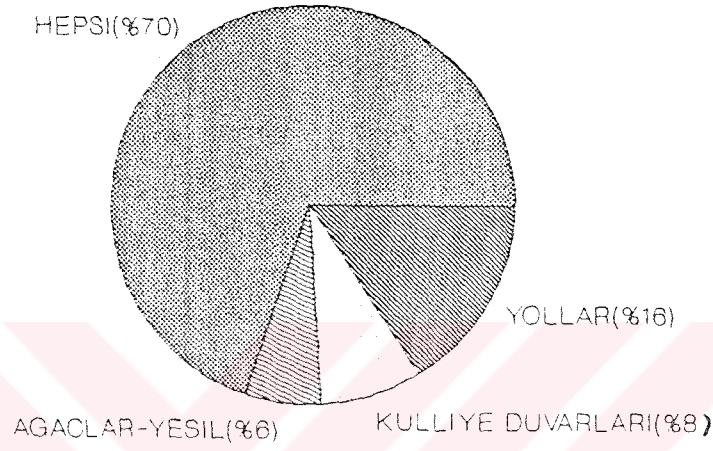
Şekil 6.32

- 10- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan Fevzipaşa Caddesindeki bina girişlerinin tanımsız oldukları için bulunmasının güçlüğü ile ifadeye kullanıcıların % 2'si hiç katılmadığını, % 10'u katılmadığını, % 18'i olabilir, % 38'i katıldığını ve % 32'si çok katıldığı cevabını vermişlerdir (Şekil 6.33).

Şekil 6.33

- 11- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Şehzadebaşı Caddesi üzerinde bulunan ve fotoğrafta görülen Şehzadebaşı parkını da içine alan meydanın sınırlarını kullanıcıların % 16'sı yollar, % 6'sı ağaçlar-yeşil, % 8'i külliye duvarları ve % 70'i tüm bu elementleri da sınırlayıcı olarak belirtmişlerdir (Şekil 6.34).

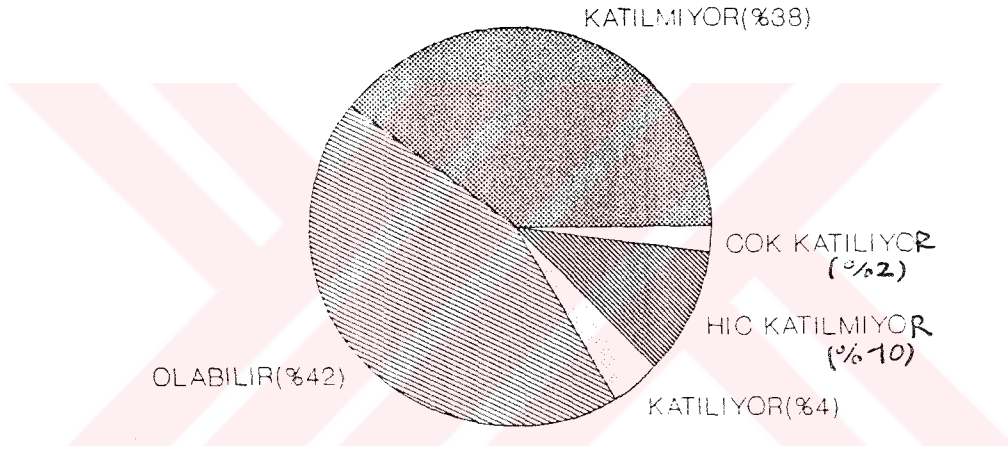

Şekil 6.34

Yapı adası/bina düzleminin kentsel çevre üzerindeki etkilerinin belirlenmesi yaklaşımında sorulan 10. ve 11. soruların bina girişleri ve mekan sınırları açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Bina girişlerinin tanımsız oluşunun ve kentsel öğelerin mekanları sınırlayıcı özellikleri ile seçimi II.genel yaklaşım desteklemektedir.

III- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "MEYDAN/BOŞLUK DÜZLEMİ"NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

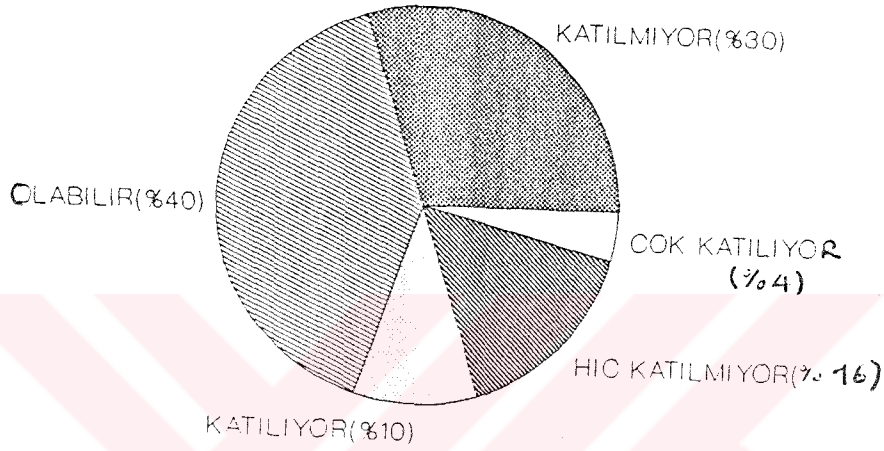
- 12- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Şehzadebaşı Caddesi üzerinde bulunan ve fotoğrafı görülen Şehzadebaşı parkını da içine alan meydanın sınırlarının yeterli ölçüde belirgin olup olmadığını, % 10 oranında kullanıcı hiç olmadığı, % 38'i olmadığı, % 42'si olabilir, % 4'ü belirgin olduğu ve % 2'si çok belirgin olduğunu belirtmişlerdir (Şekil 6.35).

Şekil 6.35

I. ve II.yaklaşımlarda yol ve yapı/yapı adaları için ortaya konulan "sınır" ifadesi bu soruda meydan-boşluk için belirgin bir tanım oluşturup oluşturmadığını vurgulayan bir önermeyi içermektedir. Parkı ve onu kapsayan meydanın sınırlarının belirgin olması ve olmaması durumları sonuçta %48 ve %62'lik bir eşitlik yaratmıştır. Ancak %42'lik bir grubun "olabilir" kararsızlığı bu sonucu etkileyecektir. Burada park alanı-meydan-sınır kavramlarının ifadesindeki farklılıklar da gözönüne alınmalıdır. Yeni soru önermeleri ve ifadelerle bu sonuçlar daha belirgin ve net hale gelebilmektedir. Bu çalışmada ise hazırlanan sorular birbirleri ile bağlantılı-destekleyici olmaları nedeni ile farklı yaklaşımlarda ele alınarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

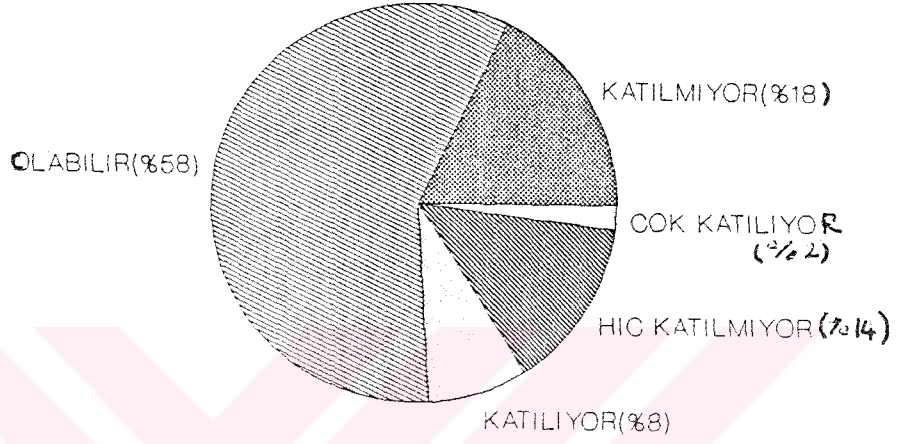
- 13- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Fevzipaşa Caddesi üzerinde bulunan belediye parkında yeralan ve fotoğrafta görülen oturma ve aydınlatma elemanlarının renk, malzeme ve konfor açısından yeterli bulunduğu ifadesine kullanıcıların % 16'sı hiç katılmamış, % 30'u katılmamış, % 40'ı olabilir, % 10'u katıldığını, % 4'ü ise çok katıldığını belirtmişlerdir (Şekil 6.36).

Şekil 6.36

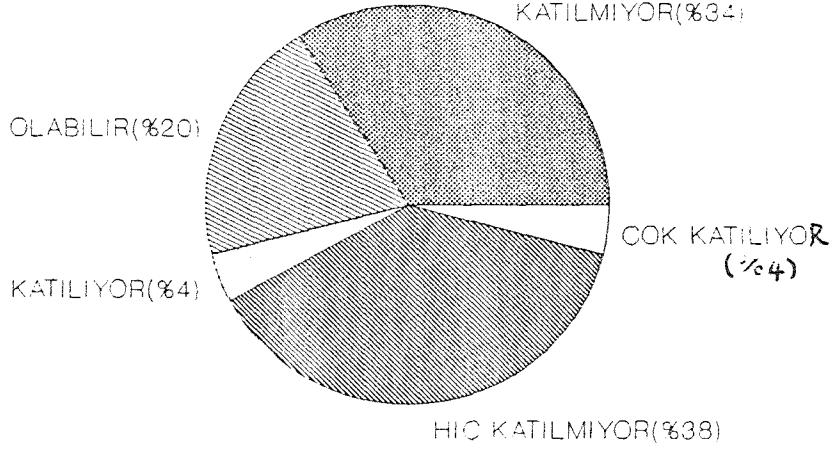
Kentsel mekanlarda ortak alanları ve kentsel boşlukları belirleyen meydanlarda yer alan kentsel yapay elemanların renk, malzeme ve konfor açısından uygunluğunun araştırılmasında değerlendirilmektedir. III.yaklaşımda sorulan bu önermede %46'lık bir çoğunlukla bu uygunluğun yetersiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

- 14- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yeralan park ve meydanlar özgün karakteristikleri ile birbirlerinden yeterince ayırt edilmektedir ifadesine % 14 oranında kullanıcı hiç katılmadığını, % 18'i katılmadığını, % 58'i olabileceğini, % 8'i katıldığını ve % 2'si çok katıldığını belirtmiştir (Şekil 6.37).

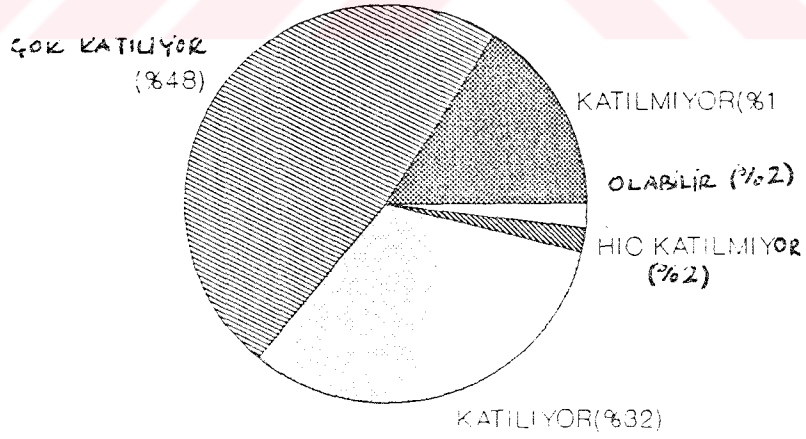
Şekil 6.37

- 15- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki yaya yolları üzerinde yer alan park, meydan ve arkeolojik alanlar yeterince korunmuştur ifadesine kullanıcıların % 38'i hiç katılmadığını, % 34'ü katılmadığını, % 20'si olabilir, % 4'ü katıldığını, % 4'ü çok katıldığını belirtmiştir (Şekil 6.38).

Şekil 6.38

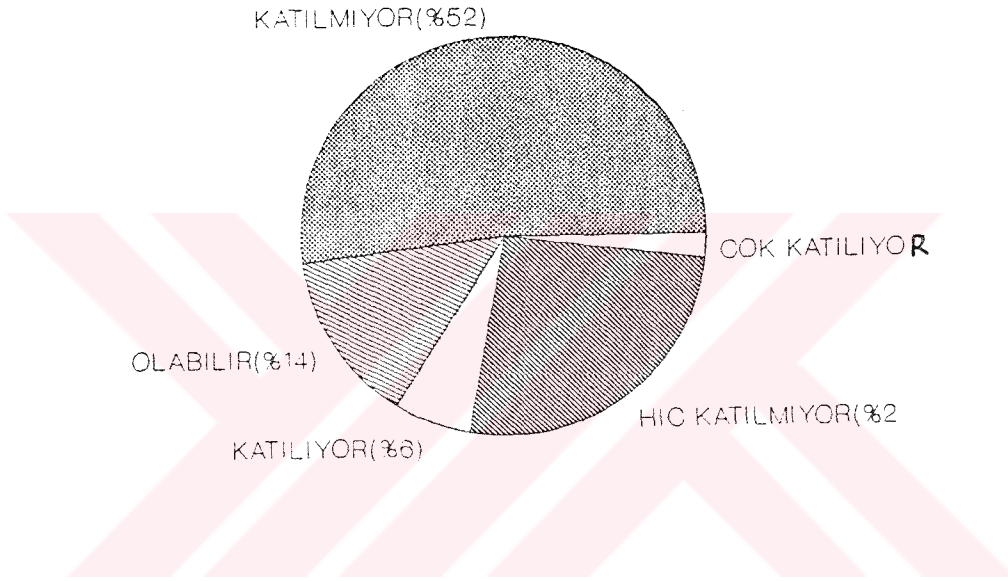
16- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Atatürk Bulvarı'nın Fatih Parkı ile Şehzadebaşı Parkını birbirinden kopardığı ifadesine kullanıcıların % 2'si hiç katılmadığını, % 16'sı katılmadığını, % 48'i çok katıldığını, % 32'si katıldığını ve % 2'si de olabilir belirtmiştir (Şekil 6.39).

Şekil 6.39

Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı ekseninde yer alan ana boşluklar; Fatih ve Şehzadebaşı parklarının bir ana bulvar tarafından kesilmiş olması yaya aksı ve bu boşlukların bütünde yaşanmıyor olduğu yaklaşımını desteklemektedir. Bu önerme %80'lik bir çoğunluk grup tarafından onaylanmıştır.

- 17- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Atatürk Bulvarı ile kesilen HG.Polyaktus Kilisesi kalıntılarının olduğu arkeolojik alan taşıdığı tarihsel karakteristiği ile kolayca algılanabilmektedir ifadesine kullanıcıların % 26'sı hiç katılmadığını, % 52'si katılmadığını, % 14'ü olabilir, % 6'sı katıldığını, % 2'si çok katıldığını belirtmiştir (Şekil 6.40).

Şekil 6.40

16. ve 17.soru önermelerinin de büyük bir çoğunluk ile önermelerde arkeolojik alan, meydan ve parkların yeterince korunamayıp, ortaya çıkarılmadığı ve algılanamadığı görüşünü taşımaktadırlar. III.yaklaşım giren bu önerme kentsel tarihi alanların ve öğelerin kentsel çevre oluşumundaki yerleri ve önemleri açısından değerlendirilmektedir.

6.7. Değerlendirme

Üç ana grupta ele alınan anket sorularına verilen yanıtların sonuçları değerlendirildiğinde sırasıyla:

I- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YOL DÜZLEMİ"NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde ana bağlantı yolu MESE ve bu yolu oluşturan Şehzadebaşı Caddesi, Fevzipaşa Caddesi Macar Kardeşler Caddesi ve yaya yolları kullanıcıların büyük bir çoğunluğu tarafından yeterince belirgin ve ilişkileri kurulabilmiş değildir. Ayrıca buradaki yolların anıt, ağaç-yeşil, meydan gibi destekleyici öğeleri de yeterince oluşturulmamış ve yaya konforu görsel ve fiziksel anlamda kullanıcıya cevap veremediği ilk dört soruyu oluşturan önermelerde ele alınan bağlantı yolunun tanımlanması, araç-yaya trafik yolu ilişkisi, yolların belirleyicisi olan kentsel öğeler ve yaya yollarının düzenlenmesine bağlı anket sonuçlarından anlaşılmaktadır. Buradaki soru-önermelerine çoğunluk bir grup kentsel çevrenin apısıyla ilgili olumsuz yargılarda bulunmuşlardır (Çizelge 6.4).

II- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİ"NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan binalar ve yapı adaları kendi içlerinde ve birbirleri ile ilişkileri açısından uyumsuz ve yeni yapılan yapılaşma çalışmaları yönünde kullanıcılar tarafından yetersiz karşılanmaktadır. Bina-görsel etkileşim doğrultusunda ilk algılanabilen özellikler beğenilen ve beğenilmeyenler olmak üzere; kullanışlı-kullanışsız, bakımlı-bakımsız, çekici-itici, tipik bir mimariye sahip-özelliksiz, uyumlu-uyumsuz, aydınlık-karanlık gibi ifadelerle belirlenmiştir. Binaların taşıdıkları kendilerine ait karakteristikleri binanın görsel algılanmasında oldukça önemli bir etki oluşturmuştur. Yine binaları ve yapı adalarının önem kazanmasında çevrelerindeki yeşil alan, meydan, ağaç, anıt gibi elemanlar oldukça etkili olmaktadır.

Bunların yanında binalardaki cephe ve giriş bölümlerinin daha ayrıcalıklı ve özellikli oluşu yapı-yapı adalarının değerini ve önemini artıran nedenlerdendir.

III- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "MEYDAN/BOŞLUK DÜZLEMİ"NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan meydanlar kullanıcılar tarafından çoğunlukla tanımlanamamaktadır. Sınırları en belirgin olan Fatih ve Şehzadebaşı Parkları ise meydan-yeşil alan-park gibi farklı ancak iç içe olan tanımları bir arada taşımaktadır. Bu bölgede yer alan park ve meydanlar çoğunluk bir grup tarafından ayırdedilememektedir.

Fotoğraflarla sınırları belirtilen parklarda yer alan elemanlar malzeme, yeşil-ağaç, renk konfor açısından büyük bir grup tarafından yetersiz bulunmuştur. Yine bu bölgede yer alan önemli bir arkeolojik alanı kapsayan HG Polyaktus Kilisesi kalıntıları da kullanıcıların görsel algılama sınırlarının ötesinde kalmaktadır.

Şehzadebaşı bölgesinde yer alan Şehzadebaşı Parkı ise Atatürk Bulvarı ile bölünerek bir bölümü Fatih bölgesi tarafında kalmak üzere kullanıcıların yaya ulaşımını güçleştirmektedir. Bu durumda da kullanıcıların büyük çoğunluğunun bu bölgedeki özgür yapı ve yol-yaya düzlemlerini doğru bir biçimde algılanmasına engel teşkil etmektedir. Kullanıcıların çevrelerine olan duyarlılığı; bu soruları içeren önermelerden elde edilen sonuçlar mekanlardaki görsel kalitenin önem taşıması ve yeni çalışmalarda gözönüne alınacak farklı imajlar açısından yönlendirici niteliktedir.

Burada; I., II. ve III. gruplarda toplanan sorulara verilen yanıtların değerlendirilmeleri sonucu, bütünde İstanbul Kent Kurgusu ve bu kurgunun belirleyicisi Mese yolunun ikinci kolunu belirleyen eksen ile bu eksenin çevresinin oluşturduğu Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesi, bugün, kentsel mekanlarının halen taşıdığı özgün karakteristikleri ile tarihsel ve kültürel bir kent dokusunu tanımlamaktadırlar.

Ancak tüm belirleyici karakterine karşın, bu tarihsel çevre tüm değerleri ve özellikleri ile bütünde kent kurgusu içinde yeterince algılanamamaktadır. Mimari çevrede meydana gelen değişim gitgide bu algılamayı güçleştirmiştir. İnsan ve çevre arasındaki ilişki ve bu ilişkinin etkileri kent mekanlarına olumsuz yönde yansımaktadır. Yapılan anket çalışmasının sonuçları insan-çevre-mimari tasarım etkileşimin-

de görsel çevre etkileri üç yaklaşımda da mekan-"yer"in ifadesi ile değerlendirilmiştir. Bu sonuçlarda kullanıcılar bina, yol, meydan düzlemlerini kentsel öğelerle ifade edilen uyum, uygunluk, estetik ve tarihi değerler, düzen gibi özelliklerin gereksinimleri doğrultusunda yetersiz ve çoğunlukla da görsel çevrenin algılanmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kent kurgusunu oluşturan kentsel mekan düzlemlerinin olası çevresel etkilerinin değerlendirilmesine ait tablo formu eklerde verilmektedir (Ek.2).

Çizelge 6.6. Kent kurgusunu oluşturan kentsel mekan düzeylerinin olası çevresel etkilerinin değerlendirilmesi

KENT KURGUSUNU OLUŞTURAN KENTSEL MEKAN DÜZEMLERİNİN OLASI ÇEVRESEL ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÇEVRE ELEMANLARI VE SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLERİN GÖRSEL BOYUTU	I. YAKLAŞIM				
	YOL DÜZLEMİ	BİNA/YAPI ADASI DÜZLEMİ		BOŞLUK/MEYDAN DÜZLEMİ	
		DÜZLEMİ			
		ETKİNİN NİTELİĞİ			
		Olumlu	Olumsuz		Hem olumlu hem olumsuz
	10		36	24	
YOLLARIN KENTSEL MEKANLARI BELİRLEYİCİ ETKİSİ			36	24	
YOLLARIN ÇEVRE ELEMANLARI İLE GÖRSEL İLİŞKİSİ			39	11	
BİNA BOYUTU		2	38	10	
BİNA GİRİŞLERİNİN ALGILANMASI			47	3	
MEYDAN BAĞLANTILARININ ALGILANMASI			28	22	
KARAKTERİSTİK ÖZELLİK (MEYDANLAR İÇİN) İMAJ DEĞİŞİMİ					
İŞLEVSEL POTANSİYELİN ÇEVRESEL ETKİ BOYUTU	II. YAKLAŞIM				
	EĞİTİM	TURİZM		TİCARET	
		ETKİNİN NİTELİĞİ			
		Olumlu	Olumsuz		Hem olumlu Hem olumsuz
		38	12		
BÖLGESEL SOSYAL AKTİVİTENİN DEĞİŞİMİ		48		2	
ANITSAL YAPILARIN KORUNMASI		44	1	5	
ALT YAPI		35	2	3	
İŞ ALANI SAĞLANMASI		40	3	7	
EKONOMİK GELİR		24	26		
TARİHSEL İMAJ DEĞİŞİMİ					

BÖLÜM 7.

SONUÇLAR

Bu tez çalışması bölüm sonuçları açısından ele alındığında: Birinci bölümde Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşiminin "kent kurgusu" ve "yer" bağlamında irdelenmesinin hedefleri belirlenmektedir. Burada ortaya konan kentin, farklı değişkenlerden ve etkenlerden dolayı sürekli bir değişim/bozulma süreci yaşadığı, bu değişimin de mimari tasarım süreci ile doğrudan bağlantılı olduğu yaklaşımıdır. Bu yaklaşım ile belirlenen sorun; bir kentin "kurgusu", "kimliği" ve "imajı" aynı zamanda "kentin ruhu" olmak konumundadır. Bu ruh o'nun özgün karakteri ve insan belleğindeki "yer"ini de tanımlamakta bir göstergeler dizisi oluşturmaktadır. Kent yalnızca mimari yapıları, doğal koşulları ile değil içinde geçirilen yaşantı ile anlam kazanmaktadır. Ancak günümüzde varolan olumsuz koşulların devam etmesi ile bu yaşantılar da bozulmakta, beklenen ya da daha önceden varolan "imaj", "yapı" ve belleğimizde tanımlı "yer" yok olmaktadır.

İkinci bölümünde, ortaya konan Mimari Tasarım-Kent Kurgusu "yer" kavramlarının tasarım süreci ve görsel etkileşimi bağlantıları açısından tanımları yapılmaktadır. "Yer" kavramının görsel algılama süreci ile ilişkisi tasarım süreci içinde belirlenmektedir. İnsanların içinde bulundukları mekanların, belleklerinde "yer" olarak imgelenmiş olan formalrı güzellik, gerçeklik, hoşluk, biçim, toplumsal konum gibi varsayımlarla ilişkilendirdikleri belirlenmektedir. Ancak bu bilinçle desteklenmektedir. Kavramlar arasındaki ilişkilerin kurulmasından sonra mimari tasarım-kent kurgusu ve "yer" kavramını etkileşimindeki gelişim değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi bağlamında "yer" kavramının anlam ve ifadesi açısından kentin değişimi, kentsel imaj, kent belleği, tarihsel kent gibi kavramlar, kentin bütünü ile bağlantılı yaklaşımlar ve kuramları belirlenmiştir.

İkinci bölümde belirlenen Mimari Tasarım-Kent Kurgusu ve "Yer" kavramı etkileşimindeki gelişim süreci üçüncü bölümde Mimari Tasarım Süreci değişkenleri ve bağlantılarıyla ortaya konulmaktadır. Böylece bu süreç bir görsel çevre etkileşim sisteminin kavramsal çerçevesini kurgulandırmaktadır. Bu kavramsal çerçeve taşıdığı özellikler ile mimari tasarım sorununa biçim-yapı-tarih ve bütünü içeren kent'e ilişkin ifade ve boyutları ortaya koymaktadır. Ortaya konan bu yaklaşımlardaki Mimari Tasarım Yöntemlerinin ilkeleri biçim-geometri yönünden;

- . görsel çevre etkileşim sürecinin üzerinde gelişen kurgusu ile oluşan sistem,
- . merkezi bir çıkış noktası ile gelişen kurgunun oluşturduğu sistem,
- . çevre ile bütünlük içinde gelişen bir kurgunun oluşturduğu sistem ve
- . serbest-plastik etkili bir kurgunun oluşturduğu sistem

içinde belirlenmektedir.

Bu sistemler "devamlılık" özelliği taşımaktadır. Belirlenen yöntemlerde geliştirilen tüm sistemlerde tasarım-yaratıcılık-devamlılık ilişkisi kente ait verileri oluşturmaktadır. Bu ilişkilerin belirlediği tanımlara ait yaklaşımlar, mimarlığın her alanında ve toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına göre "değişim" göstermektedir.

Mimari Tasarım-Kent Kurgusu ilişkisinin belirlenmesinden sonra dördüncü bölüm; bu bağlamda Görsel Çevre Etkileşim Sistemini ortaya koymaktadır. Burada dünyadaki gelişmiş örnekleri ile irdelenen Ortaçağ İslam ve Hristiyan Kent kurguları incelenmiştir. Böylece tezin alan çalışmasının yapıldığı İstanbul Kent Kurgusunun yapısı ve özellikleri açısından özgün örneklerle benzerlikleri, "kendine ait karakteri" niteliği ortaya konmuştur. Bu örneklerde kentsel çevre "yer" ilişkisi mekana bağlı öğelerle tanımlanmaktadır. Görsel Çevre Etkileşimi ve Mimari Tasarım-Kent Kurgusu ilişkisi bağlamında kente ait göstergelerle, etkileşim sürecini belirleyen sistemler yardımı ile bir Görsel Çevre Etkileşim Sistemi, tasarım ilkeleri ve bulgular kapsamında geliştirilerek tablo (Çizelge 4.1.) haline getirilmiştir. Bu sistemi oluş-

turan alt kavramlar ve etkileşim süreçleri karşılıklı ilişki içinde Tasarım İlkelerini ortaya koymaktadır.

Tezin beşinci bölümünde, dördüncü bölümde ortaya konan Görsel Çevre Etkileşim Sistemi ile bağlantılı bir modelin geliştirilmesinde uygulama alanını oluşturan İstanbul Kent Kurgusu tanımlanmaktadır. Kent imajı, kentin belleği ve kimliği kavramları doğrultusunda "tarihsel kent" konumunu "kendine ait karakteri" ile hâlâ taşıyan İstanbul burada biçimsel, görsel ve İslâm kenti oluşu gibi özellikleriyle ifade edilmektedir. Kentin bu özellikleri değişim/bozulma süreci ile değişimin özellikle kentsel çevre ve ulaşım bağlantıları üzerindeki etkileriyle irdelenmektedir. Böylece altıncı bölümde ortaya konan model-metod için veriler oluşturulmaktadır.

İstanbul Kent Kurgusunda "yer" kavramı ile ortaya konan "Mese" yolu bu bölümde tespit edilerek alan çalışmasında belirlenen "Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı eksenini"nin yer'i kentin bütünündeki konumu olarak tanımlanmaktadır.

Alan çalışmasının gerçekleştirildiği İstanbul Kent Kurgusunun bütününde tanımlanması altıncı bölümde model-metodun geliştirilmesi ile "Mese" üzerindeki birinci kol "eksen" üzerinde uygulanmaktadır. Bu bölümün başında yer alan hipotezler model-metodun oluşturulmasında geliştirilen yöntem, teknik ve kuramsal yaklaşımlarla doğrulanmaktadır. Bu bölümde ortaya konan Görsel Çevre Etkileşim Sistem Modeli sistematığı içinde alan çalışmasının yöntemi karşılıklı bir ilişki içinde biçimlenmektedir.

Kent ölçeğinde mimari tasarım sürecini ifade eden değer ve imgeler ancak kent mekanlarında, kent mekanları arasındaki ilişki ve bu ilişkilerden kaynaklanan bağlantılarla açıklanabilmektedir. Bu tez çalışmasında mimari tasarımda "yer" kavramının görsel çevre bütünü içinde değerlendirilmesi ve aralarındaki bağlantıların farklı düzeylerde tanımlanarak bir sistem oluşturma aşamaları incelenmiştir. Bunun sonucunda ise ele alınan ilişkilerde "yer" kavramı bağlamında görsel çevre bütünlüğü; binalar, yollar, boşluklar ve diğer mimari çevre değerlerinin birbirleri ile ilişkileri ve bu ilişkilerin devamlılığı ile sağlanabilmektedir.

Bu aşamada yapılan gözlemler "mimari problemin algılanması" boyutunda bir ölçüde kuramsal, kısıtlı ölçüde de deneysel tesbitlerden ve buna ek olarak bugün yaşanan mekan deneyiminden yola çıkılmaktadır. Böylece tezin amacı olan mimari tasarım-görsel çevre ve "yer" ilişkisinin kurulması ve yeni bulguların bir sistem içinde bütünleştirilmesine yönelik bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Tezin bütününde elde edilen sonuçlar başlıca üç aşamada özetlenmektedir:

- Mimari tasarım – görsel çevre bağlamında "yer" ve yaratıcılık ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkan etkileşim daha çok kentsel çevre ve değişim sorunu üzerinde geliştirilmektedir. Çevre içindeki bir değişim, bir gelişme veya bir bozulma, basit bir yeniden düzenleme, biçim ve yoğunlaşma içinde bir başkalaşım da olabilmektedir. Bu noktada kenti anlama, ifade etme ve tarihsel olarak değişen anlamlarını da kavramak gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dünyada ve özellikle "İstanbul"un tarihsel özelliği ile ilgili olarak ele alınan Ortaçağ Hristiyan ve İslam kenti örnekleri kentsel kurgularını belirleyen yöntemleri açısından incelenmiştir. Bu incelemelerde kentin okunması, anlam ve ifadesi ile kentsel öge ve elemanları arasındaki karşılıklı bağlantılar Görsel Çevre Etkileşimi belirlemektedir. Böylece tezin alan çalışmasına kadar olan bölümü bu tanımlamaları içermekte ve alan çalışmasına yol gösterici bir Görsel Çevre Etkileşim Sistem Modeli geliştirilmiştir. Ortaya konulan bu sistem çerçevesinde kent kurgusu-mimari tasarım-çevre ve "yer" kavramlarının ifadelerinin etkileşim süreçleri belirlenmektedir.

- Kavramsal olarak geliştirilen Görsel Çevre Etkileşim Sistem Modeline bağlı olarak tezin alan çalışmasında İstanbul tarihi yarımada içinde yer alan Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı Bölgesi tespit edilmektedir. Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı Bölgesinin kentsel kurgu içinde belirleyicisi olan ana eksen, bir bağlantı yolu olan ve kuruluşu Bizans dönemine rastlayan "Mese" ticaret yolu olarak tanımlanmaktadır. Bu düzeyde "Mese yolu" kentsel çevre ile ilişkisi kurularak bu ilişkinin belirleyicileri olan kentsel mekanlarla etkileşimleri anlatılmaktadır. Bu etkileşimin bugün de varolduğu ancak algılanamadığı endişesi ile ortaya koyduğumuz "yer" kavramının belirlenmesi sorunu, incelenen örnekleme alanında bir anket çalışmasını gerektirmiştir. Yapılan anket çalışması kentsel çevre ve mekan algılamasının ölçülmesi, yol, yapı-bina ve boşluk-meydan düzlemlerinde mekanın konfor, nitelik, okunabilirliği, hissedilmesi, beğeni,

uyum ve karakteri gibi özelliklerinin olumlu ya da olumsuz yönde belirle-
nebilmesini sağlamıştır.

Bu örnekleme görsel çevre etkileşim sistemi doğrultusunda modellenerek
tasarımda çevre etkileşiminin "yer" kavramı ile ilişkisini üç farklı düz-
lemde ortaya koymaktadır. Yapılan anket çalışmasında kentsel mekanla-
rın insanoğlunun tinsel, öz varlığına katkıda bulunmak üzere en ince
ayrıntısına kadar çekici ve zevkli bir görünüm sunma zorunluluğunda
olduğu ve bu mekanların kurgulandırılmasında tasarımcı ile kullanıcıla-
rın da katkısının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylece kullanıcıların
tasarıma doğrudan katılımları mimari tasarım-görsel çevre etkileşimi ve
mekan/"yer"in anlamı açısından yol gösterici ve duyarlı bir yaklaşım ola-
caktır.

Kentsel mekan-çevre algılaması ve tasarım etkileşiminde örneklenen
İstanbul tarihi yarımada da yer alan ana ulaşım bağlantısı Mese yolu,
Beyazıd Meydanında iki kola ayrılmaktadır. Beyazıd Meydanından iki
kola ayrılan Mese yolunun birinci kolu buradan üniversite kapısı, Vezne-
ciler, Şehzadebaşı, Fatih doğrultusunda Edirnekapı'ya ulaşmaktadır. Bu
doğrultuda uzanan yol, Beyazıd-Edirnekapı arasındaki mimari bütünün
bir parçası olarak kentsel bağlantıyı kurmaktadır. Beyazıd-Edirnekapı
arasındaki Mese yolu, İstanbul ilk kent kurgusunun bir uzantısıdır.
Byzantion'da ve Osmanlı döneminde de varolan bu yol bugün de aynı doğ-
rultuda ancak daha genişletilmiş, sınırlarını oluşturan kentsel öğeleri
yitirmiş olarak ve araç ulaşımına yönelik caddelerle devamlılığını koru-
maktadır.

• Kent mekanları, insan ve mimari tasarım arasındaki karşılıklı etkile-
şim sürecinin bir sistem içinde kurgulandırılması ile yeni tasarımlar için
bir yaklaşım modeli önerilmektedir. İnsan ve mimari etkileşim içinde
yaşanan değişimlerin varlığı yadsınamaz. Kentin anlamsal ifadesi "mekan-
ları", "yolları", "nirengi noktaları" ve diğer öğeleri ile bir bütünlük kaza-
nabilmektedir. Ancak ihtiyaçlar ve gelişen teknoloji ile sonuçları arasın-
daki çelişkiler bu görsel etkileşim sürecinin bir değişkenler grubunu oluş-
turmaktadır. Bu çalışmada irdelenen "yer" kavramı mimari tasarımda
mekan olgusunun kentsel çevre boyutundaki ifadesidir. Burada özellikle
modernleşme sonrası diğer kent örneklerinde de yaşanan değişim ve
bozulmalara karşın İstanbul tarihi yarımadasında model olarak ele alı-

nan bağlantı aksı ve diğer kentsel mekan parçalarının bulgu ve ipuçları ile tanımlanmıştır. Tanımlanan veriler belirli bir eksen üzerinde geliştirilen yol/bina yapı adası/boşluk, meydan düzlemlerinde, anlamsal, kültürel/kişisel ve çevresel özelliklerin oluşturduğu parametrelerle karşılaştırılarak mimari tasarım sürecine katkısı sağlanmaktadır. Bu karşılaştırma da kentsel çevre düzlemleri, sosyo-kültürel değerler, biçim, ölçü v.b. gibi özelliklerle karşılıklı etkileşim içinde bir sistem yapısını oluşturmaktadır. Bu sistem kent kurgusu, mimari tasarım süreci bağlantısını ifade etmektedir.

Mimari tasarım - görsel çevre etkileşim süreci bu tezin kapsamında kentsel mekanlara bağlı "yer" kavramının irdelenmesi ile ortaya konulmaktadır. Örneklemenin yapıldığı Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı eksenini ve bu eksen üzerinde yeralan bölge, kentsel dokusunun taşıdığı karakteristikleri ile yeni tasarımlara veri oluşturmaktadır. Bu alan ve benzer kentsel çevre/mekanlarda süregelen değişimin, bozulma ve giderek yokolma sürecinin, bu tezde ele alınan bir boyutta veya daha farklı düzeylerde, "yer"lerde ele alınmasıyla kontrol edilebilirliği ve sürecin yönlendirilmesine kaynak oluşturacaktır. İnsan ve çevre ilişkilerinin de gözlemlenerek kullanıcı tercihlerinin katıldığı bir modelin sağladığı bilinçle kent mekanları da daha nitelikli, kaliteli, taşıdıkları karakteristikleri ile korunup, özgün yapılarını devam ettirebilecektir.

Kentte yaşayan insanlar ve "yer" arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan duyuşal-görsel bir "bilinç" düşünsel imajın oluşmasına neden olmaktadır. Burada kentin imajı taşıdığı anlamlılık ve "yer"nin ruhu-karakteristikliği ile insanın "bellek"ine katılmaktadır. Tezin bütününde, birbirini ile bağlantılı kent-insan-bilinç döngüsü içinde günümüzde yaşanan değişim-bozulma sorununa bu bağlamda mimari tasarım-çevre ve "yer" kavramı açısından yaklaşılmaktadır. Tarihsel kent içinde bağımsız, çevresine ve "yer"ine saygı göstermeyen ve eski kurguyu hiçe sayan "mimari yaklaşım"ların hazırlamış olduğu kent görüntüsü, yaşantısı yukarıda sözü edilen değişim-bozulmanın göstergelerini oluşturmaktadır. Amaç bu koşullara karşın varolan değerlerin ve "yer"e ait özgün karakterin insan belleğinde bilinçli bir düşünsel imge/imaj yaratmasıdır. Venedik, İsfahan, Boston ve bu çalışmanın alanı İstanbul kent kurgusu'nda olduğu gibi.

KAYNAKLAR

- AKARCA,Aşkıl. Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri, I.Şehir ve Savunması. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara-1987.
- AKIN,Güncüt. "Modernizmin Geometrisi ve Venturi Postmodernizmi." Mimarlık Dergisi. Sayı: 3, Ankara-1990.
- AKIN,Nur. "Türkiye’de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar." Mimarlık Dergisi. Sayı:2, Ankara-1988.
- AKIN,Ömer. "Necessary Conditions For Design Expertise and Creativity". Design Studies. Vol.11, No.2-1990.
- AKTÜRE,Sevgi. 19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi. O.D.T.Ü. Basım İşliğı, Ankara-1981.
- AMICIS,Edmon de. İstanbul. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 382. Çev: Prof.Dr.Beynun Akyavaş. Ankara-1986.
- ANGEL,Aron. "Henri Prost ve İstanbul’un İlk Nazım Planı." Mimarlık Dergisi, İstanbul Özel Sayısı. Ankara-1987.
- ARSEVEN,Celâl Esad. Eski İstanbul, (Abidât ve Mebanisi) Çelik Gülersoy Vakfı. İstanbul Kütüphanesi Yayınları. İstanbul-1989.
- ASLANAPA,Oktay. Osmanlı Devri Mimarisi. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.
- AYDINLI,Semra. Mimarlıkda Görsel Analiz. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını. İstanbul-1992.
- AYDINLI,Semra. Mimarlıkta Estetik Değerler. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul-1993.
- AYVERDİ,Ekrem Hakkı. Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu. Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı. Ankara-1958.
- BACON,Edmund N. Design of Cities. London, Thames and Hudson-1967.

- BAKER,Geoffry H. Design Strategies In Architecture. Van Nostrand Reinhold (International) Co LTd. London-1989.
- BARBEY,Gilles. "Urban SocialHistory." New directions In Environmental Research. Editors Introduction; David Center, David Stea and Martin Krampen. Gower Publishing Company Limited, England-1988.
- BATUR,Afife. "Tarihi Çevre Korumasında Siyasal ve İdeloojik Boyutlar". Mimarlık Dergisi. Sayı: 5, Ankara-1975.
- BAYRAK,M.Orhan. İstanbul Tarihi. İnkılâp Kitabevi. İstanbul-1996.
- BELGE,Murat. İstanbul Gezi Rehberi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul-1995.
- BERGER,John. Görme Biçimleri: Çev: Yurdanur Salman. Metis Yayınları. İstanbul-1995.
- BENEVOLO,Leonardo. Modern mimarlığın Tarihi. 1.Cilt: Sanayi Devrimi Çev: Atilla Tokatlı. Çevre Yayınları, İstanbul-1981.
- CANSEVER,Turgut. Şehir ve Mimari Üzerine Düşünceler. Ağaç Yayıncılık: 37, İstanbul-1992.
- CASTEX,Jean, PANERAI,Phillippe. "Notes Sur la Structure de L'espace Urbain". L'Architecture d'Aujaurd'hui. No: 153, Dec. 1970, Janier-1971.
- CEZAR,Mustafa. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi. Mimar Sinan Üniversitesi Yayını. No.9, Milli Eğitim Basımevi. İstanbul-1985.
- COLQUHOUN,Alan. Mimari Eleştiri Yazıları. Çeviren: Ali Cengizkan. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları. 20.Yüzyıl Uluslararası Mimarisi:1. İstanbul-1990.
- ÇAKIN,Şahap. Evaluation and Participation in Design. An Experimental Approach. University of Strathclyde. A.B.D.-1976.
- ÇEÇENER,Besim. "İmar Planlama Olayının Yasal Zorunlulukları ve İstanbul örneklemei." Mimarlık Dergisi, İstanbul Özel Sayısı. Ankara-1987.
- ÇELİK,Zeynep. The Remaking of Istanbul, Portrait of an Ottoman City in the nineteenth Century. Washington U.Press, Seattle and London-1986.

- DEBENHAM, Frank. The Reader's Digest Great World Atlas. Camb-
ridge University Press, London-1964.
- DEMİRAY, Kemal. Temel Türkçe Sözlük. İnkılâp Kitabevi. İstan-
bul-1988.
- DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş. İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak
Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yayınları, İstanbul, 1989.
- DENEL, Bilgi. "Tasarım Üzerine" Bir Deneme. İstanbul Teknik Üni-
versitesi Yayını, İstanbul 1970.
- DENEL, Bilgi. "Tasarımda Yaratıcılığı Geliştirme Eğitimi". Türkiye
Birinci Şehircilik Kongresi, 1. Kitap. O.D.T.Ü. Anka-
ra-1981.
- DENEL, Selim. Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış
Mekanlarda Değişim ve Nedenleri. Doktora Tezi, Ortadoğu
Teknik Üniversitesi. Ankara-1982.
- DİRİMTEKİN, Ferudun. "Fetihden Sonra İstanbul". İstanbul Fetih
Dergisi Neşriyatı. No.14, İstanbul-1953.
- DURANAY, Niyazi. GÜRSEN, Ersen, URAL, Somer. "Cumhuriyet'den
Bu Yana İstanbul Planlaması". Mimarlık Dergisi. Tem-
muz-1972.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 7.Cilt, "Şehzadebaşı" Madde-
si. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstan-
bul-1994.
- EKEN, Ahmet. "Türkler İstanbul'u Alınca Yeniden İskan ve İnşa Ettir-
ler". Prof.Dr.Semavi Eyice ile yapılan söyleşi. ŞEHİR Dergi-
si. Dönemli Yayıncılık. Sayı: 4, İstanbul-1987.
- ELBRUZ, Dünder. "A research on the Gardens And Parks of Istanbul
in the 15-16th Centuries". Environmental Design.
O.D.T.Ü.-Mimarlık Fakültesi Yayını. No.7. Anknara-1967.
- ELISSEEFF, Nikita. "Fiziki Plan". İslâm Şehri. Ağaç Yayıncılık, İstan-
bul-1992.
- ERGENECİ, Galip. Bina Tasarımı-Görsel Çevre Bağlantısında İzmir
Kemeraltı Çarşısı Modeli. Yüksek Lisans Tezi. Mimar
Sinan Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul, 1991.

- ERGİN, Osman Nuri. Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı. No.3. Cumhuriyet Matbaası. İstanbul-1936.
- ERGİN, Osman Nuri. Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üstüne Seçmeler. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, T.C.Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği. İstanbul-1987.
- ERİÇ, Murat. "Sinan'ın XVI.Yüzyıl Türk Mimarisi Malzeme Anlayışına Getirdiği Yenilikler." Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Sempozyumu, Bildiri Özetleri. Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası. İstanbul-1987.
- ERZEN, Jale Nejdett. Mimar Sinan Cami ve Külliyesi, Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Ankara-1991.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Cilt: 1, Dersaadet İkdam Matbaası, İstanbul-1896.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler. I.Cilt, Milli Eğitim Basımevi, Hazırlayan: Atsız, İstanbul-1971.
- EYİCE, Semavi. "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi". Atatürk Konferansları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara-1975.
- EYİCE, Semavi. "Mimar Sinan Külliyesi". Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. İstanbul-1989.
- EYİCE, Semavi, TUNAY, M.İhsan, TANMAN, M.Baha, KALFAGİL, Sabit. Fotoğraflarla Fatih Anıtları. Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1989.
- FOUAD, M. "Historical of Cairo and Urban Pressurs in Cairo". International Union of Architects/International Architect Magazine. Issue 7. International Architect Publishing Limited. London-1985.
- GARDINER, Stephen. Le Corbusier. AFA Yayıncılık. İstanbul-1985.
- GELERNTER, Mark. Sources of Architectural form, A Critical history of western design theory. Manchester University Press. Manchester-1995.
- GENİM, M.Sinan. "XVI.Yüzyılda İstanbul Şehri". Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Sempozyumu, Bildiri Özetleri. Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası. İstanbul-1987.

- GOODWIN, Godfrey. "Sinan and City Planning". Journal of The Islamic Environmental Design Research Centre. 5th year. N.5-6. Published by Carucci Editore, Roma-1988.
- GOODWIN, Godfrey. Sinan: Ottoman Architecture And Its Values Today. Redwood Press Ltd. London-1993.
- GRABAR, Oleg. "The Meaning of History in Cairo". Space For Freedom. The Search for Architectural Excellence In Muslim Societies. By Ismail Serageldin. The Aga Han Award For Architecture, Butterworth Architectre. Tien Wah Press. Singapore-1989.
- GREEN, H. Hunter, BRUNO, M. "Assesing the environmental impact of tourism development: Use of the Delphi Technique", Tourism Management. Vol.11. 1990.
- GÜNGÖR, Hulusi. "Mimar Koca Sinan'ın Üç Büyük Camiinde Mekan-Strüktür İlişkileri". Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Sempozyumu, Bildiri Özetleri. Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, İstanbul-1987.
- GÜRER, Latife. Görsel Sanat Eğitimi ve Mekan-Form. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul-1992.
- İstanbul Şehri Rehberi. İstanbul Belediyesi. İstanbul-1934.
- JORDAN, R. Furneaux. Western Architecture. Thames and Hudson Ltd. New York-1969.
- KAYRA, Cahit. Eski İstanbul'un Eski Haritaları. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları. No:1, İstanbul-1990.
- KAYRA, Cahit. İstanbul Mekanlar ve Zamanlar. Ak Yayınları, Kültür ve Sanat Kitapları, 52, İstanbul-1990a.
- KELEŞ, Ruşen. Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi, İstanbul-1990.
- KOÇU, Reşad Ekrem. İstanbul Ansiklopedisi. 10.Cilt, Koçu Yayınları, İstanbul-1971.
- KORÇA, Perver. "Delphi Tekniğinin Turizmin Çevresel Etkilerinin Değerlendirilmesinde Uygulanması". 2.Ulusal Bölge Planlaması Kongresi, Bildiriler. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskısı. İstanbul-1989.

- KOSTOF,Spiro. The Architect. New York, Oxford University Press. 1977.
- KOSTOF,Spiro. The City Shaped. Thomas and Hudson. London-1991.
- KOSTOF,Spiro. The City Assembled, The Elements of Urban Form Through History. Thames and Hudson Ltd. London-1992.
- KOSTOF,Spiro. A History of Architecture. Oxford University Press. New York-1995.
- KÖMÜRCÜYAN,Eremya Çelebi. İstanbul Tarihi. XVII.Asırda İstanbul. Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, Ltd.Şti. İstanbul-1988.
- KRIER,Rob. Urban Space. Rizolli Interanitionel Publications Inc. 1979.
- KRIER,Rob. Architectural Composition. Academy Editions. New York, 1988.
- KUBAN,Doğan. İstanbul Tarihi Yapısının Genel Özellikleri. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Enstitüsü Dergisi. 1. İstanbul-1971.
- KUBAN,Doğan. "Kültürel Gelişmeler ve Tarihi Çevrenin Korunması". Mimarlık dergisi, Sayı: 5, Ankara-1975.
- KUBAN,Doğan. Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul-1982.
- KUBAN,Doğan. Mimarlık Kavramları. Y.E.M. Yayınları, İstanbul-1992.
- KUBAN,Doğan. "Mese" Maddesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstanbul-1994.
- KUBAN,Doğan. "Şehzade Külliyesi" Maddesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstanbul-1994.
- KUHN,Thomas,S. Bilimsel Devrimlerin Yapısı. Alan Yayıncılık, İstanbul-1991.
- LAÇİNER,Ömer. "Kentlerin Dönüşümü". Birikim. Aylık Sosyalist Kültür Dergisi. Sayı: 86/87. Birikim Yayıncılık Ltd. İstanbul-1996.

- LYNCH,Kevin. The Image of The City. Cambridge, Mass. M.I.T. Press, 1960.
- LYNCH,Kevin. Site Planning The M.I.T. Press, Cambridge, Mass, London-1966.
- LYNCH,Kevin. Growing up in cities. The M.I.T. Press-Cambridge, Massachussetts, and London, England, Unesco-1977.
- LYNCH,Kevin. What Time Is this Place, The M.I.T. Press Cambridge, Mass., and London-1985.
- LYNCH,Kevin. Good City Form. The M.I.T. Press. Cambridge, Mass. and London, England-1994.
- MITCHELL,W.J. The Logic of Architecture. the M.I.T. Press. London, 1990.
- MULLER-WIENER,Wolfgang. Bildlexikon zur Topographic Istanbul's. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth. 1977.
- MULLER-WIENER,Wolfgang. "Jean Baptiste Lepere (1761-1844) in Istanbul". Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. İstanbul-1992.
- NAYIR,Zeynep. "Bologna, Tarihi Merkezi Koruma Çalışmaları". CEVRE, Mimarlık ve Görsel Sanatsal Dergisi, Sayı: 3. Reyo Yayınları, İstanbul, 1979.
- NORBERG-SCHULZ,C. Existence, Space and Architecture. Academy Editions, London-1980.
- NORBERG-SCHULZ,C. Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, Rizzolli International Publications, Inc. New York-1980.
- OKAN,Niyazi Ahmed. İstanbul Semtlerinin Tarihi. 148. Tefrika, No.95-105, Atatürk Kitaplığı, İstanbul.
- ORTAYLI,İlber. "İstanbul'un Mekansal Yapısının Tarihî Evrimine Bakış", Amme İdaresi Dergisi, 10:2, Ankara-1977.
- ORTAYLI,İlber. İstanbul'dan Sayfalar. Hil Yayınları, İstanbul-1987.
- OSTROGORSKY,Georg. Bizans Devleti Tarihi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1986.

- ÖZ,Tahsin. İstanbul Camileri. 1.Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1987.
- ÖZBAY,E.Melih. İstanbul Arkeologyasından Serpintiler. Labris, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul-1991.
- ÖZER,Bülent. Yorumlar. Resim, Heykel, Mimarlık. Mimar Sinan Üniversitesi Yayını. İstanbul-1986.
- ÖZERDİM,Bozok. "Kentsel Mekanların Görsel Analizinde Kullanılabilecek Bir Yöntem Üzerine". Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi. O.D.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara-1982.
- PANERAI,Philippe R. "Beaubourg, Tipin Ölümü ya da Dirilişi". Çev: Atilla Yücel. Çevre Dergisi, Sayı: 3, Reyo Basımevi, İstanbul-1979.
- PERLMAN,Janice E. The Myth of Marginality. Urban Poverty and Politics in Rio de Janeiro. University of California Press, Ltd. 1976.
- PORTER,William L. "Notes on the Inner Logic of Designing: Two thought-experiments". Environment and Planning. Vol.9, July, Nu:3, 1988.
- PORTER,William. "Technology, Form and Culture in Architecture: Misconception and Myth". Space For Freedom. The Search For Arcihtectural Excellence In Muslim Societies. By Ismail Serageldin. Butterworth Architecture. The Aga Khan Award For Architecture. Sinagpore-1989.
- RAPOPORT,A., HAWKES,R. "The Perception of Urban Complexity". Journal of the American Institute of Planners. Vol.36-1969.
- RAPOPORT,A. Human Aspects of Urban Form. Oxford, Pergamon Press. England-1977.
- RAPOPORT,A. The Meaning Of Built Environment. Sage Publications, Inc. California-1982.
- RASMUSSEN,Steen Eiler. Experiencing Architecture. The M.I.T. Press. Cambridge. U.S.A.-1975.
- ROSSİ,Aldo. The Architecture of The City. Cambridge, M.I.T. Press, 1982.

- SEMAVİ,Eyice Armağanı. İstanbul Yazıları. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. İstanbul-1992.
- SAARINEN,Eliel. The City. The M.I.T. Press. Massachusetts. A.B.D.-1966.
- SANOFF,H. The Visual Research Methods in Design. Van Nostrand Reinhold Co. New York-1991.
- SENCER,Muzaffer, SENCER,Yakut. Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim. Türkiye ve Ortadoğu Amme idaresi Enstitüsü Yayınları, No.172, Doğan Basımevi, Ankara-1978.
- SENNETT,Richard. "Kentle Vücut Vücuda". Çev: Zeynep Önem. Mimarlık Dergisi, Sayı: 271. Güzel Sanatlar Matbaası. İstanbul-1996.
- SCULLY,Vincent. Modern Mimarlık. Çev: Selçuk Batur, Çevre Yayınları, İstanbul-1980.
- SÖNMEZ,Zeki. Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar - Belgeler. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1988.
- STEWIG,Reinhard. İstanbul'da Çıkılmaz Sokaklar ve Gecekondu Meselesi. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, 54, İstanbul 1966.
- SÜHER,Hande. "Şehircilik Planlama Çalışmalarında Dengeli Dağılım Problemi ve Özel Fonksiyonlar". Şehircilik Konferansları. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Kürsüsü Yayınları, 5.İstanbul-1972.
- ŞAHİNLER,Orhan. Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüt. D.G.S.A. Yayını, İstanbul-1964.
- TANYELİ,Uğur. "İslam Mimarlığı Kavramına Eleştirel Bir Bakış". Mimarlık Dergisi, 5-6 ay, s:226-1987.
- TANYELİ,Uğur. "Sinan Mimarlığında Dış Mekan Sorunu Üzerine Gözlemler". Çankaya Belediyesi 400.Anma Yılı, Mimar Sinan Semineri, Türk Tarih Kurumu, Ankara-1988.
- TEKELİ,İlhan. "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler". Mimarlık Dergisi, 2.sayı-1988.
- TEKELİ,İlhan. Kent Planlaması Konuşmaları. T.M.M.O.B. Mimarlar Odası Yayını, Ankara-1991.

- TEKELİ, İlhan. "Bir Kentsel Tasarım Kuramının Geliştirilmesi Üzerine Düşünceler". Kent, Planlama, Politika, Sanat. İkinci Kitap. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara-1994.
- ÜLGEN, Ali Saim. "Şehzade Camii ve Heyeti". Mimarlık Dergisi, Sayı: 5-6, 1952.
- ÜLGEN, Ali Saim. Mimar Sinan Yapıları. Türk Tarih Kurumu Yayınevi. Ankara-1989.
- ÜNSAL, Behçet. "XV.-XVI.Yüzyıllarda İstanbul Şehir Strüktürü ve Sinan'ın Katkıları". Tasarım Dergisi, 8.sayı, İstanbul-1990.
- VENTURI, Robert. Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki. Çev: Serpil Merzi-Ozaloğlu. Şevki Vanlı Mimarlık Vakıf Yayınları, Ankara-1991.
- VITRUVIUS. Mimarlık Üzerine On Kitap. Çev: Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları. Ankara-1990.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. Tractatus. Logico Philosophicus. Çev: Oruç Aruoba. B/F/S. Yayınları. İstanbul-1985.
- WOJTOWICZ, Jerzy, FAWCETT, William. Architecture: Formal Approach. Academy Editions, London/St.Martin's Press, New York-1986.
- YAMAÇLI, Ruşen. Kent Kurgusundan Kaynaklanan Bulguların Mekan Tasarımında Değerlendirilmesi ve İstanbul İçin Bir Model. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul-1991.
- YERASİMOS, Stephane. "Sinan and his Patrons: Programme and Location". Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre. 5th year. N.5-6. Published by Carucci Editore. Rome-1988.
- YÜCEL, Atilla. "Mimarlıkta Metodoloji/Sistemli Yaklaşımlar". Mimarlık Dergisi. 4.sayı. Ankara-1973.
- YÜCEL, Atilla. "Mekan Okuma Aracı Olarak Tipolojik Çözümleme". Çevre, Yapı-Mimarlık. Ankara:ÇEMBİL-1980.
- YÜCEL, Atilla. "Mekan ve Anlam", Mimarlık Göstergebilimi Üzerine Aşınmış Bir Söylem". Mimarlık ve Şehircilikde Mekan. Sistem Yayıncılık Mat. San. A.Ş. İstanbul-1992.
- YÜREKLİ, K.Ferhan. Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul-1977.

EK A

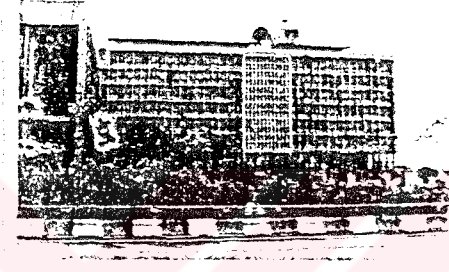
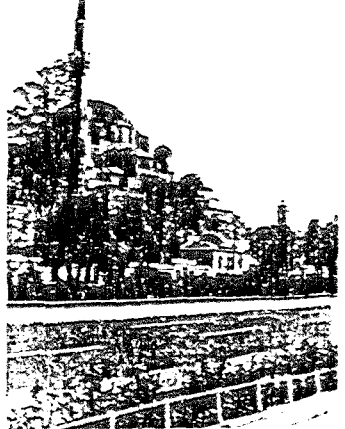

EK B

**EDİRNEKAPI-FATİH-ŞEHZADEBAŞI BÖLGESİNDE ÇEVRESEL
KULLANIMIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

I- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "YOL DÜZLEMİ"İN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	GÖSTERGELER	%
	1- Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde ana bağlantı yolunu oluşturan Şehzadebaşı Caddesinin başlangıç ve bitiş noktaları yeterli ölçüde belirgindir	
	a) hiç katılmıyorum	36
	b) katılmıyorum	48
	c) olabilir	10
	d) katılıyorum	6
	e) çok katılıyorum	0
	2- Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde ana bağlantı yolu üzerindeki araç trafik veya yaya yolu ilişkisi yeterli ölçüde düzenlenmiştir.	
	a) hiç katılmıyorum	48
	b) katılmıyorum	38
	c) olabilir	12
	d) katılıyorum	2
	e) çok katılıyorum	0
	3- Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan yolların belirleyici elemanları olarak; ağaç, anıt, meydan gibi öğeler yeterlidir.	
	a) hiç katılmıyorum	30
	b) katılmıyorum	32
	c) olabilir	24
	d) katılıyorum	10
	e) çok katılıyorum	4
	4- Edirnekapi-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan yaya yolları rahat yürümeye (çok basamaklı kaldırımları, beklenmeyen rampaları, üst geçitleri ile engel olmaktadır.	
	a) hiç katılmıyorum	4
	b) katılmıyorum	8
	c) olabilir	36
	d) katılıyorum	30
	e) çok katılıyorum	22

	GÖSTERGELER	%
II- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİ"İN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	5- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan İstanbul Anakent Belediye binası ile Şehzadebaşı Külliyesi arasında bir uyum vardır. Aşağıdaki fotoğrafta bakarak yanıtlayınız.	
	a) hiç katılmıyorum	64
	b) katılmıyorum	20
	c) olabilir	6
	d) katılıyorum	10
	e) çok katılıyorum	0
	 Foto 1 - Anakent Belediye Binası	
	 Foto 2 - Şehzadebaşı külliyesi	

GÖSTERGELER

%

6- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Bölgesindeki Fevzipaşa Caddesi üzerinde yer alan beş bina tipini gösteren fotoğraflardan tarihsel çevreye uyumlu bina imajına en uygun olanını sıralayınız.

a) en uyumsuz	1	2	3
b) uyumsuz	2	1	1
c) vasat	3	3	2
d) uyumlu	4	4	4
e) en uyumlu	5	5	5

%92 %6 %2

1-

2-

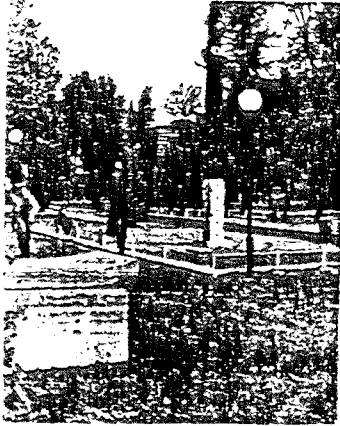
3-

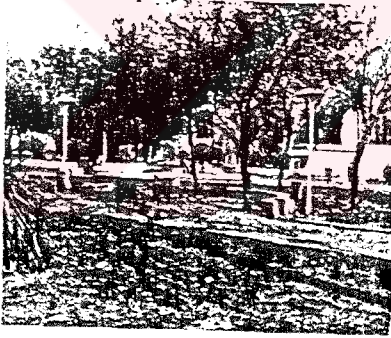
4-

5-

II- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİNİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

GÖSTERGELER		%
II- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİ'NİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	7- 6. soruda yeralan beş bina fotoğrafındaki beğendiğiniz ve beğenmediğiniz 3'er özelliğini sıralayınız.	
	beğendiğiniz	beğenmediğiniz
	Foto 1- a)	a)
	b)	b)
	c)	c)
	Foto 2- a)	a)
	b)	b)
	c)	c)
	Foto 3- a)	a)
	b)	b)
	c)	c)
	Foto 4- a)	a)
	b)	b)
	c)	c)
	Foto 5- a)	a)
	b)	b)
	c)	c)
	kullanışlı-fonksiyonel bakımlı çekici-estetik tipik bir mimariye sahip uyumlu aydınlık-ferah	kullanışsız bakımsız itici özelliksiz uyumsuz karanlık-kasvetli
	8- 6.soruda yer alan fotoğraflardaki bina tiplerini genel olarak değerlendirin	
	a) çok çirkin	1 2 3 4
	b) Çirkin	2 1 1 1
	c) fena değil	3 3 2 2
	d) güzel	4 4 4 3
	e) çok güzel	5 5 5 5
		%90 %4 %4 %2

GÖSTERGELER		%
II- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN YAPI ADASI/BİNA DÜZLEMİNİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	9- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki ana bağlantı yolu mese üzerinde yer alan binaların yaya seviyesinde arkadlı bir geçit oluşturması yağmur, güneş vb. gibi karşı koruyucu olarak yararlı olduğunu ve iyi bir görüntü sağladığını düşünüyorum.	
	a) hiç katılmıyorum	4
	b) katılmıyorum	6
	c) olabilir	6
	d) katılıyorum	12
	e) çok katılıyorum	72
	10- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan Fevzipaşa caddesindeki bina girişlerini bulmakta güçlük çekiyorum.	
	a) hiç katılmıyorum	2
	b) katılmıyorum	10
	c) olabilir	18
	d) katılıyorum	38
	e) çok katılıyorum	32
	11- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Şehzadebaşı Caddesi üzerinde bulunan ve yanda fotoğrafı görülen Şehzadebaşı Parkında içine alan meydanın sınırları sizce nelerdir?	
	a) yollar	16
	b) ağaçlar-yeşil	6
	c) diğer....	0
	d) külliye duvarları	8
	e) hepsi de sınırlayıcı eleman olabilir.	70
		

GÖSTERGELER		%
III- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "MEYDAN/BOŞLUK DÜZLEMİ"İN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	12- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Şehzadebaşı caddesi üzerinde bulunan ve III numaralı soruda fotoğrafı görülen Şehzadebaşı parkını da içine alan meydanın sınırları yeterli ölçüde belirgindir.	
	a) hiç katılmıyorum	10
	b) katılmıyorum	38
	c) olabilir	42
	d) katılıyorum	4
	e) çok katılıyorum	2
	13- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Fevzipaşa Caddesi üzerinde bulunan belediye parkında yer alan ve yandaki fotoğrafta görülen oturma ve aydınlatma elemanlarını renk, malzeme ve konfor açısından yeterli buluyorum.	
	a) hiç katılmıyorum	16
	b) katılmıyorum	30
	c) olabilir	40
	d) katılıyorum	10
	e) çok katılıyorum	4
		
	14 Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesinde yer alan park ve meydanlar özgün karakteristikleri ile birbirlerinden yeterince ayırt edilmektedir.	
	a) hiç katılmıyorum	14
	b) katılmıyorum	18
	c) olabilir	58
	d) katılıyorum	8
	e) çok katılıyorum	2

GÖSTERGELER		%
III- KENT KURGUSUNDA "YER"İN TANIMLANMASI AÇISINDAN "MEYDAN/BOŞLUK DÜZLEMİ"İN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	15- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki yaya yolları üzerinde yer alan park, meydan ve arkeolojik alanlar yeterince korunmuştur.	
	a) hiç katılmıyorum	38
	b) katılmıyorum	34
	c) olabilir	20
	d) katılıyorum	4
	e) çok katılıyorum	4
	16- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki Atatürk Bulvarının, Fatih parkı ile şehzadebaşı parkını birbirinden koparmaktadır.	
	a) hiç katılmıyorum	2
	b) katılmıyorum	16
	c) olabilir	2
	d) katılıyorum	32
	e) çok katılıyorum	48
	17- Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı bölgesindeki yanda fotoğrafı görülen ve Atatürk Bulvarı ile kesilen HG. Polyaktus Kilisesi kalıntılarının olduğu arkeolojik alan taşıdığı tarihsel karakteristiği ile kolayca algılanabilmektedir.	
	a) hiç katılmıyorum	26
	b) katılmıyorum	52
	c) olabilir	14
	d) katılıyorum	6
	e) çok katılıyorum	2

EK C

ÖZGEÇMİŞ

Ruşen Yamaçlı, 1966 yılında Hatay'ın İskenderun ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep'te ve daha sonra da Sivas'da devam ederek tamamlamış, 1983 yılında Sivas Gazi Lisesi'nden mezun olmuştur.

Yine aynı yıl İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde Lisans eğitime başlamıştır. 1988 yılında aynı fakültenin Fen Bilimleri Enstitüsünde Bina Bilgisi programında Yüksek Lisans eğitime hak kazanmış ve 1991 temmuz ayında bu programı tamamlamıştır.

1991 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nün sınavını kazanarak, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Bina Bilgisi doktora programında eğitime başlamıştır.

1985 yaz dönemi stajını Danışman Mimarlık-Mühendislik Şirketinde, 1986-Yaz dönemi stajını SEY-Mimarlık-Mühendislik-Danışmanlık A.Ş.de tamamlamıştır.

Mezuniyetinden itibaren de farklı mimarlık-inşaat ve dekorasyon ofislerinde tasarım-proje kontrollük ve şantiye alanlarında çalışmıştır. Ayrıca bu dönemlerde çeşitli mimari proje yarışmalarına katılmıştır.

Halen Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalında öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.